

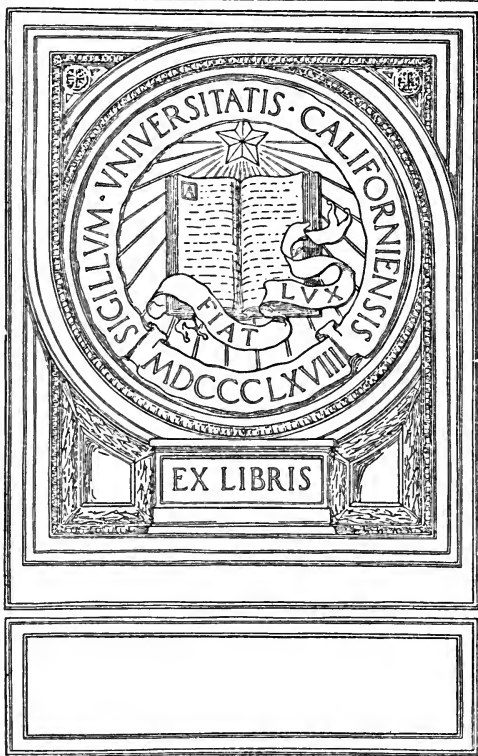
UC-NRLF

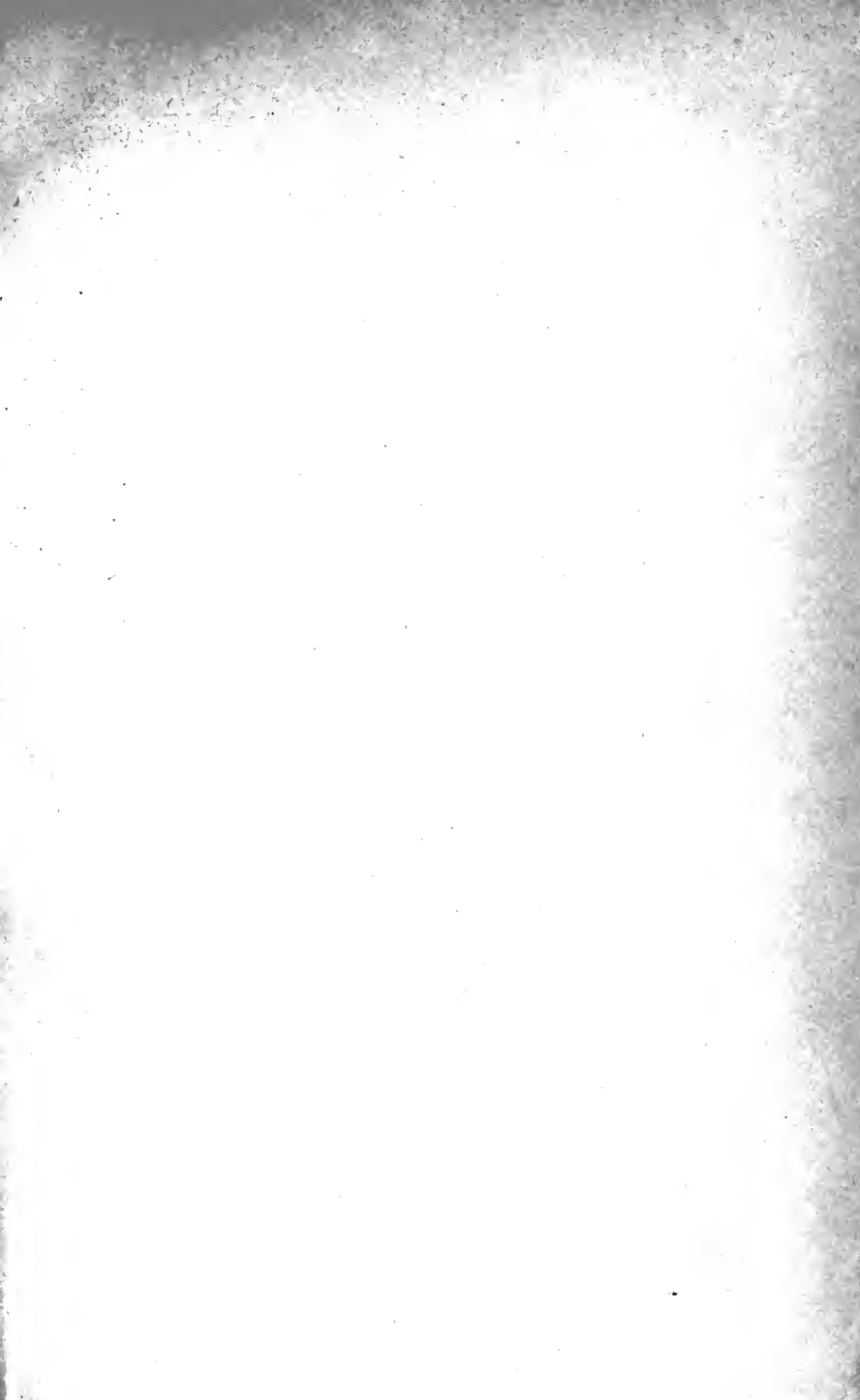

QB 196 340

·FROM·THE·LIBRARY·OF·

A. W. Ryder

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

Bombay Sanskrit Series.

No. XVI.

THE VIKRAMORVAŚÎYAM.

Price Rs. 2.

UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

70 1000
1000000000

The Department of Public Instruction, Bombay.

THE

VIKRAMORVAŚĪYAM

A DRAMA

IN FIVE ACTS

BY

KÂLIDÂSA
||

EDITED WITH ENGLISH NOTES.

BY

SHANKAR P. PANDIT, M.A.,

Registered under Act XXV. of 1867.

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK-DEPÔT.

1879.

(All rights reserved.)

Price Rs. two.

PK3796
V6
1879

Bombay:

PRINTED AT THE "INDU-PRAKASH" PRESS.

From the Library of
A. W. Ryder

10. 11. 11
1879. 11. 11

CRITICAL NOTICE.

IN preparing the present edition of the *Vikramorvas'iyam* the following Mss. have been used.

G. This is written in Devanâgarî characters. It is an old Ms. Though the date is not given, it appears from the form of the letters and the nature and state of the paper to be about two hundred or two hundred and fifty years old, possibly older. So far as it goes it is very correct. Except the first ten or twelve pages, it does not appear to have been corrected by any one. It contains no chhâyâ or Sanskrit translation of the Prakrit passages, except of the portion which is contained in the first twelve pages, where one is sometimes given in the margin. The total number of leaves is 41. The colophon is : इति विक्रमोर्वशीये नाटके पंचमोऽंकः ॥ समाप्तमिदं विक्रमोर्वशीयं नाटकं ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ग्रंथा ग्रंथ ९०० संपूर्णाः ॥ ६ ॥ शुभं भवतु । कल्याणमस्तु ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ Almost all the Mâtrâs or signs of ए and औ precede the consonants which those vowels follow, instead of being written over them as in modern Mss. The whole Ms. is in a perfect state of preservation. It has 11 or 12 lines on each side, and each line contains about 24 letters. As at the time I got this Ms. I thought it, as it was, the oldest of the Mss. I had, I took it as my guide and copied from it the text of this edition, and with the copy I collated

the other Mss. in my possession. The Ms. G. belongs to one Mr. Jos'i of Sattara, from whom it was procured for me by my friend Mr. Vinayak Trimbak Golé of Khandesh, and has been returned to its owner through the latter gentleman.

N. is a fine modern Ms. also in Devanâgarî characters. It comes from Nasik, copied by and belonging to Govind S'âstrî Nirantara. The date of its genesis is given in its colophon which will follow presently. It contains no chhâyâ. The number of leaves is 23. The number of lines on each page is about 11, each line containing about 42 letters. There are marginal notes now and then and the Ms. appears to have been considerably used to read from. Now and then quotations are given in the margin from the *Sâhitya Darpaṇa* and the *Sarasvatikanṭhâbharana*. The whole Ms. is perfectly legible and very correctly written. The colophon already referred to is as follows : समाप्तमिदमुत्तमं कालिदासकृतं विक्रमोर्वशीनाटकं ॥ तुरगाश्वसप्तधात्रीयुते शके राक्षसाभिषेकं । गोविंदेन निरंतर इत्याराध्नेन नाटकं लिखितं ॥ १ ॥ इदं पुस्तकं निरंतरोपाधिगोविंदस्य ॥ श्रीहरेवसरस्वतीगुह्यचरणकमलेभ्यो नमः ॥ श्रीरस्तु ॥ नैव व्याकरणज्ञमेव पितरं न भ्रातरं तार्किकं मीमांसनिपुणं ननुसकमिति ज्ञात्वा निरस्तादरा ॥ दूरात्संकुचितैव गच्छन्ति पुनश्चाङ्गलवङ्गुदसं (sic) काव्यालंकरणज्ञमेव कविना कृता वृणीते स्वयं ॥ १ ॥ This Ms. is doubtless a copy of N₂ described below. And it is a most faithful copy. It appears that after N. was copied from N₂ both were corrected separately. In many places the inaccuracies of N₂ are faithfully reproduced in N.

N₂ is, as said above, also from Nasik, and belongs to a S'âstrî whose name is Ekanâtha S'âstrî. It consists of 19 leaves having each 13 or 14 lines, each line containing about 48 letters. This Ms. is *very closely* written, though perfectly legible. It contains no chhâyâ, but the Prakrit passages as well as the Sanskrit ones are very correctly written. The date is not given. The colophon runs thus : समाप्तमिदं विक्रमोर्वशीनाटकं ॥ The Ms. may

be from fifty to seventy-five years old. There are few marginal glosses as in N. or quotations in the margin. There are *haritāla* corrections in the body of this as well as in that of N. N₂ is very carefully written, and appears to have been very often read. On the first side of the first leaf of N. there is the following given in four lines one on each edge of the page : इदं त्रोटकाख्य-
 मुख्यकं न तु नाटकं । तथोक्तं साहित्यदर्पणे । सप्ताष्टनवपंचाकं दिव्यमानुषसंश्रयं । त्रौ-
 टकं नाम तत्प्राक्तं प्रत्येकं सविदूषकं । प्रत्येकं सविदूषकत्वादत्र शृंगारोऽंगी । सप्ताकं स्वभि-
 तारंभे पंचाकं विक्रमोर्वशी । १ ॥ अत्रेदं प्रमाणं बोधार्थं लिखितं । लोके तु नाटकमिति व-
 दन्ति । श्रीहरेर्वं वंदेहं । श्रीरामाय सभार्यनुजाय नमः ॥ The only difference between N. and N₂ is that the former is older, otherwise their value is just the same. Both N. and N₂ were procured for me by my friend Mr. Hari Bhagavant Keskar B.A. late Master, Nasik High School, and have now been returned to their respective owners.

A. This belongs to my own collection of Mss. and is in Devanāgarī characters. Number of leaves 24, or 48 sides, of which the last one and a half are blank. There are fifteen lines on each side, and about 55 letters in each line. It is a fine, but rather modern Ms. The letters are beautiful and the whole Ms. is generally very correct. The names of the speakers, the figures of the stanzas, all the stage-directions and similar words and phrases not forming parts of the poet's composition, are painted with the usual yellowish red substance called *Geru*. Each Prakrit passage has its Sanskrit *chhāyā* immediately following it. The Ms. appears to have been corrected with *haritāla* and in some places even with ordinary black ink, and obviously has often been read. The date when it was copied is not given, but it may certainly be fifty or seventy-five year old. The beginning is श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः and the colophon runs thus : इति श्रीकालिदासकृतं विक्रमोर्वशीयं नाटकं संपूर्णम् शुभं भवतु ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ As far as I remember the cir-

circumstances under which A came into my possession, it belongs to the Deccan, I having obtained it in Poona in the year 1871.

B. This is in Devanâgarî characters and is a copy of a granthi Ms. obtained from Mysore through the late Rao Sahib Narayan Jagannath Vaidya, Director of Public Instruction, Mysore. Both the granthi Ms. and its Devanâgarî copy, which latter was made for my use, are in my possession. The age of the granthi Ms. is not ascertainable, but the same appears to be very old. I have not used the granthi original but only the Devanâgarî copy, which is generally very correct. It consists of 22 leaves of 10 or 11 lines to the page, each line containing about 52 letters. The beginning is || श्रीकालिदासकृतविक्रमोर्विशोयनाम नाटकं || नारणाचार्यलिखितं || श्रीयदवाचलविराजमान । सं । पाठशाळापंडितरायस्वामिसंपत्कुमा-
रेण परिशोध्य वैद्यनाथजगन्नाथनारायणाख्याविद्वत्प्रभुसंज्ञिभानं प्रति प्रेषितं विजयनेतरां ||
|| श्री ||० श्रीहयग्रीवाय नमः || वेदानेषु यमाहुरेकपुरुषं &c. &c. The colophon
is : इति कालिदासकृतं विक्रमोर्विशोयनाटकं समाप्तं || श्रीहयग्रीवाय नमः || शुभमस्तु ||
|| छ || || छ || || छ || || छ || || छ ||
|| छ || || छ || || छ ||

श्रीकालिदासकृतविक्रमोर्वशीयनाम नाट्यं । नारणाचार्यलिखितं ॥ ० ॥ सन् १८७४
जनवरि ता. २० परिसमाप्तिमगान् ॥ There is no *chhāyā* of the Prakrit
speeches nor any glosses in the margin.

P. This is a Devanāgarī Ms. from Poona, obtained through Kṛṣṇa S'āstrī Rājvāde, of the office of the Government Translator to the Director of Public Instruction. It consists of 42 leaves of which the last and first sides are not written upon. There are eight lines on each side and about 49 letters in each line. It is generally correct, though not so correct as A or the Nasik Mss. N. N₂. The first thirteen leaves have been corrected by some one, probably by Mr. Rājvāde, not always correctly. The age of the Ms. is not given but it may be one hundred years old, possibly much older. Each Prakrit speech has its *chhāyā* given immediately after it. In my opinion this Ms.

was copied from a Telegu Ms. Evidences of this are to be found in many places. Thus, for instance, the cipher is used to indicate the doubling of a letter, generally a consonant, in the Prakrit parts, as उल्ल० for उल्लभ or उल्लदं. This cipher is sometimes given as in ordinary Telegu Ms. over the letter preceding, instead of between the letter to be doubled and its preceding letter. There are also some special evidences. Thus, on the second side of leaf 13, line 8, the King's speech runs thus : वयस्यागुलीन्वेदेन दूष्येरन्नक्षराणि, which is only a mistransliteration of the correct passage in Telegu characters, in which (न्वे) and (स्वे) can easily be confounded. Again णं is often misrepresented by णि which is easily accounted for when it is borne in mind how णं and णि are similar to each other in Telegu. The beginning is श्रीर्वेकटेशाय नमः । वेदानेषु &c. and the colophon : समाप्तमिदं कालिदासकृतं विक्रमोर्वशीयं नाम नाटकं ॥
 ॥ ६ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ६ ॥ अविविक्तपरदोषाः
 ज्ञानवीर्यपूर्णः निजगुणकलिकाभिः ॥ स्वेदमामोदयनः ॥ परधनपरदारप्रोक्षिताः शेषकृत्याः
 करकृतमपराधं क्षंतुमर्हति संतः ॥ ॥ श्री ॥ ॥ ६ ॥ ॥ श्रीकृष्ण-
 धैर्यमस्तु ॥ ॥ ६ ॥ ॥ श्री ॥

These six Mss. agree with one another in one essential point, viz. that they all omit the Prakrit verses forming parts of the King's long soliloquy in the fourth Act. But besides the six I have also used two more Mss. viz.,

K. Which is a very excellent Ms, written in Devanâgarî characters, professing to have been copied by one Chintâmaṇi in Kâs'î, or Benares. It consists of very closely written 12 leaves having seventeen to twenty-one lines on each side with about 58 letters to the line. The Prakrit Passages have no *chhâyâ*. There are corrections made in the Ms. with *haritâla*, and red *geru* is frequently used as in A. It appears to have been used, and is very correct. The date is not given but the Ms. may be about two hundred years old. The beginning is the usual salu-

tation to Gaṇapati श्रीगणेशाय नमः । The colophon is : समाप्तमिदं
विक्रमोर्वशीयं नाम त्रोटकं ७ ग्रंथ १०३२ इदं लिखितं चिन्तामणिना काश्यप कालिके शुक्ले
(sic) नवम्या श्रीमद्वत्सु ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ श्रीगंगाधराय नमः ॥ विक्रमोर्वशीनाटक
मय ५७. This Ms. was kindly lent to me by my friend Prof.
R. G. Bhandarkar of Bombay.

U. This is a very good Ms. belonging to the late Mādha-
varāma S'āstrī of Ulpād in the Surat District now in the posses-
sion of his son Kṛishṇarāma. It consists of 27 folios very
correctly written and afterwards revised. The length of the
folios is $9\frac{1}{2}$ inches, and the breadth 4 inches, with about 14 lines
of about 38 letters in each to a page. The date given at the
end is 1732, but whether Saṁvat or S'aka is uncertain. But it
might well be the former as the Ms. certainly looks two hun-
dred years old. U. Agrees most with G. though the latter does
not contain the Prakrit passages in the King's soliloquy in the
fourth Act, agrees less with A. and least with N. N₂, i.e. so far
as the differences go. It calls the play a Troṭaka throughout.
This Ms. has been returned to its owner with the letter U.
marked on the first page which I have also initialed and dated
26th April 1874, the day on which I returned the Ms. to the
owner. A faithful copy of it is now in my possession.

Both K. and U. contain the Prakrit verses and the stage-
directions relating to the dancing postures in the soliloquy of
the King in the fourth Act, and therein differ from the rest of
the Mss. Neither U. nor K. contains a chhâyâ of those Prakrit
verses.

Besides the eight Mss. described above I have also used two
other Mss. one containing the commentary of Kâṭavema and the
other that of Ranganâtha. The former is a copy in Telegu
characters kindly obtained for me by Dr. A. Burnell C. S., Judge
of Tanjore, of a granthi Ms. existing in the Library of the Raja
of Tanjore. This Ms. does not contain the whole of the text

but omits nearly all the Sanskrit prose and verse except such as Kâṭavema thinks requires explanation; it gives, however, all the Prakrit speeches with a Sanskrit chhâyâ, and explains nearly all the metrical Sanskrit portions which, though not quoted by him continuously, can easily be restored from his comments. The Ms. is written on thirty-one leaves of modern foolscap paper with 23 lines to each page and about 22 letters to the line. It is probable the original of the granthi Ms. from which Mr. Burnell procured the copy must be a Devanâgarî Ms., though Kâṭavema may have been a southerner.* Thus at page 23 the Ms. has तस्मिन् पत्रे in Telegu letters for what ought to be

* That this is most likely true is shown, first by the fact that *Kâṭavema* calls his commentary कुमारगिरिराजीयं विक्रमोर्वशीयव्याख्यानम्; thus इति श्रीकाट्यवेमभूपतिरचिते श्रीकुमारगिरिराजीये विक्रमोर्वशीयनाटकव्याख्याने द्वितीयः अङ्कः and similarly at the end of each Act; where *Kâṭayavema* (not *Kâṭavema*, observe) looks like a Dravidian name; and *Kumârâgiri* is the name of a sacred hill near Bellari in the Dravidian country, where many thousands of pilgrims flock annually even in these days, and Kâṭayavema who calls himself a King might have been the king of that place, or so connected with a King thereof that he dedicated his commentary to him by calling it *Kumârâgirirâjîya*; 2ndly from a casual remark at page 13 where in explaining the passage आम तच्चमोदी काशिराभउत्ती उव्व-शित्ति किं आलविदा &c. the commentator observes आमैस्वभ्युपगमे, 'the word आम means yes,' आम or आम् being the regular and ordinary word for 'yes' in Tamil to this day. The colophon containing a mutilated S'loka at the end is as follows: इति श्रीकाट्यवेमभूपतिरचिते कुमारगिरिराजीये विक्रमोर्वशीयनाटकव्याख्याने पंचमोऽङ्कः ॥ ॥ समाप्तिमगाद्विक्रमोर्वशीयव्याख्या ॥

एकस्मिन्नुस्तके ग्रंथारंभे अन्यपुस्तके ग्रंथान्ते वक्ष्यमाणाः श्लोकाः वर्तन्ते
॥ तच्च ॥

वेदादीनां विशुद्धानां विद्यानां जन्महेतवे ॥ पविनीवरपुत्राय परस्मै वसुने नमः ॥ १ ॥
जयति विजयलक्ष्मीवल्लभो नंतर्कानिः कुमारगिरिन्पुत्रो राजवेद्याभुजंगः । विरुदमस
मानो(sic)पदीयं भवति विमनवर्णदेवं वक्ष्याभुजंगः ॥ अत्र कविः कालिदास इत्यादि
सर्वं लिखितं प्रथमपत्रे ॥ ॥

तस्मिन् एव ; the ए being a mistransliteration for ए, those letters being very similar to each other in the Devanâgarî alphabet. At page 48. part of the King's speech runs in Telegu character thus : तस्मिन् विभावितैकदेशेन विभावितोद्गीकारित एकादशः. This एकादशः is a mistransliteration for एकैदशः written एकादशः in old Devanâgarî characters. At page 50 the word गगनं is misrepresented by गमनं the second ग in गगनं having been mistaken by the scribe for म, and wrongly represented through the latter letter in Telegu characters, which would not have been the case if the original of the Ms. in question had been written in any of the Southern characters where ग and म do not resemble each other. At page 54 the Ms. reads in Telegu अग्रायोचितमपरायस्य उचितम् &c., where the यो and य are clearly traceable to a mistake of यो and ध in a Ms. in Devanâgarî characters, where the letters ध and य being similar are often confounded with each other, whereas in the Dravidian alphabets they are not so similar that the one may be mistaken for the other. See also page 56 where निर्भय is read for निर्यय (or निर्यय) which mistake is only possible on the theory that the Ms. comes from a Devanâgarî original. These and a variety of other circumstances leave no reasonable ground for doubt that the original of the Ms. was copied from a Devanâgarî Ms. The Telegu Ms. is in my possession.

The other commentary used is that of Ranganâtha. This Ms. was kindly lent me by Dr. G. Bühler, Educational Inspector, Northern Division, who had himself obtained a loan of it from a widow at Benares. It is a carefully written Ms. which contains the full text of the play as well as copious comments by the commentator. But the explanations are often very doubtful and in many places palpably wrong. Altogether the commentary is a very indifferent one, and considerably inferior to that of Kâṭavema. It has been returned to Dr. Bühler, who I believe has restored it to its owner, after taking a copy for the Government of Bombay.

Various readings from both the commentators have been given by me, but not so systematically as from those eight Mss. which I have carefully collated and which form the basis of this Edition.

One remarkable feature of this Edition is that it omits from the main text the Prakrit verses and the directions relating to the recitation &c. thereof generally found in the King's long soliloquy in the fourth Act of the play as it has been hitherto presented to the public. I have given the fourth Act with the Prakrit verse passages in an Appendix,* in which the passages and directions in question are included in brackets, so that the parts excluded from the main text of the Edition may be easily distinguishable. My authority for omitting the Prakrit passages from the fourth Act is derived from six† of the very best Mss. out of the eight collated, and from one of the two commentators, Kâṭavema, who knows nothing of these Prakrit verses, dancing postures and the stage-directions referring to them. He comments on the fourth Act without the slightest indication that the passages were there. It is his custom, as I have stated above, to give a full Sanskrit version of all Prakrit sentences whether these occur in prose or verse. If therefore he had known the Prakrit verses of the fourth Act, he would certainly have given a *chhâyâ* or Sanskrit version of them if not occasionally further explanations besides. One objection to these passages is, independently of the external authority of Mss., that they are in Prakrit and are most of them intended to be chanted or recited by the King, who, as an

* The paging of the Appendix corresponds with that of the fourth Act in the body of the play, so that the matter on any given page in the Appendix is the same as that on the corresponding page of the fourth Act plus the Prakrit verse or verses.

† These are G. N. N₂. A. B. P. The Mss. that give the passages are K. and U. about which see above.

uttamapātra, always speaks Sanskrit in the rest of the play. Another objection appears to be that wherever they are intended to be chanted or spoken by the King they are mostly tautological, containing the substance of Sanskrit verses immediately preceding or following them, which is a very suspicious circumstance against their genuineness. Thus for example, stanza 8 (page 107A.) is merely a repetition in Prakrit of stanza 7 ; stanza 44 is a Prakrit repetition of stanza 45 (page 117A) ; stanza 49 is a mere tautology of the Sanskrit stanzas 48 and 50 (page 118A.), and so forth.

A third objection seems to lie in the fact that a great many of the Prakrit verses though claiming to be parts of the King's soliloquy are full of descriptions and vague allusions and references in the third person to some one in his situation rather than to him distinctly. For example, see stanzas 28, 62. As regards some others again, it is clear that they are not to be repeated by the King, and yet it is not plain whose parts they form. Examples of such are stanzas 1 and 5.

A fourth and perhaps the strongest objection against the passages is that not only are none of them required in their respective places, but several of them appear to interrupt the free and natural flow of the sentiments as expressed in the Sanskrit passages ; *i. e.* not only would they not be missed were they not to occur where they are found, but their absence gives a better continued sense from the Sanskrit than is now the case when the latter is so often interrupted by them.

When I was in Madras in the hot season of 1874 I had occasion to see the family Library of Rao Bahadur Raghunath Rao, the present Dewan of Indore, and on examining a Devanāgarī Ms. of the play, which, I was informed, had been taken to that part of the country by the ancestors of the family when they

migrated from the Deccan about two hundred and fifty years ago, I found that the fourth Act did not contain the Prakrit passages and the stage-directions under reference.

I have thought, I hope not incorrectly, that the above facts and considerations* are sufficient to account for expunging the passages from the main text of my Edition. Though I am not at present in a position to pronounce decidedly on the merits of the passages, I may perhaps be allowed to risk a guess that it may be that the passages were intended to be chanted by some one behind the scene, and as such anonymous passages without any indications that they are to be repeated behind the scene are not known to occur in the plays, our passages may or may not have originally belonged to the play even though they be a production of the author.

The prints, reprints, and Editions of this play at present available have doubtless done good service in their days and in their own ways to the admirers of Kālidāsa, by bringing to their notice and within their reach one of the best compositions of that author; but it is no presumption, I believe, to say, though I do so with great deference to the learning of my predecessors in the field, that most of them contain texts that demanded further research and further elucidation and improvement based on more careful collation of Mss. As for the translations, and annotations that have hitherto been given in Europe and Calcutta, a great many of them may very well

* One year after the text of the present Edition had been printed Dr. Richard Pischel published in the *Monthly Journal of the Royal Academy of Sciences at Berlin* (No. for October 1875) a recension of the Vikramorvas'ī according to Dravidian Mss. And though his sources are of course different from mine he too has had, on the authority of his Mss., to omit the Prakrit passages in the soliloquy of the King in the fourth Act. This affords independent confirmation of the correctness of the principle on which I have omitted them in the text of the Edition.

be pardoned, first on the ground that they were given by foreigners and that too many years ago, and secondly on the principle that bad readings generally lead to worse interpretations. Those that have had to read the play in the existing editions and reprints, and have felt the necessity of better editions and better commentaries, will easily find what help the present attempt is able to render them. I therefore say nothing regarding its claims or its merits, but leave the work to speak for itself, though I am fully conscious that the discovery of more ancient and better, because more reliable, Mss. will make further purification of the text possible.

S. P. P.

वेदान्तेषु यमाहुरेकपुरुषं व्याप्य स्थितं रोदसी
यस्मिन्नीश्वर इत्यनन्यविषयः शब्दो यथार्थाक्षरः ।
अन्तर्यश्च मुमुक्षुभिर्नियमितप्राणादिभिर्मृग्यते
स स्थाणुः स्थिरभक्तियोगसुलभो निःश्रेयसायास्तु वः ॥ १ ॥

नान्द्यन्ते

5

सूत्रभारः । नेपथ्याभिमुखमवलोक्य । मारिष इतस्तावत् ।

प्रविश्य पारिपार्श्वकः ।

पारिपार्श्वकः । भाव अयमस्मि ।

सूत्र. । मारिष बहुशस्तु परिषदा पूर्वेषां कवीनां दृष्टः प्रयोगबन्धः ।

सोहमद्य विक्रमोर्वशीयं नाम नाटकमपूर्वं प्रयोक्ष्ये । तदुच्यतां 10

पात्रवर्गः स्वेषु स्वेषु पाठेष्वसंमूढैर्भवितव्यमिति ।

पारि. । यदाज्ञापयति भावः ।

[इति निष्क्रान्तः]

6. P. om. stage-direction नेप-
थ्याभि^० &c.=B. adds आगम्यताम्
after तावत्.

7. K. ततः प्रविशति पारिपार्श्वकः for
प्रविश्य पारिपार्श्वकः.

8. For भाव अयम् K. G. आर्य अ-
हम्; P. om. भाव.

9. G.K. omit मारिष; A. मारी-
ष.=U. om. तु.=G. दृष्टप्रयोगाः
प्रबन्धाः, B. दृष्टाः प्रयोगबन्धाः, K.

दृष्टः प्रयोगप्रबन्धः.

10. K.P.G. om. अद्य; N.B.P. तद-
हमद्य for सोहमद्य.=U. सोहमद्य
कालिदासप्रथितं विक्रमोर्वशीयं नाम
त्रोटकम् &c.; N.K. त्रोटकम् for
नाटकम्; A.N.N₂.P. विक्रमोर्व-
शीयं नामापूर्वं नाटकम्.

11. A. पात्रेषु, N.N₂. अधिकारेषु, and
B.U. पाठ्येषु, for पाठेषु.=G. अव-
हितैः for असंमूढैः.

सूत्र. । यावदिदानीमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि ।

प्रणिपत्य ।

प्रणयिषु वा दाक्षिण्यादथवा सद्वस्तुपुरुषबहुमानात् ।

शृणुत मनोभिरवहितैः क्रियामिमां कालिदासस्य ॥ २ ॥

5 नेपथ्ये । परिताभदु परिताभदु जो सुरपखवादी जस्स वा अम्बर-
अले गदी अथि ।

सूत्र. । कर्णे दत्त्वा । अये किं नु खलु मद्विज्ञापनानन्तरं कुररीणा-
मिवाकाशे शब्दः श्रूयते । विचिन्त्य । भवतु । ज्ञातम् ।

१ परित्रायतां परित्रायतां यः सुरपक्षपाती यस्य वाम्बरतले गतिर-
स्ति ।

2. G.U.K. have भोः after प्रणि-
पत्य; U.P. om. प्रणिपत्य.

3. G.K. यदि वा, for अथवा=G.
N.U. om. °पुरुष °.

5. B. अ०अ before परि°&c. G.
K. have अब्जा परिताभध परि-
ताभध; B. ins. वा after जो as
also after जस्स; U. अम्भो परि-
तावेदु जो अमरपखवादी जस्स वा
अम्बरअले वा (sic.) गई अथि for
the whole speech. P. om.
the whole of the Nepathya
speech, proceeding at once
to the next, कर्णे दत्त्वा &c.=G.
A.U.K. °वख्खवादी.=N. N₂.
K. अम्बरतले.

7. G. K. आकर्ण्य, for कर्णे दत्त्वा;
U. adds आकाशे before कर्णे;
B. has both कर्णे दत्त्वा and
आकर्ण्य ! =A. omits अये.=G.
मयि विज्ञापनाव्यग्रे; N₂. has a

marginal gloss: मयि विज्ञापन-
व्यग्रे आर्तानामित्यपि पाठः B. °तर-
मार्तीनां कुररीणामाज्ञाप इवाकाशे&c;
P. मयि विज्ञापनाव्यग्रे आर्तानां कुररी-
णाम् &c.; K. मयि विज्ञापनाव्यग्रे
कुररीणामिव &c.; U. मया विज्ञाप-
नानन्तरमार्तीनां कुररीणामिव आकाशे
शब्दः श्रूयते । मत्तानां कुसुमरसेन प-
ददानां शब्देयं परभृतनाद एष धीरः ।
आकाशे सुरगणसेविते समन्तात् किं
नार्यः कलमधुराक्षरं प्रगीताः । विचिन्त्य ।
भवतु &c.=N. N₂. have क-
लाक्षरम् after मद्विज्ञापनानन्तरम्,
and A. आर्तानाम् after the
same word; N. adds मयि वि-
ज्ञापनाव्यग्रे आर्तानामित्यपि पाठः ।

8. Between श्रूयते and विचिन्त्य K.
inserts, like U., मत्तानां कुसु-
मरसेन &c. G. omits विचिन्त्य;
G. has आः before ज्ञातम्.

अरुद्धा नरसखस्य मुनेः सुरस्त्री
कैलासनाथमुपसृत्य निवर्तमाना ।
बन्दीकृता विबुधशत्रुभिरर्धमार्गे
क्रन्दत्यतः शरणमप्सरसां गणोयम् ॥ ३ ॥

[इति निष्क्रान्तः 5

प्रस्तावना ।

ततः प्रविशन्त्यप्सरसः ।

सर्वाः । परिताभदु परिताभदु जो सुरपख्खवादी जस्स वा अम्बरअले
गदी अत्थि ।

ततः प्रविशति राजा रथेन सूतश्च ।

10

राजा । अलमलमाक्रन्दितेन । सूर्योपस्थानात्प्रतिनिवृत्तं पुरुरवसं मामु-
पेत्य कथ्यतां कुतो भवत्यः परित्रातव्या इति ।

१ परित्रायतां परित्रायतां यः सुरपक्षपाती यस्य वाम्बरतले गति-
रस्ति ।

2. N.N2. अनुसृत्य, P. उपनृत्य for
उपसृत्य—G. विवर्तमाना.

4. G.K. कर्णं for शरणम्.

5. B. om. निष्क्रान्तः; G. निःक्रान्तः.

7. K. ins. पटाक्षेपेण before अप्सरसः.

8. P.A.N.N2. अप्सरसः for सर्वाः;
B. अप्सरसः सर्वाः; K. om. सर्वाः—
G. अङ्ग परिचाभज जो सुरवक्ख °;
B. अ०आ परिचाभदु परिचाभदु
इति तदेव पठित्वा । U. परिचावेदु जो
अमरपख्खवादी जस्स वा &c. K.
अङ्गा परिचाभज परिचाभज—K.
G. °वक्ख ° for °पक्ख °; P.
सुरपक्खि for सुरपक्खवादी—K.

A.N.N2. अम्बरतले P. गई.

10. K.G. पुरुरवा रथेन सारथिश्च; A.
N.N2. insert पुरुरवाः after
राजा. U. ततः प्रविशति पटाक्षेपेण
राजा रथेन सूतश्च.

11. G.N.N2. do not repeat अल-
म्—A.U. have °स्थानप्रति ° and
N.N2. U. °स्थाननिवृत्तं, and P.
°स्थानसंनिवृत्तम्; B. °स्थानात्संनि-
वृत्तम्; K. °निवर्तमानं—A. N.
N2. मां पुरुरवसम्—K. अवेत्य
for उपेत्य.—U. उच्यतां for क-
थ्यतां.

12. G.K. omit इति.

रम्भा । असुरावलेवादो ।

राजा । किं पुनरसुरावलेपेन भवतीनामपराद्धम् ।

मेनका । सुणातु महाराओ । जा तवोविसेसपरिसङ्किदस्स सुउमारं
 5 पहरणं महेन्द्रस्स । पच्चादेशो रूपगध्विदाए सिरिए । अलंकारो स-
 ग्गस्स । सा णो पिअसही उव्वसी कुबेरभवणादो पडिणिवट्टमाणा
 समावत्तिदिठ्ठेण हिरण्णउरवासिणा केसिणा दाणवेण चित्तलेहा-
 दुदीआ वन्दिग्गाहं गिहीदा ।

राजा । अपि ज्ञायते कतमेन दिग्भागेन गतः स जाल्म इति ।

१ असुरावलेपात् ।—२ शृणोतु महाराजः । या तपोविशेषपरिश-
 क्लितस्य सुकुमारं प्रहरणं महेन्द्रस्य । प्रत्यादेशो रूपगर्वितायाः श्रियः ।
 अलंकारः स्वर्गस्य । सा नः प्रियसखी उर्वशी कुबेरभवनात्प्रतिनिवर्त-
 माना समापत्तिदृष्टेन हिरण्यपुरवासिना केशिना दानवेन चित्रलेखा-
 द्वितीया वन्दिग्राहं गृहीता ।

1. P. अप्सरसः for रम्भा=G. K. °ल्लादो.
3. P. ins. राजा । कथ्यताम् । मेनका after महाराओ.=N. N₂. insert दाव after जा, and read तव for तवो and omit °पारे°.
4. P. B. read the महेन्द्रस्स [B. महिन्द्रस्स] after °सङ्किदस्स.=A. पहरणं for पहरणं; K. पहरणं; U. महिन्द्रस्स सुउमालपहरणं=K. पच्चा°. =N. N₂. °रूप° for °रूप°. =N. N₂. लह्णीए, and K. सिरिगोरीए, for सिरिए.
5. G. पिय° P. °सहि=G. K. omit उव्वसी.=G. K. कुबेर°=B. णिवट्ट-माणस्स, omitting पाडि; K. पाडि-णिवत्तमाणा, A. °णिअत्तमाणा, N.

- N₂. णिवत्तमाणा, P. णिवट्टमाणा, and U. णिवट्टमाणा, for पडिणिवट्टमाणा.
6. N. N₂. सहसात्तिदुठ्ठेण, K. सहसोत्तिदुठ्ठेण, for समावत्तिदिठ्ठेण; P. B. समावत्ति°, G. समावत्त°, U. समावत्तिअठ्ठिदेण.=G. K. हिरण्णपुराणिवासिणा; G. U. om. केसिणा; G. दाणवाहवेण; K. दाणवाहवेण.
7. P. B. °दुईआ; K. °दुदिआ=A. B. गहिदा=N. N₂. insert अभ्यपथं ज्जेव्व before वन्दिग्गाहं.=N. N₂. वन्दीग्गहं गहीदा; P. K. गहीदा; K. वन्दिग्गहं; U. वन्दिग्गहं गहिदा.
8. G. अपि for अपि.=N. N₂. insert नाम after अपि=N. N₂. दिवि (?)भागेन, K. om. दिग्°. =G. P. omit इति=P. जाल्मिकः for जाल्मः.

सहजन्या । पुञ्चुत्तरेण ।

राजा । तेन हि विमुच्यतां विषादः । यतिष्ये वः सखीप्रत्यानयनाय ।

रम्भा । सैरिसं खु सोमादो एकन्दरस्स ।

राजा । क्व पुनर्मा भवत्यः प्रतिपालयिष्यन्ति ।

सर्वाः । ईमस्सि हेमकूडसिहरे ।

5

राजा । सूत ऐशानीं दिशं प्रति चोदयाश्चानाशुगमनाय ।

सूतः । यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । इति यथोक्तं करोति ।

राजा । रथवेगं निरूपयन् । साधु साधु । अनेन रथवेगेन पूर्वप्रस्थितं

वैनतेयमप्यासादयेयं किं पुनस्तमपकारिणं मघोनः । तथा हि

अग्रे यान्ति रथस्य रेणुवदमी चूर्णीभवन्तो घनाश्

10

१ पूर्वोत्तरेण ।— २ सदृशं खलु सोमादेकान्तरस्य ।— ३ एतस्मिन् हेमकूटसिखरे ।

1. N. N₂. पूर्वोत्तरेण, U. पुञ्चुत्तरेण.

2. B.U. have मुच्यताम्, and A.N. N₂. त्यज्यतां, for विमुच्यताम्. =U. यतिष्यते; B. ins. तदद्य before यतिष्ये. =N.N₂. prefixes प्रिय^० to सखी^०.

3. B.U. अपसरसः, and A.N.N₂. सर्वाः, for रम्भा. =P. सैरिसं. =A. N.N₂. एकन्तरितस्स; G. सोमवंसपसूदस्स; K.U. सोमवंसपम[K. ह]वस्स; P. B. सोमादो एकन्दरस्स भवदो[B. om.]

4. N.N₂. omit मां. =B. परिपालयिष्यन्ति.

5. K.B.G. अपसरसः for सर्वाः =P. हेमऊढ^०, B. हेमऊड. ^० =G. अस्सि

for इमस्सि =U. ^०सिहरे; K. हेमकूट^०.

6. N.N₂. ईशानीम्. =N.N₂. om. प्रति. =G.U.N.N₂. नोदय for चोदय.

7. K. om. इति. =G. अनुतिष्ठति for करोति.

8. G. रूपयन्. =K.G.U. omit the second साधु and K.P.G. have सूत before the first साधु. =G.K. ^०गमनेन for ^०वेगेन; G. U.A. अश्ववेगेन.

9. P. आसादयेयम्; K. आसादयेत्. =A.N.N₂. U. मम हि, and P. संप्रति हि, for तथा हि.

10. K.U. रेणुवदमी for रेणुवदमी.

चक्रभ्रान्तिरान्तरेषु जनयत्यन्यामिवारावलिम् ।

चित्रन्यस्तमिवाचलं हयशिरस्यायामवच्चाभरं

यष्टयग्रे च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ४ ॥

[निष्क्रान्तो रथेन राजा सूतश्च ।

5 रम्भा । हला जहणिदिष्टं पदेसं संक्रमामो ।

शेषास्तथेति शैलाभिरोहणं रूपयित्वा स्थिताः ।

रम्भा । अवि णाम सो राएसी समुद्धरे णो हिअअसल्लं ।

मेनका । मां दे संसओ होदु । उवड्ठिदसंपराओ महिन्दो मइअमलो-

१ सखि यथानिर्दिष्टं प्रदेशं संक्रमामहे । — २ अपि नाम स राजर्षिः समुद्धरेन्नो हृदयशल्यम् । — ३ मा तव संशयो भूत् । उपस्थितसंपरायो महेन्द्रो मध्यमलोकात्सवहुमानमानाय्य तमेव विजयसेनामुखे नियोजयति ।

1. N.N₂. चक्रन्यस्तम्.
2. N. has in the margin चित्रा-रम्भविनिश्चलं against चित्रन्यस्त-मिवाचलम्.
3. U. यन्मध्ये च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते चलश्चानिलात्—G.K. सम-स्थितिः—A. corrects ध्वजपटः प्रान्ते च into ध्वजपटप्रान्तश्च.
4. G.K. om. रथेन after राजा.
5. U. जभाणिदिष्टपदेसं; K. जहासंदिष्टं A. जभाणिदिष्टं.—G. देसं, K. पदेसं—A.G. णिकमह; K.U. संक्रमह—G. K. ins. एअ after हला.—N.N₂. read हला गदो राएसी । ता अम्होवि जहणिदिष्टं संकेदपदेसं गच्छाह. P. om. हला एअ and reads जहणि-दिष्टं संक्रमह पदेसं.
6. A.N.N₂. entirely omit the stage-direction शेषास्तथेति &c. —B.U. शेषाः तद्वत्ति शैलावतरणं

रूपयित्वा स्थिताः [B. प्रस्थिताः] ; P. शेषास्तह इति सर्वाः शैलावतरणं नाट-यित्वा स्थिताः.

7. U. assigns the speech to सर्वाः—P. ins. हला before अवि &c.—N.N₂. राअसी for राएसी—B. om. सो.—A. उद्धरेदि, N.N₂. उद्धरिस्सदि, B. समुद्धरेइ, K.G. समुद्धरेदि. We with Kâtavema—N.N₂. omit णो; U. अवि णाम सो राएसी णो हिअअसल्लं उद्धरे; P. हला अवि णाम सो राएसी णो हिअअसल्लं अवणइस्सदि.
8. A.N.N₂. insert हला before मा.—A.N.N₂. omit दे—G. K. भोदु—A.U. insert णं before उवड्ठिद °—N.N₂. °संपहारओ; U. उवड्ठिअसंपराओ; B. उवड्ठिए संपराए; P. उवड्ठिदे संपहारे.

आदो सबहुमाणं आणाविय तं एव्व विअअसेणामुहे णिओजेदि ।
रम्भा । सव्वहा इह विअई भोटु । क्षणमात्रं स्थिता ।
सहजन्या । हल्लो समस्ससध समस्ससध । एसो उच्चलिदहरिणकेदणो
तस्स राएसिणो सोमदत्तो रहो दीसदि । ण खु सो अकिदत्थो
णिवात्तिस्सदि । सर्वा उच्चक्षुषो विलोकयन्ति ।

5

ततः प्रविशति राजा सूतश्च ।

१ सर्वथेह विजयी भवतु । — २ हल्ला समाश्वसित समाश्वसित ।
एष उच्चलितहरिणकेतनस्तस्य राजर्षेः सोमदत्तो रथो दृश्यते । न खलु
सोरुतार्थो निवर्तिष्यते ।

1. B.P. मइअमलोअपालाणं मइअ for मइअमलोआदो; G.K. महेन्दोवि—P. महेन्दो—A.N.N₂. read मइअमलो-अवाणं तं एव्व आणाविअ सेणामुहे [A. णिअसेणामुहे] णिओजेदि for मइअमलोआदो &c. up to णिओजेदि. U. after महेन्दोवि has मइअमलो-आदो तं जेव्व सबहुमाणं आणाविअ सेणामुहे णिओजेदि —B.P. आणाविअ; G. जेव्व for एव्व—K. विजअस्स सेणा°; G. विजयसे°—B. णिओएदि, P. णिओजेदि.
2. A.N.N₂. ins ता before सव्वहा—N.N₂. om. इह; K. सव्वथा इह विजई होदु; A.N.N₂. होदु; U. simply इह विजयी होदु; B. reads सव्वहा इहवि अअं विअई होदु; P. इह-वि सव्वहा विअई होदु.
3. G. does not make a separate speech of हल्ला to णिवात्तिस्सदि. B.

- om. हल्ला and has समस्ससह सम-स्ससह.; A. समस्सस समस्सस; N. N₂. समास्सस समास्सस. P. अस्ससह अस्ससह.—A.N.N₂. add खु after एसो—G.K. सूचिद° and U. उछलिद° for उच्चलिद°; N.N₂. चलिदहरिण° B. उछिदहरिण°.
4. P. ins. एव्व after तस्स. K. अ-मरदत्तो for सोमदत्तो—A. रथो—N.N₂. राअसीणा.—N.N₂. दीसई; B. दीसई P. दिसई—N.N₂. एसो for सो.—B. om. खु; P. K. हु.
5. A. णिअत्ति°, K. णिवत्तिस्सदि, P. णिवात्तिस्सदि—For उच्चक्षुषो G.K. उच्चैःपक्ष्मणा.
6. B. स्तिमितवेगेन रथेन before राजा; P. om. च after सूत; A.N. N₂. राजा रथेन सूत; K. U.P. स्ति-मितगतिना रथेन after राजा.

चित्रलेखावलम्बितहस्ता भयनिमीलिताक्षी चार्तिशी ।

चित्रलेखा । समस्तसदु समस्तसदु पिअसही ।

राजा । सुन्दरि समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

गतं भयं भीरु सुरारिसंभवं त्रिलोकरक्षी महिमा हि वज्रिणः ।

5 तदेतदुन्मीलय चक्षुरायतं महोत्पलं प्रत्युषसीव पद्मिनी ॥ ५ ॥

चित्र. । अम्हहे कहं उस्ससिदमेत्तजीविदा अज्जवि सण्णं ण पडि-
वज्जदि ।

राजा । बलवदत्रभवती परित्रस्ता । तथा हि

मुञ्चति न तावदस्याः कम्पं कुसुमसमबन्धनं हृदयम् ।

10 पश्य हरिचन्दनेन स्तनमध्योच्छ्वासिना कथितम् ॥ ६ ॥

१ समाश्वसितु समाश्वसितु प्रियसखा । — २ अहो कथमुच्छ्वसित-
मात्रजीविताद्यापि संज्ञां न प्रतिपद्यते ।

1. N.N₂. °लम्बिता for °लम्बितहस्ता;
U. चित्रलेखालम्बितहस्ता; B. °ल-
म्बिनी.—G.K. भयनिमीलितलोचना
उर्वशी च.

2. A.N.N₂. समस्तसदु, and do not
repeat it. U. समस्तसिदु समस्त-
सिदु; B. समस्तसदु पिअसहि समस्तसदु
पिअसहि; P. अस्तसदु सहि अस्तसदु
सहि.

3. B. om. समाश्वसिहि समाश्वसिहि; P.
om. सुन्दरि समाश्वसिहि समाश्वसिहि.

5. G.K. निशावसाने नलिनीव पङ्कजम्
for the fourth pāda. We with
A.N.N₂.B.P.U.

6. A. adds समस्तसदु समस्तसदु पिअसही
before कहं &c. and omits अम्ह-
हे; N.N₂. also om. अम्हहे. U.

reads अम्हहे.—N.N₂. उच्छ्वसिदमे-
त्तसंभाविदजीविदा—B. om. कहं and
has उस्ससिअमेत्त °; P. om. कहं. P.
ins. सहि after °जीविदा—A. विस-
ण्णं for सण्णं. U. adds पिअसही
after पडिवज्जदि.—B.P. पडिवज्जइ

8. P.B.U. भद्रे before बलवत्.—G.
om. तथा हि.

9. K. मुञ्चति न तावदस्या भयकम्पः
कुसुमकौमलं हृदयम् । We read
the second pāda with A.G.
N.N₂. B.P.U.

10. K. reads the following
palpable interpolation after
कथितम्: “अपि च । मन्दारकुसुमदाम्ना
गुहुरस्याः सूच्यते हृदयकम्पः । मुहु-
च्छ्वसता मध्ये परिणाहवतीः पयोधर-

चित्र. । हला पञ्जवत्थावेहि अत्ताणं । अणञ्जरा विअ मे पडिहासि ।

उर्वशी प्रत्यागच्छति ।

राजा । अयि प्रकृतिमापद्यते ते सखी । पश्य

आविर्भूते शशिनि तमसा मुच्यमानेव रात्रिर्

नैशस्यार्चिर्हुतभुज इव च्छिन्नभूयिष्ठधूमा ।

मोहेनान्तर्वरतनुरियं लक्ष्यते मुक्तकल्पा

गङ्गा रोधःपतनकलुषा गृह्णतीव प्रसादम् ॥ ८ ॥

चित्र. । सैहि विसब्धा होहि । पराभूता खु तिदसपरिपन्थिणो हदासा

१ हला पर्यवस्थापयामानम् । अनप्सरेव मम प्रतिभासि । — २ स-

खि विश्रब्धा भव । पराभूताः खलु त्रिदशपरिपन्थिनो हताशाः ।

योः ॥ G. and U. read it also, but after the stage-direction उर्वशी प्रत्यागच्छति. That it is spurious is proved first by its being little more than a paraphrase of St. 6, and then by its being omitted by five of our Mss., A.N.N₂.B.P., and also by the commentator Kāṭavema.

1. K. G. om. हला before पञ्ज^०. A. पच्चवत्थावेहि, B. पयवत्थावेहि, G. पञ्जवत्थावेहि, K. पञ्जवत्थावेहि, P. पडिवत्था[वे]हि, G. पञ्जविण्णावेहि, N.N₂. पञ्जवत्थावेहि, U. पच्चवत्थावेहि.—A. K. अत्ताणं, N.N₂. आत्ताणं. K. ins. दाव before अत्ताणं.—B.P. अणञ्जरा, K. अणत्थरा.—G. विअ for विअ.—A. N.N₂. om. मे and read पडिभासि; U. परिभासि, B. पडिभाइ, P. पाडिभासि.

2. B. प्रत्याश्रयति, A. प्रत्यापद्यते. N.N₂. लोचने ईषदुन्मोलयति. K.U. om. stage-direction.

3. P.A.B. भद्रे for, and N.N₂. om., अयि.—U. उर्वशी पर्यवस्थापय-त्यागमानं before अयि.—A. N.N₂. ते प्रियस^०.

5. For आर्चिः G. has आभा.

6. A.B.P. व्ययतनुः for वर^०.—P. दृश्यते for लक्ष्यते.—A. B. G. N₂. मुक्तकल्पा.

8. P. om. सैहि. B.A. विस्सब्धा. G. मोहि.—B. परिभूता.—U. (wrongly) reads आवण्णानुकम्पिणा महाराएण पराभूता खलु दे तिदसपरिवन्थिणो &c. K. खलु. K. तिदस^०. G.K.U. ins. दाणवा after हदासा and A. N.N₂. read हदासा before तिदस^०. B. ins. दे before तिदस^०. P. ins. ते before हदासा.

एताः सुतनु मुखं ते

सख्यः पश्यन्ति हेमकूटगताः ।

प्रत्यागतप्रसादं

चन्द्रमिवोपप्लवान्मुक्तम् ॥ ११ ॥

5 चित्र. । हला पेखख ।

उर्व. । राजानं सस्पृहं पश्यन्ती । समदुःखो पिवइव्व मं णयणेहिं ।

चित्र. । साकूतम् । अयि को ।

उर्व. । सहिअणो ।

रम्भा । सहर्षम् । एसो चित्तलेहादुदीअं उव्वसिं गेण्हिअ विसाहास-

10 मीवगदो विअ चन्दो उवठ्ठिरो राएसी ।

१ हला पश्य ।—२ समदुःखः पिवतीव मां नयनैः ।—३ अयि कः ।—४ सखीजनः ।—५ एष चित्रलेखाद्वितीयां मुर्वशीं गृहीत्वा वि-
शाखासमीपगत इव चन्द्र उपस्थितो राजर्षिः ।

1. A.N.N2. सुमुखि for सुतनु.

5-8. B. चि० । हला किं ण पेखखसि ।

उ० । समसुहदुखो णं विअजणो ।

चि० । को णु । उर्व० । सहीजणो ।

K. चि० । हला पेखख २ । उर्व० ।

राजानं सस्पृहं पश्यन्ती । समदुखो वि-

वईव्व मं णअणेहिं । चि० । साकूतम् ।

अइ को । उ० । सहि सहीअणो । U.

चि० । हला पेखख (sic.) समदुखो

सहीजणो । र० । सहर्षम् । एसो &c.

U. om. ll. 6-8. P. चि० ।

हला पेखखस्स [which it trans-

lates सखि प्रेक्षसे] । उर्व० । समसुह-

दुखो अअं जणो । चि० । को णु को

णु । उर्व० । सहिजणो । A. चि० ।

हला पेखखअदु । उर्व० । राजानं

पश्यन्ती । हला को । चित्र० । को अ-

ण्णो समदुखो विअसहीजणो । रम्भा ।

सहर्षम् &c. N.N2. चि० । हला पे-

खिअदि । उर्व० । राजानं पश्यन्ती ।

हला को अण्णो समदुखो विअसही-

जणो । रम्भा । सहर्षम् &c. K.

with G., except that it re-

peats पेखख in l. 5 and has वि-

वईव्व and णअणेहिं in l. 6, अइ in

l. 7, and सहि सहीअणो in l. 8.

9. A.N.N2. खु after एसो. P.B.

०दुईअं, K. ०दुयिअं.—U. उव्वसीं.

—N.N2. गिहीअ, B.P. गण्हिअ.

G. समीप०, U. ०समीपमागदो, P.

०समीवं गदो.—A.U. भअवं and

N.N2. विअभअवं before चन्दो.—

मेनका । निर्वर्ण्य । दुर्वेवि णो पिआणि उवणदाणि । इअं पच्चाणीदा
सही अअं च अपरिख्खदो महाराओत्ति ।

सहजण्या । सुट्ठु भणासि । दुड्जआ खु दाणवा ।

राजा । सूत इदं तच्छैलशिखरम् । अवतार्यतां रथः ।

सूतः । यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । इति यथोक्तं करोति ।

5

राजा । चक्रोद्धातं रूपयित्वा । आत्मगतम् । हन्त दत्तफलो मे विषमा-
वतारः ।

यदयं रथसंक्षोभाद्

अंसेनांसो रथोपमश्रोण्याः ।

१ द्वे अप्यस्माकं प्रिये उपनते इदानीम् । इयं प्रत्यानीता सखी अयं
चापरिक्षतो महाराज इति । — २ सुट्ठु भणासि । दुर्जयाः खलु दानवाः ।

- U.P. चन्दमा; B.भअवं चन्दमा.—G.
उव्वट्ठिदो.—G. has another विअ
before राएसी.—N.N₂. राअसी.
1. After निर्वर्ण्य G.K.N.N₂. ins.
सहर्षम्. A.B. om. वि after दुवे.
A. मे विआओ उवणदे. U. पिए उव-
णीदे. B. reads the णो after
विआणि.—A.इअं हि, before पच्चा^०.
G. om. इअं. A.U. विअसही. K.
om. सही.—N₂. om. the stage-
direction निर्वर्ण्य.—K. दुर्वेवि पिआ
उवणदा. P. दुवे णो विआणि दाणिं.
2. G.N.N₂. om. च after अअं.—
For पच्चाणीदा &c. N. reads: रा-
एसिणा णो विअसही आणीदा । अअं अ
अवरिखत्तोत्ति । — K. B. om. च.
G.N₂. अपरिख्खत्तो.—A.B. om.
महाराओ. U. राएसी दीसदित्ति for

महाराओत्ति.

3. A.N.N₂.U.P. सहि bef. सुट्ठु,
which G. reads सुट्ठु. K. re-
peats सुट्ठु भणासि; A.N. भणासि.
B.U. [U. सहि] सुट्ठु भणासि अ-
रिख्खि[B. ख्ख]दीत्ति । दुड्जआ
हि[B. खु] दाणवा ।
4. G. अवतारयताम् .
5. A.N.N₂. तथा for यथोक्तं. K.
om. इति.
6. G.A.K. रूपयन्.—G.K.A.B.
स्वविषयावतारः, N.N₂. विषयावतारं,
P. स विषमावतारः.
8. G.K. इदं for अयं.—N.N₂. तत्
for यत्.
9. G.K. अंशेनांशं[K अंशेनांशं] मृ-
गेक्षणया मे, and N.N₂. अङ्गेनाङ्गं
ममायनेक्षणया, for the 2nd pāda.

स्पृष्टः सरोमविक्रियम्

अङ्कुरितं मनसिजेनेव ॥ १२ ॥

उर्व. । सत्रीडम् । हला किंवि परदो ओसर ।

चित्र. । सस्मितम् । णोहं सक्रा ।

5 रम्भा । एधं संभावेह राएसिं । सर्वा उपसर्पन्ति ।

राजा । सूत स्थापय तावद्रथम् ।

यावत्पुनरियं सुभ्रूस्तुकाभिः समुत्सुका ।

सखीभिर्याति संपर्कं लताभिः श्रीरिवार्तवी ॥ १३ ॥

सूतस्तथा करोति ।

10 सर्वाः । दिष्टिआ महाराओ विजएण वट्टदि ।

राजा । भवत्यश्च सखीसमागमेन ।

१ हला किमपि परतोपसर । — २ नाहं शक्ता । — ३ एत संभाव-
यामो राजर्षिम् । — ४ दिष्ट्या महाराजो विजयेन वर्धते ।

1. U. स्पृष्टः. G. स्पृष्टम् corrected into दृष्टम्. N.N₂. स्पृष्टं सरोमक-
ण्टकम्. K. स्पृष्टम्. K. स्पृष्टं सरो-
मविक्रियम्.

2. A.P. मनोभवेनेव. U. अङ्कुरितो
मनसिजेनेव. B. अङ्कुरितमनोभवेनेव.

3. G. om. सत्रीडम्, B.P. सत्रीळम्.
—G. किंवि पुरो अपसर; K. किंवि
पुरओ अवसर; B. किंवि पुरदो
ओसर; U. किंवि परदो अवसर; P.
किंवि पुरो ओसर.

4. K. om. सस्मितम्. G. ण मे रोअ-
दि for णाहं सक्रा; U. अहं ण स-
क्रेमि, P. अहं ण सक्रा, B. अहं ण
खु सक्रा, K. णाहं सक्रामि.

5. N.N₂.B. हला एध्व संभावमो राए-
सिं. A. सभाजेमो for संभावेह. U.
हला एध्व सभाजेम राएसिं. P. हला
सभाजह राएसिं. —G.K. om. सर्वाः—
B. assigns the speech to अ-
प्सरसः.

6. A.N.N₂.U. om. तावत्, and
read सूत रथं स्थापय.

7. N.N₂. औत्सुकाभिः.

9. G.K. स्थापयति for तथा करोति.

10. B. अपसरसः for सर्वाः—A. B.
P. विअएण, K. विजयेण. N.N₂. दि-
ष्टिआ वट्टदि विअएण महाराओ. G.K.
read the महाराओ after वट्टदि.

11. P.U. °संगमेन, G. °समागमेनेन.

उर्वं । चित्रलेखादत्तहस्ता रथादवतीर्य । हला एध पीडितं मं परिस्सजध ।

ण खु मे आसा आसि भूओवि सहीअणं पेखिस्सन्ति ।

सत्वरं परिष्वजन्ते ।

रम्भा । सेव्वहा महाराओ कप्पसदाइं पुहविं पालअन्तो होदु ।

सूतः । आयुष्मन् पूर्वस्यां दिशि महता रथवेगेनोपदर्शितः शब्दः ।

5

अयं च गगनात्कोपि तप्तचामीकराद्गुदः ।

अवरोहति शैलाग्रं तडित्वानिव तोयदः ॥ १४ ॥

पश्यन्त्यप्सरसः ।

१ हला एत पीडितं मां परिष्वजध्वम् । न खलु ममाशासीद्भूयोपि सखीजनं द्रक्ष्यामीति । — २ सर्वथा महाराजः कल्पशतानि पृथ्वीं पालयिता भवतु ।

1. B. उर्वशीचित्रलेखे रथादवतरतः for उर्वं । चित्रलेखादत्तहस्ता रथादवतीर्य. G. चित्ररेण^०. P.U. चि^० वलम्बित^०. U. अवतार्य. — B.N.N₂. एध for एध. P.K. om. एध. A. पीलिजं, P.N.N₂. बलिअं, for पीडितं. B. बलिअं after मं and besides पीडितं. — G. मां. P.N. परिसज्जह. B. परिस्सज्जह, G. परिसज्जयध.

2. U. ण खु मे आसी आसा भूओवि सहीअणं पेखिस्सन्ति. — B. हि for खु. P. हु = G.K. आसंसा for आसा. — N.N₂. P. आसि [P. सी] आसा, B. om. आसि. — G. भूयोपि वियसही^०. P.B. ^०जणं = A. देखिस्सन्ति. N.N₂. देखिस्सन्ति.

3. A. त्वरिताः परिष्वजन्ति, N.N₂.

P. सर्वाः त्वरिताः [P. त्वरितं] परिष्वजन्ते., B. सर्वाः परिष्वजन्ते त्वरिततराः.

4. A.N₂. सव्वथा. P.B. कप्पसदाणि, K. कप्पसआई, G. कदप्पसादो, N.N₂. कल्पसआई, and U. कप्पसताई, for कप्पसदाई. N.N₂. assign this speech to सर्वाः. — B. पुडविं, K. पिहिविं, A. पुहुविं. P. भुवं = G. पालयन्तो. G. भोदु.

5. N.N₂. सारथिः for सूतः. — K.U. नेपथ्ये कलकलः before सूतः. — K.G. रथवंशेन. — A. उद्दामितः शब्दः, P.B. दर्शितः, and N.N₂. उद्दामितः शब्दः. G.K. om. शब्दः. — G. स्वयं for अयम्.

7. N.N₂. शैलमगतडि^०.

सर्वाः । अम्मो चित्तरहो ।

ततः प्रविशति चित्ररथः ।

चित्ररथः । राजानं दृष्ट्वा सबहुमानम् । दिष्ट्या महेन्द्रोपकारपर्याप्तेन विक्रम-
महिम्ना वर्धते भवान् ।

5 राजा । अये गन्धर्वराजः । रथादवतीर्य । स्वागतं प्रियसुहृदे । परस्परं
हस्तौ स्पृशतः ।

चित्ररथः । वयस्य केशिना हृतामुर्वशीं नारदादुपश्रुत्य प्रत्याहरणार्थ-
मस्याः शतक्रतुना गन्धर्वसेना समादिष्टा । ततो वयमन्तरा चार-
णेभ्यस्त्वदीयं जयोदाहरणं श्रुत्वा त्वामिहस्थमुपागताः । स भवा-
10 निमां पुरस्कृत्य सहास्माभिर्मघवन्तं द्रष्टुमर्हति । महत्खलु तत्र
भवतो मघोनः प्रियमनुष्ठितं भवता । पश्य

१ अहो चित्ररथः ।

1. N.N₂. अम्महे for अम्मो. U. अम्हहे. U. चित्तरथो. B. अम्हो अम्हाणं चित्तरहो.

2. G.K. प्रविश्य चित्ररथः, which direction is better as it implies suddenness.

3. A.N.N₂.P. राजाभिमुखः [P.N. N₂. राजाभिमुखं] स्थित्वा for the whole stage-direction. U. राजाभिमुखं स्थित्वा. =B. °परं for °पर्याप्तेन.

4. G.K. वर्धसे, and om. भवान्.

5. N.N₂. अहो for अये. =B.P.N. N₂. read रथादवतीर्य after स्वागतं प्रिय° &c.=G. °सुहृदि, N.N₂. °सुहृदः.

6. A.N.N₂. हस्तम्. =U. स्पृशतः.

7. P. भद्र for वयस्य. =B. दानवेन after केशिना. =G. उप(अय?) - हृताम्, N.N₂. हताम्, K. अग्रहृताम्, P. गृहृताम्. K. after स्पृशतः inserts: राजा । वयस्य किमागमनकारणम्. A.N.N₂.U. उपलभ्य for उपश्रुत्य. G. आहरणार्थ.

8. P. om. ततः. K.G. om. वयं before अन्तरा. K. अन्तरिक्षचरेभ्यः for अन्तरा चारणेभ्यः. U. अंतरे.

9. G.U. चारेभ्यः =N.N₂. उपलभ्य. A. U.P. उपश्रुत्य. =G.K.N.N₂.U. B.ins. द्रष्टुम् before उपागताः. G. K. आगतः, B. आगताः. We omit द्रष्टुम् with A. P. and read उपागताः with A.N.N₂.P.U.

10. A.N.N₂.P. om. तत्रभवतः; G. तत्र

पुरा नारायणेनेयमतिसृष्टा मरुत्यते ।

दैत्यहस्तादपाच्छिद्य सुहृदा संप्रति त्वया ॥ १५ ॥

राजा । मा मैवम् ।

ननु वज्रिण एव धीर्यमेत-

द्विजयन्ते द्विषतो यदस्य पक्ष्याः ।

वसुधाधरकन्दराभिसर्पी

प्रतिशब्दोपि हरोर्भिनत्ति नागान् ॥ १६ ॥

चित्ररथः । युक्तमेतत् । अनुत्सेकः खलु विक्रमालंकारः ।

राजा । सखे नायमवसरो मम शतक्रतुं द्रष्टुम् । त्वमेवात्रभवती प्रभो-
रन्तिकं प्रापय ।

चित्ररथः । यथा भवान्मन्यते । इत इतो भवत्यः ।

अप्सरसः प्रस्थिताः ।

उर्वशी । जनान्तिकम् । हला चित्रलेहे उपकारिणंपि राक्षसि ण सकु-
णोमि आमन्तेदुं । ता तुमं मे मुहं होहि ।

१ हला चित्रलेखे उपकारिणमपि राजर्षिं न शक्नोम्यामन्त्रयितुम् ।
तत्त्वं मम मुखं भव ।

भगवतः B.P. मघवतः for मघोनः.
G.B.K. त्वया (read before
पियं) for भवता. P. om. भवता.
U. त्वया मघवतः for तत्रभवतो म-
घोनः =U. आचरितं for अनुष्ठितं
भवता. =K. om. पश्य.

1. G. इयं मतिमृष्टा.

2. A. अथाच्छिद्य, G.K.U. अपाच्छिद्य.

5. B.N.N₂. पक्षाः.

6. B.P. °कन्दराद्विसर्पी. G. क-
भरावि °.

7. N.N₂. प्रतिशब्दो हि.

9. P. om. सखे. =G.K. मे for म-

म. U. has neither मम nor
मे. =K. शक्रम् for शतक्रतुम्.

10. U. प्रवेशय (!) for प्रापय. K.
त्वमेव चात्र °. =B. reads the प्रापय
before प्रभोः.

11. G. om. the first इतः.

12. P. सर्वाः for अप्सरसः.

13. G. om. the stage-direction
जनान्तिकम्. =A.N.N₂. खु for पि,
K.U. has वि for पि, B.P. om. पि.
=A.N.N₂. सकोमि, G.K. सकुणोमि.

14. G. inserts पिभं before आम-

चित्रले० । राजानमुपेत्य । वधस्त उवसी विण्णवेदि महाराएण अभ-
णुण्णादा इच्छामि पिअसहिं विअ महाराअस्त किंति महे-
न्दलोअं णेदुंति ।

राजा । गम्यतां पुनर्दर्शनाय ।

5

सर्वाः सगन्धर्वा आकाशोत्पतनं रूपयन्ति ।

उर्वशी । उत्पन्नभङ्गं रूपयित्वा । अहमे लदाविडवे मे एभावली ल-
ग्गा । परिवृत्य । चित्तलेहे मोभावोहे दाव णं ।

१ वयस्य उर्वशी विज्ञापयति महाराजेनाभ्यनुज्ञातेच्छामि प्रियस-
खीमिव महाराजस्य कीर्तिं महेन्द्रलोकं नेतुमिति ।— २ अहो लतावि-
टपे ममैकावली लग्ना । चित्रलेखे मोचय तावदेनाम् ।

न्तेदुं; G.A.N.N₂. आमन्तिदुं.—A.
P. om. ता.

1-3. G.K. एत्य for उपेत्य.—N.N₂.
om. वभस्त. P. उवसि. K.
विणवेदि.—P. after विण्णवेदि ins.
राजा । किमाज्ञापयति । चित्र० । U.
महाराएण अभणुण्णादा इच्छामि महा-
राअस्त किंति विअ णं महेन्दलोअं
णेदुं. B. महाराएण अभणुण्णादा महा-
राअस्त किंति विअ महेन्दलोअं अ-
प्याणं णेदुं इच्छामिन्ति. P. महाराएण
अभणुण्णादुं इच्छामि । महाराअस्त
किंति विअ महेन्दलोअं णेदुं. N.N₂.
after इच्छामि go on: महारा-
अस्त किंति विअसहिं महेन्दलोअं
आणेदुंति. G.K. इन्दलोअं.—G.
K.P. om. ति after णेदुं.

4. U. सविषादं before गम्यताम्.

6. N.N₂. give the speech thus:
अहो इदो लदाविडवे एभावली मे वे-
यअन्ती लग्गा. U. अहमे लदाविडवे
मे एकावली वेजयन्ती आलग्गा. B.
अहमे लदाविडवे एकावली वेजय-
न्ती मे लग्गा. P. अहो लदाविडवे एकावली वे-
यअन्ति मे लग्गा. G.K. अहमे [K.
अहमे] लदाविडवे एसा एभावली वेजय-
[K. अ]न्ती मे लग्गा. A. अहो
इदो लदाविडवे एभावली मे वेयअन्ती
लग्गा. It is evident this pas-
sage is a little corrupted, and
that वेजयन्ती seems to have
got into the text from the
margin, being explanatory
of एभावली. We with Kāṭa-
vema.

7. A. परिसृत्य.—U.B.P. मोएहि, G.
मोचावेहि. We with A.N.N₂.K.

चित्र. । सस्मितम् । 'दिदं खलु लगा दुम्भोभा विभ मे पडिहादे ।

होदु जदिस्सं दाव ।

उर्वशी । सुमरेहि दाव एदं अत्तणो वभणं ।

चित्र. । मोचनं नाटयति ।

राजा । स्वगतम् ।

5

प्रियमाचरितं लते त्वया मे

गमनेस्याः क्षणविघ्नमाचरन्त्या ।

यदियं पुनरप्यपाङ्गनेत्रा

परिवृत्तार्धमुखी मया हि दृष्टा ॥ १७ ॥

सूतः । आयुष्मन्

10

अदः सुरेन्द्रस्य कृतापराधान्

१ दृढं खलु लगा दुर्मोचनीयेव मम प्रतिभाति । भवतु यतिष्ये
तावत् । — २ स्मर तावदेतदात्मनो वचनम् ।

1. K.U. राजानं विकीक्य before सस्मितम्.—G. किदं खलु corrected from तदं खु; K. दिदं [for दिदं ?]. A.N.N₂. ins. हला before दिदं.—G. दुम्भोचा, N.N₂. दुम्भोभाणिभा, U. दुम्भोखा.—G. om. मे before पडि.—N.N₂. om. विभ. B.N.N₂. पडिभादे. P. पडिभाइ. U. पडि.—After पडिहादे N.N₂. read as follows : उर्व० । अलं परिहासेण मोभावहेहि णं ॥ चित्र० । होदु मोभावस्सं दाव ॥ उर्व० । सहि सुमरेहि दाव एदं अत्तणो वभणं ।
2. A.U. होदु मोभावस्सं दाव, and B. होदु मोदस्सं दाव णं, for होदु जदिस्सं दाव of the text, which N. alto-

- gether omits. G. K. जदिस्से. G.K. om. होदु.
3. B. ins. सहि bef. सुमरेहि. G. K. भोदु inserted before सुमरेहि.—G.K. om. एदं. B. णं for एदं. U. सहि सुमरेहि एदं अत्तणो वभणं for सुसरेहि &c. P. हला ण विसुमरेहि एदं अत्तणो वभणं.
4. G. omits चित्रलेखा.—A.N.N₂. U.P. नाट्येन मोचयति.
5. A.N.N₂.P. om. स्वगतम्. B. आत्मगतम्.
8. N.N₂. क्षणम् for पुनः.
9. B. अद्य for हि.
10. G. K. om. आयुष्मन्.
11. For अदः G. has अन्तः.—N. N₂. कृतापराधान्.

प्रक्षिप्य दैत्यान् लवणाम्बुराशौ ।

घायव्यमस्त्रं शरार्थिं पुनस्ते

महोरगः श्वभ्रमिव प्रविष्टम् ॥ १८ ॥

राजा । तेन ह्युपश्लेषय रथं यावदारोहामि ।

- 5 सूतः । रथमुपश्लेषयति । राजा नाट्येन रथमारूढः । उर्वशी राजानं विलोक्य सनिःश्रसं सह सख्या निष्क्रान्ता चित्ररथश्च ।

राजा । उर्वशीमार्गोन्मुखः । अहो नु खलु दुर्लभाभिनिवेशी मदनः ।

एषा मनो मे प्रसभं शरीरात्

पितुः पदं मध्यममुत्पतन्ती ।

10

सुराङ्गना कर्षति खण्डिताप्रात्

सूत्रं मृणालादिषु राजहंसी ॥ १९ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

विक्रमोर्वशीये नाटके प्रथमोङ्कः समाप्तः ॥

1. G. °राशोः.
3. B. महोरगश्च°. P. भुजंगमः.
4. B N.N2. रथमुपश्लेषय. G.B.A. आरोहयामि.
5. B.A.N.N2. तथोति रथम् A.N.N2. आरोहति, and P. अभिरोहति, for आरूढः. A.N.N2. om. रथम्. U. उपनयति for उरश्लेषयति. U. राजा नाट्येनारूढः. A.N.N2.P. अवलोकयन्ती, and B. विलोकयन्ती, for विलोक्य.
6. A. सखीभ्याम्, N.N2. सखीभिः. = G. निःक्रान्ता. K. after सनिः-श्रासम् goes on: अवि णाम पुणोवि एणं उवभारिणं वेदिखस्सं इति सखीभिः

- सह प्रस्थिता। राजा। उर्वशीगमनो° &c. =G.K. om. चित्ररथश्च after निष्क्रान्ता. B. चित्ररथः सर्वो भस्तरसश्च.
7. G.K. उर्वशीगमनोन्मुखः P. adda भूम्ना after °मुखो. =B.P. om. नु खलु. =U.B. दुर्लभाभिनिवेशी मे मनोरथः, K. दु° मदनः, P. अहो दुर्लभाभिनिवेशी मनोरथः. =A.N. N2.U. insert : तथा हि after मदनः.
12. G. निःक्रान्ताः. Let it be observed once for all that G. and U. always read निःक्रान्त and never निष्क्रान्त through-out the play.

द्वितीयोद्धः

ततः प्रविशति विदूषकः ।

विदूषकः । ही ही' भो निमन्तणेकपरवसो बम्हणो विभ राभरहस्सेण फुट्टमाणो ण सक्कणोमि आइण्णे अत्तणो जीहं रखिखुदं । ता जाव तत्तभवं वअस्सो कज्जासणादो उठ्ठेदि दाव इमास्स विरलजनसंवादे विमाणुसङ्गपरिसरे चिठ्ठिस्सं । परिक्रम्य स्थितः ।

5

१ ही ही भोः निमन्त्रणैकपरवसो ब्राह्मण इव राजरहस्येन स्फुटमानो न शक्नोम्याकीर्ण आत्मनो जिह्वां रक्षितुम् । तद्यावत्तत्रभवान्वय-

2. G. निमन्तरेणेक^० and inserts किं before निमन्त^०. A. ही ही भो निमन्तर्णवायणेण विभ राभरहस्सेण पुग्गमाणो जिम्भाभमाणो ण सक्कोमि &c. N.N₂. thus: ही ही भो निमन्तर्णवाभरणेण बम्हणो अहं [the last two words N. has in the margin] विभ राभरहस्सेण [N. परवसो] ण सक्कणोमि &c. U. ही ही भोः निमन्तणेकपरमणेण विभ राभरहस्सेण फुट्टमाणो ण सक्कणोमि &c. B. हि हि निमन्तर्णवाभरणेण विभ बम्हणो राभरहस्सेण फुट्टमाणवअणो ण सक्कणोमि &c. K. ही ही भो निमन्तणेण परवसो बम्हणो विभ अहंवि राभरहस्सेण फुट्टमाणेण ण सक्कणोमि &c. P. हि हि निमन्तर्णवाएणेण विभ राभरहस्सेण ण सक्कणोमि &c.

3. G. om. फुट्टमाणो ण. B. U. आकिण्णे, K. जणाइण्णे, P. अइण्णे ज-

णे, A. आइण्णे, N.N₂. जणाकिण्णे. —U.B.N. N₂. जिहं.

4. N.N₂. दाव for जाव. U. अत्तभवं.—G N. वयस्सो.—A.N.N₂. कज्जासणगदो. B. कज्जासणादो आभळुइ and P. कज्जासणादो वअस्सो [which it does not read after तत्तभवं] आभळुदि, for कज्जासणादो उठ्ठेदि. K. उठ्ठेदि.—N. N₂. ता for दाव.

5. U.A.P. ^०संवादे, N.N₂. ^०गणसवाहे, K. ^०संचारे.—A. विमाणवडिछुन्दपरि^०, U. विमाणुसङ्गपरि^०, N.N₂. विमणिपरिछुन्दपरिसरे, B. P. विमाणुसङ्गपरि^०. G.K.U. जगविश्य च [om. K.] पाणिभ्यां मुखं *विधाय between परिक्रम्य and स्थितः.—P. इति यथोक्तं करोति for परिक्रम्य स्थितः.

* I reject the stage-direction उपविश्य च पाणिभ्यां मुखं विधाय because some of our best Mas. omit it, and because, if it is genuine, why does not the ludicrous posture attract Nipunika's or the King's attention when they see him soon after ?

प्रविश्य चेटी । आणत्तमिह देवीए कासिराजपुत्तोए हञ्जे णिउणिए
जदण्हदि भवदो भक्कस्स उवत्थाणं करिअ पडिणिवुत्तो अज्ज-
उत्तो तदो आरहिअ सुण्हिअओ विअ लल्लुअदि । ता
तस्स पिअवअस्सादो अध्यमाणवआदो जाणाहि दाव से उक्कण्ठा-
कालणंति । कहं खु मए बम्हवन्धू अदिसंभेओ । अहवा विर-
लतणलग्गं विअ अवस्साअसलिलं चिरं तस्सि रहस्सं ण

स्यः कार्यासनादुत्तिष्ठति तावदेतस्मिन्विरलजनसंपाते विमानोत्सङ्गप-
रिसरे स्थास्यामि ।

१. आज्ञप्तास्मि देव्या काशीराजपुत्र्या हञ्जे निपुणिके यतःप्रभृति
भगवतोर्कस्योपस्थानं कृत्वा प्रतिनिवृत्त आर्यपुत्रस्तत आरभ्य शून्यहृदय
इव लक्ष्यते । तत्तस्य प्रियवयस्यादार्यमाणवकाज्जानीहि तावदस्पोत्कण्ठा-

1. N.N₂.B. ततः प्रविशति for
प्रविश्य. = P.K. अणत्तमिह. P. देवि-
ए. A. कासिराजवु^०. B.N.N₂.^०रा-
अ^०; B. काशीराभ^०; P. काशि-
राजपुत्तिए. = A.N.N₂. जथा for
हञ्जे. U. om. हञ्जे.

2. U.N.K. जदोपहुदि. U. ins.
संताणमिमिच्चं before भवदो. = P.
K.A.N.N₂.^०णिउत्तो. U.P.A.
N.N₂. सुब्जस्स for भक्कस्स. B.
सु^०अस्स. = P.N.N₂.U. उवत्थाणं. P.
K.N.N₂.B. कदुअ. = U. पाडिणि-
उत्तो. = P.B. अ^०अउत्तो. A. अ-
य्यउत्तो.

3. N.N₂. तदोपहुदि. G. तदारम्मिअ.
= G. विय; P. om. विअ; U. वि
for विअ. = B. लल्लुअदि; P. ल-
ल्लिअदि. = K. om. ता. = U. ins.
तुमं after ता.

4. P. adds गदुअ bef. विअ^०. U.
K.G.P. om. तस्स. G. प्रियवय-

स्सादो. = U. अब्जमाण^०, G.^०माण-
वादो. = B. जाणासि; K. जाणेहि;
P. जाणिहि; U. सुणाहि. = G. om.
से. A.N.N₂.P. om. दाव. P. ins.
जं instead of दाव. G.U.^०का-
रणं; K. उक्कण्ठा^०. A.N.N₂.
किंति for ति.

5. U.A.B. ता and N.N₂. जा
before कहिं which they read
for कह. K. कहिं. P. also ins.
ता. A. om. खु. A.N.N₂. ins. सो
before. बम्हवन्धू. = N.N₂. अहिसं-
भेओ; K. अहिसंभेओ; U. अति-
सं^०. = G.K.B.P. ins. होदि after
^०संभेओ. = B. अहव.

6. A.N.N₂.^०तणगलग्गं; P.K.
B.^०तिणलग्गं; U.^०तिलगलग्गं =
U.P.B.A.N.N₂. ओसाअसलिलं. =
For तस्सि. G. has तस्स. = B.
चिरं after रहस्सं. = U. has the
ण after चिरं.

चिह्नादि । जाव णं अण्णेसामि । परिक्रम्यातलोक्य च । एसो आलिहिदो
वाणरो विभ किंपि तुहिंभूदो अज्जमाणवओ चिह्नादे । जाव
णं उवसप्पामि । उपसृत्य । अज्ज वन्दामि ।

विदू । सैथि भोदीए । आत्मगतम् । इमं दुष्ठचेडिअं पेखिअ तं राअ-
रहस्सं हिअअं भिन्दिअ णिक्कामदि । प्रकाशम् । णिउणिए संगीद-
वावारं उड्डिअ कहिं पथिदासि ।

5

निपु । २ देवीए वअणेण अज्जं एअ पेखिअतुं ।

कारणमिति । कथं खलु मया ब्रह्मबन्धुरतिसंधेयः । अथ वा
विरलतृणलघ्नमिवावश्यायसलिलं चिरं तस्मिन् रहस्यं न तिष्ठति । यावदे-
नमन्विष्यामि । एष आलिखित वानर इव किमपि तूष्णींभूत आर्य-
माणवकस्तिष्ठति । यावदेनमुपसर्पामि । आर्य वन्दे ।

१ स्वस्ति भवत्यै । इमां दुष्टचेटिकां दृष्ट्वा तद्राजरहस्यं हृदयं भित्त्वा
निष्क्रामति । निपुणिके संगीतव्यापारमुज्जित्वा क प्रस्थितासि । = २ दे-
व्या वचनेनार्यमेव द्रष्टुम् ।

1. U.B.P. चिह्नादि.—G. inserts त
before जाव.—B. deest from
जाव up to उवसप्पामि.—A. N.
N2. अण्णेसामि णं.—A. N. in-
serts खु after एसो.—U.P.A.N.
आलिखवाणरो.

2. N.U. किंपि. P. om. किंपि. G.
विय.—G. तुहिंभूदो; K.U. तूष्णीं-
भू°; A. तुण्हीकभूदो; P. तुण्हीभूदो;
N. तुण्हीकं मन्तयन्तो. A. अय्य°.
—P. अय्यमाणवओ which it reads
after विअ; U. om. अज्जमाण-
वओ; G.N. °माणवो; K. माणवो.
—P. चिह्नादि; U. चिह्नादि.

3. B.P. अ०अ for अज्ज.

4. A.N. दे for भोदीए. K.U.B. सो-
थि. B.P. होदीए.—A.N.N2. ins.

खु after इमं. A. चेडि; G. चेडियं.
N. om. दुष्ठ°. P. चेडि.—A.N. दे-
खिअ.—N. om. तं. A. राजरहस्सं,
G. पेखिअ अंतरारहस्सं; K. पेखिअ-
अंतराअरहस्सं.

5. A.N.N2. मे before हिअअं A.
उअरं (= उदरं) for हिअअं.—A.
भेभूण विअ for भिन्दिअ; N. उ-
अरमन्तेण विअ for हिअअं भिन्दि-
अ; B. भिदुअ.—A.N. णिक्कामदि; K.
णीसरेदि; P. णिक्कमदि; G.U. णि-
स्सरादि.—N. संगीअ°.

6. U. °व्वावारं. G. उड्डिअय.—U. प-
छिदासि.—P. कहं.

7. B. अ०अं. K.P. तुमं for अ-
ज्जं. K. om. एअ.

विदू. । किं तत्तहोदी आणवेदि ।

निगु. । देवी भणादि सदावि अब्जो मइ पख्खवादी ण मं अणुइद-
वेअणादुखिखदं उवेख्खदित्ति ।

विदू. । सवितर्कम् । किं वा वअस्सेण तत्तभोदीए पडिऊलं आचरिदं ।

5 निगु. । अब्ज जंणिमित्तं भट्टा उक्कण्ठिदो ताए इत्थिआए णामधेएण
भट्टिणा देवी आलविदा ।

१ किं तत्रभवत्याज्ञापयति । — २ देवी भणति सदाप्यार्यो मयि पक्षपाती न मामनुचितवेदनादुःखितामुपेक्षत इति । — ३ किंवा वयस्येन तत्रभवत्याः प्रातिकूलमाचरितम् । — ४ आर्य यन्निमित्तं भर्तोत्कण्ठित-
स्तस्याः स्त्रियो नामधेयेन भर्त्रा देव्यालपिता ।

1. K. *deest* ll. 1-3.

2-3. A. अय्यं before भणादि;
N. अब्ज before देवी. — A.
अय्यो for अब्जो. P. मइ अब्जो for
अब्जो मइ. — G. सदाए, and U. स-
दा जेव, for सदावि. — N.U. पख्ख-
वाडिदो [U. वा]. A. पख्खवाडिदो. —
A. मह for मइ. B. देवी भणादि ए-
सो मयि एव पख्खवाडिओ ण मं अणु-
इदवेदणं दुखिखदं पेख्खदित्ति. P. देवी
भणादि सदावि मइ अ०ओ पख्ख-
पादिं कदावि [apparently mis-
written for ण कदावि] अणुइदवे-
अणं सुदुखिखदं मं उवेख्खदित्ति. — A.
N.U. ins. णाम after वा-
दी. — A. ins. अ after ण. P.
पख्खवादि. — G. ins. कआवि before
मं. — G. अणुइदवेवणं सुदुखिखदं; U.
अणुइदवेअणं दुखिखदं. A.N. अवलो-
एदित्ति; U. आलोअदित्ति.

4. B. om. वा and has तत्तहोदीए
वअस्सेण. K. ins. आम् before
किं. P. तत्तहोदीए. A.N.U. om.
सवितर्कम्. — A.N. णु. for वा. — A.
N.U.B.P. read गिजणिए be-
fore किं. — U. reads the speech
thus: गिजणिए किं से तत्तहो-
दीए वअस्सेण पडिऊलं आभरिदे.
— G. पडिऊलमा०; N.N2. पडिऊल-
मा०; P.K. A.B. आभरिदं.

5. B.P.U. om. अब्ज; A. अय्य.
— For जंणिमित्तं, G.K. have जा-
ए णिमित्तं. P.B.U. ins. किल bef.
भट्टा. — P. उक्कण्ठिओ. — P.B.K. U.
णामधेएण. A.N.N2. णामग्गहेण.

6. For आलविदा G. reads आभा-
सिदा. P. om. देवी. N.N2. देवी
आलविदा भट्टिणीति दुखिखदं अबला-
एत्ते for भट्टिणा &c. P. om. देवी.

विदू. । स्वगतम् । कहं सभं एव तत्तभवदा रहस्सभेदो किदो । किं
 दारिणं अहं जीहाजन्तणेण दुखमणुहवामि । प्रकाशम् । किं भाम-
 न्तिदा तत्तहोदी उव्वसित्ति । ताए दंसणेण उम्मादिदो तत्तभवण
 केवलं तत्तभोदिं मंपि विणोदविमुहो दिढं पीडेदि ।

निपु. । आत्मगतम् । किदं मए भेअणं भट्ठिणो रहस्सदुग्गस्स । प्रकाशम् । 5
 अज्ज किं दाव देवीए णिवेदेमि ।

१ कथं स्वयमेव तत्रभवता रहस्यभेदः कृतः । किमिदानीमहं जि-
 ह्वायन्तणेन दुःखमनुभवामि । किमामन्तिता तत्रभवती उर्वशीति ।
 तस्या दर्शनेनोन्मादितस्तत्रभवान् केवलं तत्रभवतीं मामपि विनोदवि-
 मुखो दृढं पीडयति । — २ कृतं मया भेदनं भर्तृ रहस्यदुर्गस्य । आर्य किं
 तावदेव्या निवेदयामि ।

1. P.B. आत्मगतम्.—G. अहं for
 कहं. B. om. अहं.—K.N.N₂. ज्जेव
 for एव.—P. om. सभं एव.—P.
 B.A.U. तत्तहोदा.—P. adds वभ-
 स्सेण after तत्तभवदा.—A.N.N₂.
 insert ता before किं; B.
 तदो for किं.

2. U. जीहाणभन्तणव्वसणं करोमि;
 B. जीहाजन्तणदुखं अणुहोमि; P.
 दुखं अणुहोमि; G. जन्तूणेण (=
 °जन्तणे ?); A. जीहायन्तणवस-
 णमणुहवामि; N.N₂. जीहाजन्तणव-
 सणमणुभवामि.

3. K.G. भाम[K. म्]तत्तभो-
 [K. हो]दी उव्वसति अत्तरा [G.
 अत्तरा] for किं भामन्तिदा तत्तहोदी
 उव्वसति. N.N₂. भामन्तिदा before
 किं ताए अत्तराभदंसणेण &c. U.
 उव्वसीणामहेण for उव्वसित्ति.—B.
 adds देवी after उव्वसित्ति, and
 ins. नि° । अहं इ.—B. अत्तराए

for ताए.—B. तत्तभवं bef. उम्मा-
 दिदो.—P. ताए अत्तराए for ताए.
 After उव्वसित्ति U. ins. नि° ।
 अज्ज उव्वसी का । वि° । उव्वसी
 अत्थि अत्थरा ।—G. K. उम्मादी;
 P. उम्मादिभा. N.N₂. om. ण.
 G.K. om. तत्तभवं.

4. U.B. तत्तहोदि; P. तत्तहोदी;
 K. तत्तहोदी वाहरेदि; U. तत्तहोदि
 वाभेदि.—P.B. मंवि. A. अहिदव्ववि-
 मूहो, N.N₂. अहिदेव्वविमूहो, and B.
 अशिदव्ववि°, for विणोद°.—G.
 पीळदि; B. दिढं खु पीडेदि. G.P.
 om. दिढं.

5. G. योगवामणुं for भेअणं. P.
 किदं तुए जोएण for किदं मए. A.B.
 किदं जोअवमणं for किदं मए भे-
 अणं. N.N₂. किदो मए भेदो भट्ठि-
 णो रहस्सदुग्गस्स. U. किदं मए भ-
 ट्ठिणो रहस्सदुग्गस्स भेअणं.

6. G.K. ता जाव गदुय देवीए for

विदू. । ^१णिउणि ए विण्णवेहि तत्तभोदिं । जदामि दाव मिभतिणिह-
आदो णिवत्तेदुं वभस्सं तदो देवीए मुहं पेखिखस्सति ।
निपु. । ^२जं अज्जो आणवेदि ।

[इति निष्क्रान्ता ।]

5 नेपथ्ये वैतालिकः । जयतु देवः ।

आ लोकान्तात्प्रतिहततमोवृत्तिरासां प्रजानां
तुल्योद्योगस्तव दिनकृतश्चाधिकारो मतो नः ।
तिष्ठत्येष क्षणमधिपतिर्योतिषां व्योममध्ये
षष्ठे भागे त्वमपि दिवसस्यात्मनश्चुन्द्वर्ती ॥ ६ ॥

10 विदू. । कर्णे दत्त्वा । एसो कज्जासणादो उट्ठिदो इदो एव्व आगच्छुदि
वभस्सो । जाव से पासवत्ती होमि ।

[इति निष्क्रान्तः ।]

प्रवेशकः ।

१ निपुणिके विज्ञापय तत्रभवतीम् । यते तावन्मृगतृष्णाया निवर्तयितुं
वयस्यं ततो देव्या मुखं द्रक्ष्यामीति । — २ यदार्यं आज्ञापयति । — ३ ए-
ष कार्यासनादुत्थित इत एवागच्छति वयस्यः । यावदस्य पार्श्ववर्ती भवामि ।

अब्ज किं दाव देवीए.—P.B.om. अ-
ब्ज.—P. दाणिं for दाव.—P. तत्तहो-
दीए for देवीए.—A. विणिवेदेमि. U.
wrongly om. अब्ज किं.

1-2.K. तत्तहोदीं. P.B.U. तत्तदोदीए.
A.N.N₂. पवतामि, B. पवत्तमि,
and P. जदिस्सं, for जदामि.—U.
पवत्तमि णं मिभतिण्हादो णिवत्तेदुं तदो
देविं पेखिखस्सति for जदा &c.—G.
णत्तिहोआदो, B.N.N₂.P. °तिणिआ-
दो.—G. K. अब्जउत्तं for वभस्सं,
which A. puts before मिभति°.
—A. णिवत्तेदुं, B. णिवत्तेदुं.—A. दे-
विं पे°; N.N₂. देवा पेखिखस्सदि; P.
देविमुहं पेखिखस्सति.—G. तदा for तदो.

3. A. अय्यो. U. अब्जो जं आणवेदि-
त्ति निःक्रान्ता.

5. G. पठति after वैतालिकः.—B.
जयतु जयतु देवः.—P. वैतालिको.—P.
N.N₂.U. विजयताम् for जयतु.

7. N.N₂. मे for नः.

8. A.N.N₂.U.K.B. तिष्ठत्येकः. We
with G.P.

9. A. त्वमसि.—N. वससि for दिवस-
स्य.—G. चन्द्रवर्ती. N. स्वात्मनश्च-
न्द्रवर्ति.

10-11. कर्णे दत्त्वा om. by G.—A. अ-
ये, and G. अब्ज, for एसो.—G.
om. उट्ठिदो. N.U. उत्थिदो. K.B.
उट्ठिभ.—N.K.U. आभच्छुदि.—K.

ततः प्रविशन्त्युत्कण्ठितो राजा विदूषकश्च ।

राजा ।

आ दर्शनात्प्रविष्टा सा मे सुरलोकसुन्दरी हृदयम् ।

दाणेन मकरकेतोः कृतमार्गमवन्ध्यपातेन ॥ २ ॥

विदू. । आत्मगतम् । 'संपीडिता खु दाव तवस्सिणी कासिराजपुत्री ।

5

राजा । अपि रक्ष्यते रहस्यनिक्षेपः ।

विदू. । सविषादमात्मगतम् । हेध्वी हध्वी अहिसंहिदोमिह दासीए । अण्णघा
ण वअस्सो एवं पुच्छुदि ।

१ संपीडिता खलु तावत्तपस्विनी काशीराजपुत्री ।—२ हा धिक्
हा धिक् अभिसंहितोस्मि दास्या । अन्यथा न वयस्य एवं पृच्छेत् ।

जैत्र्य.—A.K.N.N₂. read विभवअ-
स्सो. U. reads the वअस्सो after
उध्धिदो. A. पासपडिवद्दी, N. पास-
वद्दी; B. पस्सपरिवत्ती; P. पस्सप-
रिवत्ति; U. पस्सवत्ती.—A.N.N₂.
ins. ता before जाव.

1. K. सोत्कण्ठं निःश्रस्य before आ-
दर्शनात्.

5. G.K. स्वगतम्.—A.N.N₂. read
the speech thus: संपीडा खु जा-
दा तवस्सिणीए कासिराजपुत्रीए. P.
पीडा खु जादा ताए [त]वस्सिणीए
कासीराजपुत्रीए. U. आत्म° । ल-
ङ्घिदो बलं उव्वसीज्जाहिणा । ता ण
भाणे कं चिकिस्सिदव्वो भविस्सदि ।
संपीडा खलु जादा देवीए तवस्सिणीए का-
सीराजपुत्रीए । B. संपीडिता. B. जा-
दा for दाव.—B. कासी° .K. °पुत्ती.

6. A. ins. भवतास्माकम्, and B.
U.P. भवता, before रहस्य°. N.
N₂. अपि स्थाने भवानस्माकं रहस्य°.

7. K.G. om. इध्वी इध्वी.—K. om.
मिह. P. अभिसं°. A. अति°. N.
N₂. अहिसंहिदमिह. U. अहिसंहिदो-
मिह. B. अदि°. —A.N.N₂. दुह्°
before दासीए.—P.U. om. सवि-
षादं.—B. om. आत्मगतम्.—After
दासीए G. ins. दुहिदाए, B. पुत्ति-
भाए, and U. णिज्जणिभाए. P. reads
दासीपुत्तिए. We with K.A.N.
N₂. —B.P. अण्णहा.

8. A.N.N₂. खु after ण, and
A.B. मं before वअस्सो, and
N.N₂. मां before मन्तेदि which
they read for पुच्छुदि.—P.A.
U. मन्तेदि, and K. पुच्छुदि, for पुच्छु-

राजा । साशङ्कम् । किं भवांस्तूष्णीमास्ते ।

विदू. । एवं मए णिअन्तिदा जीहा जं भवदोवि सहसा पडिवअणं
ण देमि ।

राजा । युक्तम् । अथ केदानीमात्मानं विनोदयेयम् ।

5 विदू. । मेहाणसं गच्छुम्ह ।

राजा । किं तत्र ।

विदू. । तहिं पञ्चविहस्स अभवहारस्स उवणदसंभारस्स जोअणां
पेख्खमाणेहिं सक्का उक्कण्ठा विणोदेदुं ।

१ एवं मया नियन्त्रिता जिह्वा यद्भवतोऽपि सहसा प्रतिवचनं न
ददामि । — २ महानसं गच्छावः । — ३ तत्र पञ्चाविधस्याभ्यवहार-
रूपोपनतसंभारस्य योजनां प्रेक्षमाणाभ्यां शक्तोऽक्कण्ठा विनोदयितुम् ।

दि. = U. for अण्णभा &c. thus :
अण्णहा ण मं वअस्सो एवं मन्तेदि.

1. U.P. om. साशङ्कम्.

2. A.N.N₂. ins. खु after एवं. =
K. om. मए. = B. ins. वअस्स
bef. एवं. = B.P. निवारिदा, U.
णिवारिआ, G. णिब्जन्तिदा, A. णि-
यन्तिदा. = B.P. जिहा, G.U. जहा,
and P. जह, for जं. = K. om.
जं. = N.N₂. om. सहसा. = G.K.
U. देइ. = U. पडिवअणं.

4. P. युक्तमेवैतत्. = B.A. उन्मनसम्,
and N.N₂. उन्मत्तम्, before
आत्मानम्. U. उन्मनसं after आ-
त्मानम्. = B. विनोदयामि.

5. G. म्हाणसं, N. माहाणसं. = A.

N.N₂. गच्छुमो. P. एवं before
गच्छुम्ह.

6. P. om. the speech.

7-8. G.K.B. insert खु after तहिं.

= A.G. पञ्चविहस्स. A. °हरिअस्स.
N.N₂. अभवहरणाअस्स. B.U. अ-
भवहारिअस्स. = U. उवणदसंभारस्स.
= U. भोअणं for जोअणां. = U.
reads पेख्खमाणेण सकं तुए बल-
वदिं उक्कण्ठं विणोदेदुं. = N.N₂. उवण-
दं संभावोभणं [भोअणं?]. A. उ-
वणदं संभावोभोअणं. B. उवणदं संहा-
रजोअं. K. भोअणं. P. सभाअणाणि
for जोअणां. G. पेख्खमाणेहिं. P.
पेख्खमाणेहिं. A. पेख्खन्ताणं अम्हाणं,
N.N₂. पेख्खन्ताणं अम्हाणं मइइ.
N.N₂. B.P.A. सकं बलवदिं उक्कण्ठं,

राजा । सस्मितम् । तत्रेप्सितसंनिधानाद्भवान्स्थिते । मया खलु

दुर्लभप्रार्थनः कथमात्मा विनोदयितव्यः ।

विदू. । णं भवं तत्तहोदीए उव्वसीए दंसणपहं गदो ।

राजा । ततः किम् ।

विदू. । णं खु सा दुल्लहत्ति समथ्येमि ।

राजा । पक्षपातीयमवधार्यताम् ।

विदू. । ऐत्तिभं मन्तअन्तेण भवदा वड्ढिदं मे कोदूहलं । किं तत्तभोदी

उव्वसी अदुदीआ रूवेण अहं विअ विरूवदाए ।

१ ननु भवांस्तत्रभवत्या उर्वश्या दर्शनपथं गतः । — २ न खलु सा दुर्लभेति समर्थये । — ३ एतावन्मन्त्रयमाणेन भवता वर्धितं मम कौतूहलम् । किं तत्रभवत्युर्वशी आद्वितीया रूपेण अहमिव विरूपतया ।

1. G.A. स्मितं कृत्वा. G.K. om. स-
स्मितम्. = G.K. °लाभात् for °संनि-
धानात्. U. अनुरंस्थिते. = A.N.N₂.
om. खलु. B.P. ईप्सितवर्गसं °.
2. U.P.B. दुर्लभप्रार्थना.
3. G.K. तुमंयि for भवं. = G. °भो.
दीए. = G. दंसणपदं. = G.K. एव,
and U. उज्जेव, after गदो.
4. N.N₂. किं ततः.
5. A.N.N₂. ins. ता. before ण. B.
एसा for सा. G.K. ण खु दे [om.
K.] दुल्लहेत्ति [त्ति om. G.]. B.
P. दुल्लहेत्ति. = G.K.B. तक्केमि for
समर्थये. = U. ण खु सा दुखल-
भेत्ति समर्थयेमि ।
6. B.P. ins. इति after अयम्. = G.
K.U. पक्षपातादृते तत् [U. om.]
तावदवधार्यताम्. We with A.N.
N₂.B.P. = A.N.N₂. ins. सखे

before पक्षपातः.

- 7-8. K. om. ऐत्तिभं. P. एवं for
ऐत्तिभं. = A. मन्तयन्तेण, K. भामन्त-
णेण, G. भामन्तन्तेण, B. मन्तयमा-
णेण. = A. णं before भवदा. B. उ-
वड्ढिदं, N.N₂. वड्ढिदं, U. वड्ढिदं. K.
वड्ढिदं. P. वड्ढिदं. = P.K.U. कुदूहलं.
= A. किं तत्तहोदी उव्वसी अहं विअ
सुरूवदाए अम्भविआ रूवेण. N.N₂.
किं तत्तभोदी उव्वसी अहं विअ सुरूव-
दाए अदुदीआ रूवेण. For किं &c. U.
किंवा तत्तहोदी उव्वसी अदुदिआ रूवे-
ण अहं विअ विरूवदाए । P.B.
ऐत्तिभं [P. एवं] मन्तअन्तेण [B.
मन्तभमाणेण] भवदा वड्ढिदं मे कोदू-
हलं । किंवा तत्तहोदी उव्वसी अहं विअ
अहिरूवा [P. सुरूवा] अहवा अम्भवि-
आ रूवेण । We with G.K.U.

राजा । माणवक प्रत्यययमशक्यवर्णनां तामवेहि । समासतः श्रूय-
ताम् ।

विदू. । अवहितोऽस्मि ।

राजा ।

5 आभरणस्याभरणं प्रसाधनविधेः प्रसाधनविशेषः ।

उपमानस्यापि सखे प्रत्युपमानं वपुस्तस्याः ॥ ३ ॥

विदू. । अदो खु भवदा दिव्यरसाहिलासिणा चादभव्वदं गहिदं ।

राजा । विविक्तादृते नान्यदुत्सुकस्य शरणमस्ति । तद्भवान्प्रमदवनमा-
गमादेशयतु ।

10 विदू. । आत्मगतम् । कां गदी । प्रकाशम् । इदो इदो भवं । परिक्रम्य । एदेण
पमदवणचोदिदेण विअ पच्चुग्गदो भवं आअन्तुओ दखिखण-
मारुदेण ।

१ अवहितोऽस्मि । — २ अतः खलु भवता दिव्यरसाभिलाषिणा
चातकप्रतं गृहीतम् । — ३ का गतिः । इत इतो भवान् । एतेन प्रम-
दवनचोदितेनेव प्रत्युद्गतो भवानागन्तुको दक्षिणमारुतेन ।

and Kâtavema.

1. A.N.N₂. insert वयस्य be-
fore माणवक. = U. अशक्यवर्णनाकृ-
तिम्. B.A. N.N₂. ins. आकृतिम्
after ताम्. = P.B. अवहेहि. = A.
N.N₂. तु after समासतः. We
omit तु with G.U.P.B.K.
7. P.A.N.N₂. °रसभि°. = U. खलु.
G. गिहीणं. = N.N₂. चादभव्व-
दं. U. चादभादं पडिग्गहिदं ।
ता दाव तुमं कहिं पत्थिदो । K. कहिं
दाणिं भवं पत्थिदो after गहिदं. B.
परिगहिदं. K. गहीदं. P. चातभव्वदं
पडिग्गहीदं.

8. A.N.N₂.U. ins. वयस्य bef.
विविक्तात्. = N.N₂. तस्याः for विवि-
क्तात्. = P.A.N.N₂. मनसः after
उत्सुकस्य. B. उत्सुकमनसः. U. उ-
न्मनसः for उत्सुकस्य. K. उत्सुकम-
नः शरणम्. = P. स for तत्. A.
N.N₂. om. भवान् and read
आदेशय. B. आदिशत्. P. आदेशय.
10. U.G.om. आत्मगतम्. = B. U.
गई. = U.om. प्रकाशम्. = K. does
not repeat इदो. = A.N.N₂. ins.
भो before एदेण.
11. U. पमद°. K. °वावारिदेण, and
N.N₂.U. °णोदिदेण, for °चोदिदेण.

राजा । विलोक्य । उपपन्नं विशेषणमस्य वायोः । अयं हि
निषिञ्चन्माधवीमेतां लतां कौन्दीं च नर्तयन् ।

स्नेहदाक्षिण्ययोर्योगात्कामीव प्रतिभाति मे ॥ ४ ॥

विदू. । ईरिसो एव दे अहिणिवेसो । परिकामितकेन । एदं पमदवणदुवारं ।

पविसदु भवं ।

5

राजा । प्रविशाग्रतः ।

उभो प्रविशतः ।

राजा । अग्रतो विलोक्य । वयस्य मया न साधु समर्थितमापत्प्रतीकारः
किल प्रमदवनोद्यानप्रवेश इति ।

१ ईदृश एव तवाभिनिवेशः । एतत्प्रमदवनद्वारम् । प्रविशतु भवान् ।

- P.B. °चोदिण. We with A.
G.P.B.=G.N.N₂. विय. K. om.
विभ. N. पञ्चगदो, U. पञ्चगदो. G.
अत्तभवं.=A. आभंउओ for आभ-
न्तुओ; N.N₂. आभन्तुओ; G. आग-
न्तु. B. आभन्तुओ विभ. K. om.
आभन्तुओ, P. आभन्दु.
1. K.G.U. om. विलोक्य.=K.A.
N.N₂. इदं bef. विशेषणं. U. नि-
षेवणं for विशेषे °.=P. उपपन्ना स-
विशेषतास्य वायोः.=G. तथा for अ-
यं. K. om. अयं हि.
2. B. माधवीवृद्धिं [द्वि ?], P. माध-
वीवृद्धिम्, A.N.N₂. माधवीवृद्धिं.=U.
एनां for एताम्.=B.A.N. कुन्दशो-
षं च वर्तयन्, N₂. कुन्दशोषं च वर्त-
यन् corrected into कुन्दशोषं च
नर्तयन्, P. कुन्दशोषं च नर्तयन्, G.
कौन्दीं च परिवर्तयन्. We with
K.U.
4. G. ईरिसो एव दे अभिणिवेसो A.

N.N₂. ईदिसो [N.N₂. इदिसो]
एव दे अहिणिवेसो. U. ईदिसो एव
दे सो होदु. K. सरिसो खु एथ दे
अहिणिवेसो.=We with B.and P.,
except that they add होदु
after अहिणिवेसो.=P.K.B. इदं
for एदं. A.N.N₂. भो एदं &c. U.
एदं पमद° &c. | पविसदु &c. G.
इमं पमदवणदुक्कणं and om. पवि-
सदु &c.

6. K.A.N.N₂. प्रविश्याग्रतः.
7. B.P. इति bef. उभौ.
8. G.P. ins. अग्रतो before वि-
लोक्य. G.च inserted after वि-
लोक्य.=A. वयस्य न मया साधु स-
मर्थितं आपत्प्रतीकारः किल ममोद्यान-
प्रवेशः, where समर्थितं is correct-
ed from समर्थित (i. e. समर्थि-
तः). N. like A., only it omits
वयस्य and has आपत्प्रतीकारः and
never had समर्थितः and has

विविक्षुर्यदहं तूर्णमुद्यानं तन्न शान्तये ।

स्तोतसेवोद्यमानस्य प्रतीपतरणं महत् ॥ ५ ॥

विदू. । कंहं विभ ।

राजा ।

5

इदमसुलभवस्तुप्रार्थनादुर्निवारं

प्रथममपि मनो मे पञ्चबाणः क्षिणोति ।

किमुत मलयवातोन्मूलितापाण्डुपत्रै-

रुपवनसहकारैर्दक्षितेष्वङ्कुरेषु ॥ ६ ॥

विदू. । अलं परिदेविदेण । अइरेण दे इच्छिअसंपादइत्तओ अणङ्गो

10

एव्व सुहदो भविस्सदि ।

१ कयमिव । — २ अलं परिदेवितेन । अचिरेण तव इष्टसंपा-
दयितानङ्ग एव सुहृद्विष्यति ।

प्रमदोद्यानप्रवेशः = N.N₂. न मया
साधु समर्थितमापत्तिकारः किल प्रम-
दोद्यानप्रवेशः. P.B. वयस्य मया न
साधु समर्थितः [P. समर्थितम्] आ-
पत् [P. ताव-] प्रतीकारः खलु [P. कि-
ल] प्रमदवनप्र- [P. °वनोद्यानप्र°].
वेश इति. K. वयस्य मया समर्थितो
न साधोद्यानयं प्रकारः यत्किल म-
मोद्यानप्रवेश इति where too
great an attempt to be easy
and intelligible has quite
spoiled the text. G. वयस्य
मया समर्थितो न साधोद्यानापत्तिकारः
किल ममोद्यानप्रवेश इति. U.
वयस्य न मया साधु समर्थितोयमापत्ति-
कारः खलु ममोद्यानप्रवेशः प्राविशं
यदहं तूर्णमुद्यानं तन्न शान्तये । स्तो-
तसेवोद्यमानस्य प्रतीपतरणं महत् ॥

1. G.N.N₂.P. विविक्षुः = A.N.N₂.
P.B. तावशान्तये.

2. K. प्रतीपहरणम्. A.N.N₂. स्तो-
तोद्यमानस्य. = A.N.N₂. हि तत्.
K. यथा for महत्.

7. N. °मूलितं. = N₂. °मूलितापा-
ण्डु° corrected into °मूलितं
पाण्डु°.

9-10. B.A.N. om. दे. = G.K.
अचि [K. इ] रेण इच्छिअसंपादणेन-
[K. अत्थिअसंपादणे] अणङ्गो एव-
[K. जेअ] दे [G. om.] सहा-
ओ हविस्सदि । B. संवादइत्तओ. P.
इत्थिअसंपादइत्तओ. U. reads: अ-
इरेण दे ईहासंपादओ अणङ्गो एव्व स-
हाओ भविस्सदि । B. ins. दे bef.
सुहदो.

राजा । प्रतिगृहीतं ब्राह्मणवचनम् । परिक्रामतः ।

विदू । पेखखदु भवं वसन्तोदारसूअं अहिरामत्तणं पमदवणस्स ।

राजा । ननु प्रतिपादपमेवावलोकयामि । अत्र हि

अग्रे स्त्रीनखपाटलं कुरबकं श्यामं द्वयोर्भागयो-

र्वालाशोकमुपोढरागसुभगं भेदोन्मुखं तिष्ठति ।

ईषद्वद्धरजःकणाग्रकपिशो चूते नवा मञ्जरी

मुग्धत्वस्य च यौवनस्य च सखे मध्ये मधुश्रीः स्थिता ॥३॥

विदू । ऐसो मणिसिलापट्टअसणाहो अदिमुत्तलदामण्डओ भमर-

संघट्टपडिदेहिं कुसुमेहिं सअं विअ किदोवआरो भवन्तं पडिछुदि ।

ता अणुगेण्हीअदु दाव एसो ।

5

10

१ पश्यतु भवान्वसन्तावतारसूचकमभिरामत्वं प्रमदवनस्य । — २

एष मणिशिलापट्टसनाथोतिमुकलतामण्डपो भ्रमरसंघट्टपतितैः कुसुमैः

1. N. N₂. ब्राह्मणवचः. U. परिगृ०.

U. om. stage-direction altogether.—B. परिक्रम्य प्रविष्टौ. K. G. परिक्रम्य ।

2. A. ins. णोपेखखदु. G. K. पेखख पेखख for पेखखदु.—G. K. ins. दाव before वसन्तो०. A. ०दारत्तणसूचइत्तअं. N. N₂. ०दारत्तणसूअइत्तणं, G. ०दारसूचिअं, B. ०दारसूअइत्तअं, K. ०दारसूचिदं, U. ०दारसूइदं.—G. K. ins. अस्स bef. अहि०. P. अहिराम०. N. N₂. om. अहिरामत्तणं. U. ins. सअदो bef. वस०.

3. A. N. N₂. ननु [N. N₂. om. ननु] विस्मयाद् for प्रतिपादपमेव. B. एवद् for एव. P. om. एव. U. om. ननु and reads प्रतिपादपमेवलोकयामि । and om. अत्र हि.

4. N₂. कुरबकम्.

5. A. N. N₂. ०रागसुलभं.—G. भागयोरङ्काशोकमपोढ०. K. रक्ताशोक०.

6. G. ०कलिका for ०कपिशो.

7. K. इव for स्थिता.

8. A. N. N₂. ins. खु after एसो.—U. कण्हमणि०, P. B. A. ०पट्टसणाहो.—P. माहविमण्डवो, A. N. N₂ माहवीमण्डवो. U. ०मण्डवो—U. भमर०.

9. B. ०संघट्टणपडिदेहिं, P. ०संघट्टणपडिदेहिं. G. कुसुममालिण्हिं. P. B. कुसुमेहिं छादिओ विअ सअं.—G. एव, and K. जेव, for विअ.—A. N. N₂. किदोवआरो, B. U. किदोवआरो. P. adds भविअ after किदोवआरो.—B. U. P. पडिछइ.

10. B. U. om. ता.—K. ०गिण्हीअदु, P. ०गिण्हअदु, A. ०गिण्हअदु.—B.

राजा । यथा भवते रोचते ।

परिक्रम्योपविष्टौ ।

विदू. । इह सुहासीणो भवं ललितलताविलोहिभमाणणभणो उवसी-
गदं उक्कण्ठं विणोदेदु ।

5 राजा । निःश्वस्य ।

मम कुसुमितास्वपि सखे नोपवनलतासु नम्राविटपासु ।
चक्षुर्वध्नाति धृतिं तद्रूपालोकदुर्ललितम् ॥ ८ ॥

तदुपायश्चिन्त्यतां यथा सफलप्रार्थनो भवेयम् ।

विदू. । विहस्य । भो अहल्याकामुकस्स महिन्द्रस्स वेडजो उवसीपड्जु-
10 छुअस्स भवदो अहंवि दुवे एत्थ उम्मत्तभा ।

स्वयमिव रुतोपचारो भवन्तं प्रतीच्छति । तदनुगृह्यतां तावदेवः ।

१ इह सुहासीनो भवान् ललितलताविलोभ्यमाननयन उर्वशी-
गतामुक्कण्ठां विनोदयतु । — २ भोः अहल्याकामुकस्य महिन्द्रस्य वैद्यः
उर्वशीपर्युत्सुकस्य भवतोहमपि द्वावत्रोन्मत्तौ ।

N. N₂. om. दाव = U. वअस्सेण
after दाव, and om. एसो. B.
simply reads अणुगण्हादु वअ-
स्सो.

1. B. भवतो.
2. A. N. N₂. प्रविश्य for परिक्रम्य.
3. G. K. लदालोभिभ^० for ललित-
लदालोभिभ^०. G. B. om. भवं.
P. reads भवं before सुहासीणो.
A. N. N₂. insert भो before इह.
A. N₂. इभ for इह. = G. K. insert
दाणि before सहासीणो. N. N₂.
सहासीणो.
4. N. N₂. °गदमुक्कण्ठं. P. विणोदभदु.
5. B. K. P. निःश्वस्य.

6. A. N. N₂. नोद्यानलतासु. = N. N₂.
कुसुमनम्राविटपासु. N. N₂. in fact
read the first and second
pâdas thus: मम कुसुमितास्व-
पि सखे नोद्यानलतासु कुसुमनम्रावि-
टपासु. K. रागविटपासु.

7. For धृतिम्, G. K. read रतिम्. =
G. दुर्तिनीतं तु for दुर्ललितम्.

9-10. B. N. N₂. U. om. भो. = G.
°कमुहस्स. = G. K. इन्द्रस्स, N. N₂.
महेन्द्रस्स. = P. G. K. U. वड्जो. G.
K. ins. सचिवो after वेडजो. A.
देवोवेडजो, N. N₂. देववड्जो. B.
ins. विअ after वेडजो. = A. °पय्यु-
स्सुअस्स, K. °पड्जुस्सुअस्स, B. P.

राजा । अतिस्नेहः खलु कार्यदर्शी ।

विदूः । एसो चिन्तेमि । मा उण परिदेविदेण मम समार्धि भिन्धि ।

चिन्ता रूपयति ।

राजा । निमित्तं सूचयित्वा । आत्मगतम् ।

न सुलभा सकलेन्दुमुखी च सा

किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम् ।

अभिमुखीष्विव काङ्क्षितसिद्धिषु

व्रजति निर्वृतिमेकपदे मनः ॥ ९ ॥

जानाशस्तिष्ठति ।

5

१ एष चिन्तयामि । मा पुनः परिदेवितेन मम समार्धिं भिन्धि ।

उन्नसिकामुअस्स, N.N₂. पब्बजुसु-
अस्स, U. पब्बजुसुअस्स. = G. भग-
वदोवि, N.N₂. भगदो, K. भवदोवि.
= U.K.N.N₂. दुवेवि. = B. एकवि-
त्तौ for उम्मत्तभा. A.N. उम्मादिदा.
G.K. उम्मभा. = A.G. अहंति and
U. अहं for अहंवि.

1. A.N.N₂.P. मामैवम् before
अतिस्नेहः &c. = G. K. om. अति
before स्नेहः. U.B. om. खलु.

2. A. एस, and N.N₂. om. एसो.
P. चिन्देमि. = A.N.N₂. तुमं after
उण. = G.K. अलि [K. ली] अपरिदे-
विदेण. = B. N.N₂.P. om. मम. U.
A. मे for मम. = A.N₂. भिन्द, N.

हिन्द, P.B. हिन्दि. U. भञ्जिस्ससि.

3. A.N.N₂. नाटयति for रूपयति.
= U. इति before चिन्ता.

4. G.K. om. आत्मगतम्.

5. G.K. असुलभा. = G. ० मुखीव.

6. B.P.A. किमिति. N.N₂. किमिति
चित्तम् for किमपि चेदम्. = B.P.A.
N.N₂. अनङ्गविशेषितम्. In fact
A. reads the 2nd pāda thus:
किमिति चेदमनङ्गविशेषितम्, and
N.N₂. किमिति चित्तमनङ्गविशेषि-
म्. We with G.K.U.

8. N.N₂. व्रजति निष्ठति नैकपदे मनः
for the fourth pāda ! Could
corruption further go ?

ततः प्रविशत्याकाशयानेनोर्वशी चित्रलेखा च ।

चित्र. । हला कहिं अणिदिठ्ठकालणं गच्छीअदि ।

उर्व. । सैहि तदा हेमऊडसिहरे लदाविडवेण खणविध्वदाभासगम-
णं मं ओहसिअ किं दाणिं पुच्छसि ।

१ हला कानिर्दिष्टकारणं गम्यते । — २ सखि तदा हेमकूटशि-
खरे लताविटपेन क्षणविघ्नितकाशगमनां मामुपहस्य किमिदानीं पृच्छ-
सि ।

1. A.N.N₂. आकाशयानेन चित्रले-
खोर्वशी च. G.K. ततः प्रविशति
चित्रलेखया सार्धं व्योम [K. आका-
श] यानेनोर्वशी ।

2. B.G.K. ins. दाणिं afetr क-
हिं. We omit it with A.N.N₂.
P.U.—K. किं for कहिं.—A.N.N₂.
दिठ्ठकारणं. G.K. अणिदिठ्ठं for
अणिदिठ्ठकालणं, B. अणिदिठ्ठं.—G.
गच्छिअदित्ति. U. reads: हला कहिं
अणिदिठ्ठकालणं गच्छीअदि. P. हला
णिदिठ्ठकालणं कहिं पथिअसि.

3-4. P.om. सहि.—B.P. खणवि-
खिन्नदा.—N.N₂. लदाविडवेण वे-
वट्टिदाभासगमणं.—U. reads the
whole thus: उ० । सहि हेमऊड-
सिहरे लदाविडवे लग्गं वैजअन्तिअ मो-
आवेहिन्ति भणिदा उवहसिअ मं भणासि
दिदं खु लग्गा ण सक्का मोआविदुं ।
दाणिं किं पुच्छसि कहिं अणिदिठ्ठकालणं
गच्छीअदित्ति. And G. and K.
thus: सहि तदा [K. तसि] हेम.

कूटसिहरे लदाविडवे एभावली [G.
om.] वैजअन्ती पडिलग्गा मोआवेहि-
त्ति [G. मेवाहिन्ति corruptly] भ-
णिदा सभं भणासि [G. om.] दिदं
खु लग्गा ण सक्का मोआविदुं [G. मोआविदुं]
एवं मं तदा [K. मनिदा] इतिअ [K.
उवहसिदा] दाणिं मं [G. om.] पुच्छ-
सि किं [G. कहिं] दाणिं अणिदिठ्ठं [G.
corruptly णिदिठ्ठं] गच्छीअदि-
त्ति । We with A.N.N₂.P.B.
and Kātavema, - We reject
the reading of G.K. first
because it appears to be
explanatory of the shorter
reading given above, and
therefore not likely to be
the original reading, and
secondly because the less
open allusion conveyed by
the shorter reading is more
gentle and more fitted to
be made by the heroine than

चित्र. । 'किं तस्स राएसिणो पुरुरवस्स सभासं पथिदासि ।

उ. । अं मे अवहथिदलज्जो ववसाओ ।

चित्र. । को^३ उण सहीए पुढमं पेसिदो ।

उ. । हिअं ।

चित्र. । सँअं एव साहु संपधारीअदु दाव ।

उ. । मअणो खु मं णिओजेदि । किं एथ संपधारीअदि ।

5

१ किं तस्य राजर्षेः पुरुरवसः सकाशं प्रस्थितासि । — २ अयं ममापहस्तितलज्जो व्यवसायः । — ३ कः पुनः सख्या पुरतः प्रेषितः । — ४ हृदयम् । — ५ स्वयमेव साधु संप्रधार्यतां तावत् । — ६ मदनः खलु मां नियोजयति । किमत्र संप्रधार्यते ।

the long quotation contained in the longer one.—B. adds: कहिं दाणिं अणिदिदुल्लणं गच्छीयदित्ति after पुहुसि.

1. A.N.N₂.U.B. णं [B.साहुणं] for किं.—A.N.N₂.U. om. तस्स. B. P. पुरुरवसो.—G, पठिदासि. P. पठिदासि.

2. B. adds अहं bef. अं. U. अवहथिदलज्जाए. B. अवहसिद^० P. अवहसिअ^०. K. अवहथिदलज्जो. A. N.N₂.P.B. ववसाओ. We with A.N.N₂.G.K.U., as also Kâṭavema so far as अवहथिद^० is concerned.

3. A.G. का for को and पेसिदा for पेसिदो. P.B.ins. तहिं after उण and U. after सहीए.—U. K. पढमं, B.P. पुढमं, G. पढमं.

4. G.K. insert सहि bef. हिअं.

5.—6 G. सभं हि साधु संभारिवदु दाव को तुमं णिओजेदि ॥ उ० । मयणो खु मं णिओजेदि । ता किं पुच्छसि संभारीअ [दित्ति ?]. K. को तुमं णिओजेदि । उ० । मअणो खु मं णिओजेदि । and omits the rest. A. साहु हिअं संपधारिअ का उण तुमं णिमन्नेदि ॥ उ० । मदणो and om. the rest. U. साहु । हिअं हु संपधारिदं दाव । को तुमं णिओएदि ॥ उ० । मदणो कखु णिओएदि । and om. the rest. N N₂ wholly omit the two speeches forming these lines. B. सभं एव साहु समवभारिदं दाव । को उण तुमं णिओएदि ॥ उ० । मअणो खु मं णिओएदि । and om. the rest. P. सभं एव साहु संपधारिअदु दाव को उण तेमं णिओजइ ॥ उ० । मअणो खु मं णिओजेदि । किं एथ संपधारिअदि ।

चित्र. । अदोवरं णथि मे उत्तरं ।

उर्व. । तेणै हि आदिसिअदु मग्गो जह गच्छन्तीए अन्तराओ ण भवे ।

5 चित्र. । सहि विस्सद्धा होहि । णंभअवदा देवगुरुणा अवराइदं णाम सिहाबन्धणविज्जं उवदिसन्तेण तिदसपडिवखस्स अलङ्घणि-
उजा कदम्ह ।

उर्व. । अहो विस्मरिदं मे हिअभं ।

सिद्धमार्गमासाय ।

१ अतःपरं नास्ति ममोत्तरम् । — २ तेन ह्यादिश्यतां मार्गो यथा गच्छन्त्या अन्तरायो न भवेत् । — ३ सखि विश्रब्धा भव । ननु भगवता देवगुरुणामराजितां नाम शिखाबन्धनविद्यामुपदिशता त्रिदशपरिपक्षस्यालङ्घनीये कृते स्वः । — ४ अहो विस्मृतं मम हृदयम् ।

We with the text of Kāṭya-
vema.

1. G.U. अदो अवरं°. P. अदोवरं
ण हु उत्तरं.

2-3. U. तेण हि आदिसदु मग्गं सही
जेण गच्छन्तीए ण अणन्तराओ भवे ।
N.N2. जहिं for जह, and then
go on: गच्छन्तीणं अणन्तराओ भवे.
A. तेण हि आदिसेहि तं मग्गं जहिं
गच्छन्तीणं अणन्तराओ भवे. B. तेण हि
आदिस मग्गं सहि जेण गच्छन्तीणं
अन्तराओ ण भवे. — G.K. तेण हि
उवदेसेहि[om. G.] तं मग्गं जेण
[G. येण] सिध्वं गच्छन्तीए अन्तरा-
ओ ण भवे [G. भवेत्.]

4-6. P.G.K. om.सहि. N.N2. वि-
सद्धा. U. वीसद्धा. — G. देवदामुरुणा.
B. P. देवगुलुणा. B. अवरादं णाम,

U.P. अवराजिदं, N.N2. अवराइहि
णाम. — N.N2. om °विज्जं, and
have सिहाबन्धणं. K. om. णाम.
B. सिहासंबन्धणं विज्जं, P. सिंह. मण्डणं
विज्जं. A.N.N2. तिअसपडि°. — U.
अलङ्घणीआ किदम्ह. A. अलङ्घणीआ
कदेम्ह, N.N2. अलङ्घणीआ कदेम्ह.
K. किदम्ह. P.B. अलङ्घणीआ किद-
म्ह. — P. °दिसन्तेण. — P. तिदसपरिप-
क्षिणी. G.K. सलङ्गम् before
सहि.

7. A. reads the speech thus:
सत्वं सुमरदि मे हिअभं; N.N2. स-
त्वं सुमरेदि मे हिअभं; G. K. स-
लङ्गं । सहि ताए एओअं सत्वं समु-
रेहि[G. सुमरंसि]. B. सहि सत्वं
सुमरेसि. P. सहि सत्वं ण सुमरेमि.

चित्र. । एदं भवदीए भाईरहीए जमुणासंगमविसेसपावणेमु सलिलेसु ओलोअन्तस्स विअ अत्ताणअं पइठ्ठाणस्स सिहाभरणभूदं राएसिणो भवणं उवाड्ठिदम्ह ।

उर्व. । विलोक्य । णं वत्तव्वं ठाणन्तरगदो सग्गोत्ति । विचार्य । हला कहिं णु खु सो आवण्णाणुकम्पी भवे ।

5

१ एतद्भगवत्या भागीरथ्या यमुनासंगमविशेषपावनेषु सलिलेष्ववलोकयत इवात्मानं प्रतिष्ठानस्य शिखाभरणभूतं राजर्षेर्भवनमुपस्थिते स्वः । — २ ननु वक्तव्यं स्थानान्तरगतः स्वर्ग इति । हला क नु खलु स आपन्नानुकम्पी भवेत् ।

U. अहो विसुमरिदं मे हिअअं. This is one of those passages which have suffered much corruption. It is impossible to decide which is the original reading. U. appears most natural and, therefore, forms the authority for our text, though it is unsupported by the other Mss. Kāṭavema reads सहि सव्वं सुमरेमि.—A.N.N₂.B.P. °मार्गमवगाअ. and U. अवतीयै, for सिद्धमा° &c. K. as we.

1. P. भवदीए भागीरहि. A.N.N₂. insert हला at the commencement of the speech.—G. इदं, and A.N.N₂. णं, for एदं. K. om. भवदीए.—A. जउणासंगमस-विसेस°, K जउणा° P. जमुणा-सङ्गविसेस°. N.N₂. °संगमपावणेसु.

2. A. आल्लभन्तस्, which it translates by आल्लवमानस्य. U.N.N₂.

आल्लभन्तस्. B. आल्लभन्तस्. K. सिद्धाभरणभूदं. P. अत्ताणं विलोअन्तो विअ for ओलोअन्तस्स विअ अत्ताणअं. P. पइठ्ठाणअरस्स. P. सिहाहरणभूदं N.N₂.P.U. अत्ताणं.—B. अट्ठोणं. B. पइठ्ठाणअरस्स. N. सिहाहरणहूदं, N₂. सिहाभरणभूतं.

3. U.A.B. उवगदम्ह for उवाड्ठिदम्ह. P. उगदम्ह. N.N₂. उवगच्छेम्ह.

4. K.U. छण°.—N.N₂. सग्गेत्ति. B.सोग्गेत्ति.—A.N.N₂. विमृश्य for विचार्य.—G.K.P. om. हला.

5. N.N₂.U. om. खु.—P.आवण्णाणु-अमि. A. आवण्णाणुकम्पी सो जणो for सो आवण्णाणु° &c. N.N₂. read आवण्णाणुकम्पी सो राअसी. U. हला कहिं खु सो आवण्णाणुकम्पी. जणो भवे.—U.K. om. णु. U.B. जणो before भवे. P.with us. K. एसो for सो.—A. हवे, N.N₂. हुवे.

चित्र. । एदस्सि णन्दणवणेकदेसे विअ पमदवणे ओदरिअ जाणिस्सा
मो ।

उभे अवतरतः ।

चित्र. । दृष्ट्वा सहर्षम् । हँला एसो खु पढमोदिदो विअ चन्दो कोमुदि-
विअ तुमं पडिछुदि ।

उर्व. । विलोक्य । हँला दाणिं पुढमदंसणादो सविसेसं पिअदंसणो महा-
राओ पडिहादि ।

चित्र. । जुञ्जदि । ता एहि उवसप्पमह ।

१ एतस्मिन्नन्दनवनैकदेश इव प्रमदवनेवतीर्य ज्ञास्यावः । — २
सखि एष खलु प्रथमोदित इव चन्द्रः कौमुदीमिव त्वां प्रतीच्छति ।
— ३ सखि इदानीं प्रथमदर्शनात्सविशेषं प्रियदर्शनो महाराजः प्रति-
भाति । — ४ युज्यते । तदेहि उपसर्पावः ।

1. A.N.N2. ins. हँला before
एदस्सि. A.N.N2. इदस्सि, G.
K. इमस्सि.—A.N.N2. read दाव
after एदस्सि.—P. °वणपदेसे, G.
°वणेकदेशे —U. पमद°. —P. ओ-
दारिअ, A.N.N2. ओसरिअ, G.K.
अवतरिअ. —K. जाणिस्सं.

4-5. K. दृष्ट्वा ससंभ्रमम्.—U. राजा-
नं विलोक्य, and A.N.N2.B.P.
राजानं दृष्ट्वा, for दृष्ट्वा.—A.N.N2.
B.P. read the speech thus:
हँला[P. om] एसो खु [B.P.
om,] पढमोदिदो [B.P. °दिओ]
विअ भअवं [P. om.] चन्दो कोमुदी-
ए विअ तुए विणा [P. लिञ्जुओ]
लक्खीअदि [B. पेळ्खिअदि]. U.
हँला सो एसो पढमोदिदो विअ चन्दो
कौमुदीए विणा लक्खीअदि for हँला

&c. We with G.K. and
Kāṭavema's reading.

6-7. A.N.N2. राजानं दृष्ट्वा. P. U.
दृष्ट्वा K. विलोक्य ससाध्वसे.—G. पढ-
म°. —U. reads for the whole
speech simply दृष्ट्वा । हँला
दाणिं पढमदंसणो पडिभादि. K.
पुढमदंसणादोवि.—A.N.N2. सविसेस-
पिअ°. P. विसेसदंसणो for सवि-
सेसं पिअदंसणो A.N.N2. om.
महाराओ. P. राएसि मे पडिभाइ for
महाराओ पडिहादि. B. °दंसणं प-
डिभाइ, omitting महाराओ.

8. P.K.B.U. जुञ्जइ.—A. उवस-
प्पाम, N.N2. उासप्पावो, U. P.
om. all after जुञ्जइ.—K. एथ-
[for एव ?] for एहि.—B. उपस-
कम्ह.

उर्व. । ^१तिरखखरिणीपडिच्छणा पासगदा से भविष्य सुणिस्सं दाव ।

पासपडिवत्तिणा वअस्सेण सह विअणे किंपि मन्तअन्तो चिद्धदि ।

चित्र. । ^२जह दे रोअदि । यथोक्तमनुतिष्ठतः ।

विदू. । ^३भो चिन्तिदो मए दुल्लहण्णइणीसमागमोवाओ ।

राजा । तूष्णीमास्ते ।

उर्व. । कां णु खु एसा इत्थिआ इमिणा पत्थिअमाणा अत्ताणअं
विकत्थेदि ।

१ तिरस्करिणीप्रतिच्छन्ना पार्श्वगतास्य भूत्वा श्रोष्यामि तावत् ।
पार्श्वपरिवर्तिना वयस्येन सह विजने किमापि मन्त्रयमाणास्तिष्ठति । —
२ यथा ते रोचते । — ३ भोः चिन्तितो मया दुर्लभप्रणयिनी-
समागमोपायः । — ४ का नु खल्वेषा स्त्री अनेन प्रार्थ्यमानात्मानं
विकल्पते ।

1. A.N.N₂. हला तिरख^० &c. B.
K. तिरकारि^०. — N.N₂. have ^०छु-
ण्णयास^०. — U. has से पस्सगदा; K.
पास्स^०, B. पस्स^०, P. पस्सपरिवत्ति-
णी भविष्य. G. K. om. से before
भविष्य. — A.N₂. सुणिमो. N. सुणुमो.

2. A.N.N₂. ^०पडिवट्ठिणा. K. पास-
पडि^०. U.B.P. पस्सपरिवत्तिणा. —
N.N₂. U. मन्तअन्तो. G. मन्तय-
न्तो. — P. विअणे पदेसे, B. U. विजणे.
— B.P. किंवि. K. किं for किंपि.
— B.P. चिद्धइ. B. ति after चि-
द्धदि.

3. A.N.N₂. om. this speech.
K. जहा दे रोचदि. U.B.P. जं ते
[B.दे] रुचइ. G.K.P.B. उभे be-
fore यथोक्तम्.

4. U. भो वअस्स विदिदो मए दुल्लह.

ण्णइणी समाभमोवाओ. K.B.ins.
भवदो before दुल्लह^०. G. उल्ल-
ह^०. — A. ^०पणइणी^०, N.N₂. ^०प-
णभणी^०. P.B. वअस्स after भो
and have समाभमोवाओ. P. पण-
इणीजणैकस्स^०.

5. U.B.P. om. all.

6-7. G. and K. begin with the
stage-direction सेयीकौनुकम्. A.
N.N₂. पथिअमाणा. B. जा इमिणा
चिन्तिब्जमाणा अत्ताणं विकिदत्थेदि
after इत्थिआ. P. चिन्तिब्जमाणा
अत्ताणं किदत्थेदि. U. उर्वो । का उ-
ण एसा इमिणा चिन्तिब्जमाणा अत्ता-
णं किदत्थेदि. K. पत्थिअमाणावि. — A.
N.N₂. विळम्वेदि for विकत्थेदि. —
N.N₂. आत्ताणं.

चित्र. । किं उण माणस्सभं विडम्बीअदि ।

उर्व. । भैयामि सहसा पभावादो विण्णादुं ।

विदू. । उणं भणामि चिन्तिदो उवाओत्ति ।

राजा । तेन हि कथ्यताम् ।

5 विदू. । ^१सिविणिअसमागमआरिणिं णिदं सेवदु भवं । अहया तथ्य-
भोदीए उव्वसीए पडिकिदिं आलिहिअ ओलोअन्तो चिट्ठ ।

उर्व. । सहर्षम् । ^२हीनसत्त हिअअ समस्सस समस्सस ।

१ किं पुनर्मानुष्यं विडम्ब्यते । — २ विभेमि सहसा प्रभावाद्विज्ञा-
तुम् । — ३ ननु भणामि चिन्तित उपाय इति । — ४ स्वप्नसमागमका-
रिणीं निद्रां सेवतां भवान् । अथवा तत्रभवत्या उर्वश्याः प्रतिकृतिमालि-
ख्यावलोकयंस्तिष्ठ । — ५ हीनसत्त्व हृदय समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

1. A.N.N₂. किं उण[A. पुण] माणु-
सीए विलम्बीअदि. G.माणस्सभं
भवलम्बीअदि. U.किं माणुस्सभं वि-
डम्बीअदि. K.किं णु खु उण माणु-
स्सभं अवलम्बीअदि. B.किं उण
माणुसकम्म विलम्बीअदि. P. किं णु
खु माणुसभं कम्म विउव्वअदि.

2. A.U. भाआमि[भाआमि U.] सह-
आ पहावदो[U. वादो] विण्णादुं किं
भविस्सदिन्ति. N.N₂.भाआमि सहआ
पहावदो विण्णादुं किं भविस्सदिन्ति.
B.P.ण पहावामि सहसा पहावदो
विण्णादुं. K.पभावादो.

3. A.N.N₂. भो before णं.=N.
N₂. समागमोत्ति for उवाओत्ति. U.
P.समाभमोवाओ without theत्ति.
B.G.K. मए after चिन्तिदो. B.
दुल्लहणणियेणोसमाभमोवाओत्ति.

4. U.om. हि.

5. B.A.N.N₂.U.सुणाहि before
सिविणिअ^० and B. ins. सुणाहि
after उवाओत्ति as also before
सिविणिअ^०. G.K.^०समागमकारि-
णि. B.^०समाभमकारिणी. P.सुवि-
णअसमाभमआरिणि. A.^०समाभ-
मआरिणी. U.^०समाभमकारिणी.=
N.N₂. णिदो.=G.K.भवं सेवदु.

6. B.A.^०होदीए, P.U.तत्तहोदीए,
K. तत्तभो^०.=K. णडि^०.=N.N₂.
पडिकिदं.=K. ओलोअअन्तो, P.
ओलोअअन्दो, G.ओलोअअन्तो. P.
लेहिअ for आलिहिअ.=G.B. चिट्ठ-
दु for चिट्ठ.

7. A.N.N₂. सहर्षमात्मगतम्.=G.
हीणसणि.=N. समस्स समस्स (?).

राजा । उभयमप्यनुपपन्नम् ।

हृदयमिषुभिः कामस्यान्तः सशल्यमिदं सदा
कथमुपलभे निद्रां स्वप्ने समागमकारिणीम् ।
न च सुवदनामलिख्येपि प्रियामसमाप्य तां
मम नयनयोरुद्धाप्यत्वं सखे न भविष्यति ॥ १० ॥

5

चित्र । सुदं तुए ।

उर्व । सुदं । ण उण पज्जत्ते हिअअस्स ।

विदू । एत्तिओ मे मदिविहवो ।

राजा । सनिश्वासम् ।

नितान्तकठिनां रुजं मम न वेद सा मानसीं
प्रभावविदितानुरागमवमन्यते वापि माम् ।
अलब्धफलनीरसान्मम विधाय तस्मिञ्जन
समागममनोरथान्भवतु पञ्चबाणः सुखी ॥ ११ ॥

10

१ श्रुतं त्वया । — २ श्रुतं न पुनः पर्याप्तं हृदयस्य । — ३ एता-
वान्मम मतिविभवः ।

1. A. उभयमप्यनुप^० corrected into
उभयमप्यनुप^०.

2. B. wrongly कामः शान्तः.

3. P.A.B. उपनमेन्निद्रा, and N.N₂.
उपनये (?) निद्रा = P.A.N.N₂.B.
कारिणी, K. कारणम्. = N.N₂.
कथमुपनये निद्रा सुप्ते समागमका-
रिणी (?).

4. K. आलिख्येपि.

6. A.N.N₂. ins. सहि before सुदं.
U. हळा सुदं तए.

7. A.N.N₂. हळा before सुदं. =
A. पय्यत्तं. K. पज्जुत्तं.

8. N.N₂. एअ after एत्तिओ. B.P.

omit मदि^०. P. has भवंदं सेविदुं
after^० विहवो. B. एत्तिओ मे विह-
ओ. U. एत्तिओ विहवो भवन्तं सेविदुं.

9. A.N.N₂. निश्चस्य.

10. G. कठिनी. A.N.N₂. कठिना.
= G. यः for सा.

11. For विदितानु^० B. and G.
have विहितानु^०. N. विहितानु^०.

12. G.K. अवद्ध^० for अलब्ध^०. K.
अलभ्य^०. = N.N₂. नीरसं. B.
नीरसां. = K. समवधाय for मम
विधाय.

13. N.N₂. मनोरथम्. = K. कृती for
सुखी.

चित्र. । सुदं तुए ।

उर्व. । हृद्यो हृद्यो । मं एवं अवगच्छदि । असमर्थमिह अगगदो भवि-
अ से पडिवअणस्स । पहावणिम्मिदेण भुज्जवत्तेण संपादितोत्तरा
होदुमिच्छामि ।

5 चित्र. । अणुमदं मे ।

उर्व. । ससंभ्रमं गृहीत्वा यथोक्तं करोति ।

विदू. । दृष्ट्वा । अवि हा अवि हा । भो किं णु खु एदं मुअङ्गणिम्मोअं
विअ संमुहे णो णिवडिदं ।

१ श्रुतं त्वया ।—२ हा धिक् हा धिक् । मामेवमवगच्छति ।
असमर्थस्म्यग्रतो भूत्वास्य प्रतिवचनस्य । प्रभावनिमित्तेन भूर्जपक्षेण
संपादितोत्तरा भवितुमिच्छामि ।—३ अनुमतं मम ।—४ अपि हा
अपि हा । भोः किं नु खल्वेतदुज्जङ्गनिर्मोक इव संमुखेस्माकं निपातितम् ।

1. A.N.N₂.सहि before सुदं.—
A.N.N₂. om. तुए.

2. K.B.P. हन्धि हन्धि.—U.B. ins.
हळा before भं.—B.एम्मं for
एवं.—G.हद्दी । म (? मं) एत्थ अव-
गच्छदि. Before असम ° &c. G.
and K. ins. हळा. N.N₂. ज्जेव
for एवं.—U.मंवि. K.मंवि. P. ए-
व.—A.N.N₂. ins.अलम्भं before
अवगच्छदि. P.अवगच्छदि. G.अवग-
च्छेदि.—U दिदं लब्धेमि for असम-
र्थमिह.—B. om. भविअ.—P.अस-
मर्थिमिह से अगगदो पडिवअणस्स.

3. A.N.N₂.U. ins. ता before
पहाव °.—G. भुज °. K. भुज्जवत्त-
त्तेहेण. B.भुअपत्तेण. U.भुअपत्तले-
हेण. P. भुज्जपत्तेण. B.पभाव °.

4. U.G.K. से before होदुं. G.

and K. have भवितुं for होदुं.

—B. संपादितोत्तरा. N.N₂.संपादिद-
उत्तरा. P.wrongly इच्छामि.

5. A.N.N₂.हळा before अणुमदं.

6. A.U.P.सविभ्रमं.

7. A.N.N₂.B.ससंभ्रमम् after and
U. for दृष्ट्वा. K. ins. गृहीत्वा af-
ter दृष्ट्वा. P. no stage-direction.
K. om. अवि हा अवि हा. P.अविह
अविह. U. वि० । अविह (sic. अविहा?)
भो वअस्स एदं सपणिम्मोअं विअ प-
मुहे णो णिवडिदं. A.वअस्स after
भो. N.N₂. om. भो किं णु खु एदं.—
B. om. णु खु.—P.किंवि एदं, omit-
ting णु खु. A.N.N₂.सपणिम्मो-
अं. G. °णिम्मोअं. B.P. सपणि-
म्मोअो विअ.—K. °णिम्मोअं.

8. K. om. the विअ. G.K.B.पमुहे

राजा । विभाव्य । भूर्जपक्षगतोयमक्षराविन्यासः ।

विदू. णं खु अदिष्ठाए तत्तहोदीए उव्वसीए भवदो परिदेविदं सुणिअ
समाणाणुराअसूअआई अख्खराइं विसज्जिआइं होन्ति ।

राजा । नास्त्यगतिर्मनोरथानाम् । गृहीत्वानुवाच्य । सहर्षम् । सखे प्रसन्न-
स्ते तर्कः ।

विदू. भेवं दाणिं पसीददु । एत्थ लिहिदं सुणिदुमिच्छामि ।

१ न खल्वदृष्टया तत्रभवत्योर्वश्या भवतः परिदेवितं श्रुत्वा समा-
नानुरागसूचकान्यक्षराणि विसृष्टानि स्युः ।—२, भवानिदानीं प्रसी-
दतु । अत्र लिखितं श्रोतुमिच्छामि ।

for समुहे. N.N₂. किंवि before
समुहे. P. समुहिणो for समुहे णो. K.
णिवदिदं.—B. णिवसइ. P. आभच्छइ.
1. A.B.U. वयस्य before भूर्ज^०.
P. विहस्य for विभाव्य. G. भूर्ज^०.
B. om. ^०पत्त^०.
2-3. U.N₂.B. णं खु. P. reads णूणं
खु.—A.N.N₂. अदिष्ठुवाए. U. अ-
विभाविदाए. N.N₂. तत्तभवदीए.—P.
परिदेवणं.—N.N₂. सुणीअ.—P. समा-
णुराअ^०. N.N₂. ^०सूअआई. U. ^०रा-
अस्स सूअआई.—A. एदाणि अख्खरा-
णि for अख्खराइं. B. एदाइ अख्ख-
राइ. N.N₂. एदाई अख्खराइं.—A.
विसज्जिदाणि हवोन्ति. N.N₂. वितक्कि-
दाणि भवन्ति. B. विसज्जिदाइ. G.
K. agree in reading णं [K.
om.] अदिष्ठाए उव्वसीए भवदो परि-
देविदं सुणिअ विसज्जिदो भविस्सदि-
[चि G]. This reading would

recommend itself on account
of its shortness, but the
other reading, given above,
is not only the reading of
six independent Mss. but
also of two commentators.
4. G. ins. च after ^०वाच्य.—P. om.
सहर्षम्.—U. सुप्रसन्नः for प्रसन्नः.
6. A. ही ही भोः किं बम्हणवअणाणि
अण्णभा होन्ति । ता दाणिं पसीददु भवं
एत्थ &c. So N.N₂., only omit-
ting भो किं and inserting ण be-
fore अण्णभा. B. किं बम्हणो वअ-
णं अण्णहा होदु । दाणिं पसीददु भवं
&c. We with G.K.U.P. and
the two commentators. B.
सुणादुं. P. U. दाणिं पसीददु भवं &c.
B. P. एत्थ [for एत्थ?]. P. सुणोदुं
इच्छामि. K. सुणिदुं इच्छामि.

उर्वी । साहु अज्ज णाभरिओसि ।

राजा । श्रूयताम् । वाचयति ।

सोमिअ संभाविआ जह अहं तुए अमुणिआ ।

तह अणुरत्तस्स जइ णाम तुह उवरि ॥ १२ ॥

5 णं मे लुलिअपारिजाअसअणिज्जयाम्म होन्ति ।

णन्दणवणवादावि अञ्जुणहआ सरीरए ॥ १३ ॥

१ साधु आर्य नागरिकोसि ।

२ स्वामिन् संभाविता यथाहं त्वया अज्ञाता ।

तथानुरक्तस्य यदि नाम तवोपरि ॥ १ ॥

ननु मम लुलितपारिजातशयनीये भवन्ति ।

नन्दनवनवाता अप्यत्युष्णा शरीरके ॥ २ ॥

1. A. अय्य. B.P.अ०अ. K.णा-
अरोसि.—G.साधु. B.साहु साहु.—
G. होसि for सि.

2-6. G.K.P. om. वाचयति.—U.
इति भूर्जपत्रलिखितं गाथाद्वयं वाचयति.
After श्रूयताम् B. has वि० अव-
हिदोमिह । राजा । भूर्जपत्रलिखितं गा-
थाद्वयं वाचयति. P. ins. वयस्य be-
fore श्रूयतां.—A.N.N₂. read the
Bhūrjapattrā thus: सामि अ-
संभाविआ [it is not certain
whether N.N₂. mean सामिअ
संभा^० or सामि असंभा^०, but A.
is clear and translates ac-
cordingly] जह अहं[N₂. अहं] तु-
ए अमुणिआ[N.N₂. अणिज्जणिआ]
तह अणुरत्तस्स जइ णाम तुह उवरि-
[N.N₂. उवरि] होमि अहं [N.
N₂. ins.।] णं मे लुलिअपारिजाअ-

सअणिअहि होन्ति[N.N₂. ins.।]
णन्दणवणवाआ अञ्जुणआ[N.N₂.
अच्चहूआ] सरीरए.—G.K.सामिअ
संभाविआ जह अहं तुए अमुणिआ-
[K. अमुणिआ] तहेअ[G. तह]
अणुरत्तस्स[G. अणुरत्तअस्स] जइ
ण मे[G. तह णाम] तुह उवरि-
[K. उपरि] ण तह कहं[K. कहि]
भविस्सं । पारिलुलिअ[G. आवि मे
विलुलिअ]पारिजादाकिसल्लअ[G. पा-
रिजाअकुसुम]सअणिज्जयाम्म होन्ति
[G. होन्ति दे] अइ[K. अदि]सि-
अल्ला[G. वि] णन्दणवाआ आवि[G.
om. वि] उग्गहआ[G. उण्णआ]
सरीरि[G. सरीरए].—B. संभावि-
ज्जइ for संभाविआ. B.अमुणि-
आ.—B.'s second line is: तह
अणुरत्तस्स जइ णाम तुह उवरि.—
B.'s second stanza is: ण मे

उर्व. । ^१ किं नु खु संपदं भणिस्सदि ।

चित्र. । ^२ णं भणिदं एव्व कमलणालाभमाणेहिं अङ्गेहिं ।

विदू. । ^३ दिठ्ठिआ मए विअ बुभुखिखदेण सोत्थिवाअणं उवलब्धं
भवदा समासासणं ।

राजा । समाश्वासनमिति किमुच्यते ।

5

१ किं नु खलु सांप्रतं भणिष्याति । — २ ननु भाणितमेव कमल-
नालायमानैरङ्गैः । — ३ दिष्ट्या मयेव बुभुक्षितेन स्वस्तिवाचनमुपलब्धं
भवता समाश्वासनम् ।

लुलिअवारिजादसअणिङ्गमि होन्ति ।
णन्दणवणवाभा अवि अच्चुण्णा स-
रारए.—P. reads उणिग्गा for
अमुणिग्गा and reads the se-
cond line and the following
thus : तह एव्व अणुरत्तस्स जह
णाम तुह उवरि । परिलुलिअवारिआ-
अउसुमसअणिङ्गे मह सरिरे णन्दण-
वणवाभावि कहमच्चुण्णा ण होन्ति.—
U. reads सामिअ संभाविआ जह अहं
तुए अवमणि(might be णि)आ ॥
अणुरत्तस्स सुहअ जइ ण मे (mis-
copied for णाम from a pri-
shtha-mâtrâ Ms.) एव्व तुह उव-
रि ॥ १ ॥ कहं ललिअवारिजायसयणि-
ङ्गयमि होन्ति ॥ णन्दणवणवादावि अ-
च्चुण्हा सरिरे ॥ २ ॥ The va-
riety of reading shows that
the passage has been mis-
read and misunderstood. The
large number of our good
Mss. has, however, nearly
enabled us to rescue it from
corruption. Kâṭavema reads:
सामिअ संभाविआ जह अहं तुए अमु-

णिआ. तह अणुरत्तस्स जइ णाम तुइअ
उवरि अहं. मह लुलिअवारिजाअसअ-
णिङ्गमिमि होन्ति किं. णन्दणवणवा-
दावि आच्चण्हा सरारए.

1. U.हु for खु.—U. भणेइ; K.
wrongly भविस्सदि. B.P. भणादि.
2. G.देण and P. णेण for एव्व.
N.N₂.U.K.om. एव्व.—K. मिळा-
णकमल °. P. कमळमिळाअमाणेहिं.
3. A.N.N₂. om. दिठ्ठिआ.—K.U.
ख्खु, and N.N₂. वि, for विअ
after मए.—P. विभुखिखएण.—G.
सत्थि °.—G.उवलब्धं.—G.K.N.N₂.
°वाअणकं. K.reads विअ after
सोत्थिवाअणं.
4. G.N. वि after भवदा. N.N₂.
भवदा for भवदा. G.K.U. समासा-
स[K.U.समस्सास]कारणं. K.
wrongly om. भवदा. B. इमं
समाससणं. P. इदं समस्ससणं.
5. A.N.N₂. ins. सखे before स-
माश्वासनम् &c. G.K. (not U.)
समाश्वासकारणम्. B.U.समाश्वासन-
म्. U.पश्य after उच्यते.

तुल्यानुरागपिशुनं ललितार्थबन्धं

पत्ने निवेशितमुदाहरणं प्रियायाः ।

उत्पक्ष्मणा मम सखे मदिरेक्षणेन

तस्याः समागतमिवाननमाननेन ॥ १४ ॥

5 उर्वे । ए०थ णो समविभाभा पीदी ।

राजा । वयस्य अङ्गुलीस्वेदेन दूष्येरन्नक्षराणि । धार्यतामयं प्रियायाः

स्वहस्तः ।

विदू । गृहीत्वा । १ किं दाणिं तत्तभोदी उव्वसी भवदो मणोरहाणं कुसु-

मं दंसिअ फले विसंवददि ।

10 उर्वे । ३ हला जाव उवगमणकादरं हिअअं पज्जवथ्यावेमि दाव तुमं

से अत्ताणं दंसिअ जं मे खमं तं भणाहि ।

१ अत्रावयोः समाविभागा प्रीतिः । — २ किमिदानीं तत्रभवत्युर्वशी भवतो मनोरथानां कुसुमं दर्शयित्वा फले विसंवदति । — ३ हला यावदु-

1. G.K. ललितोप०.

3. U.P. उत्पक्ष्मणं. B. उत्पक्ष्मणं. G. मदिरेक्षणेन. P. मदिरेक्षणायाः.

4. N.N₂. आननेन for आननेन.

5. B. ए०थ [for ए०थ ?]. P. ए०दू. G. U.K. ०विभागा, B. ०विहवा, N. N₂. ०विहावा मदी. U. मदी, K. गदी, B. पीदी. — P. assigns the speech to Vidūshaka and reads ए०दू वो समविभाभा पीदी.

6. G. K. मम for अयम्. B. मम in addition to अयम्.

7. K. स्वहस्तेन निक्षेपः, A.N.N₂. U. स्वहस्तलेखः.

8. B. ins. ततो before गृहीत्वा. A. N.N₂. U. तदो किं for किं. P. तदो

for किं. G.K. अत्त०, A.U.B. P. तत्तभोदी, G.K. अत्तभोदी. — A. ०रवाणं, N.N₂. ०रहाणे. G.K. कुसुमाहं, P. उमुमं.

9. A. विलम्बदि, N.N₂. P. विलम्बीभ-दि, U.B. विलम्बदि, G. विसंवदति.

10. K. om. हला and P. has सहि instead. A. has अहिगमण-कादरं. N.N₂. अहिगमणकादराहिअ-अं. P. U. अहिगमणकादरं हिअअं. B. अहिसरणकादरं. A. पय्यवथ्यावेमि. G. अवथ्यावेमि. B. पय्यवथ्यावेमि. P. प०. अव०. — A.N.N₂. U. ताव, and P. दाणिं, for दाव. A.K. om. तुमं.

11. N.N₂. om. से. — A. अत्ताणअं. —

चित्र. । तथेति तिरस्करिणीमपनीय राजानमुपेत्य । 'जेदु जेदु महाराओ ।

राजा । सहर्षम् । स्वागतं भवत्यै । भद्रे

न तथा नन्दयसि मां सख्या विरहिता तथा ।

संगमे पूर्वदृष्टेव यमुना गङ्गाया विना ॥ १५ ॥

चित्र. । २ णं पढमं मेहराई दीसइ पछा विज्जुल्लदा ।

विदू. । अपवार्य । कहं ण एसा उव्वसी । ताए तत्तहोदीए अहिमदा सहअरी ।

चित्र. । उव्वसी महाराअं सिरसा पणमिअ विण्णवेदि—

राजा । किमाज्ञापयति ।

पगमनकातरं हृदयं पर्यवस्थापयामि तावत्त्वमस्यात्मानं दर्शयित्वा यन्मम क्षमं तद्गण ।

१ जयतु जयतु महाराजः । — २ ननु प्रथमं मेघराजिर्दृश्यते पश्चाद्विबुल्लता । — ३ कथं नैषा उर्वशी । तस्यास्तत्रभवत्या अभिमता सहचरी । — ४ उर्वशी महाराजं शिरसा प्रणम्य विज्ञापयति ।

N. आत्ताणं. U. खेम्मं, K. खल्लमं.
—K.P.भण.

1. A.N.N₂.U. तह इति, B.P. त-
हेत्ति. B. उपनीय (!). G.U.K.
एत्य.—N.N₂. भद्दा for महाराओ.
K. जअदु जअदु.

2. N. दृष्ट्वा before सहर्षम्. A. तत्रभ-
वत्यै, N.N₂. अत्रभवत्यै. B.om. भद्रे.

4. B. संगमात्. K. गङ्गा यमुनया
विना.

5. B.P. पुडमं, K. पडमं. P. मेघ^०.
A.^०ल्लआ. P. विहुल्लदा. G. ^०ल्लदा.
B. विच्चुल्लदा. N.G.A.B.P. पच्चा.
N₂.U. दीसई. G. दीसदि.

6. A.G.K. om. अपवार्य. U.
वि० । अपवार्य । णं एदाए उ-
व्वसीए तत्तहोदीए अहिमदाए सहअरि-

आए होदव्वं. G. कहिं गु. G.N₂.
खु after ण. K. गु for ण. A.
ताए. G. एत्यभोदीए. P. तत्तहोदीए.
N.N₂. कहं ण सा उव्वसी उव्वगदा ।
तत्तहोदीए अहिमदा सहचरी एसा.
After सहअरी A. adds एसा
चित्तलेहा. But A.'s addition
is spurious, as Vidûshaka
did not know Chitrālekha
before. K. has the whole
speech thus: कहं गु एसा उव्व-
सीए तत्तहोदीए अणुमदा सहअरी. P.
सहअं for सहअरी. B.सहि इअं.
G. अणुमदा for अहिमदा.

8. A.U. सिरण. G. पणिविअ. N.
N₂. have simply पणमदि for
सिरसा &c.

चित्र । मह सुरारिसंभवे दुज्जादे महाराओ एव सरणं आसी । सा
अहं तुह दंसणसमुत्थेण मअणेण बलिअं बाधिअमाणा भूओवि
महाराएण अणुकम्पणीअत्ति ।

राजा । भद्रमुखि

5

पर्युत्सुकां कथयसि प्रियदर्शनां तां
आर्तिं न पश्यसि पुरुरवसं तदर्थे ।

साधारणोयमुभयोः प्रणयः स्मरस्य

तप्तेन तप्तमयसा घटनाय योग्यम् ॥ १६ ॥

चित्र । उर्वशीमुपेत्य । हैला एहि तुवत्तोवि णिद्वअदरं मअणं देखिखअ

10

पिअअमस्स दे दूदिभिह संवृत्ता ।

१ मम सुरारिसंभवे दुर्जाते महाराज एव शरणमासीत् । साहं तव दर्शनस-
मुत्थेन मदनेन बलवद्वाध्यमाना भूयोपि महाराजेनानुकम्पनीयेति । — २
सखि एहि त्वत्तोपि निर्दयतरं मदनं दृष्ट्वा प्रियतमस्य ते दूत्यास्मि संवृत्ता ।

1. P.G.K. मम, N.N₂. महा. A.
N.N₂. सुरादिसं^०. G. सुरारिसं-
भमे पुरा जादे. U. मम सुरारिसंभवे
भये पुरा जादे महाराअ &c. K. मम
सुरारिसंभवमए पुरा जादे. P.अ-
सुरसंभवे. P. महाराअ एव. — G. एत्थ
for एव. B.G.K.A. आसि. G.
U.B.K. ता for सा.

2. P. साहं. K.U. दे, and G. ते,
for तुह. — G.A. मदणेण. A.U.B.
बाहिअ^०, N.N₂. बाहीअ^०, P.B.
भाहिअ^०. B. भूयोवि.

3. A.N.N₂.U. ^०कम्पणीअत्ति. B. ^०अ-
म्पणिज्जेत्ति. P. has ^०अम्पणिज्जा-
त्ति.

6. A.B.P. आर्तिं न पश्यसि पुरुरव-
सस्तदर्थम्. So N.N₂.U., except

that they read तदर्थम्. K.
आर्तिं न पश्यसि पुरुरवसस्तदर्थे.

8. A. तप्तेन तप्तमिव संघटनाय युक्तम्.
So N.N₂. which, however,
have योक्तम्. B.P. तप्तेन तप्तमिव
संघटनाय योक्तुः.

9. G.P. om. हला. K.B. om. एहि.
A. om. वि. A. णिद्वअदरं. G.
G.K. तुमादेवि. for तुवत्तोवि. U.
तुवित्तोवि. P. तवत्तोवि. K. निद्वुरद-
रं for णिद्वअदरं. G. णिद्वयदरं,
and P. अअहिअं. U. णिभुअदरं.
K. मदणं. U.B.K. देखिखअ.

10-11. G.K. वअस्सस्स. N.N₂. पिअ-
वअस्सस्स. B. पिअस्स. A. विअअ-
मस्स. U. पिअदमस्स. — U. omits
दे. — K. दूती संवृत्ता, and G. ईदि

उर्व. । तिरस्करिणीमपनीय । अम्मो अणवेखिखदं लहु तुए उड्डिअदमिह ।
चित्र. । इदो मुहुत्तादो जाणिस्सं का कं उड्डिअस्सदित्ति । आभारं
दाव पडिवज्ज ।

उर्व. । सत्रोडम् । जेदु जेदु महाराओ ।

राजा । सुन्दरि

5

मया नाम जितं यस्य त्वयायं समदीर्यते ।

जयशब्दः सहस्राक्षादगतः पुरुषान्तरम् ॥ १७ ॥

१ अहो अनवेक्षितं लघुत्वयोज्जितास्मि । — २ इतो मुहूर्ताज्ज्ञास्या-
मि का कामुज्जिष्ण्यतीति । आचारं तावत्प्रतिपद्यस्व । — ३ जयतु ज-
यतु महाराजः ।

[दुई?] संवुत्ता, both leaving
out मिह. B. दुई संवुत्ता without
मिह.

1. U. उ० । तिरस्करणीमप० । अ-
महे लहुअं तुए उड्डिअदमिह. N.N₂.
अम्मो ण[णं?] वेख्खीअ उण उड्डि-
दा = G. एणं वेख्खिअ for अणवे-
ख्खिदं लहु. K. अम्मो अणवेख्खिद-
दाए तुए. &c. B. हला चित्तलेहे
अणवेख्खिदं लहु &c. P. हला चि-
त्तलेहे तुए उस्सिदमिह. A. अम्मो
अणवेख्खिदमिह तुए उड्डिअदा (which
it renders अहं अनवेक्षितास्मि त्व-
योज्जिता). Kāṭavema: हला अ-
म्मो लहु तुए उड्डिअदमिह । सखि अहो
लघु शीघ्रं त्वया उज्जितास्मि तदीय-
त्वादिति शेषः, which is not
quite clear. The passage
appears to have somewhat
suffered from corruption.
We with B.

2. G.U. सस्मितम् before इदो मु-
हुत्तादो &c. = A. मुहुत्तादो. G.U.
अदो for इदो. N.N₂. सहि be-
fore इदो. K. अदो मुहत्ताए. B.P.
अदो मुहुत्तं. = G.K. खु after मुहुत्ता-
दो. For उड्डिअस्सदित्ति G. reads:
परिचअस्सिदित्ति. N.N₂. को कं उ-
ड्डिअस्सदित्ति. U. को कं परिचड्डि-
अस्सदि । आभारं &c. B. को कं
परिचजस्सित्ति. P. का कं परि-
चजस्सदित्ति. K. विसिड्डिअस्सदित्ति.

3. A.B.P. पडिवज्जस्स.

4. U. ससाध्वसमुपसृत्य, and N.N₂.
राजानमुपेय्य प्रणम्य, before सत्रोड-
म्. = G. जयदु जयदु. = P. अ० अउ-
चो for महाराओ. B. ins. प्रणमति
after महाराओ.

6. N.N₂. न मया नाजितं &c.

7. U.K. wrongly आगतः [=ना-
गतः?], and B. P. नागतः, for
अगतः.

हस्ते गृहीत्वैनामुपवेशयति ।

विद्. । भोदि रण्णो पिअवअस्सो वग्गणो किं ण वन्दीअदि ।

उर्व. । सस्मितं प्रणमति ।

विद्. । सौख्यि भोदीए ।

5

नेपथ्ये देवदूतः ।

चित्रलेखे त्वरयोर्वशीम् ।

मुनिना भरतेन यः प्रयोगो

भवतीष्वष्टरसाश्रयो नियुक्तः ।

ललिताभिनयं तमद्य भर्ता

10

मरुतां द्रष्टुमनाः सलोकपालः ॥ १८ ॥

सर्वे कर्णे ददति ।

उर्व. । विषादं नाटयति ।

चित्र. । सुदं पिअसहीए देवदूतस्स वअणं । अणुमाणीअदु महाराओ ।

१ भवति राज्ञः प्रियवयस्यो ब्राह्मणः किं न वन्द्यते । — २ स्वस्ति भवत्यै । — ३ श्रुतं प्रियसख्या देवदूतस्य वचनम् । अनुमान्यतां महाराजः ।

1. A.N.N₂. P. उन्नमयति, and B. उत्तिष्ठति, for उपवेशयति. = G.U. हस्तेन. N.om. एनाम्.

2. G.K. एसो अहं after भोदि. N. N₂. भोदी. B.U.P. omit भोदि. B.reads the किं before रण्णो. P.om. वग्गणो. = G. वन्दीयदि.

4. A.B.U. सौख्यि. N.N₂. read सौख्यि भवदीए. B.होदीए. P.सौख्यि हो-दिए.

5. U. नेपथ्ये । देवदूतः । चित्रलेखे त्वरयोर्वशीम्. = A.N.N₂. om. देव-दूतः. A.N.N₂. repeat त्वरय. K.

आकाशे for नेपथ्ये.

8. G.विभक्तः, and K.प्रयुक्तः, for नियुक्तः.

11. G.K.P.आकर्णयन्ति, and B.समा-कर्णयन्ति, for कर्णे ददति.

12. N.N₂.निरूपयति. B.U. रूपयति.

13. A. °सहीए. = N.N₂. देवदूतस्स (= °दुअस्स?). B.K. °दूदस्स. P. सुदं सहीए देवदूदवअणं. = N.N₂. अणुमाणीअदि (sic.). U.अणुमणि-अणु(दु?). B.अणुमणीअदु. P. अणुमणिअदु. K.अणुमण्णदु. = A. N. ता before अणु °.

उर्व. । णथि मे वाआ ।

चित्र. । मेहाराअ परवसो अअं जणो । ता महाराएण अभणुणा-
दा इछुदि देवेसु अणवरद्धं अत्ताणअं कादुं ।

राजा । कथंचिद्वाचं व्यवस्थाप्य । नास्मि भवत्योरीश्वरनियोगप्रत्यर्थी । स्मर्त-
व्यस्त्वयं जनः ।

5

उर्व. । वियोगदुःखं रूपयन्ती सह सख्या निष्क्रान्ता ।

राजा । सनिश्वासम् । सखे वैयर्थ्यमिव चक्षुषः संप्रति ।

विदू. । पक्षं दर्शयितुकामः ! णं एदं—इत्यर्थोक्ति आत्मगतम् । हद्धी हद्धी उव्व-

१ नास्ति मे वाचा । — २ महाराज परवशोऽयं जनः । तन्महारा-
जेनाभ्यनुज्ञातेच्छति देवेष्वनपराद्धमात्मानं कर्तुम् । — ३ नन्विदम्—हा
धिक् हा धिक् उर्वशीदर्शनविस्मितेन मया तदूर्जपक्षं प्रभ्रष्टमपि हस्ता-
त्प्रमादेन न विज्ञातम् ।

1. G. नथि.—A.U. वाआअ विहवो,
and N.N₂. वाआए विहवा, for मे
वाआ.—B. निश्वास्य । before णथि.

2. G. अयं for अअं.—P. खु after
परवसो.—P.A.U. om. ता.—A.
N.N₂. विसब्जिदा, and P.B. विस-
ब्जिटुं, for अभणुणादा. G. अछणु-
णादो.

3. G.K. अत्ताणं अणवरद्धं.—G.U.P.
इच्छामि.—A. अणवरद्धं.—A.B. अ-
त्ताणं. P. इछुह देवेसु अणवरद्धं अ-
त्ताणं करेदुं. N.N₂ आत्ताणं. U.
देवेदवस्स (sic.) अणवरद्धं अत्ताणं
कादुं.

4. U. वाअं for वाचम्. K. वाअं,
and P. मनो, for वाचं.—P.N.
N₂. om. °नियोग°. K.U. °नि-

योगपरिपन्थो.

5. N.N₂. स्वया for स्वयम्. P.
om. तु.

6. A.N.N₂.U.P. विक्षेप° for वि-
योग°. U. रूपयित्वा सख्या सह
निःक्रान्ता. B. om. वियोग°.

7. A.N.N₂. निःश्वास्य. K. om. स-
निश्वासम्.—A.N.N₂. ins. मे after
इव. A.B.P. read चक्षुषोः. P.
वैदग्ध्यम् for वैयर्थ्यम्.

8. A.N.N₂.P. om. पक्षं दर्शयितु-
कामः. B.K. दर्शय°. U. णं अ-
थि एदं. B.P. om. एदं.—A.N.
N₂. इत्यर्थोक्तिं सविषादमात्मगतम्. A.
B.P. हद्धि हद्धि.—G.K. ins.
अए after हद्धी हद्धी.

सीदंसणविम्हिदेण मए तं भुजवत्तअं पम्भट्टपि हत्थादो पमा-
देण ण विण्णादं ।

राजा । भद्र किमसि वक्तुकाम इव ।

विदुः । मा भवं अङ्गाइं मुञ्चदु । दिढं खु तुइ बद्धभावा उव्वसी । ण

5 सा इदोगदं अणुराअं सिढिलेदि ।

राजा । ममाप्येतदाशंसि मनः । तथा खलु प्रस्थाने

अनीशया शरीरस्य हृदयं विवशं मयि ।

सूनकम्पाक्रियालक्ष्यैर्न्यस्तं निश्वासितैरिव ॥ १९ ॥

१ मा भवानङ्गानि मुञ्चतु । दढं खलु त्वयि बद्धभावोर्वशी । न
सा इतोगतमनुरागं शिथिलयति ।

1-2. A.N.N₂. भुज्जवत्तं, U. भुयवत्तं,
B. दं भुअपत्तअं पम्भट्टं अग्गहत्थादो.
A.N. पमादेण हत्थादो पम्भट्टं ण वि-
ण्णादं. N₂. omits पमादेण, and
reads हत्थादो पम्भट्टं. U. पम्भट्टं वि
ह°. P. om. वि.

3. A.N.N₂. U. om. इव. =A.N.N₂.
omits भद्र. U. omits भद्र and
reads वयस्य instead. B. has
simply किं वक्तुकामोसि. K.P. कि-
मसि वक्तुकामः, also omitting
भद्र.

4-5. U. वि० । मा तुमं अङ्गाइं मु-
ञ्च । तुह बद्धभावा उव्वसी णहु सा
इदोगदं चित्तं सिढिलेदि. G.K.B.
ins. एव्वं वक्तुकामोहि before मा
&c. A.N. मा खु तुमं. B. reads
आमलमं (आम तुमं?) परिदेवणं मु-
ञ्च । मा तुमं अङ्गायि मुञ्च । दिढं
बद्धभावा उव्वसी । ण सा इदोगदं

अणुबन्धं सिढिलइस्सदि. P. मा भवं
अङ्गेहिं विम्मुचिअदु. A. मुएहि. N.
N₂. मोएहि. K. मुञ्चेदु. G. तुह for
तुइ. =N.N₂. दढं for दिढं. K. दिढं
and omits खु. =N.N₂. ण हु
सा. =A.N.N₂. अणुबन्धं for अणु-
राअं. =A.N.N₂. सिढिलइस्सदिचि.
P. सिढिलइस्सदि.

6. U. आशङ्कि. B. आशङ्कने. K.
ममाप्येवं तदाशंसि मनः. P. आश-
ङ्कितं. G. तथा for तथा. K. om.
तथा खलु.

7. N.N₂. विवशं हृदयं मयि.

8. G. °लक्षैः. =N.N₂. स्मरकम्पाक्रि-
यालक्षैः. =N₂. निःश्वासितैः. B.K.P.
स्तनकम्प°. =U. अनीशया शरीर-
स्य स्ववशं हृदयं मयि । स्तनकम्पा-
क्रियालक्ष्यैर्न्यस्तं निःश्वासितैरिव ॥

विदू. । आत्मगतम् । ^१वेवादि मे हिभभं इमं वेलं तत्तभवदा तस्स भुज्ज-

वत्तस्स णाम गेण्हदव्वं भविस्सदित्ति ।

राजा । केनेदानीं दृष्टिं विलोभयामि । स्मृत्वा । आः उपनयतु भवान्भू-
र्जपत्तम् ।

विदू. । विषादं नाटयति । हन्त ण दिस्सदि । गदं उव्वसीए मग्गेण ।

5

राजा । सर्वत्र प्रमादी वैधेयः । ननु विचिन्तोतु भवान् ।

विदू. । उत्थाय । ^३णं इदो भवे इदो भवे । इति विचिन्तय्य नाटयति ।

१ वेपते मे हृदयमेतां वेलां तत्रभवता तस्य भूर्जपत्तस्य नाम गृही-
तव्यं भविष्यतीति । — २ हन्त न दृश्यते । गतमुर्वश्या मार्गेण । — ३
नन्वितो भवेत् इतो भवेत् ।

1. U. केत्तिर्भ for इमं. G.K. अ-
पकार्य. A.ins. खु after वेवादि. =
G. भुज्ज° for भुज्ज°. B. तत्त-
होदा, U. अत्त°. U. om. तस्स. B.
तत्तहोदाए for तस्स. K. अस्स भु-
ज्जवत्तस्स .

2. U.A. णामं = N.N₂. गण्होदं. B.N₂.
गेण्हदव्वं. K. गिण्हभं. P. गहोभव्वं.
G. om.त्ति.

3-4. A.N.N₂. दृशं, G.K. दृशो. =
A.N.N₂. उपनय भूर्जपत्तम् = P.B.
U. विचिन्त्य for स्मृत्वा. U.P. आः
उपनय भूर्जपत्रम्. G.K. ins. मम
before उपनयतु.

5. A.U. नाटयित्वा for नाटयति = A.
N₂. ins. कर्हं before ण. N. कर्हं
for हन्त. = A. दीसदि. K.N.N₂.
दीसइ. U. has for हन्त &c. कर्हं

ण दीसदि । गदं उव्वसीमग्गेण. B.
om. हन्त. P. नाटयित्वा. = G. उव्व-
सीए मग्गेण किं णेदीं (? किं गदं ?)
K. उव्वसीमग्गेण किं ण गदं for
गदं उव्वसीए मग्गेण. B. has गदं
ण उव्वसीमग्गेण.

6. A.N.N₂. ins. आः and U. अ-
हो before सर्वत्र. = A.N₂. P. विचो-
यताम् for विचिन्तोतु भवान्. = N.N₂.
विधेयः. = U. ins. वि० । णं विचि-
णु । after वैधेयः.

7. A.N.N₂. om. णं. = A.N.N₂.
हवे for भवे. B. om. णं and does
not repeat इदो भवे. G. भवेद for
the 2nd भवे. = U. वि० । इदो भवे
इह वा भवे इह वा भवे । इति विचि-
नोति नाटयेन. = B. इति नाटयेन
विचिन्तोति.

ततः प्रविशति काशिराजपुत्री सपरिवारा देवौ ।

देवौ । ^१हञ्जे णिउणिए सच्चं तुए भणिदं इमं लदागेहं पविसन्तो अ-
उजमाणवसहाभो अज्जउत्तो दिठ्ठेत्ति ।

निपु. । ^२किं अण्णहा भट्टिणी मए विण्णविदपुव्वा ।

5 देवौ । ^३तेण हि लदन्तरिदा सुणिस्सं दाव से विस्सद्धामन्तिदाणि ।
जं तुए कहिदं तं सच्चं ण वेत्ति ।

निपु. । ^४जं भट्टिणी आणवेदि ।

१ हञ्जे निपुणिके सत्यं त्वया भणितमिदं लतागेहं प्रविशन्त्यार्य-
माणवकसहाय आर्यपुत्रो दृष्ट इति । — २ किमन्यथा भट्टिनी मया
विज्ञापितपूर्वा । — ३ तेन हि लतान्तरिता श्रोष्यामि तावदस्य विश्र-
द्धामन्वितानि । यच्चया कथितं तत्सत्यं न वेति । — ४ यद्वाट्टिन्याज्ञा-
पयति ।

1. G. om. देवौ. — N.N₂. ततः प्रवि-
शति सपरिवारा काशिराजपुत्री. U.
काशी°.

2-3. G. तए. — N.N₂. read the
speech in the following
unsatisfactory way: हञ्जे णि-
उणीए तुए भणिदं एदं लदाघरे पविसन्तो
अज्जमाणवअदुदीओ अज्जउत्तोत्ति.
— A. एदं लदाघरअं. N. एदं लदा-
घरे. U. लदाघरं. B. लदाघरअं. A.N.
अज्जमाणवअदुदीओ. B. अ० अमा-
णअसहाभो अ० अउत्तो. — K. कथिदं
for भणिदं. — A. अय्यउत्तो.

4. A.N.N₂.K. अण्णआ. — A.N.N₂.
कदावि after मए. G. विण्णाविद°.

U. नि० । ण अण्णहा मए भट्टिणी वि-
ण्णविदपुव्वा. B. किं अण्णहा ण मए
भट्टिणी विण्णविदपुव्वा.

5. G. लन°. B.U. लदन्द°. A.N.
भविअ after °न्तरिदा. N.N₂.om.
दाव. K. omits हि. G.K.om.
से. A.N.N₂. विस्सद्धमन्तिदाइ. U.
से विस्सद्धमन्तिदाणि. G.K. विस्स-
द्धभणिदं. P. विसम्ममन्तिदाइं.

6. A.N.N₂.B. आचक्खिदं, and P.
उवगदं, for कहिदं. — G.N.N₂.U.
K. om. तं.

7. A.U.B.P. जं भट्टिणीए रुच्चादि-
[U.B.P. इ]. N.N₂. जं भट्टिणीए
रुच्चिदं.

देवी । परिक्रम्य । हञ्जे णिउणिए किं एदं जिण्णाचिरं विअ इदोमुहं
दखिखणमारुदेण आणीअदि ।

निपु. । विभाव्य । भट्टिणि पडिषत्तणविभाविदख्खरं भुज्जवत्तं खु एदं ।
हन्त भट्टिणीए एव्व णेउरकोडिए लग्गं । गृहीत्वा । कहं वाचीअदु ।

देवी । अणुवाचेहि दाव णं । जदि अविस्सुधं तदो सुणिस्सं ।

5

निपु. । तथा कृत्वा । भट्टिणि तं एव्व कोलीणं विअ पडिहादि । भट्टार-

१ हञ्जे निपुणिके किमेतज्जीर्णचीरमिव इतोमुखं दक्षिणमारुतेना-
नीयते ।— २ भट्टिणि परिवर्तनविभाविताक्षरं भूर्जपत्तं खल्येतत् । हन्त
भर्ग्या एव नूपुरकोट्या लग्नम् । कथं वाच्यताम् ।— ३ अनुवाच्य
तावदेतत् । यद्यविरुद्धं ततः श्रोष्यामि ।— ४ भट्टिनि तदेव कौलीनमिव

1. G. inverts the order of दे-
वी । परिक्रम्य. = G. om. हञ्जे णिउणि-
ए. U. B. om. हञ्जे. = G. K. ins.
णु खु after किं. = A. N. N₂. पत्तीणं
चीवरं विअ for जिण्णाचिरं विअ.
K. °चीरं. U जिण्णं चीवरं. B. प-
त्तीणचीवरं विअ; P. पत्तचीवरं विअ.
G. इदोमुखं.

2. G. आसीअदि (= ?)

3-4. A. देवि for भट्टिणि. = A. U. B.
परिवत्तण°. P. परिवत्तनद°. = N.
N₂. निपु० । देहि दाव णं । जदि जदो अ-
वरुद्धं तदो । निपुणं विभाव्य । देवि
परिवत्तणविभाविदख्खरं भुज्जवत्तं खु
एदं । हन्त &c. = U. भूयपत्तं and
after एदं goes on : भट्टिणीए णे-
उरकोडिए विलग्नं. B. भुअपत्तं. K.
ख्ख. K. om. हन्त, but reads तं
before भट्टिणीए. A. puts एव्व

after °कोडिए which it reads
°कोडियाए. N. N₂. °कोडिआए. B.
°कोटीए. = P. U. om. एव्व. P. U. वि-
लग्नं. = G. which reads कहं वा
वाचीअदु । is the only Ms. that
makes the question a part
of the following speech of
Devī. A. N. N₂. read कहं वाई-
अदि. B. वाचीअदि. P. वाच्चिअदु.

5. A. N. N₂. अणुवादेहि. P. B. अणुवा-
एहि. P. om. णं. = N. N₂. जदि जदो
for जदि. B. U. K. जइ. = G. सुस्सं
for सुणिस्सं.

6. A. N. N₂. अनुवाच्य for तथा कृत्वा,
which shows that they read
अनुवादेहि, wrongly. G. K. P.
om. भट्टिणि. K. कोलीणअं. = U. एनं
for तं = B. P. पडिभाइ. U. मे प्पडि-
भाइ. = U. भट्टारं.

अं उद्दिसिअ उव्वसीए कव्वबन्धोत्ति तक्केमि । अज्जमाणवअप-
मादेण अम्हाणं हत्थं गदोत्ति ।

देवी । ^१तेण हि से गिहीदत्था होमि ।

निपु. । राज्ञा पूर्ववाचितं वाचयति ।

देवी । ऐथ्थ इमिणा एव उवाअणेण अल्लुराकामुअं पेख्वामि ।

5

इति परिजनसहिता लतागृहं परिक्रामति ।

विदू. । ^३भो वअस्स किं एदं पमदवणसमीवगदक्कीडापव्वदपज्जन्ते
दीसदि ।

प्रतिभाति । भर्तारमुद्दिश्य उर्वर्याः काव्यबन्ध इति तर्कयामि । आर्य-
माणवकप्रमादेनावयोर्हस्तं गत इति ।

१ तेन ह्यस्य गृहीतार्था भवामि । — २ अत्रामुनैवोपायनेनाप्सरः कामुकं
प्रेक्षे । — ३ भो वयस्य किमेतत्प्रमदवनसमीपगतक्रीडापर्वतपर्यन्ते दृश्यते ।

1-2. N.N₂.उद्दिसिअ.—A.N.N₂.P.
उव्वसीकव्व °; U.B.उव्वसीए किदो
कव्व °. G. °बन्ध इति.—A.अज्जमा-
ण °.—G.हत्थं गदोत्ति. U.हत्थे गदोत्ति.
N.N₂.K. °माणवप °. B.अ°अमा-
णवअप °. P.अ°अमाणवअस्स प-
मा °.—B.अम्हाणं हत्था[त्थे?] संसग्गं
गदोत्ति. K.अम्हाणं हत्थे गदोत्ति.—A.
N.N₂.om.त्ति after गदो.

3. G.K.देण हि.—A.गहिदत्था होमि.
B.N.N₂.गहिदत्था होमि. U.तेण हि
गहिदत्था होमि. G.भोमि.

4. B.U नि°। तदेव राज्ञा पूर्वं वाचितं
वाचयति. K.राजपूर्ववाचितं वाचयति.
P.तदेव राज्ञा पूर्वपठितं वाचयति.

5-6. A.B.श्रुत्वा before एथ्थ. B.
एहि before एथ्थ. A.N.N₂.U.
om.एथ्थ. N.N₂.om.एव.—N.N₂.

P.उवाएण. U.उज्जेव.—A.N.N₂.अ-
च्चरा °. B. ins.दं before अल्लु-
रा °. G.N.N₂.U.K °कामुकं. N.
N₂.देक्खिस्सं. P.देख्वामि. After
पेख्वामि A.U.P. go on : निपु°।
तथा[U.P.तह]। अभिनो लतागृहं प-
रिक्रामतः। So N.N₂., only omit-
ting अभितः. P.too om.अभितः.
B.नि°। तह पेख्वामो। अभिनो ल-
तागृहं परिक्रामतः.

7-8. A.N.N₂.विचिन्त्य before
the speech, which A. gives
thus : वअस्स तं पवणवसगामि की-
लावचअं देण देसदि. N.N₂. वअ-
स्स पवणसव[वस?]गामि कीलावदे
ण दीसर्ह. U.वि°। विलोक्य । भो व-
अस्स किं एदं पवणवसगं पमदवणस-
मीवगदकीलावचतपेरन्ते दीसदि. B.

राजा । उत्थाय । भगवन् वसन्तप्रिय दक्षिणवायो ।

वासार्थं हर संभृतं सुरभिणा पौष्पं रजो वीरुधां
किं मिथ्या भवतो हृतेन दयितास्नेहस्वहस्तेन मे ।

जानीते हि मनो विनोदनफलैरेवंविधैर्धारितं

कामार्तं जनमञ्जनां प्रति भवानालक्षितप्रार्थनः ॥ २० ॥

5

निगु. । भट्टिणि एदस्स एव्व अण्णेसणा वट्ठदि ।

देवा । पेखेखामि ।

विहू. । भो मिलाअमाणकेसरच्छविणा मोरपिच्छेण विप्पलब्धोस्मि ।

१ भट्टिणि एतस्यैवान्वेषणा वर्तते । — २ पश्यामि । — ३ भो म्ला-
यमानकेसरच्छविना मयूरपिच्छेन विप्रलब्धोस्मि ।

वि० । विलोक्य । भो वभस्स एदं पव-
णवसगामी कीलापव्वदन्ते दीसई. K.
वि० । भो वभस्स एदं पवणवसगामि
प्पमदवणसमीवगदकीलापव्वतपरन्ते दी-
सई. P.भो वभस्स पवणवसगामी ली-
लापव्वदे ओदिसई.

1. G.P. °प्रियसखे दक्षिण°. K.
°प्रियसखदक्षिण°. = N.N₂.B.om.
उत्थाय.

2. G.K. सुरभि यन् for सुरभिणा.

3. G. °स्नेहः. G. भवता. N.N₂. भव-
ता हतो भगवता स्नेहः स्वहस्तेन मे.
U. किं मिथ्या भवदाहृतेन दयितास्नेह-
स्वहस्तेन मे.

4. B. दारितं for धारितं, wrongly.
The da and dha are very
similar in the southern al-
phabets. B. was copied from
a Granthi Ms. = K. भवान् for
मनो°. K. °ज्ञैः for °फलैः.

5. U. कामार्तं जनमञ्जनाभिभविनुं नाल-

भितप्रार्थनम्. B. अञ्जनाप्राति.

6. A. gives the speech thus :
भट्टिणि एदस्स एव्व भुज्जवत्तस्स अण्णे-
सणा सुणीअदि. So N.N₂., which
only om. एव्व. U. नि० । सा एव्व
भुयपत्तस्स अण्णेसणा वट्ठइ. B.ins.
भूभपत्तस्स after एदस्स and om.
एव्व. K. अण्णेसणं. P.om. भट्टिणि
and reads तस्स एव्व भुज्जपत्तस्स
अण्णेसण (sic.) पवट्ठइ. G. भट्टदारि-
ए एतस्स वयणेअण्णं वट्ठदि.

7. A.N.N₂. देवखामि. U.om. the
speech. = P. देखामि.

8. A. ins. सहर्षम् । एदं २ एदं २ ।
सविषादम् । हट्ठी हट्ठी before भो.
A.N.N₂. U.om. भो. A. °केसरकेण.
N.N₂. °छइणा. A.ins. इमिणा be-
fore मोर°. B. मिलायमाण°. = A.
°विच्छेण, P. मऊरपिच्छेण. G. °वि-
च्छेण. U. विप्पलब्धम्. B. विप्पलब्ध-
मि.

राजा । सर्वथा हतोस्मि ।

देवी । उच्ये । अञ्जुत्त अलं आवेगेण । एदं तं भुञ्जवत्तं ।

राजा । ससंभ्रमम् । अये इयं देवी । स्वागतं देव्यै ।

विदू. । अववर्ष । दुरागतं दार्णि संवत्तं ।

5 राजा । जनान्विकम् । सखे किमत्र प्रतिविधेयम् ।

विदू. । लोथ्येण गहिदस्स कुम्भिलअस्स अत्थि वा पडिवअणं ।

राजा । देवि नेदं मया मृग्यते । स खलु परसमन्वेषणार्थमारम्भोयम् ।

देवी । जुञ्जदि अत्तणो सोहगं पच्छाददुं ।

१ आर्षपुत्र अलमावेगेन । एतत्तद्रूर्जपत्तम् । — २ दुरागतमिदानीं संवृत्तम् । — ३ लोत्रेण गृहीतस्य कुम्भीरकस्यास्ति वा प्रतिवचनम् । — ४ युज्यत आमनः सौभाग्यं प्रच्छादयितुम् ।

1. P. सर्वथा.

2. A. अय्य^०. A.N.N₂. आवेसेण. U. reads the अञ्जुत्त after आवेगेण and om. तं. B. उच्ये । अलमलं आवेगेण अञ्जुत्त एदं भुञ्जवत्तं. P. like B., only it om. the second अलं and has भुञ्जवत्तं. — A.N.N₂. एदं भुञ्जवत्तं. U. भुञ्जवत्तं.

3. G.K. om. the stage-direction and A.N.U. om. इयं before देवी.

4. A.N.N₂. B.P. assign this speech to Vidūshaka, which we adopt. Although G.K. U. assign the same to Devī, none of them have nevertheless the stage-direction अववर्ष. U. दुरागतं. B. om. दार्णि.

5. G.K. om. सखे. N.N₂. विवाधयम्. B.P. वयस्य for सखे.

6. A. ins. a भी before लोथ्येण. G.K. सूचिदस्स for गहिदस्स. A. N.N₂. K. कुम्भीलअस्स. N₂. लोत्रेण गहिदस्स. U. लोत्रेण गहिदस्स कुम्भीलअस्स विअ अत्थि वा दे पडिवअणं. B. किं लोत्रेण for लोथ्येण. K. लोत्रेण. P. ins. किं before अत्थि. — G. पडिवयणं.

7. G.K.U. insert अववर्ष । मूढ नायं परिहासकाजः । प्रकाशम् । before देवि &c. K.U. om. मूढ, however. A.N.N₂. U. नैवेदम्. — After मृग्यते G.K. go on: न खलु तन्प्राणार्थमारम्भः, P. अयं खलु परान्वेषणार्थमारम्भः, U. स न खलु पत्रान्वेषणार्थमारम्भः, A. स खलु परसंवेपणार्थं आरम्भः. So N.N₂, only ०प्रेषणार्थमा^०. W. with B.

8. A. जुत्तं. U. जुञ्जदि. U. पच्छा^०. B. जुञ्जदि किं आत्तानो सोहगं प-

विदू० । भोदि त्वरेहि से भोअणं जं पित्तोवसमणसमथं होई ।

देवी । १णिउणिए सोहणं खु बम्हणेण आसासिदो वअस्सो ।

विदू० । भोदि णं पेख्ख आसासिदो पिसाचोपि भोअणेण ।

राजा । मूर्ख बलादपराधिनं मां प्रतिपादयिष्यसि ।

१ भवति त्वरयास्य भोजनं यदपित्तोपशमनसमर्थं भवति ।—२ निपुणिके शोभनं खलु ब्राह्मणेनाश्वासितो वयस्यः ।—३ भवति ननु पश्य आश्वासितः पिशाचोपि भोजनेन ।

छादेदुं. K. पच्छादइदुं. P. जुब्जइ२
अत्तणो सोभगं पच्चदिदुं.

1. U. भोदि आणेहि से भोअणं । ति-
त्तोवसमनेन समथो होदि. = A. त्वरेहि.
A. जं पित्तोवसमणस्स होदि after भो-
अणं. = After भोअणं G. has पित्तो-
वसमेण सथो भोदि, and K. the
same, except that it reads
सुथो and भोदु. B. like our-
selves, only omitting जं. We
with N. N. P.

2. G. inserts सहि before णिउणि-
ए. = A. om. खु.
A. देवी । णिउणिए सोहणं बम्हणेण
अणुभासिदो.
विदू० । भोदि [इ]दं देखिअ आवे-
सिदो पिसाचो ण उड्डइदि (Ms. उक्कदि.
छाया, उड्डइति).
B. दे० । णिउणिए सोहणं खु बम्हणेण
अणुभासिदो वअस्सो.
विदू० । होदि इमं देखिअ आवेसिदो
पिसाचो ण उड्डइइ । विसब्जेहि भो-
अणेण.
K. दे० । णिउणिए सोहणं खु बम्हणेण
आसासिदो वअस्सो.

विदू० । भोदि णं पेख्ख आसासिदो वि-
सुथो भोदि विलोअणेण.

P. दे० । णिउणिए सोहणं खु बम्हणेण
अणुभासिदो वअस्सो.

विदू० । होदि इमं देखिअ आवेसिदो
पिसाचो ण उड्डइइ.

A. अणुभासिदो. A. N. N. om. वअ-
स्सो. N. N. णिउणिए सोहणं बम्हणेण
अणुभासिदो for the whole
speech.

3. We read this speech with
G. = U. भोदि णं पेक्ख आसासिदो स-
थोव भोअणेण. N. भोदि एदं देखिअ
आवेसिदो एसो ण उव्वदि (corrected
into उव्वसी). N. भोदि एदं
देखिअ आवेसिदो एसो ण उव्वदि.
Ranganâtha: वि० । ननु प्रे-
क्षस्व आश्वासितो वयस्यश्चिबभोजनेन.
Kâta. भोदि णं पेक्ख भोअणेण आसा-
सिदो पिसाचोपि उड्डइइ किं उण एदं.
4. A. N. N. B. भिज्जूखं. G. मूर्ख. K.
om., and A. N. N. बलवन् for,
बलान्. = A. N. N. आवेदयसि for प्र-
तिपादयिष्यसि. U. आपादयसि.

देवी । णथि भवदो भवराहो । अहं एव एथ्य अवस्था । जा
पडिउलदंसणा भविअ अगदो दे चिठ्ठामि । इदो अहं गमिस्सं ।
कोपं नाटयित्वा प्रस्थिता ।

राजा ।

5

अपराधी नामाहं

प्रसीद रम्भोरु विरम संरम्भात् ।

सेव्यो जनश्च कुपितः

कथं नु दासो निरपराधः ॥ २१ ॥

इति पादयोः पतति ।

10 देवी । आत्मगतम् । मा खलु लहुहिअआ अहं अणुणअं बहुमण्णे । किं दु

१ नास्ति भवतोपराधः । अहमेवात्रापराद्धा । या प्रतिकूलदर्शना
भूत्वाग्रतस्ते तिष्ठामि । इतोहं गमिष्यामि । — २ मा खलु लघुहृदया-
हमनुनयं बहुमन्ये । किं तु दाक्षिण्यकृतात्पश्चात्तापाद्धिभेमि ।

1. A.N.N₂.ण खु अथि for णथि.
B.दे for भवदो.—G. om. एव. U.
जं. K.P.om.एथ्य —N.N₂.om.
जा. U.जं, and K.ता, for जा.—
U.पाडि°. B. adds अहं after
जा.

2. P. ins. तुहं before पडिउल°. —
G.U.K.P. om. दे.—After चिठ्ठा-
मि. A. goes on: णिउणिए एहि
इदो अहं in place of इदो अहं
गमिस्सं. N.N₂.णिउणिए एही अहं
इदो गच्छेह. U. णिउणिए एहि गछ-
ह । कोपं नाटयित्वा गता । for इ-
दो &c. and P. णिउणिए इदो एवं
गमिस्सं.

3. P. इति inserted before कोपं.

4. N.N₂.U.P.अनुसृत्य at the
commencement of the King's
speech and B. has अनुसृत्य ।
प्रसीद.

8. U.च for नु.

9. A.K.U. om. इति.

10. G.K. om. आत्मगतम्. B. and
A.आत्मगतम् । मा खलु लहुहिअआ
अहं [B.om.] अणुणअं [B.यं] बहुम-
ण्णयं [B.अं] किं तु [B.दु] दक्खिण-
किदस्स पच्छा [B.चा] दावस्स भाए-
सि [मि?] [B.भआमि]. N.N₂.आ-
त्म°. मा खलु लहुहिअआ अणुणअं
बहुमण्णे किं नु दक्खिणकिदस्स पच्छा-
दावस्स भाएम.—G.K. (omitting
आत्मगतम्) किं बालकहिअआ अहं

दखिखण्णाकिदस्स पच्छादावस्स भाएमि । राजानमपहाय सपरिवारा नि-
ष्क्रान्ता ।

विदू. । पाउसणदी विअ अप्पसण्णा गदा देवी । उठ्ठेहि ।

राजा । उत्थाय । वयस्य नेदमनुपपन्नम् । पश्य

प्रियवचनशतोपि योषितां

दयितजनानुनयो रसादृते ।

प्रविशति हृदयं न तद्विदां

मणिरिव कृत्रिमरागयोजितः ॥ २२ ॥

विदू. । अणुऊलं एत्थ भवदो एदं । ण हु आखिखदुखिखदो अहिमुहे
दीवसिहं सहेइ ।

5

10

१ प्रावृण्णदीव अप्रसन्ना गता देवी । उत्तिष्ठ । — २ अनुकूलमत्रम-
वत इदम् । न खल्वक्षिदुःखितोभिमुखे दीपशिखां सहते ।

जेण अहं [G.om.] अणुणभं बहु-
मण्णे किं तु दखिखण्णपच्छादावदो भ-
यामि. U.आ० । मा वखु अहं लहुहि-
अभा जेण अणुणभं बहुमण्णेमि । किं
दु दखिखण्णकिदस्स पच्छादावस्स भभा-
मि. = N.N₂. om. राजानमपहाय. U.
राजानमपहाय निःक्रान्ता दे० सप०.
B. सचेटी for सपरिवारा.

3. A.N.N₂.P. ins. भो before
पाउस०. N.N₂. have राजानमप-
वार्य before भो which they
insert at the beginning. = B.
पाउसणदी. K. पाउसणई. = K. गदा ए-
व तत्तहोदी ता उठ्ठेहि. G. तत्तभोदी
for देवी, and ins. ता before
उठ्ठेहि. U. णं before उठ्ठेहि.

4. U. om. उत्थाय. B. उपपन्नमस्याः

for अनुपपन्नम्. K. उपपन्नम्. A.N.
N₂.K. om. वयस्य. = A.N.N₂. om.
पश्य.

5. U.K. ० कृतोपि for ० शतोपि.

6. K. दयिततमानु०. P. प्रणयिजना-
नु०.

9-10. N.N₂. अणुऊलं एदं ण हु अणु-
[N₂. अणु] दुखिखदो पमुहे दीवसिहं
सहेइ for the whole speech. =
A. om. एत्थ भवदो. P.K. एव for
एत्थ. U. अणुऊलं एव दे एदं. = A. अ-
च्छिदुखिखदो पमुहे. U. अखिख०. U.
पमुहे for अहि०. = U. दीवसिहां स-
हादि. = B. खु for हु. B K. अखिख-
दुखिखदो. B. पमुहे. K. अहिमुहे. P. प-
मुहे. = K. सहदि. G. सहदि. A. सहति.
P. ins. किं before सहेइ.

राजा । मा मैवम् । उर्वशीगतमनसोऽपि मे स एव देव्यां बहुमानः ।

किं तु प्रणिपातलङ्घनादहमस्यां धैर्यमवलम्बिष्ये ।

विदू. । चिच्छृद् दाव भवदो धीरदा । बुभुक्षितदस्त बभ्रुणस्त जीविदं

अवलम्बदु भवं । समभो खु ण्हाणभोअणं सेविदुं ।

5 राजा । ऊर्ध्वमवलोक्य । गतमर्थं दिवसस्य ।

उष्णालुः शिशिरे निषीदति तरोर्मूलालवाले शिखी

निर्मिद्योपरिकर्णिकारमुकुलान्यालीयते षट्पदः ।

तप्तं वारि विहाय तीरनलिनीं कारण्डवः सेवते

क्रीडावेश्मनि चैष पञ्जरशुकः क्लान्तो जलं याचते ॥ २३ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

१ तिष्ठतु तावद्भवतो धीरता । बुभुक्षितस्य ब्राह्मणस्य जीवितमवलम्बतां भवान् । समयः खलु स्नानभोजनं सेवितुम् ।

1. A.om. मा मैवम्.—A.om. अगि.—P.om. मे and reads देव्याः. G. देव्याः.

2. N.N₂. किल for किं तु.—U.^० ता-तविलङ्घु.^०—A.N.N₂.om. अहं.—N.N₂.K. अस्याः for अस्याम्. N. N₂ read आलम्बिष्ये, and G. अवलम्बयिष्ये. K.P.add आ after अहं.

3. A.N.N₂. चिच्छृद् दाव दे धीरदा. K. U. चिच्छृद् दाव देवीण कदा. G.चिच्छृद् दाव देवीकदा.—G. बुभुक्षितद^०.G. बभ्रुणस्त.—B.जीविअं.

4. A.N.N₂.P. read अवलम्ब for अवलम्बदु भवं. B. has अवलम्बभिदु for अवलम्बदु.—A.N.N₂. समभो खु दे ण्हाणभोज[N.N₂.अ]णणं. U. समभो खुव नु ण्हाणं भोअणं सेविदुं. G. ण्हणभोअणं.

5. A.N.N₂.introduce the stanza by अतः खलु. P.U.B. रा^०। विलोक्य । गतमर्थं दिवसस्य । अतः खलु.

6. N.N₂.K. उष्णानः.

7. K.आञ्जरेते षट्पदाः.

ततः प्रविशतो भरतशिष्यौ ।

प्रथमः । सखे पल्लव महेन्द्रसदनं गच्छतोपाध्यायेन त्वमासनं प्रति-
ग्राहितः । अग्निशरणसंरक्षणाय स्थापितोहम् । अतः खलु पृ-
च्छामि । अपि गुरोः प्रयोगेण दिव्या परिषदाराधिता ।

द्वितीयः । गालव ण आणे आराहिता ण वेत्ति । तस्मिं उण सरस्सई-
किदकव्वबन्धे लल्लूसअंवरे तेसु तेसु रसन्तरेसु तम्मआ आसि ।
किं तु—

5

१ गालव न जाने आराधिता न वेति । तस्मिन्पुनः सरस्वती-
कृतकाव्यबन्धे लक्ष्मीस्वयंवरे तेषु तेषु रसान्तरेषु तन्मयासीत् । किं तु—

1. N.N₂. गालवशिष्यौ.

2-4. N.N₂. गालवः for प्रथमः.—B.
पैलव. A. पैलव for सखे पल्लव and
U. पैलव. N.N₂. om. सखे पल्लव. K.
पैलव. P. पैलव.—N.N₂. महेन्द्रभवने.—
B. adds भगवता before उपा०.—
A.B.K.P. परिग्राहितः.—N.N₂. ग-
च्छतो आर्यस्य त्वमासनं परिग्राहितः.
G.K. अग्निसंरक्षणार्थम्. P. अहं पुन-
रग्नि०, omitting the अहं at the
end.—N.N₂. अहं स्थापितः. B.
om. अतः खलु पृच्छामि. K. अतः
पृच्छेहं.—G.N. om. खलु.—G. दिव्य-
परि०.—G. आज्ञा for आराधिता.—
U. reads the passage thus: स-
खे पैलव अग्निशरणान्महेन्द्रमन्दिरं
गच्छतोपाध्यायेन त्वमासनं ग्राहितः ।
अहमाग्निशरणरक्षणार्थमवस्थापितः । अ-
तः पृच्छामि गुरोः प्रयोगेण देवपरि-

षदाराधिता न वेति.

5. A.K. जाणे for आणे.—A. आ-
राभिदा. G.K. have भोदिति for ण
वेत्ति.—G.K. have कहं, and A.U.
कथं, before आराहिदा.—U. om.
ति. P. reads: गालव ण आणे अहं
आराहिदेति.—B. पुण for उण.

6-7. A.N.N₂. om. °किद०. B.
°कषिदकव्व०.—A.N.N₂. °सअंवरे
तेसु तेसु रसन्तरेसु उव्वसी उम्मदा
[miswritten for तम्मया] [A.
तम्भरया, which it translates
स्त्वभरसा, but which is really
corrupted from तम्मया] आसी.
B. °सअंवरे देसु देसु रसन्तरेसुसु-
[wrongly and corruptly re-
peated?] दंमए आसि. P. °सअंवरे
तेसु तेसु रसन्तरेसु उव्वसी तम्मया
आसी. G. °सअंवरे उव्वसी तेसु तेसु

प्रथमः । सदोषावकाश इव ते वाक्यशेषः ।

द्वितीयः । आम् तर्हि उव्वसीए वअणं पमादख्खालिदं आसि ।

प्रथमः । कथमिव ।

द्वितीयः । लैल्लोभूमिआए वट्टमाणा उव्वसी वारुणीभूमिआए वट्टमा-

5 णाए मेणआए पुच्छिदा । सहि समागदा एदे तेलोक्कसुपुरिसा सकेसवा लोअवाला । कदमस्सि दे भावाहिणिवेसोत्ति ।

१ आम् तस्मिन्नुर्वश्या वचनं प्रमादस्खलितमासीत् । — २ लक्ष्मी-भूमिकायां वर्तमानोर्वशी वारुणीभूमिकायां वर्तमानया मेनकया पृष्टा । सखि समागता एते त्रैलोक्यसुपुरुषाः सकेशवा लोकपालाः । कतमस्मिन् स्ते भावाभिनिवेश इति ।

रसन्तरङ्गणसु तम्मआ आसि किं तु. K. °सअंवरे उव्वसी तेसु तेसु रसन्तरङ्गणसु उम्मत्तिआ आसि. U. °सअंवरे उव्वसी तेसु तेसु रसन्तरेसु उम्मादिआ आसी. Our authority for the addition of किं तु is G. and the commentary of Kâṭavema, and that for omitting उव्वसी from our text is B. Another reason for the omission is the uncertain position it occupies in the different Mss., which shows that it has been interpolated.

1. B. begins the speech with किं and P. with कथं.—K. दोषाव°.—A.N.N₂.P. अवसरः for अवकाशः.—N.N₂. इति for इव, and om. ते.

2. N.N₂. आम्² (=आम् आम्). B.

आः. A.G.U.आम. A.N.N₂.B. पमादिण for पमाद°.—N.B. आसी for आसि. U. आम ताए वअणं प. मादस्खलितं आसी.

3. A.N.N₂.P. किमिति.

4. B. °भूमिअं.—U. वत्तमाणा. B. वारुणीभूमिअं.—G. om. वारुणीभूमिआए वट्टमाणाए मेणआए. P. om. वट्टमाणाए before मेणआए.—U. वत्तमाणाए.

5-6. A.N.N₂.B. समाअदा. K. om. सहि समागदा एदे. P. सहि समागदा खु लोअवाला तेलोकेसरा सकेसवा तेसु कदमस्सि &c. A.G. om. एदे. B. इमे. U. ते for एदे. A. तेळोक्के-क्कमळा. N.N₂. तेळोक्के सलोअवाला for तेलोक्कसुपुरिसा सकेसवा लोअवाला. B. तेळोकेसरा. U. तेळोक्कपुरिसा. K. U. सलोअवाला.—K. कदरस्सि. U. हिअअभिणिवेसोत्ति. B. भावाभिणि°. N.N₂. भावाणुवन्धोत्ति.

प्रथमः । ततस्ततः ।

द्वितीयः । तदो ताए पुरुसोत्तमेति भणितव्वे पुरुरवेत्ति णिग्गदा वाणी ।

प्रथमः । भवितव्यानविधायीनीन्द्रियाणि । न खलु तामभिकुद्धो गुरुः ।

द्वितीयः । सो खु सत्ता उवइझाएण । महिन्देण उण अणुगिहीदा । 5

प्रथमः । कथमिव ।

द्वितीयः । जेण मम उवदेसो तुए लङ्घितो तेण ण दे दिव्वं ठाणं हविस्सदित्ति उवइझाअस्स सावो । महिन्देण उण पेखणावसाणे

१ ततस्तया पुरुषोत्तम इति भणितव्ये पुरुरवसीति निर्गता वाणी । — २ सा खलु शप्ता उपाध्यायेन । महेन्द्रेण पुनरनुगृहीता । — ३ येन ममोपदेशस्त्वया लङ्घितस्तेन न ते दिव्यं स्थानं भविष्यतीत्युपाध्यायस्य शापः । महेन्द्रेण पुनः प्रेक्षणावसाने लज्जावनतमुखी भणिता यस्मि-

1-3. G. om.

2. U. om. तदो. K. ताए खु for तदो ताए, which P. altogether omits. = U. पुरुसोत्तमत्ति. B. N. N₂. K. P. पुरुरवसित्ति. U. पुरुरवसित्ति. = N. N₂. लिग्गदा for णिग्गदा.

4. A. N. N₂. भवितव्यं । मनोनुविधायीनि बुद्धीन्द्रियाणि; U. भवितव्यतानुविधायीनि बुद्धीन्द्रियाणि । न तामभिकुद्धो मुनिः. P. बुद्धीन्द्रियाणि. A. ins. ततः after खलु. = G. भतिकुद्धो. B. P. मुनिः for गुरुः.

5. K. G. U. P. om. सा खु. = G. उवइझाएण. A. उवस्सएण. G. महिन्देण. = P. om. महिन्देण उण अणुगिहीदा. A. B. अणुगहिदा. N. N₂. अणुग्गहिदा. U. अणुग्गहिदा.

6. For कथमिव K. G. have किमिति.

7. B. P. मह for मम. G. U. read

the तुए before उवदेसो. U. उव-लङ्घितो. G. लङ्घितो. G. B. K. देण for तेण. A. दिव्वठाणं. N. N₂. B. दिव्वठाणं.

8. A. N. N₂. B. P. भविस्सदित्ति. K. U. हुविस्स^०. = G. उवइझाअस्स. A. एस उइझाअसआसादो से सावो पुरंदरेण उण. U. उवइझाअस्स सआसादो. U. पुरंदरेण उण लज्जावणदमुहिं उव्वसो पेखिअ एदं भणिदं जत्ति &c. for महिन्देण &c. N. N₂. एस उवइझाआदो से सावो पुरंदरेण उण. B. उवइझाअसआसादो से सावो उण महिन्देण पओभावसाणे लज्जावणदमुही भणिदा &c. K. हुविस्सदित्ति उवइझाअस्स एसो सावो महिन्देण उण पेखमाणवसाणेण लज्जावणदमुहीए उव्वसिए एवं भणिदं जत्ति बद्धभावसि तस्स मे रणे सहाअस्स राएसिणो विअं

लज्जावणदमुही भणिदा जस्सि बन्धभावासि तस्स मे रणसहा-
अस्स राएसिणो पिअं एव्व करणिज्जं । सा तुमं जहाकामं
पुरूरवसं उवचिठ्ठ जाव सो तुइ दिठ्ठसंताणो भोदित्ति ।

प्रथमः । सदृशं पुरुषान्तरविदो महेन्द्रस्य ।

5 द्वितीयः । सूर्यमवलोक्य । कथापसङ्गेण अभ्यर्हन् अवस्था अभिसेधवेला
खु उवइझाअस्स । ता एहि से पासपरिवत्तिणो होम ।

[इति निष्क्रान्तौ ।

मिश्रविष्कम्भकः ।

न्वद्धभावासि तस्य मे रणसहायस्य राजर्वेः प्रियमत्र करणीयम् । सा
त्वं यथाकामं पुरूरवसमुपतिष्ठ यावत्स त्वयि दृष्टसंतानो भवेदिति ।

१ कथाप्रसङ्गेनास्माभिरपराद्धाभिषेकवेला खलूपाध्यायस्य । तदेवस्य
पार्श्वपरिवर्तिनौ भवावः ।

एव्व करणिज्जं ता दाव पुरूरवसं अणु-
चिठ्ठ जाव सो दिठ्ठसंताणो भोदित्ति. P.
भविस्सदित्ति उवइझाअसआसादो सावा-
वसाणे लज्जावणदमुहि एव्वं भणिदा
जस्सि बन्धभावासि तस्स मे बन्धभाव-
स्स रणसहाअस्स राएसिणो पिअंकरि-
णि तं एव्व उपचिठ्ठ । जाव सो दिठ्ठसंता-
णो भविस्सदित्ति. = G. वेखलावसाणे.
N.N₂.om. लज्जा °. G. लज्जाण-
द °. = N.N₂. राअसीणो. U. ins. तुमं
after °भावासि. = A.N.N₂.B.om.
एव्व. = U. करणीयं. = G. ता जा for सा
तुमं. G.B.om. जहाकामं. N.N₂ पुरू-
रवं जेव्व. G.B. अणुचिठ्ठ. N.N₂. चिठ्ठ.
G. ता ताव तुमं पुरूरवसं जहाकामं
उवचिठ्ठ जाव सो परिदिठ्ठसंताणो भोदि-
त्ति. = G.om. तुइ. N.N₂. सुदिठ्ठसंताणो
for तुइ दिठ्ठसंताणो. B.om. तुइ. = A.
N.N₂. होदित्ति. B. होदुत्ति.

4. U. पुरुषान्तरवेदिनो.

5-6.P. कहं कथापसङ्गेण अभिसेधवेला उ-
वइझाअस्स अदिक्कन्दा एहि से परसप-
रिवट्ठिणो होम. = U. °पसङ्गेण. K.B.
कहा °. A.U.B.P.om. अभ्यर्हन्. = A.
उपरद्धा, B.U. अवस् °, for अव-
स्था. N.N₂. have कथापसङ्गजवर-
द्धा आहिसेधवेला खु अज्जस्स. U.
अभिसेध °. U. omits खु उवइझा-
अस्स. = G.B.K.om. खु. = G. उव-
ज्जाअस्स. = N.N₂.B.om. ता. U. दा
उवइझाअपासपरिवत्तिणो होम for ता
&c. = A.N.N₂. जाव for एहि. = G.
K.om. से. = K. पास °. A. °पडिव-
ट्ठिणो. N.N₂. °परिवट्ठिणो. = N. होमो.
K. भोम. In fact N.N₂. read
after उवइझाअस्स thus:—जाव से
पासपरिवट्ठिणो होम. B. एहि तपसप-
स्स परिवट्ठिणो होम.

7. N.N₂. तथेति for इति.

8. N₂.om. मिध °.

ततः प्रविशति कञ्चुकी ।

कञ्चुकी ।

सर्वः कलये वयसि यतते भोक्तुमर्थान्कुटुम्बी

पश्चात्पुत्रैरपहृतभरः कल्पते विश्रमाय ।

अस्माकं तु प्रतिदिनमियं सादयन्ती शरीरं

सेवा कारापरिणतिरहो स्त्रीषु कष्टोधिकारः ॥ १ ॥

5

परिक्रम्य । आदिष्टोऽस्मि सनियमया काशिराजपुत्र्या व्रतसंपादनार्थं

मया मानमुत्सृज्य निपुणिकामुखेन पूर्वं याचितो महाराजः । तदेव

मद्वचनाद्विज्ञापयेति । यावदिदानीमवसितसंध्याजाप्यं महाराजं

पश्यामि । परिक्रम्यावलोक्य च । रमणीयः खलु दिवसावसानवृत्ता-

10

न्तो राजवेश्मनि । इह हि

उत्कीर्णा इव वासयाष्टिषु निशानिद्रालसा वर्हिणो

1. B. विनिश्चय, and P. सखेदं, before the stanza as a stage-direction.

3. A. N. N₂. कल्पे. U. has समर्थे in the margin against कल्पे. = A. N. N₂. पठते for यतते. = U. लब्धुम् for भोक्तुम्.

4. G. U. उपहृत° for अपहृत°.

5. P. इदम् for इयम्. = P. साधयन्ती. N. N₂. प्रतिष्ठाम् (with शरीरम्, in the margin) for शरीरम्. U. प्रतिष्ठाम्.

6. G. कालः. N. इयम्, U. अभूत्, and P. असौ, for अहो.

7. B. A. N. N₂. यथा after काशिराजपुत्र्या which N. N₂. B. read काशिराज°. U. राजद्विज्ञा. K. P. °सं-

प्रदानार्थं. = For मया मानमुत्सृज्य G. K. have मन्युं मानं वात्सृज्य. P. om. मया. U. °संपादनाय यथा मानमुत्सृज्य.

8. U. ins. मया before याचितो. B. N. N₂. त्वम्, P. त्वमपि, and A. त्वं च, for तदेव.

9. A. °संध्याजपः; N. N₂. °सितजपम्. U. यावदहमवसितसंध्याकार्यं महा°. P. om. यावत्. B. K. P. °जप्यम्.

10. G. om. the stage-direction. B. ins. अहो before रमणीयः. U. किल for खलु. = U. दिनावसान°. K. °सानसमयो.

11. U. °वेश्मनः.

12. P. उद्गीर्णा इव.

धूपैर्जालविनिःसृतैर्वडभयः संदिग्धपारावताः ।

आचारप्रयतः सपुष्पबलिषु स्थानेषु चार्चिष्मतीः

संध्यामङ्गलदीपिका विभजते शुद्धान्तवृद्धाजनः ॥ २ ॥

नेपथ्याभिमुखं दृष्ट्वा । अये इत एव प्रस्थितो देवः ।

5

परिजनवनिताकरार्पिताभिः

परिवृत एष विभाति दीपिकाभिः ।

गिरिरिव गतिमानपक्षलोपाद्

अनुतटपुष्पितकर्णिकारयष्टिः ॥ ३ ॥

यावदेनमवलोकनमार्गे स्थितः प्रतिपालयामि ।

10

ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो राजा विदूषकश्च ।

राजा । आत्मगतम् ।

कार्यान्तरितोत्कण्ठं

दिनं मया नीतमनतिरुच्छेण ।

1. P. G. जालविनिर्गतैः. K. जालवि-
निःसृतैः.—A.N.U. वडभयः.

2. G.K. रौचिष्मतीः for चार्चिष्मतीः.
We with A. N. N₂. U. B. P.

3. For °दीपिका A. G. N. N₂. P.
read °वर्तिका. A. विजयते corrected
into विनयते, and N. N₂. विन-
नुते, for विभजते. All our Mss.
except P. read °वृद्धो जनः.
We with Kāṭavema and P.
See notes.

4. B. पुरो दृष्ट्वा. K. नेपथ्याभिमुखमव-
लोक्य.—A. N. N₂. om. नेपथ्याभि-
मुखं.—U. विलोक्य for the whole
stage-direction. P. om. the
whole stage-direction. A.
om. अये. P. ins. अयम् before
इतः. A.N. have अभिप्रस्थितः—

G. एषः after देवः. U.B. have
य एषः after देवः.

6. G. दासिकाभिः for दीपिकाभिः.

8. N. N₂. अनुसुपुष्पित °.

9. N. N₂. तथा स्थितः; and A. यथा
स्थितः, after प्रतिपालयामि. B. प-
रिपालयामि. B.K.P. परिक्रम्य स्थितः
after प्रतिपालयामि. U. यावदेनमव-
लोकमार्गे प्रतिपालयामि. G.K. अव-
लोकयन्मार्गे.

10. A. यथोद्दिष्टो and B. यथोद्दिष्ट्या-
पारो, and P. यथोद्दिष्टपरिवारो, for
यथानिर्दिष्टो.

11. P.A.N. N₂. om. the stage-
direction आत्मगतम्; B. G. K.
give it. K. ins. आः after
आत्मगतम्.

13. G. नीतमति °.

अविनोददीर्घयामा

कथं नु रात्रिर्गमयितव्या ॥ ४ ॥

कञ्चुकी । उपगम्य । जयतु जयतु देवः । देवी विज्ञापयति मणिहर्म्यपृष्ठे
सुदर्शनश्चन्द्रः । तत्र संनिहितेन देवेन प्रतिपालयितुमिच्छामि
यावद्रोहिणीसंयोग इति ।

5

राजा । आर्य लातव्य विज्ञापयतां देवी यस्ते छन्द इति ।

कञ्चुकी । यदाज्ञापयति देवः ।

[इति निष्क्रान्तः ।

राजा । वयस्य किं परमार्थत एव देव्या व्रतनिमित्तोयमारम्भः स्यात् ।
विदू. । भो तक्केमि जादपछुदावा तत्तभोदी वदावदेसेण भवदो पणि- 10
पादलङ्घणं पमड्जिदुकामेत्ति ।

१ भोः तर्कयामि जातपश्चात्तापा तत्रभवती व्रतापदेशान् भवतः
प्रणिपातलङ्घनं प्रमार्ष्टुकामेति ।

1. N.N₂. यस्या विनोददीर्घा for the third pāda.

3. A.N.N₂. B.P. उपसृत्य. = G. B. do not repeat जयतु. = A.K. insert देव before देवी. N.N₂. om. मणि °.

4-5. From तत्र G. reads thus : तत्र संनिहितेन प्रतिपालयति देवी त्वा देवेन यावच्चन्द्रोहिणीसंयन्धः. U. तत्र संनिहितेन देवेन देवी प्रतिपालयितव्या यावच्चन्द्रोहिणीसंयोगः. A. तत्र संनिहितेन त्वया सह प्रतिपालयितुमिच्छामि यावद्रोहिणीसंयोग इति. K. तत्र संनिहितेन देवी प्रतिपालयितव्या देवेन यावच्चन्द्रोहिणीसंयोगः. P. agrees with us except that it reads भवता for देवेन. G. is somewhat confused. = B. रोहिणीसंयोग-

गश्चन्द्रमस इति.

6. B.P. om. आर्य. P. om. आर्य लातव्य. K.G.U. सत्यकीर्ति for लातव्य. = U. विज्ञापयतां. G. om. देवी. U. om. इति.

7. For यदाज्ञापयति देव इति A.N. N₂. G.K. read तथा.

9. K. om. वयस्य. N.N₂. पुनः, and A. नु, after किं. = G. प्रतिनिवृत्तः for व्रतनिमित्तः. N.N₂. om. स्यात्.

10-11. K.G.U. om. भो. = G. जात °. G. K. जादवच्छा °, P.B.N.N₂. जादपच्छा °. U. संजादपछदावा भत्तभोदी वदावदेसेण तथ्यभवदो पणिवादलङ्घणं °. A.B.P. ° होदी. = A.N.N₂. तत्तहोदी. = G. तत्तभवदो, and K. तत्तभभदो, for भवदो. = P.A.N.N₂. पणिवाद °. = A. पमड्जदु °, N.N₂. पम-

राजा । उपपन्नं भवानाह । तथा हि

अवधूतप्रणिपाताः

पश्चात्संतप्यमानमनसोपि ।

निभृतैर्व्यपन्नपन्ते

5

दयितानुनयैर्मनस्विन्यः ॥ ५ ॥

तदादेशय मणिहर्म्यपृष्ठमार्गम् ।

विदू । इदो ईदो भवं । इमिणा गङ्गातरङ्गसस्तिरीएण फलिअमणि-
सोवाणेण आरोहदु भवं पदोसावसररमणिउजं मणिहम्मिअं ।

राजा । आरोहाग्रतः । सर्वं सोपानोपसर्पणं रूपयन्ति ।

१ इत इतो भवान् । एतेन गङ्गातरङ्गसश्रीकेण स्फटिकमणिसोपा-
नेनारोहतु भवान् प्रदोषावसररमणीयं मणिहर्म्यम् ।

ब्जिदुं कामेदि[N₂. वि]. B.पणिम.

ब्जिदु^०. K. ^०लङ्घ्यदावं मब्जिदु^०.

P. पमाब्जदु^०.

1. G.B.K. insert कामम् before
उपपन्नम् B.P. om. तथा हि.

3. G.संताप्य^०. U.हि for अपि.

4. U.विविधैरनुतप्यन्ते.

5. K.दयितानुशयैः.

6. B.आदिश for आदेशय. P.आ-
दशय.=A.N.N₂.P. om. ^०पृष्ठ^०.

U. ^०हर्म्यपृष्ठस्य.

7-8. G.एथ एथ for इदो इदो.=N.

N₂.इदो for इमिणा. U.इदो इदो

एदु भवं. K.एदु एदु for इदो इदो.

P.तरङ्गसस्तिरीएण. G. ^०समस्तिरी-

एण. K. ^०तरङ्गसिस्तिरेण समस्तिरी-

ण. U. ^०समस्तिरीएण. N. ^०तरङ्गस-

मीरसेण. N₂. ^०तरङ्गसमीरएण. A.

K. ^०तरङ्गसिस्तिरेण.=G.N.N₂. फ-

लिह^०. U. फणिहमणिसिलासो^०. =P.

K. om. भवं =G.K. पदोसावदार^०.

N.N₂. पदोसा^०. B. पदोसावसाणरम^०.

=A. ^०रमणीअं. N₂. ^०रमणीब्जं. U.

सव्वदो रमणीअमणिहम्मपिड्डअलं for

पदोसा^० &c. K. मणिहम्मपासादं.

9. B.N.N₂. सोपानोत्सर्पणम् U. सर्वं

सोपानारोहणं नाटयन्ति. P. अभिरोह.

K. सोपागसर्पणं.

विदू. । विलोक्य । भो पञ्चासण्णेण चन्दोदण्णेण होदव्वं । जह तिमिररेई-
अमाणं पुव्वदिसामुहं आलोअसुहअं दीसइ ।

राजा । सम्यगाह भवान् ।

उदयगूढशशाङ्कमरीचिभिस्

तमसि दूरमितः प्रतिसारिते ।

अलकसंयमनादिव लोचने

हरति मे हरिवाहनदिङ्मुखम् ॥ ६ ॥

विदू. । ही ही । भो एसो खण्डमोदअसस्सिरीओ उदिदो राआ
दुआदीणं ।

१. भो प्रत्यासन्नेन चन्द्रोदयेन भवितव्यम् । यथा तिमिररिच्यमानं
पूर्वदिशामुखमालोकसुभगं दृश्यते । — २ ही ही । भोः एष खण्डमोद-
कसश्रीक उदितो राजा द्विजातीनाम् ।

1-2. U. रूप्य for विलोक्य. K.om.
विलोक्य. = U.om. भो and has
पञ्चा°. G. भोदव्वं. = N.N₂. जहा. =
K. तिमिरे विलोअमाणे. G. तिमिरे
वलोअमाणे. N. तिमिरमु—माणं (sic).
N₂. तिमिरमुच्चमाणं, where the
च is corrected from some
letter which it is impossi-
ble to make out. B. तिमिर-
रेरिअमाणं. P. °रेइअमाणं. U. तिमि-
रेण रेचीअमाणं दिसामुहं. = N. आ-
लोअसुहं. N₂. आलोअण°. A. आ-
लोअणसुहं. = N. दीसई. G. A. U. दी-
सदि.

3. U. सम्यग्भवान्मन्यते. N.G.P.K.
सम्यग्भवानाह.

4. B. उदयगूढ°.

5. A.B.K.N.N₂.P. दूरमितः प्रति-
सारिते. N. (मरीचिभिस्) तमित (?)
for तमसि. N₂. मरीचिभिस्तस्त-
मित°. U. तमसि दूरतरं प्रतिसा-
रिते. G. तमसि दूरत एव निराकृते.
We with A.B.K.N.N₂.P.

7. G. दिङ्मुखम्.

8-9. B.A.N.N₂. have विलोक्य
at the commencement of
the speech, and A.N.N₂.
omit भो. = A. inserts खु be-
fore खण्ड°. = A. °मोदअसस्सिरी-
ओ. U. °मोदअसस्सिरीओ उदिदो राआ
ओसदीणं. N. and N₂. read the
speech thus: ही ही एसो चन्दो
मोदअसस्सिरीओ उदिदो राआ आदीणं
[N₂. दुआदीणां]. G. खन्दमोदअ-

राजा । सस्मितम् । सर्वत्रौदरिकस्याभ्यवहार्यमेव विषयः । प्राञ्जलिः प्रणिपत्य ।

भगवन् क्षपानाथ

रविमावसते सतां क्रियायै

सुधया तर्पयते सुरान् पितृंश्च ।

5

तमसां निशि मूर्च्छतां निहन्त्रे

हरचूडानिहितात्मने नमस्ते ॥ ७ ॥

उत्तिष्ठति ।

विदू. । भो वम्हणसंकमिदखरेण दे पिदामहेण अभ्भणुण्णादो आस-
णष्ठिदो होहि जाव अहंपि सुहासीणो होमि ।

10 राजा । तथा विदूषकं परिगृह्योपविष्टः । परिजनं विलोक्य । अभिव्यक्तायां चन्द्रि-
कायां किं दीपिकापौनरुक्त्येन । विश्राम्यन्तु भवत्यः ।

१ भोः ब्राह्मणसंकमिताक्षरेण ते पितामहेनाभ्यनुज्ञात आसनादु-
त्थितो भव यावदहमपि सुखासीनो भवामि ।

समससीरीओ. K. °समसिरीओ. A.
उडिदो राभा. G.K. उदिदो राजा.
B. उदुडे पवुत्तो राभा दुआदिणं. K.
राजा दुजादीणं. P. °भोदअसरिसो
उदिओ राभा दिआणं.

1. G.N. सर्वत्रौदरिकस्य. P. सर्वस्य for
सर्वत्र. = B. °हार्थ एव. P. °हार एव.
A.N. N2. वाग्विषयः for विषयः.

2. P. om. भगवन्. U. ऋक्षराज
for क्षपानाथ. B. ऋक्षनाथ. P. नक्ष-
त्रनाथ.

3. G. आसशते. We with A.N.
N2. B.P. and Kāṭavema. U.
रुचिमावहते. K. आविसते.

4. U. पितृन्सुरांश्च.

6. U. °चूडानिलयात्मने.

7. B. इत्युत्तिष्ठति. U. उपतिष्ठते.

8-9. A.B.P. वम्हणाणणसं °. = N.

N2. om. the whole of Vidū-
shaka's speech वम्हणाणणसं ° &c.
and so much of the stage-
direction of the following
speech as ends with परिगृह्य =
G.U. om. भो. P. भो वअस्स. = U.
°संकमिदखरेण. = B. तुह for दे.
P. has neither दे nor तुह. =
A. after पिदामहेण goes on :
अभ्भणुण्णादोसि । ता आसणगदो हो-
हि &c. P. अभ्भणुण्णादोसि. B.P.
U. आसणगदो. = U. जेण for जाव.
B.P. अहं वि. = B. भविस्सं for होमि.

10-11. A. उपविश्य for तथा विदूषकं
परिगृह्योपविष्टः. N.N2. उपविश्य for
उपविष्टः. U.B. om. तथा and have
विदूषकवचनं परि °. P. तथोपविश्य.
N.N2. °पौनरुक्त्यं. = N.N2. तेन वि-

परिजनः । १ जं देवो आणवेदि ।

[इति निष्क्रान्तः ।

राजा । चन्द्रमसमवलोक्य । वयस्य परं मुहूर्तादागमनं देव्याः । तद्विविक्ते
कथयिष्यामि स्वामवस्थाम् ।

विदू. । णं दीसइ एव्व सा किं तु तारिसं अणुराअं पेखिखअ सक्कं 5
आसावन्धेण अत्ताणं धारेदुं ।

राजा । एवमेतत् । बलवान् पुनर्मम मनसोभितापः ।

नदा इव प्रवाहो

विषमशिलासंकटस्खलितवेगः ।

विघ्नितसमागममुखो

मनसिशयः शतगुणी भवति ॥ ८ ॥

10

१ यदेव आज्ञापयति । — २ ननु दृश्यत एव सा । किं तु तादृश-
मनुरागं प्रेक्ष्य शक्यमाशावन्धेनात्मानं धारयितुम् ।

श्राम्यन्तु. In fact N.N₂.read thus: अभिव्यक्तायां चन्द्रिकायां किं दीपिकापौनरुक्त्यं । तेन विश्राम्यन्तु भवत्यः. U.किं । तद्विश्राम्यन्तु भवत्यः. G.K.read दीपिकापौनरुक्त्येन किं &c., and P.किं दीपिकया पुनरुक्त्येन, instead of किं दीपिकापौनरुक्त्येन. G. विश्राम्यन्तु. K.भवत्यः.

1. A.N.N₂.भद्य for देवो.

2. U.निःक्रा°.

3-4. G.B.K.U.ins.विदूषकं प्रति after °लोक्य. A.N.सखे for वयस्य which P.altogether omits. U.विव(sic)के कथयामि.

5-6. A.N.N₂.भो ण दीसदि. G.K. सा ण दिस्सदि [K.दीसइ]एथ. P.B. ण दीसइ[B.ई]एव्व सा.—G.K.किं तु. G.तारियं.A.N.N₂.ताए तारिसं and have देखिखअ for पेखिखअ. P. देखिखअ. U.भो दीसदि एव्व सा.

Thus all our Mss. read ण for णं except U. which has neither. Kātavema and Ranganātha also have ण. But they are doubtless all wrong as the सा in l. 5 refers to अवस्था in the previous speech. We with the “ B.P. and Calc. Ed. ” referred to by Bollensen in his Edition (Anmerkungen S. 40, 6). G.K.ins. खु after सक्कं. A. आत्ताणअं धारेदुं. U.धारिदुं. N.N₂. आत्ताणं for अत्ताणं.

7. A.N.N₂.मे for मम. P.om.मम. P.मनसो हि तापः. B.°लाषः for °तापः. B.P.कुतः after °तापः.

9. A.°संकटे. G. °सकरस्ख°.

10-11. B.विघटितस°. N.N₂.द्विगुणितो corrected into शतगुणी.

विदू. । जहा परिहीभमाणेहिं अङ्गेहिं अधिअं सोहसि तहा अदूरे
पिअसमागमं ते पेखवामि ।

राजा । निमित्तं सूचयित्वा । वयस्य

वचोभिराशाजनैर्भवानिव गुरुव्यथम् ।

5

अयमास्पन्दितैर्बाहुराश्वासयति दक्षिणः ॥ ९ ॥

विदू. । णे हु अण्णहा वग्गणस्स वअणं ।

राजा । सप्रत्याशस्तिष्ठति ।

प्रविश्याकाशयानेनभिसारिकविषोर्वशी चित्रलेखा च ।

१ यथा परिहीयमानैरङ्गैरधिकं शोभते तथादूरे प्रियासमागमं ते
प्रेक्षे । — २ न खल्वन्यथा ब्राह्मणस्य वचनम् ।

1-2. A.N₂.भो before जहा &c., and
जभा for जहा. U.जभा, and P.भो,
for जहा. P.ता for तहा. N.भो वयस्स
जहा &c. B.भो for जहा. B.परिही-
य^० तहा &c. A. has: तथा अदूरे
पिअजणसमागमं ते पेखवामि. N.N₂.
अहिअअरं for अधिअं, and go
on: सोहसि तहा अदूरे पिअअणसमा-
गमं ते पेखवामि. — U.अहिअं सोहसि
ता अदूरे पिअसमागमं ते पेखवामि.
B.शोभाहि. B.ता अदूरे पिअजणस-
माअमं पेखवामि for तहा &c. G.
K.अधिकअं [G.अधिअं] सोहसि [G.
सोहसि] ता [G.तहा] तक्कमि अदूरे पि-
असमागमोत्ति [G. ^०गमं]. P.ता अदूरे
पिअजणसमाअमं दखवामि.

3. U. सूचयन्.

4. G.वाचाभि^०. N.N₂.वचोभो राग-
जनकैः. B.आसाजनैः. K.वचोभि-
रागजननैः corrected from व-

चोभिराशा^०. — N.N₂. ^०व्यथाम्.

5. N.अयमास्पन्दितैः. U.अयमास्प-
न्दितैर्बाहुराश्वासयति मे मनः. A.अयं
मां स्पन्दितैः. And G. reads
अयमास्पन्दितैः (स्फुन्दितैः?). We
with B.K.P.

6. A.N₂.खु अण्णभा. N.खु for हु.
B. अण्णहा ण खु. K.अण्णभा. — N.
N₂. वग्गणवअणं. U. om.हु and
reads होदि after वअणं.

8. A.ततः प्रविशत्याकाशयानेन किं-
चिन्मत्ता वैहारिकविषोर्वशी चित्रलेखा
च. N.N₂.ततः प्रविशति आकाश-
यानेन वैहारिकविषा किंचिदुन्मिचोर्वशी
चित्रलेखा च. U.ततः प्रविशति आ-
काशयानेन कृतभिसरणविषा &c. B.
P. ततः प्रविशत्याकाशयानेन किंचि-
द्विक्वा [B. क्षी] अभिसारिकविष-
धारिणी उर्वशी चित्रलेखा च. We
with G.K.

उर्व. । आत्मानं विलोक्य । हला चित्तलेहे अवि रोअदि दे अअं मे अप्पा-

भरणभूसिदो णीलंसुअपरिग्गहो अहिसारिआवेसो ।

चित्र. । णैथि मे वाआविहवो पसंसिदुं । इदं तु चिन्तेमि । अवि णाम

अहं पुरुरवा भवेअंति ।

उर्व. । सहि मदणो खु तुमं आणवेदि सिध्वं णेहि मं तस्स सुहअस्स 5
वसदिति ।

१ हला चित्रलेखे अपि रोचते तेयं मेल्याभरणभूषितो नीलांशुक-
परिग्रहोभिसारिकावेषः । — २ नास्ति मे वाचाविभवः प्रशंसितुम् । इदं
तु चिन्तयामि । अपि नामाहं पुरुरवा भवेयमिति । — ३ सखि मदनः
खलु त्वामाज्ञापयति शीघ्रं नय मां तस्य सुभगस्य वसतिमिति ।

1-2. B.A.N.N₂. अवलोक्य. P. निर्व-
र्ण्य. — G. सखि for हला चित्तलेहे. U.
सहि रुच्चदि दे मे अअं मोत्ताहरभूसिदो
णीलंसुअपरिग्गहो अहिसा°. K. सहि
रुच्चदि अअं मे ते मुत्ताभरणभूसिदो
&c. P. हला खु आहरणभूसिओ किद-
णिलंसुअपरिग्गहो अहिसारिआवेसो अ-
वि रोअइ. G. रुच्चदि अअं मे ते आभ-
रण° &c. We with A.B.N.N₂.
and Kâṭavema. N.N₂. B.om.
दे. B. मम for मे. G. आभरण°.
N.N₂. अप्पा आहरण°. G.B. नी-
लंसुअ°. G. अहिसारिआ°. B. अभि-
सारिआ°.

3. A.N.N₂. ins. सहि before ण-
थि. — N.N₂. om. मे. — A.N.N₂.
वाआए विहवो. G. वाहाविहवो. — B.

reads thus : णाथि मे विहवो वाआ
पशं°. P. णथि मे विहवो वाआए प-
सं°. — A.U. एवं. B.om. तु.

4. N.N₂. अहं वा for अहे. U. अहं जे-
व्व. P. अहंमि. N.N₂. पुरुरवा — A.
हवोअंति. N.N₂. हवेअंति.

5. A.B.P. हला for सहि. — G. ins.
मे before मदणो which it reads
मअणो. U. मम मअणो क्खु. A.om.
खु. B. मअणो. K. मे मणं (sic) for
मदणो. — K. सअं for सिध्वं. P.
सिध्वं मं णेहि तस्स पस्सं सुहगस्सत्ति.
A.N.N₂. सिग्गं किल मं णेहि. B.
सिध्वं मं णेहि तस्स सआसं सुह-
यस्सेत्ति. G.K. तं for तस्स. For
सुहअस्स G.K. have विअदमस्स.

6. G.U. वसतिं.

चित्र. । १ णं एदं पडिवत्तिदं विभ केलाससिहरं पिअदमस्स दे भवणं उवगदम्ह ।

उर्व. । २ तेण हि पहावदो जाणाहि दाव कहिं सो मम हिअभचोरो किं वा अणुचिठ्ठदित्ति ।

5 चित्र. । ध्यात्वा । आत्मगतम् । भोदुं कीलिस्सं दाव एदाए । प्रकाशम् । हला एसो मणोरहलध्वपिअसमाभमसुहं अणुहवन्तो उवहोगखमे ओभासे चिठ्ठदि ।

१ नन्वेतत्परिवर्तितमिव कैलासशिखरं प्रियतमस्य ते भवनमुपगते स्वः । — २ तेन हि प्रभावाज्जानीहि तावत्क स मम हृदयचोरः किं वानुतिष्ठतीति । — ३ भवतु क्रीडिष्यामि तावदेत या । हला एष मनोरथलब्धप्रियसमागमसुखमनुभवन्तुपभोगक्षमेवकाशे तिष्ठति ।

1-2. B. विलोवय before णं. B.P. प-
रिवत्तिदं. B. केलाससिहरसस्सिरीअं. —
A. वट्ठिदं. G. विय. N.N₂. णं एदं परि-
वट्ठिदकेलाससिहरं पिअतमस्स दे भव-
णं उवगदम्ह. B. पिअस्स. P. पिआह-
स्स भवअणं. G. पिअतमस्स. And
A. reads पिअभमस्स. A.G. देव भ-
वणं for दे भवणं. U. णं परिविम्बिअं
विअ जामिणीजमुणाए कैलाससिहरं स-
स्सिरीअं दे पिअस्स भवणं गदम्ह. K.
णं एदं पडिविम्बिदं विअ जामिणीजमु-
णाए कैलाससिहरं पिअदमस्स दे भव-
णं अणुसरम्ह. G. उवसरम्ह.

3. G. पभावादो for पहावदो. U. प-
भावेण. K. देण हि पभावादो जाणाहि. G.
जाणिहि. P. जाणेहि. B.N.N₂. जाणी-
हि. — N.N₂. om. दाव and read म-
ह for मम. U. om. दाव and has मे
for मम. P. सो जणो for सो.

5-7. A.N.N₂. B.P. ध्यात्वा विह.

स्यात्मगतम् [P. स्वगतम्]. G. आ-
त्मगतं ध्यात्वा. U. ध्यात्वा आत्मगतं.
B. होदु. K. भोदि. — G.N. किलिस्सं. —
G.K.U. ins. सह after एदाए. A.
N.N₂. read : हला मणोरहलध्वपि-
आसमाभमसुहं अणुहवन्तो उवहोगख-
मे पदेसे वट्ठदि. U. हला दिट्ठो मए उअ-
भोगखमे अवआसे मणोरहलध्व पि-
आसमाभमसुहं अणुभवन्तो चिठ्ठदित्ति.
G.K. हला एसो दिट्ठो मए उवभोग-
खमे देसे मणोरहलध्वं पिआसमाग-
मसुहं [K. पिआगमसुहं] अणुहवन्तो
चिठ्ठदि. B. हला दिट्ठो मए मणोरह-
लध्वं पिअजणसमाभमसुहं अणुभवन्तो
उपभोगखमे अवआसे सहवअस्सो
चिठ्ठि. P. हला मणोरहलध्वं पिअज-
णसमाभमं अणुहोदुं उवहोअखमे ओ-
आसे सह वअस्सेण चिठ्ठि. We
with A.N.N₂. and Kāṭavema.

उर्वे । विषादं नाटयति ।

चित्र । मुग्धे का उण अण्णा चिन्ता पिअसमाअमस्स ।

उर्वे । सोच्छ्वासम् । अदखिखणं संदेहदि मे हिअअं ।

चित्र । विलोक्य । एसो मणिहम्मिअगदो वअस्समेत्तसहाओ राएसी ।

ता एहि उवसप्पाम णं ।

5

। उभे अवतरतः ।

१ मुग्धे का पुनरन्या चिन्ता प्रियासमागमस्य । — २ अदक्षिणं संदिग्धे मे हृदयम् । — ३ एष मणिहर्म्यगतो वयस्यमात्रसहायो राजर्षिः । तदेक्षुपसर्पाव एनम् ।

1-2. The Mss. read as follows:

U.उ०।अवेहि हिअअं मे ण पत्तिआदि। हला चित्तलेहे हिअए काउण किं जण-
सि । पिअसमागमस्स अगदो ड्जेअ
अणेण अवहिदं मे हिअअं for ll. 1
to 3. G.उ०।विषादं नाटयति । चि०।
मुग्धे का उण अण्णा चिन्ता पिआस-
मागमस्स. K.उ० । विषादं नाटयति ।
चि०। मुग्धे का उण चिन्ता पिअसमाग-
मस्स. P.उ०। भण्णोसो जणो जो एवं
भवे । चि० । मुग्धे का उण अण्णा चि-
न्ता पिअप्पिआ (translated विक-
ल्पिता) तुए विणा पिअसमाअमस्स. B.
उ०। विषादं नाटयित्वा । भण्णोसो ज-
णो जो एवं भवे । चि० । मुग्धे का
उण अण्णा पिअसमाअमचिन्ता. N.
N₂. उर्वे०। विषादं नाटयन्ती । कहिं
[1?] चित्तलेहे [wrongly for
चित्रलेखा?] मुग्धे का उण चिन्ता
अण्णविअ[N₂.आ]समगदस्स ।[ins.
उर्वे.?] अदखिखणं मं संदेहदि हिअअं.

A.उ०। विषादं नाटयन्ती । कहं । चि-
त्र० । मुग्धे का उण चिन्ता अण्णवि-
आसमाअमस्स. Ranganâtha's
chhâyâ : चि० । मुग्धे का पुनरन्या
चिन्ता प्रियसमागमस्य. Kâtave-
ma : मुग्धे का उण अण्णा सेचिन्ता
समाअमसुहस्स. It is not unlike-
ly that the passage forming
Chitrâlekha's speech has
suffered some corruption.

3. B.प्रेश्य for सोच्छ्वासम्. A. संदि-
हदि. B.अदखिखणं मे हिअअं संदिहदि.
K.सहि अदखिखणं संदेहदि मे हिअअं.
P.अदखिखणं मे संदिआहे हिअअं.

4. A.N.N₂. ins. खु after एसी. =
G.N.N₂.U.K. °हम्मगदो. G.K.
om. °मेत्त °.B. °सहायो. A.N.
N₂.चिद्धिदि for राएसी.P.om.राएसी.

5. A.N.N₂. om. एहि. U.ता उपस-
[१]ह for ता एहि &c. P.B.om.
ता. K.उवसपह. P.अहिस्सपह. G.
उवसपम. N.उवसप्पाव.

राजा । वयस्य रजन्या सह विजृम्भते मदनबाधा ।

५० उर्व । अणिभिण्णथ्येण इमिणा वअणेण आकम्पिदं मे हिअअं ।

अन्तरिदा एव सुणेम्ह से सेरालावं । जाव णो संसअच्छेदो होदि ।

वित्र । ३ जं दे रोचदि ।

5 विदू । ३ णं इमे अमिअगम्भा सेवीअन्दु चन्दवादा ।

राजा । वयस्य एवमादिभिरनुपक्रम्योयमातङ्कः । पश्य

कुसुमशयनं न प्रत्यग्रं न चन्द्रमरीचयो

न च मलयजं सर्वाङ्गीणं न वा मणियष्टयः ।

मनसिजरुजं सा वा दिव्या ममालमपोहितुं—

10 उर्व । का वा अवरा ।

१ अनिर्भिन्नार्थनानेन वचनेनाकम्पितं मम हृदयम् । अन्तरिते एव शृणुवोस्य स्वैरालापम् । यावदावयोः संशयच्छेदो भवति । — २ यत्ते रोचते । — ३ नन्वेतेमृतगर्भाः सेव्यन्तां चन्द्रपादाः । — ४ का वापरा ।

1. B.N.N₂.U.विजृम्भते. G.K.विजृ-
म्भते. P.वर्धते.—A.N.N₂.U.B.P.
मदनबाधा. G.K.मदनचन्द्रौ.

2. U.अणिभिण्णथ्येण.—G.उणुभिण्ण-
थ्येण (अणुभिण्णथ्येण?). N. अणहि-
णात्थेण.—N₂.अणभिणात्थेण. G.एदेण
and K. एदिणा for इमिणा.—N.N₂.
वअस्सेण for वअणेण. A. कम्पिदं
मे, N.N₂.कम्पदि मे, and G.K.
आकम्पिदं विअ, for आकम्पिदं मे.
B.मम for मे. A.N.N₂. insert ता
after हिअअं. P.आअपिदिहि for
आकम्पिदं मे हिअअं.

3. A.अन्तरिदा भविअ सुणाम. N.
N₂.अन्तरिदा भवीअ सुणामो. G.
K.अन्तरिदे.—U.om. एव. B.सु-
णाम. P.सुणामो. U.सुणम्ह, B.P.

आलावं. K.संलावं. U.आलावं for
से सेरालावं. B.P.जेण for जाव
णो.—U.भोदि.

4. A.रोआदि. P.रोअइ. U.B.जं ते
रुचदि. K.जइ for जं.

5. G.K.अमिअगम्भचन्दवादा सेवी-
अन्दु. K.ण for णं. N.N₂.अमिद^०
forअमिअ^०. A.सेविअन्ति. B.सेवी-
अन्दे. N.N₂.सेविअन्त[=न्तु?]. U.
सेविअन्तु चन्दवादा.

6. A.om. वयस्य.—A.अनुक्रम्यो, G.
अतिक्रम्यो, and P.अनवक्रम्यो, for
अनुक्रम्यो. U.अनुक्रम्योयमारम्भः.

8. A.N.N₂.B.मणिभूमयः.

10. B.उरसि हस्तं दत्त्वा before का
&c. A.N.N₂. om. वा. U.K.
om. the whole speech.

राजा ।

रहसि लघयेदारब्धा वा तदाश्रयिणी कथा ॥ १० ॥

उर्वे । १ हिभभ दाणिं मं उड्डिअ इदो संकन्तेण तुए फलं उवलध्धं ।

विदू. । भाम् हंपि जदा मिछुहरिणीमंसभोअणं ण लभे तदा णं पथ्य-

यन्तो संकित्तअन्तो आसासेमि ।

5

१ हृदय इदानीं मामुज्जित्वा इतः संक्रान्तेन त्वया फलमुपलब्धम् । —

२ आम् अहमपि यदा मिष्टहरिणीमांसभोजनं न लभे तदेतत्प्रार्थयमानः
संकीर्तयन्नाश्वास्ये ।

2. G.आरभ्या. U.B.P. ०श्रयणी.

3. A.N.N₂.हिभभ दाणिं ते [N.N₂.
दे] सगं उड्डिअ [N.N₂.उड्डिअ]
इदं [N.N₂.इदो] संकतस्स [N.N₂.
संकेतस्स] फलं उवलध्धं. U.हिभभ
जं दाणिं सि मं उड्डिअ इदो संकन्ते
तस्स फलं तुए उवलध्धं. B.हिभभ
दाणिं सगं उड्डिअ इदो संकन्तेस्स
फलं उवलध्धं तुड्डिअ. G.हिभभ मं दा-
णिं उड्डिअ इदो संकन्तेस्स फलं लध्धं
लध्धं. K.हिभभ जं दाणिं मं उड्डिअ-
अ इदो संकतं तस्स फलं तुए उवल-
ध्धं. P.हिभभ दाणिं मं उड्डिअ इदो
सकदेण फलं उवलध्धं, which
we adopt, but we add the
तुए from Kāṭavema who
reads हिभभ मं दाणीं उड्डिअ इदो
संकन्तेण तुए फलं उवलध्धं.

4-5. G.आम हंपि जदा मिछुहरिणी-
मंसभोअणं ण लभे तदा अण्णं मंसं
मग्गन्तो आसासेमि एव. A.आमः
जदा अहंपि सिंहरीणिरसालं ण
लहे तदा णं पथ्ययन्तो संकित्त-
न्तो आससिमि. U.आम भो
अहंपि जदा सिंहरीणं रसालं च ण
लहे तदा ते वज्जेव चिन्तयन्तो आसा-

देमि सुहं. N.N₂.सहे जदा अहं पिअ-
सिहरि [N₂.र]णीअसालं ण लहे तदा
णं पथ्ययन्तो संकिदवेदो आससिमि.
B.विदू. । आत्म. । भो जदा अहंवि
सिहरिणीं रसालं ण लहे तदा णं प-
थ्ययन्तो संकित्तयन्तो आसासेमि वि-
अ. K.विदू. । आम् अहंपि जदा सि-
हरिणि मंसभोअणं ण लहे तदा
अण्णं मग्गन्तो आसादेमि सुहं. P.एव।
भो जदा अहं सिंहरीणिरसं ण लहे तदा
णं पथ्ययन्तो संकित्तयन्तो आसा-
सेमि. That Vidūshaka is not
averse to animal food may
be seen from S'ākuntala
Act II. speech 1. It is very
natural that modern Brâh-
mans should make Vidū-
shaka more fond of the
S'ikhariṇi than of venison,
though in reality he only
cares for the former, and
should have changed the
reading accordingly. Kāṭa-
vema and Ranganātha too
have apparently yielded to
the same prejudice against

राजा । संपद्यत इदं भयतः ।

विदू. । भवंपि तं अचिरेण पाविस्सदि ।

30 राजा । सखे एवं मन्ये ।

चित्र. । ^२सुणु असंतुष्टे सुणु ।

5 विदू. । ^३कइं विअ ।

राजा ।

अयं तस्या रथक्षोभादंसेनांसो निपीडितः ।

एकः कृती शरीरेस्मिन् शेषमङ्गं भुवो भरः ॥ ११ ॥

चित्र. । ^४किं दाणिं विलम्बिअदि ।

10 उ०. । सहसोमृत्य । हला अगगदोवि मम गदाए उदासीणो विअ महाराओ ।

१ भवानपि तामचिरेण प्राप्स्यति । — २ शृणु असंतुष्टे शृणु । —
३ कथमिव । — ४ किमिदानीं विलम्ब्यते । — ५ हला अग्रतोपि मम
गताया उदासीन इव महाराजः ।

animal food and to the temptation to change the correct or prefer the modernized reading.

1-2. B.A.N.N₂. om. the two speeches.

2. U.तुमं वि तं अइरेण पाविहिस्सि. K.अइरेण. P.प्रकाशम् । अइरेण भवं वि तं लहिस्सदि, thus making it part of the speech आम् &c.

3. A.B.सखे एवं च मन्ये. U.मन्यवे. K. om.सखे.

4. B.A.N.N₂.सुणाहि in both places. P.B.U.om. the second सुणु. K.असंतुष्टे सुणु सुणु.

5. N₂.कनं.

7. For तस्याः. K.U.तया and G.त-

दा.—P.A.N.N₂.विपटितः for नि. पीडितः. P.यदयं रथसंक्षोभात्.

8. B.मे for अस्मिन्.

9. B.विलम्बेति. A.विलम्बीअदि, and wrongly assigns the speech to Vidûshaka.—G.K. make किं दाणिं विलम्बइस्सं a part of the following speech of Urvas'ī. U.उ० । किं दाणिं अवरं विलम्बिस्सं । सहसोमृत्य । हला चि-
त्तलेहे अगगदोवि मम द्विदाए उदा-
सीणो महाराओ.

10-11. A.मह द्विदाए for मम गदाए. N.N₂.हला अगगदो मह द्विदाए उदा-
सीणो विअ हवे महाराओ. P.B.द्वि-
दाए मह for मम गदाए. K.मए for मम, and inserts अअ be-
fore उदासीणो.

चित्र. । सस्मितम् । अदितुवरिदे अणुखित्तिरक्करिणीभासि ।

नेपथ्ये । ईदो इदो भट्टिणी ।

सर्वे । कर्णे ददति ।

उर्व. । सह सख्या विषण्णा ।

विदू. । अविहा अविहा उवठ्ठिदा देवी । ता वाचंजमो होहि ।

5

राजा । भवानपि संवृताकारमास्ताम् ।

उर्व. । हलौ किं एथ्य करणिज्जम् ।

चित्र. । अलं आवेगेण । अन्तरिदा वयं । उववासणिअमवेसा राएसो-

महिंसी दीसदि । ता ण एसा इह चिरं चिट्ठिस्सदि ।

१ अतित्वरिते अनुक्षिप्ततिरस्करिणीकासि । — २ इत इतो भर्त्री ।
— ३ अपिहा अपिहा उपस्थिता देवी । तद्वाचंजमो भव । — ४
हला किमत्र करणीयम् । — ५ अलमावेगेन । अन्तर्हिते आवाम् ।

1. B.हल before अदि^० which it reads अदिनुवरिदे. G.अतिनुवरिदे. A.^०नुवरदे.—U. ins. अयि before अदि^०.—U.^०तुरिदे असं. खिखत्तिरक्करिणी भासि.—A.^०तिरक्खरिणीभासि. N.N₂.अणुखि[N₂. विख]त्तिरक्क[N₂.वख]रिणीभासि. B. has अणिखिखत्तिरक्खरिणी होसि. P.अणिखिखत्तिरक्खरिणीभासि. G.K संठिद[G.संहिद]तिरक्करिणीका-[K.आ]सि. Kāṭavema अणखिखत्त^०(=“अनाक्षिप्त^०”).

2. P.भट्टिणि.

3. For कर्णे ददति P.G.K. have आकर्णयन्ति.

4. P.सख्या सह.

5. For अविहा अविहा. G.K. have अइ भो. P.अविह अविह भो वअस्स उव^०. &c. N.N₂.अविहा उव^०.U. आविद २(i. e. अविद अविद) भो

उवथिदा देवी ता मुड्डिअतमुहो होहि — For ता &c. A.भो तुवं वाअंअमो होहि. N.N₂. om. ता and read भो वाअंअतां[मो?] होई. G.K.दाव for ता. B.ता तुमं वाअंअमो होहि. P. ditto, except that it omits ता.

6. A.B.P.^०कार आस्ताम्.

7. P.कहं करणिज्जं for हल्ल &c. A.N.N₂.हल्ल कहं करणीअ. So also U., only having कथं and करणीयं. B.हल्ल एथ्य किं कर^०.

8-9. N.N₂.आवेसेण for आवेगेण. B.आवेण. U.दाणिसि तुमं for वयं.—U. विहिदणिअमवेसा राअमहिंसी दीसदि । ता एसा चिरं ण चिट्ठिदिचि. A.अन्तरिहिदा होम । एसा खु विणीदवेसा राजाणं सेवन्ती ण एथ्य चिरं चिट्ठिस्सदि । तथा स्थिते. N.N₂.अन्तहिदा होमह । एसा वखु विणीदवेसा

। ततः प्रविश्यापहारिकहस्तपरिजना देवी ।

देवी । परिक्रम्यावलोक्य च । हञ्जे णिउणिए एसो रोहिणीसंजोएण अधिअं
सोहदि भअवं मिअलञ्छणो ।

चेटी । ३ णं देवीसहिदो भट्टा विसेसरमणिज्जो । परिक्रामति ।

5 विदू. । दृष्ट्वा । भो ण जाणामि सोत्थिवाअणं देइत्ति आदु भवदो वदव्व-

उपवासनियमवेषा राजर्षिमहिषी दृश्यते । तन्नैषेह चिरं स्थास्यति ।

१ हञ्जे निपुणिके एष रोहिणीसंयोगेनाधिकं शोभते भगवान्मृगला-
ञ्छनः । — २ ननु देवीसहितो भर्ता विशेषरमणीयः । — ३ भो न
जानामि स्वस्तिवाचनं ददातीति अथवा भवतो व्रतव्यपदेशेन मुक्तरोषा
प्रणिपातलङ्घनं प्रमार्ष्टुकामेति । अद्य ममाक्ष्णोः शुभदर्शना देवी ।

राभाणं सेवन्ती ण एत्थ चिरं चिट्ठदि ।
उभे तथा स्थिते. — B. अलं आवेएण ।
अन्तहिदा दाव होदि । इअं विणिअ-
मट्ठिअवेसा राभाणं सेवन्ती ण इह
चिरं चिट्ठिस्सदि. P. अलं आवेएण
अन्तरिदा होम्ह इअं सणिअमवेसा वि-
अ राभाणं सेवन्ती दिस्सइ एसो ण
चिरं चिट्ठिस्सदि. We with G.K.
and Kāṭavema.

1. G. प्रविष्टा औपहारिकहस्ता सपरि-
वारा देवी. U. त. ० प्र. ० भूतोपहारपरि-
जना दे. B. ततः प्रविश्यापहारह-
स्तपरिजना देवी चेटी च. K. प्रवि-
श्यापहारहस्तपरिवारा देवी चेटी च.

2-3. Before this speech, P.
G.B.A. give चेटी । इदो इदो भ-
ट्ठिणी[G. देवी]. — A.N.N₂. U. चन्द्र-
मसम[U. चन्द्रम]वलोक्य for the
stage-direction परि. ० &c. B.
P. चन्द्रमसं विलोक्य. — G.K. om.
णिउणिए. — P. A. B. अज्ज, and
N.N₂. अअं, for एसो. P.A.N.N₂.

U.B. अहिअं. G.K. अविअं. — U.
रोहिणीजोएण. P. रोहिणीसहाओ. B.
सोभइ. P. सोहइ. — N. मिगलञ्छो.
N₂. मअलञ्छणो.

4. G.K. णं देवीसहिदस्स भट्ठिणी वि-
सेसरमणीअदा भोदि [K. होदि]. B.
णं देवीसहितस्स भट्ठिणी विअ विसेस-
रमणिज्जदा होदि. U. णं स(१सं?)ण-
डिजस्सदि भट्ठिणी सहिदस्स भत्तुणी
विसेसरमणीअदा. U. इति परिक्रामतः.
— A.N.N₂. णं भट्ठिणीसहिदो भट्टा वि-
सेसदंसणीओ होदि. We with P.
and Kāṭavema. P.B. सर्वे परि-
क्रामन्ति.

5. A. दृष्ट्वा । भो जाणामि सोत्थिवा-
अणअं किंवि देइत्ति भवन्तमन्तरेण
अ वदावदेसेण मुक्करोसेत्ति तक्केमि अ-
ज्ज मे अल्लुणं सुहदंसणा देवी. N.
N₂. दृष्ट्वा । भो जाणामि सोत्थिवाअण-
कपि देइत्ति भवन्तमन्तरेण अ वदावदे-
सेण मुक्कदो[sic]सीत्ति तक्केमि । अज्ज
मे अल्लिणं सुहदंसणा देवी. B. वि. ० । भो

वदेसेण मुक्करोसा पणिपादलङ्घणं पमज्जिदुकामेत्ति । अञ्ज मे
अख्खीणं सुहदंसणा देवी ।

राजा । सस्मितम् । उभयमपि घटते । तथापि भवता यत्पश्चादभिहितं
तन्मां प्रति भाति । यदत्रभवती

सितांशुका मङ्गलमात्रभूषणा
पवित्रदूर्वाङ्गुलान्छितालका ।

व्रतापदेशोज्झितगर्ववृत्तिना
मयि प्रसन्ना वपुषैव लक्ष्यते ॥ १२ ॥

देवी । उभयम् । 'जेदु जेदु अञ्जउत्तो ।

१ जयतु जयतु आर्यपुत्रः ।

जाणामि सौथिवाअणं कण्ठिदं ण वे-
त्ति । भवन्ते अन्तरेण वदावदेसेण
मुत्तरोत्तेत्ति तक्कैमि । अञ्ज मे अ-
ख्खिणं सुहदंसणा देवी. K.वि० ।
भो णं जाणासि सौथिवाअणं देहत्ति
आदु भवदो वदव्वदेसेण मुक्करोसा पणि-
पादलङ्घणं संमज्जिदुकामेत्ति अञ्ज मे
अख्खीणं सुहदंसणा देवी. G दृष्ट्वा ।
भो णं जाणामि सौथिवाअणं देहत्ति
आनु भवदो वदवक्कदेसेण मुक्करोसा
पणिपादलङ्घणं पमज्जिदुकामेत्ति । अ-
ञ्ज मे अख्खिणं सुहदंसणा देवी. P.
भो जणामि सौथिवाअणं वट्ठे भव्हं
अन्तरेण वदावदेसेण मुत्तरोत्ता अञ्ज
मे अख्खिणं सुहदंसणा देवित्ति. U.दृ-
ष्ट्वा । भो णं जाणामि सौथिवाअणं
देहत्ति ॥ आदुं भवदो वदव्वदेसेण
मुक्करोसा पणिपादलङ्घणं पमज्जिदुका-
मेत्ति अञ्ज मे अख्खीणं सुहदंसणा
देवी. We generally with G.
K.U. and Kātavema, the

latter, however, omitting त्ति
after and inserting मे be-
fore देह, and having वदकम्म-
व्वदेसेण, and reading the भव-
दो before पणिपाद° instead
of before वद°.

3-4. A. has उभयथा भवता यनु
पश्चादभिहितं &c. N.N₂. उभयथा भ-
वते । यनु पश्चादभिहितं &c. U.
has यनु पश्चादभिहितं for तथापि
भवता यत्पश्चादभिहितं. B. उभयमपि
भवति यनु पश्चादभिहितं तन्मां प्रति.
K. उभयमपि घटते तथा भवता यत्-
पश्चादभिहितं तन्मां प्रतिभाति. P. उभ-
यथापि भवतः । यनु पश्चादभिहितं
तन्मे प्रतिभाति. A.N.N₂. तथा हि
for यत्. P. विचित्र° for पवित्र°.

7. B.P. °वृत्तिका.

8. G.K.U. मम for मयि. We with
A.N.N₂. B.P. = K.A.B. वपुषेव.

9. B. उपसृत्य. G. जभदु जभदु. B.

परिजनः । 'जेदु जेदु भट्टा ।

विदू. । सैथि भोदीए ।

राजा । स्वागतं देव्यै । तां हस्तेन गृहीत्वोपवेशयति ।

ज्वे. । हँला इअं ठाणे देवीसहेण उवआरीअदि । ण किंपि परिहीअ-

5 दि सचीए ओजस्सिदाए ।

चित्र. । साहु असूआपरम्मुहं मन्तिदं ।

१ जयतु जयतु भर्ता ।—२ स्वस्ति भवत्यै ।—३ हला इयं स्थाने
देवीशब्देनोपचर्यते । न किमपि परिहीयते शच्या ओजस्वितया ।—

४ साधु असूयापराङ्मुखं मन्त्रितम् ।

K. do not repeat जेदु. U. महाराओ for अञ्जउत्तो. B.P. अ०-अउत्तो.

1. G. जयतु जयतु भट्टारकः. U. जयति देवो. B. om. this speech. P. does not repeat जेदु.

2. A. वट्टदु भोदी. N.N₂. वट्टदु भोदी. P. वध्वदु देवी. K. U. B. सैथि for सथि. B. होदीए.

3. K. G. U. देवि स्वागतम्.—G. om. ताम् and A. N. N₂. read हस्ते गृहीत्वोत्तिष्ठति. U. हस्ते गृहीत्वोपवेशयति. B. हस्तेन गृहीत्वोत्तिष्ठति. K. हस्तेन प्रगृह्योपविशति. P. हस्तेन गृहीत्वोत्थाप तिष्ठति.

4-5. A. हला ठाणे इअं देवीसहेण उवअरिआदि. So N. N₂., only inserting क्खु after ठाणे. U. reads ठाणे इअं वि देवीसहेण उवआरीयदि ।

ण हि किंवि परिहीअदि सचीए ओजस्सिदाए. G. K. om. हला and G. wrongly reads देवी भट्टेण for देवासहेण. G. इयं for इअं. K. इअंवि. B. हला ठाणे इअं. B. उवअरिआदि । ण परिहीणा देवीसहस्स, omitting the comparison about S'achi. K. उ० । इअं वि ठाणे देवासहेण उवअरिआदि ण किंवि परिहीअदि सचीए ओजस्सिदाए. P. हला इअं ठाणे देवासहेण उवअरिआदि ण परिहि० अदि अस्स सदस्स. A. N. N₂. सिरीए for सचीए.—N. N₂. ण हि for ण किंवि.

6. B. om. साहु and adds तुर after मन्तिदं. N. N₂. साहु असुअं परिहरीअ मन्तिदं, G. K. U. सहि असूआपरंमुहं मन्तिदं तुर.

देवी । अञ्जउत्तं पुरोकारिअ कोवि वदविसेसो मए संपादणीओ । ता
मुहूत्तं उवरोधो सहीअहु ।

राजा । मा मैवम् । अनुग्रहः खलु नोपरोधः ।

विदू. । ईरिसो सोत्थिवाअणवन्तो उवरोहो बहुसो होदु ।

राजा । किं नामधेयमेतद्देव्या व्रतम् ।

देवी । निपुणिकामवेक्षते ।

निपु. । भट्टा पिआणुप्पसादणं णाम ।

१० राजा । देवीं विलोक्य । यद्येवम्

अनेन कल्याणि मृणालकोमलं

व्रतेन गात्रं ग्लपयस्यकारणम् ।

5

10

१ आर्यपुत्रं पुरस्कृत्य कोपि व्रतविशेषो मया संपादनीयः । तन्मुहूर्तमुपरोधः सद्यताम् । — २ ईदृशः स्वस्तिवाचनवानुपरोधो बहुशो भवतु । — ३ भर्तः प्रियानुप्रसादनं नाम ।

1. B.P.अ०अउत्तं. U.पुरोक्तदुअ. B. पुरदंकारिअ. A.मे for मए, which N.N₂. altogether omit. B.P. read the मए after कोवि.=P. संपादणिञ्जो.

2. A.K.मुहूत्तअं. N.N₂.U.मुहुत्तअं.=A.B.०रोहो सहिअहु. N.N₂.K.०रोहो सहीअहु. P.सहि०अहु. U.स-हिअहु.

3. B.P.माणवक अनुग्रहः खल्वयमुप-रोधः.=A.अयं for न. N.N₂.om. न.

4. A.एरिसो भोजसोत्थि०. U.ईदि-सोहिं सोत्थिवाअणेहिं दे बहुसो उवरोओ होदु. N.N₂.इरिसो भोअणसोत्थि०. B.ईरिसो एव सोत्थिवाअणमिन्तो उवरोहो बहुसो होदु. G.जारिसो सो-त्थिवाअणकवन्तो तारिसो अवरोहो होदु. K.ईरिसाणं सत्थिवाअणकारणं

[corrected from काणं] बहुसो उवरोहो होदु.

5. G.K.om.एवत्. U. inserts नि-पुणाम[sic]वलोक्य before किंना-म० and omits the following line, देवी निपुणिकामवेक्षते, which however all other Mss. agree in giving.

6. B.निपुणिकामुखम्.

7. G.om.भट्टा पि०.K.om. भट्टा. A. भट्टापिया० [=“भर्तृप्रिया०”].N.N₂.०पसाअणं.U.भट्टा पिअपसाअणं णा-म. B.P.भट्ट. Kâtavema reads with us, and translates भर्तः प्रिया०. Ranganâtha’s chhâyâ, भर्तः प्रियप्रसादनं नाम.G.०पसादणं.

8. G.K. अवलोक्य.

10. B.ग्लपयति.

प्रसादमाकाङ्क्षति यस्तद्योत्सुकः

स किं त्वया दासजनः प्रसाद्यते ॥ १३ ॥

उर्व. । महन्तो खु से इमस्सि बहुमाणो ।

चित्र. । अइ मुग्धे अण्णसंकन्तप्पेम्माणो णाभरिआ अहिअं दखिखणा

5 होन्ति ।

देवी । सस्मितम् । ॐ इमस्स वदपरिगहस्स अअं पहावो जं एत्तिअं

मन्ताविदो अउजउत्तो ।

विदू. । विरमदु भवं । ण जुत्तं सुहासिदं पच्चाचरिदुं ।

१ महान्खल्वस्यैतस्यां बहुमानः । — २ अपि मुग्धे अन्यसं-
क्रान्तप्रेमाणो नागरिका अधिकं दक्षिणा भवन्ति । — ३ नन्वेतस्य
व्रतपरिग्रहस्यायं प्रभावो यदेतावन्मन्त्रयित आर्यपुत्रः । — ४ विरमतु
भवान् । न युक्तं सुभाषितं प्रत्याचरितुम् ।

1. G.N.काङ्क्षति.

2. P.प्रसाद्यते.

3. U. ins. सैवल्लभ्यस्मितं at the beginning of the speech. — U. खु एदस्स for खु से. P. om. से. — A.N.N₂. इमाए for इमस्सि. G.K. सहि सरिअं एव्व [K. जेव्व] जं [G. om.] एसा आकिदी बहुमाणस्स [K. °माण] अइ &c. U. सहि सरि-सं जेव्व जं एसा आकिदी बहुमाणा अइ &c.

4. A.P.N.N₂. om. अइ. — N.N₂. have मुग्धे, repeated. — P. °संकन्तहिअआ. U. om. °संकन्त °. — N.N₂. अण्णसंकेतप्पेमाणाभरिआ. — B. K. °पेमाणो. G. अहिअणं for अहि-

अं. U. has °भारिआए पिअवअणा for दखिखणा.

6-7. G.B.K. om. णं. — U. om. स-स्मितम् । णं, and has इमस्स वदस्स अअं पहावो जं एत्तिअं मन्ताविदो अ-उजउत्तो for the whole speech. K. वदपरि °. K. पहावो. — For मन्ता-विदो. G.K. have गददि. — A. अ-य °. B.P. अ ° अ °.

8. P. ण जुत्तं सुभरिदपच्चूइं आभरिदुं. G. ins. तुए, and K. ताए before सुहासिदं. B. सुभासिदं पच्चसरिदुं. A. पच्चसारिदं. N.N₂. पच्चसारिदुं. U. प-च्चविदुं. सुहासिदं is the reading of seven of our Mss. and of the two commentators.

देवी । दारिद्र्याभो उवणेध ओवहारिअं जाव मणिहम्मिअगदे चन्द-
पादे अच्चेमि ।

परिजनः । ऐसो गन्धकुसुमादिउवहारो ।

देवी । नाट्जेन गन्धपुष्पादिभिश्चन्द्रपादानभ्यर्च्य । हैम्मे इमे ओवहारिअमोदए
अज्जमाणवअं लम्भावेहि ।

5

परिजनः । जं देवी आणवेदि । अज्जमाणवअ एदं दाव दे ।

विदू. । मोदकसरावं गृहीत्वा । सौम्यि भोदीए । बहुफलो दे उववासो होदु ।

१ दारिका उपनयतौपहारिकं यावन्माणिहर्म्यगतांश्चन्द्रपादानर्चामि । — २ एष गन्धकुसुमादिरूपहारः । — ३ हज्जे एतानौपहारिकमोदकानार्यमाणवकं लम्भय । — ४ यदेव्याज्ञापयति । आर्यमाणवक एतत्तावत्ते । — ५ स्वस्ति भवत्ये । बहुफलस्तवोपवासो भवतु ।

1-2. A.N.N₂. दारिद्र्या उवणेह. G. उवहारिअं. U. दारिद्र्या आणेध उवहारिअं जाव हम्मगदे चन्दवादे अच्चेमि. G. दारिद्र्या उवणेध. B. दारिए उवणेहि ओवहारिअं. P. उवणेह. G. जभा for जाव. N.N₂. °गदं चन्दवादं.

3. A.N.N₂. जं भट्टिणी आणवेदि एदं गन्धसुमणादि ओवहारिअं. U. जं देवी आणवेदि । ऐसो उवहारो. B. दारिकाः । अअं गन्धसुमणादिओ ओवहारिओ. P. परिचारिकाः । अअं गन्धमालीआदिओ उवहारो. N.N₂. इत्योपहारिकं देव्या हस्तेर्पयति at the end of the speech.

4-5. U. उवणेह, and G. उवणेध bef. नाट्येन &c. A.N. ins. गृहीत्वा before नाट्येन. — A.B.P. सुमनसोभिः for गन्धपुष्पादिभिः. K. गन्धकुसुमादिभिः. N.N₂. om. गन्धपुष्पादिभिः. B.P. हज्जे णिजणिए. U.

इमेहि उवडारेहि मोदएहि अज्जमाणवअं कञ्चुइ च अच्चेध for इमे &c. G. अवहारिअ°. N.N₂. ओपहारिआ मोदभा. A. अर्यमाणवअं. G. has अज्जमाणवअं कञ्चुइअं लम्भेमि. N. N₂. आणवेहि. A. लावेहि. B. इमे हुवे ओवहारिअमोदए अ० अमाणवअं कञ्चुइ अ लम्भावेहि. K. उवहारमोदए अज्जमाणवअं कञ्चुइअं लम्भेह.

6. B.P.A.N.N₂. भट्टिणी for देवी. — G. °माणव. B. अ० अ°. B om. दाव. B. तुह for दे. P. यथोक्तं करोति for अज्ज &c. up to दे. A. N.N₂. om. दे.

7. B. मोदकं. K.P.U. °सरावं. K. तवकं गृहीत्वा. A.B.P. होदीए. N. N₂. भवदीए. N.N₂. उवणसे (sit.) U. बहुफलो एस व्वदी होदु. P. °फलो होदु तुह उववासो. B. देवीए for दे. N.N₂. से for दे. A. उववासो. N.

देवी । अञ्जउत्त इदो दाध ।

राजा । अयमस्मि ।

देवी । राज्ञः पूजामभिनीय प्राञ्जलिः प्रणिपत्य । ऐसा अहं देवदामिहुणं रोहि-
णीमिअलञ्छणं सख्खीकरिअ अञ्जउत्तं अणुप्पसादेमि । अञ्जप्प-

5 हुदि जं इत्थिअं अञ्जउत्तो पत्थेदि जा अञ्जउत्तस्स समागम-
प्पणइणी ताए मए पीदिबन्धेण वत्तिदव्वंति ।

वर्ष । अम्हहे ण आणे किंपरं से वअणंति । मम उण विस्सासवि-
सदं हिअअं संवत्तं ।

१ आर्यपुत्र इतस्तावत् ।— २ एषाहं देवतामिथुनं रोहिणीमृगलाञ्छनं
साक्षीकृत्यार्यपुत्रमनुप्रसादयामि । अद्यप्रभृति यां स्त्रियमार्यपुत्रः प्रार्थयते
यार्यपुत्रस्य समागमप्रणयिनी तया मया प्रीतिबन्धेन वर्तितव्यमिति ।—
३ अहो न जाने किंपरमस्या वचनमिति । मम पुनर्विश्वासविशदं
हृदयं संवृत्तम् ।

N₂.भोदु. After this speech
K.U. have चेटी । अञ्ज कञ्चुअ-
[U.इ] एदं तव [U.दे] । कं । गृहीत्वा
रवास्ति भवत्ये [U.देव्ये] .

1. A. अय्य^०. B.P. अ०अ०.
2. B. wrongly अहम् for अयम्.
3. A. राजपूजाम्. P. om. राज्ञः पूजा-
मभिनीय. P. om. ऐसा. U. om.
अहं.

4-5. A. ^०मअलञ्छणं. N.N₂.
^०लाञ्छणं. U. ^०मिहलञ्छणं. A.
N.N₂. पञ्चखीकरिअ. B. ^०कदुअ.
U. सख्खीकदुय अञ्जउत्तमणुप्पसादे-
मि. G. om. अञ्जउत्तं. B.P. अ०-
अ^०. K.A.N.N₂. read पसादेमि.
A.N.N₂. अञ्जहुदि. A. अय्य^०. B.
P. अ०अ^०. G.K. have जं अञ्ज-

उत्तो इत्थिअं. U. अञ्जउत्तो जं इत्थिअं
कामेदि जा अञ्जउत्तस्स समागमण-
णइणी ताए सह अण्डिबन्धेण वत्ति-
दव्वं. A. इच्छुदि for पत्थेदि. A.N.

N₂. B. ins. इत्थिआ after जा. A.
अय्यउत्तेण and N.N₂. अञ्जउत्तेण
for अञ्जउत्तस्स. A. समाभम^०.

6. A. पीदिबन्धणा [^०बन्धेण ?] एव
वत्ति^०. N.N₂. ताए वट्ठिदव्वंति. B.
ताए मए पीतिबन्धेण वत्तिदव्वं. K.
ताए समं पीदिबन्धेण वत्तिदव्वंति.
P. ताए मयि समपीदिबन्धेण वट्ठिदव्वं.
G. ताए समं पीतिबन्धेणव वत्तिदव्वंति.

7-8. N.N₂. om. अम्हहे. U. अम-
हे. B. अम्हहे. For किंपरं G. कीरि-
सं and K. केरिसं. U. om. नि after
वअणं. A.N.N₂. विससविसण्णं. B.

चित्र. । सहि महाणुहावाए पदिव्वदाए अम्मणुण्णादो अणन्तराओ दे
पिअसमागमो हविस्सदि ।

विदू. । अपवार्य । छिन्नहस्थो मछे पलाइदे णिविण्णो धीवरो भणादि
धम्मो मे हविस्सदिस्सि । प्रकाशम् । भोदि किं तारिसो पिओ
तत्तभवं ।

देवी । मूढ अहं ख अत्तणो सुहावसाणेण अज्जउत्तं णिव्वुदसरीरं
कादुमिच्छामि । एत्तिएण चिन्तेहि दाव पिओ ण वेत्ति ।

१ सखि महानुभावया पतिव्रतयाभ्यनुज्ञातो नन्तरायस्ते प्रियसमागमो
भविष्यति । — २ छिन्नहस्तो मत्स्ये पलायिते निर्विण्णो धीवरो भणति
धर्मो मे भविष्यतीति । भवति किं तादृशः प्रियस्तत्रभवान् । — ३ मूढ
अहं खल्वात्मनः सुखावसानेनार्यपुत्रं निर्वृतशरीरं कर्तुमिच्छामि । एताव-
ता चिन्तय तावत्प्रियो न वेति ।

P. भविस्सासविसअं हिअअं विसण्णं
संवुत्तं. P. om. संवुत्तं. We with
G. K.

1. A. महाणुहावाए. N. N₂. B. P. मह-
णुहावाए. N. N₂. om. दे. B. अम्म-
णुण्णादासि ता अण^०. P. अण्णुणादो
[अणुण्णादो]. U. अणुण्णादो.

2. K. P. A. U. °समागमो. U. पि-
अ^०. P. B. K. भविस्सदि.

3-5. U. after अप^० :—छिण्हस्थ-
स्स पुरदो मछे पलाइदे णिविण्णो भ-
णादि धम्मो मे हविस्सदिस्सि । प्र० ।
भोदि किं तारिसो तत्तभवं. A. N.
N₂. भिण्हस्थो. B. णिभिण्णवन्धे म-
इस्से. P. भिण्हस्थे मछे. K. छिण्ह-
स्थे अज्जे. N. N₂. om. णिविण्णो.
B. P. णिविण्णो. B. धीवलो. G. om.
धीवरो. And G. K. read भणदि

मे धम्मो हविस्सदि. K. N. N₂. P.
भणदि. P. N. N₂. B. भविस्सदिस्सि.
K. हविस्सदिस्सि. — A. किं ते दासो
तत्तभवं. N. N₂. भोदि किं दे [N₂.
ते] उदासीणो तत्तभवं. B. किं तुए
दत्तो तत्तभवं अण्णाए किं तुह दासो
तत्तभवं. G. भो for भोदि. K. भोदि
किं तारिसो तत्तभवं. P. होदि किं
दिण्णो तुए तत्तभवं.

6-7. P. मूढहिअअ. — P. N. N₂. om.
अहं. U. K. खवु. — A. N. N₂. सुहो-
वरोहेण for सुहावसाणेण. B. P. वदा-
वदेसेण. B. P. अ० अ०. B. कादुं
इच्छामि. P. करीअदुं इच्छामि. — U.
अज्जउत्तस्स सुहं इच्छामि for “अ-
ज्जउत्तं . . . इच्छामि” A. अय्य^०.
K. U. एत्तिकेण. K. पिओ.

राजा ।

दातुं वा प्रभवसि मा-
मन्यस्यै हर्तुमेव वा दासम् ।
नाहं पुनस्तथा त्वं

5

यथा हि मां शङ्कासे भीरु ॥ १४ ॥

देवी । होहि वा मा वा । जघाणिद्विष्टं संपादिदं पिआणुप्पसादणं वदं ।

दारिआभो एध गच्छुमह । प्रस्थिता देवी ।

राजा । प्रिये न खलु प्रसादितोस्मि यदि संप्रति विहाय गम्यते ।

देवी । अञ्जउत्त अलङ्घिदपुब्बो मए णिअमो ।

१ भव वा मा वा । यथानिर्दिष्टं संपादितं प्रियानुप्रसादनं व्रतम् ।
दारिका एत गच्छामः । — २ आर्यपुत्र अलङ्घितपूर्वो मया नियमः ।

2-5. A.B.P. make an anush-
tubh of the stanza, thus :
दातुं वा प्रभवसि मामन्यस्मै [B.P.
अन्यस्यै] हर्तुमेव वा । नाहं पुनस्तथा
भीरु यथा मयि विशङ्कासे. So N.
N₂, but have हन्तुम् for
हर्तुम्. U. दातुमसहने प्रभवस्यन्यस्मै
कर्तुमेव वा दासम्, and then has
त्वयि for त्वं. G. प्रभवति. K. अन्य-
स्मै कर्तुमेव वा दासम्.

6. For होहि, U. भोदु, and B.P.G.
होदु, U.K. omit वा before मा.
— G. जघाणिद्विष्टं for जघाणिद्विष्टं. N.
U. जहाणिद्विष्टं. B.P. जहाणिद्विष्टं. P.
संपादिभं. G.K. ins. मए after
संपादिदं. N.N₂. पिअप्पसादणं. U.
पिअप्पसाहणं. K. ०प्पसादणवदं. P.
B.A.N.N₂. ins. णाम after ०प्प-

सादणं. U.N. चदं.

7. A. एह दारिआ गच्छुमह. N.N₂.
एहि दारिआ गच्छमह. U. एव परिज-
णा गच्छमह for दारिआभो &c. and
om. the stage-direction. B.
एहि दारिआ गच्छुमह. P. भयि दारि-
आभो गच्छुमह. G.K. इदो for एव.
N.N₂. om. प्रस्थिता देवी. B.
om. देवी.

8. B. पटान्ते गृह्णन् at the begin-
ning. U. om. प्रिये. N.N₂. यद्
for यदि. G. यदिदं. A. यदि [corrected
from यदिदं]. U. wrongly
om. यदि. N.N₂. उत्थाय for विहाय.

9. B.P. अ० अ०. U. ण लङ्घिदपुब्बो
संपदं णिअमो for अलङ्घि० &c.
B. अणुलङ्घिदपुब्बो मे णिअमो. A.
णिअमो. P. मे for मए.

[निष्क्रान्ता सपरिवारा देवी ।

उर्व । हला प्रियकलत्रो राएसि । ण उण हिअभं णिवत्तेदुं सकुणोमि ।

चित्र । किं उण तुए गिरासाए णिवत्तीअदि ।

राजा । आसनमुपेत्य । वयस्य न खलु दूरं गता देवी ।

विदू । भण विस्तब्धं जं अस्ति वत्तुकामो । असइस्सोत्ति वेज्जेण आ- 5

दुरो विअ सेरं मुत्तो भवं तत्तहोदीए ।

राजा । अपि नामोर्वशी-

१ हला प्रियकलत्रो राजर्षिः । न पुनर्हृदयं निवर्तयितुं शक्नोमि ।

— २ किं पुनस्त्वया निराशया निवर्त्यते । — ३ भण विश्रब्धं यदस्ति

वत्तुकामः । असाध्य इति वैद्येनातुर इव स्वैरं मुक्तो भवांस्तत्रभवत्या ।

1. G. निःक्रान्ता. U. इति सपरिजना
निःक्रान्ता. K. सपरिवारा.

2. B. P. om. हला. K. पिअ^०. N.
N₂. राभसी. B. ins. से after ण.
G. K. तहवि मम हिअभं णिवत्तेदुं ण
सकुणोमि [K. सकुणोदि] for ण
उण &c. A. पिअत्तेदुं. P. तहवि ण
उण हिअभं तदो णिवत्तेदुं &c. A.
N. N₂. सकेमि. U. ण उण हिअभं
णिअत्ताइदुं सकुणोमि.

3. A. N. N₂. हला किं तुए गिरासाए
णिउत्तीअदि [A. णिअत्तिअदि. = A.
“निर्विद्यते”. U. कथं थिरसोहिदो णि-
अत्तीअदि. B. किं उण तुए गिरासाए
णिवत्तीअदि. P. किं तुए एदं गिरासा-
व [ए?] णिवत्तिअदि. G. K. किं मुधा-
[K. मुधे] थिरसोहिदो अप्पा णिन्दी-
अदि. So also Kāṭavema. We
with B.

4. U. उपसृत्य, and om. न खलु.
B. वयस्य दूरं गता देवी. A. om. न.

5-6. A. N. N₂. वीसब्धो and put
असि after वत्तुकामो, “वत्तुकामोसि.”
U. विसत्थो and reads जंसि वत्तु-
कामो. B. जं वत्तुकामोसि. P. has
no सि or असि. G. K. A. N. N₂.
असक्कोत्ति [N. N₂. om. ति] परि-
छिदिअ [K. N. N₂. पडिछुन्दिअ] आ-
दुरो विअ वेज्जेण [A. N. N₂. वेज्जेण
आदुरो विअ] सेरं [G. सैरं] [K. ins.
तुमं] मुक्को तत्तहोदीए [A. N. N₂. हो-
दीए]. B. सअं उत्तो for सेरं मुत्तो.
U. असक्कोत्ति परिछन्दिअ आदुरो विअ
वेज्जेण अइरेण मुक्को तत्थभवं भोदीए.
We with B. P. and Kāṭa-
vema.

7. P. G. K. उर्वश्या.

उर्व. । अज्ज किदत्था भवे ।

राजा ।

गूढा नूपुरशब्दमात्रमपि मे कान्ता श्रुतौ पातयेत्
पश्चादेत्य शनैः कराम्बुजवृते कुर्वीत वा लोचने ।

5 हर्म्येस्मिन्नवतीर्य साध्वसवशान्मन्दायमाना बला-
दानीयेत पदात्पदं चतुरया सख्या ममोपान्तिकम् ॥ १५ ॥

उर्व. । हिला इमं दाव से मणोरहं संपादइस्सं । पृथतो गत्वा राज्ञो नयने
संवृणोति ।

चित्र. । विदूषकं संज्ञापयति ।

10 राजा । स्वर्श रूपयित्वा । सखे नारायणोरुसंभवा सेयं वरोरुः ।

१ अद्य कृतार्या भवेत् । — २ हला एतं तावदस्य मनोरथं संपाद-
यिष्यामि ।

1. G. भवेअं. P. U. भवेयं both read-
ing उर्वश्या in the previous
speech. N. N₂. wrongly as-
sign this speech to Chitra-
lekhâ. N. N₂. कदत्था हवे. B. होमि.

3. U. गूढं.

4. N. N₂. पश्चादेत्य कराम्बुजेन निभृते
कुर्वीत वा लोचने. U. करोत्यल^०.
K. ०भृते for ०वृते.

5. G. हर्म.

7-8. N. N₂. दाव इमं. U. gives
the speech to Chitrâlekhâ
and reads thus : चि० । हला
उत्तसि इमं दाव दे मणोरहं संपादेहि
after which follows : उर्वशी ।
ससाध्वसा । कील्लिस्सं दाव । इति पृष्टे-
नागत्य राज्ञो लोचने संवृणोति. K.
reads thus. हला इमं दाव से मणो-
रहं संपादेहि. A. N. N₂. पूरइस्सं for
संपादइस्सं. = B. inserts अट्टरुत्वा

before संवृणोति. P. भट्टइरुत्वा
after गत्वा.

9. G. K. विदूषकं संज्ञा लभयति. U.
विदूषकं संज्ञया लभयति.

10. A. N. N₂. P. ins. as follows
before the King's speech :
“विदू. । भो वभस्स [N. N₂. P. om.
both words] का उण एस”. Our
authority for omitting this
speech of Vidûshaka is B.
G. K. U. and Kâṭavema. We
do not, besides, quite expect
Vidûshaka to ask the ques-
tion, after the sign made
to him by Chitrâlekhâ. = G.
K. U. ins. न खल्ल after सखे.
N. N₂. om. the stage-direc-
tion as also सखे. P. om. सखे.
G. K. om. इयम् and have एव
instead. G. वरोरुः, N. N₂. वरा-

विद्. । कंहं भवं अवगच्छदि ।

राजा । किमत्राज्ञेयम् ।

अङ्गमनङ्गकिष्टं

सुखयेदन्या न मे करस्पर्शात् ।

नोच्छसिति तपनकिरणै-

श्चन्द्रस्येवांशुभिः कुमुदम् ॥ १६ ॥

उर्व. । हस्तावपनीयोत्तिष्ठति । किंचिदुपसृत्य । जेदुं जेदु महाराओ ।

राजा । सुन्दरि स्वागतम् । एकासने उपवेशयति ।

चित्र. । अवि सुहं वधस्सस्स ।

राजा । नन्वेतदुपपन्नम् ।

5

10

१ कथं भवानवगच्छति । — २ जयतु जयतु महाराजः । — ३ अपि सुखं वयस्यस्य ।

रीहा. U. om. सेयं and has वा-
मोः. P. वामोः. N.N₂. सैवेयम्.

1. A. कभं. A. अवअच्छदि. B. अवग-
छिभिदि for भवं अवगच्छदि.

2. U. ज्ञेयम्. B. inserts माणवक
before किं. P. om. किमत्राज्ञेयम्.

4. G. तुखयति न मेन्या करस्पर्शात्.
K. U. सुखयति.

5-6. B. K. P. नोच्छसति. N. N₂. चन्द्र-
स्येवांशुभिः कुमुदम्. U. K. P. चन्द्र-
स्यैव.

7. P. A. N. N₂. make हस्तौ &c. a
stage-direction for the King,
and read it उर्वशीहस्तमवलम्ब्यो-
त्तिष्ठति. B. उर्वशीहस्तमवलम्ब्योत्थाय
परिव्रजते । उर्व० । किंचिद् &c. P.
om. किंचिदुपसृत्य. G. जयतु जयतु.

A. जभदु जभदु. B. om. 2nd जेदु.
8. N. N₂. om. the whole of
this speech.

9. G. om. अवि. — For from 1. 7 to
1. 9 U. reads as follows : उर्व० ।
अग्दहे । वज्जलेवधडिदं विभ मे हत्थजु-
अलं ण समत्थिग्दि अवणेदुं । इति
तथा मुकुलिताक्षी चक्षुषोर्हस्तावपनीय
ससाध्वसा तिष्ठति । रा० । हस्ताभ्यां गृ-
हीत्वा परिवर्तयति । उ० । कथंचिदुप-
सृत्य । जभदु जभदु महाराओ । चित्र० ।
सुहं वधस्सस्स.

10. U. तदेतत् for नन्वेतद्. After म-
हाराओ B. P. proceed : चित्र. । अवि
सुहं वधस्सस्स । रा. । [B. सुन्दरि स्वा-
गतं] नन्वेतदुपपन्नं । उ । हला देवीए
&c.

उर्व. । हला देवीए दिण्णो महाराओ । तदो से पणअवदी विअ
 सरिरसंपकं गदमिह । मा खु मं पुरोभाइणिं समथेहि ।
 विदू. । केहं इह उजेव तुम्हाणं अथमिदो सुजो ।
 राजा । उर्वशीमवलोक्य ।

5

देव्या दत्त इति यदि
 व्यापारं व्रजसि मे शरीरेस्मिन् ।
 प्रथमं कस्यानुमते
 चोरितमेतत्त्वया हृदयम् ॥ १७ ॥

वि. । वैअस्स णिरुत्तरा एसा । संपदं मह विण्णपं सुणीअदु ।
 10 राजा । अवहितोस्मि ।

१ हला देव्या दत्तो महाराजः । ततोऽस्याः प्रणयवतीव शरीरसंपर्कं
 गतास्मि । मा खलु मां पुरोभागिनीं समर्थयस्व । — २ कथमिद्वैव
 युवयोरस्तमितः सूर्यः । — ३ वयस्य निरुत्तरैषा । सांप्रतं मम विज्ञप्तं
 श्रूयताम् ।

1. B.त्ति after महाराओ. G.K. अवो. K.U.पणअ°. For विअ A. N.N₂. have भविअ.

2. A.सरिरसंसगं इदमिह. N.N₂.सरी-
 रसगं देमिह. U.सरिरसंगदमिह. P.
 सरीरं संगदमिह. A.N.N₂. ण for
 मा.—G.पुरोभाइणि. U.पुरोभाइणि-
 ति. N.N₂.समथेहि. K.मा खु मं
 तं पुरोभागिणि.

3. A.P.इह एव. U.इह उजेव. For
 इह उजेव N.N₂. have इहिं उजेव
 which they read after तुम्हाणं.
 U.अथमिदो.

4. A.विलोकयन्. N.N₂. om. the

whole stage-direction. B. अवलोकयन्.

5-6. P.दत्तम्. G.U.om.यदि. B.संसर्गं
 for व्यापारं. U.wrongly om. मे.

7-8. P.U.°मते: for °मते. K.चोरितं हतं
 मे त्वया हृदयम्. P.चोरिभूय त्वया हतं
 हृदयं (sic). A.N.N₂. चौयीवहतं
 त्वया हृदयम्. U.wrongly चोरितं
 मे त्वया हृदयम्.

9. G.णिउत्तरा. N.संपदं मह विण्णअं
 &c. N₂.संपदं मम विण्णअं. A.P.
 विण्णपं. N.विण्णअं. G.K. मम सं-
 पदं विण्णवणा सु°. U.मम संपदं नि-
 णविदे सु°. B.विण्णनं.

चित्र. । वसन्तान्तरे उहसमए भववं सुजो मए उवचरिदव्वो ।
ता जहा इअं मे पिअसही सग्गस्स ण उक्कण्ठेदि तहा वअस्सेण
कादव्वं ।

विदू. । किं वा सग्गे सुमरिदव्वं । ण वा अण्णीअदि ण वा पीअदि ।
केवलं अणिमिसेहिं णअणेहिं मीणा विडम्बीअन्दि ।

राजा । भद्रे

अनिर्देश्यसुखः स्वर्गः कस्तं विस्मारयिष्यति ।

१ वसन्तान्तरे उष्णसमये भगवान्सूर्यो मयोपचरितव्यः । तद्य-
थेयं मे प्रियसखी स्वर्गाय नोत्कण्ठयति तथा वयस्येन कर्तव्यम् । —
२ किं वा स्वर्गे स्मर्तव्यम् । न वाश्यते न वा पीयते । केवलमनि-
मिषैर्नयनैर्मिना विडम्ब्यन्ते ।

1. G. is corrupt here and reads वसन्ताणं कदसमए. N.N₂. वसन्ताणन्तरउदुस°. U. °णन्तरं. P. A.N.N₂B.P.उदुसमए. We with K.U.=A.N.N₃. om. भववं. U. भवं. B.सु०ओ. B. om. मए. G. K. read the मए after उवचरि-दव्वो.=P.N.N₂.U.उवअरिदव्वो.

2. G.om. ता. U.K.जहा for जहा. —G.सग्गस and has सव्वहा for जहा. N₂.सव्वहा and om. इअं. G. om. पिअ°. U.पिअ°. —A. N.N₂. ins. अण्णसङ्काए before सग्गस्स. B.जह. B.अण्णसङ्का in-
serted before इअं. B.णो for मे. B.सग्गे. P.ता जा[ह?] अण्ण-
आ सङ्का सग्गी ण उक्कण्ठिअदि
सहिं तह वअस्सेण करदव्वं. N₂.
तहा for तहा. U. om. तहा. B.K.

तह. For कादव्वं G. has होदव्वं.
4. G.K.P. insert भोदि before किं
वा. The other Mss. omit it.B.
सोग्गे.—G.हणिअदि ण वा पीअदि य-
दित्ति for ण &c. U.ण तस्य खादी.
अदि ण पीअदि. B.अण्हअदि. G.K.
पीयदित्ति.

5. N.N₂.अणिमेसाहि. B.अनिमि°.
A.N.N₂.अल्लोहिं, U.अल्लेहिं, B.वि-
ह्ठीहिं, and P.लोचनेहिं, for णअ-
णेहिं.—G. om. मीणा. N.N₂.मिणा
विअलीअन्ति for मीणा विडम्बीअन्दि.
U.मीणदा अवलम्बीअदि. G.K.P.
विडम्बीअदि. A.विडम्बीति.

6. U. om. भद्रे and reads वयस्य
instead. P. om. भद्रे.

7. G.अनिर्देश्य°. B.G.°सुखस्वर्गः.
U.अनिर्देश्यसुखं स्वर्गं कथं विस्मार-
यिष्यने. P.कस्तं वा विस्मारयिष्यति.

अनन्यनारीसामान्यो दासस्त्वस्याः पुरुरवाः ॥ १८ ॥

चित्र. । अणुगिहीदग्निह । हला उव्वसि अकादरा भविअ विसज्जे-
हि मं ।

उर्व. । चित्रलेखां परिष्वभ्य । सहि मा खु मं विसुमरेहि ।

5 चित्र. । सस्मितम् । वअस्सेण संगदा तुमं एव्व एदं मए जाचिदव्वा ।

[राजानं प्रणम्य निष्क्रान्ता ।

विदू. । दिट्ठिआ मणोरहसंपत्तीए वट्ठुदि भवं ।

राजा । इयं तावद्वृद्धिर्मम । पश्य ।

सामन्तमौलिमणिरञ्जितशासनाङ्गम्

10

एकातपत्रमयनेन तथा प्रभुत्वम् ।

१ अनुगृहीतास्मि । हला उर्वशि अकातरा भूत्वा विसर्जय माम् ।
— २ सखि मा खलु मां विस्मर । — ३ वयस्येन संगता त्वमेवैतन्मया
याचितव्या । — ४ दिष्ट्या मनोरथसंपत्त्या वर्धते भवान् ।

1. N.N₂. दासस्त्वेष पुरुरवाः.

2. K.A.N₂. अणुगहिदाग्निह. P.N.U.
अणुगगहिदग्निह. B. °गहिदग्निह.

4. U. inserts सकरुणं after परि-
ष्वभ्य. A.N.N₂. हला for सहि.
K. om. सहि. U. खु. N.N₂ विसु-
मरसि. U. विसुमरेसु. B. मुमरेहि.
K. विसमरेहि. P. विसुमर.

5. G. om. सस्मितम्, and reads
the speech thus: अण्णोण्णस-
मागदा एव्वं तुमं मए जाप्पिदव्वा,
which N.N₂. read thus: म-
हाराण संगदा तुमं एव्व एदं मए
जनिदव्वा. U. om. सस्मितम् and
reads तुमं जेव्व एवं जाचिदव्वा.
B. ins. सहि before वअस्सेण.

B. तुमं एव्वं जाचिदव्वा. K. om.
सस्मितम्, and has °गदा एव्वं
तुमं मए जाचिदव्वा. P. °गदा तुमं
एव्वं मए आलविदव्वा. A. जप्पिदव्वा
for जाचिदव्वा.

6. U. इति before राजानं. G. निः-
क्रान्ता.

7. N.N₂. संवदीए वट्ठु. N₂. वट्ठु. B.
भवं वट्ठु. G. वट्ठु. P. भवं वअइ.
U. दिट्ठिआ मणोरहसिद्वीए वट्ठुदि भवं.

8. G.K.U. इमां तावन्मम समृद्धिं
[U. मनोरथसिद्धिं instead of मम
समृद्धिं] for इयं &c. B. om. पश्य.

9. N.N₂. °मणिराजिन°. = N.N₂.
शासनानाम्. U. °रञ्जितपादपिठम्.

अस्याः सखे चरणयोरहमद्य कान्तम्

आज्ञाकरत्वमधिगम्य यथा कृतार्थः ॥ १९ ॥

उर्व. । णथि मे विहवो अदो पिभदरं मन्तिदुं ।

राजा । उर्वशीं हस्तेनालम्ब्य । अहो विरुद्धसंवर्धन ईप्सितलाभो नाम ।

पादास्त एव शशिनः सुखयन्ति गात्रं

बाणास्त एव मदनस्य ममानुकूलाः ।

संरम्भरूक्षमिव सुन्दरि यद्यदासीत्

त्वत्संगमेन मम तत्तदिवानुनीतम् ॥ २० ॥

उर्व. । अवरधामि चिरकारिआ अज्जउत्तस्स ।

राजा । मा मैवम् ।

यदेवोपनतं दुःखात्सुखं तद्रसवत्तरम् ।

१ नास्ति मे विभवोतः प्रियतरं मन्त्रयितुम् ।—२ अपराद्धास्मि
चिरकारिकार्यपुत्रस्य ।

1. N.N₂.कामम् for कान्तम्.

2. U.आज्ञाकरत्वमधिगम्य.

3. A.अदोवि पिभदरं मन्तिदुं. N.N₂.
अदोवि अवरं मन्तेदुं. U.णथि मे वा-
आविहवो अदो अवरं मन्तिदुं. B.वि-
अवरं. G.K.पिअं.

4. U. reads हस्तेनालम्ब्येर्वशीम्. K.
हस्तेनालम्ब्य. G.अहो विरुद्धं संव-
र्धनः. U.अहो अविरुद्धं (may be
also द्वे, it is doubtful) संवर्ध-
नमोहितफलानाम् । पादास्त एव &c.
A. °रुद्धसंपादना. N.N₂. °संपादि-
ता लाभो नाम. B.विरुद्धसंपादिरि-
प्सितार्थलाभो. P.अविरुद्धार्थसंपादन-
मोप्सित°. We with G.K.=B.
adds तथा हि after नाम.

6. K.U.P.मनोनुकूलाः for ममानु-
कूलाः.

7. A. °रूक्षम्.

8. A.तत्तदिवानुलोमम्. P.त्वत्संगमेनु
मम तत्तदिवानुकूलम्. N.N₂.तत्तदि-
हानुकूलम्. U.तत्तदिवानुनीतम्. B.त्व-
त्संगमेन ननु तत्तदिवानुकूलम्. K.
उपनीतम्. G.अपनीतम्. We with
U. and Ranganātha.

9. P.A.N.N₂.A. insert खु after
°रधमिह. A.N.N₂.U.चिरआरि-
आ. B.अवरध्वा अहं चिरआलविरह-
आरिणी अ०अउत्तस्स. P.अवरध्वा
खुमि चिरआलदुखवआरिणि अ०अ-
उत्तस्स. For अब्जउत्तस्स A.N.
N₂.U. have महाराअस्स.

निर्वाणाय तरुच्छाया तप्तस्य हि विशेषतः ॥ २१ ॥

विद्. । भो सेविदा पदोसरमणीआ चन्द्रवादा । समओ खु दे वास-
घरपवेसस्स ।

राजा । तेन हि सख्यास्ते मार्गमादेशय ।

5 विद्. । ईदो इदो भवदी । इति निष्कामन्ति ।

राजा । सुन्दरि इयमिदानीमभ्यर्थना ।

उर्व. । कैहं विअ ।

राजा ।

अनुपनतमनोरथस्य पूर्वं

शतगुणितेव गता मम त्रियामा ।

10

१ भो सेविताः प्रदोषरमणीयाश्चन्द्रपादाः । समयः खलु ते वास-
गृहप्रवेशस्य । — २ इत इतो भवती । — ३ कथमिव ।

1. K.निर्वीणाय.

2-3. G.U.भोदि for भो. B.वभ-
स्स after भो. = A.पओसरमणीआ.
U.पदोस°. G.°रमणीया. B.P.
°रमणिज्जा. K.सेविदा एदे दोसरम-
णिज्जा. A.B.P.चन्द्रवादा. A.G.
K.चन्द्रवादा. = G.K.U. insert ता
before समओ. = A.N.N₂. °हर°
for °घर°. U. om. खु. = U.गेह-
प° for वासघरप°. B.वासघरप-
वेसस्स. K.P.°घरप°.

4. G.K.तर्हि for तेन हि. A. om.
हि. U. om. ते. B.P.आदर्शय.

5. A.P.होदी. N.N₂.U. भोदी. = G.
निःकामतः. N.N₂.B.K.सर्वे परि-
क्रामन्ति, U.निःक्रामति, and K.
परिक्रामतः, for इति निष्कामन्ति.

6. A.इयमिदानीं मे प्रार्थना for इय-
म् &c. N.N₂.इदानीमियं मे प्रार्थ-
ना, U.इयमिदानीं मे प्रार्थना. B.मे
प्रार्थना, and P.अपि मे प्रार्थना,
for अभ्यर्थना. We with G.K.

7. B.A.N.N₂.का for कहं. U.की-
रिसे सा for कहं विअ. P.किं विअ.

9. G.अनुगत°. B.अनुपतन° (sic).
K.अननुगत°. P.अनुपथ°. U.
अनभिगत°. We with A.N.N₂.
= N.N₂.सा मे for पूर्वम्.

10. G.शतगुणिता मे गता त्रियामा.
N.N₂.शतगुणितेन (sic व?) पुरा ग-
ता त्रियामा. K.U.शतगुणितैव गता
मम त्रियामा. B.शतगुणितामिव मे गता
त्रि°. A.P.शतगुणतामिव मे गता
त्रि°. We with Bollensen.

यदि तु तव समागमे तथैव
प्रसरति सुभ्रु ततः कृती भवेयम् ॥ २२ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

। तृतीयोक्तः समाप्तः ।

2. U.प्रभवति for प्रसरति. G.K.
read the following forgery
after Stanza 22:

भवतानुगतेनाहमेनां हरिणलोचनाम् ।
स्मर्तव्योभ्यर्थयेहं त्वां हंही चेतःकृताञ्जलिः ॥
3. G.निःक्रान्ताः.

| ततः प्रविशति विमनस्का चित्रलेखा सहजन्या च ।

सह. | चित्रलेखा विलोक्य । सहि मिलाभमाणसदवत्तस्स विभ दे मुहस्स
छाआ हिअअस्स असत्थदं सूचेदि । ता कहेहि णिव्वेदकारणं ।
समदुख्खा भविदुमिच्छामि ।

5 चित्र. | अल्लुआवारपज्जाएण इहभभवदो सुज्जस्स पादमूलोपस्थानं
वट्टदित्ति बलिअं खु उव्वसीए उक्कण्ठिदम्मि ।

१ सखि म्लायमानशतपत्तस्येव ते मुखस्य छाया हृदयस्यास्वा-
स्थ्यं सूचयति । तत्कथय निर्वेदकारणम् । समदुःखा भवितुमिच्छामि ।
— २ अप्सरोवारपर्यायेणेहभगवतः सूर्यस्य पादमूलोपस्थानं वर्तत
इति बलवत्खलूर्वश्या उत्काण्ठितास्मि ।

2-4. G.N.N₂. अवलोक्य for विलो-
क्य. G. मिलिआभमाण °. A. मिलाभ-
माणं सदवत्तं विअ करुणा दे मुह-
छाआ. U. मिलायमाणसयवत्तकिसणा
दे मुहछाआ. N.N₂. सहि मिल. यमाणं
सवत्तं विअ किं सुण्णा दे मुहछाया.
[N₂. आ] हिअअस्स असत्थदं सूएति.
B. ° सदवत्तं विअ सकरुणा दे मुहछा-
या. P. सदवत्तल्लु विअ सकरुणा दे
मुहछाया. = B.A.U. सूएदि for सूचेदि
P. सूअइ. U. असुत्थिदं. B. अस्सत्थदं.
K. अस्सत्थत्तणं. A.N. णिव्वेदण° N₂.
णिव्वेअ °. P. ° कालणं. G.K. णिव्वेदे
कारणं. = U. ता कहेहि मे अणिव्वुदि.

कारणं जेण दे समदुख्खा होमि. B.
P. omit ता. B. अणिव्वुदिकालणं ।
अहं वि समदुख्खा होदुं इछामि. A.
N.N₂. P. होदुं for भविदुं.

5-6. A.N.N₂. ins. हला before
अल्लुए° &c. A.B. अञ्जरा°. K. अल्लु-
राआवारो पज्जा °. = K. तत्तभवदो for
इहभवदो. A. पर्यायेण. A. N. N₂.
om. इह. B. ° प° आएण. = K. मूलोप-
स्थानं. = A.N.N₂. सुज्जस्स विमाणे सह
तुए णिवसन्ती बलिअं उव्वसीए उक्क-
ण्ठिद [N₂. दे] म्मि. B.P. अञ्जरावार
[P. वारार] पज्जाएण [B. प° आएण]
इह [P. om.] भभवदो सुज्जस्स [B.

सह । जाणे वो अण्णोणसिणेहं । तदो तदो ।

चित्र । तैदो इमाइं दिवसाइं को णु खु वुत्तन्तोत्ति पणिधानडिदाए
मए अच्चाहिदं उवलब्धं ।

सह । सवंगम् । कीरिसं विअ ।

चित्र । उँव्वसी किल तं रदिसहाअं राएसिं अमच्चेसु णिवेसिदए-
उज्जधुरं गेण्हिअ गन्धमादणवणं विहरिदुं गदा ।

5

१ जाने युवयोरन्योन्यस्नेहम् । ततस्ततः । — २ तत एतेषु दिव-
सेषु को नु खलु वृत्तान्त इति प्रणिधानस्थितया मयात्याहितमुप-
लब्धम् । — ३ कीदृशमिव । — ४ उर्वशी किल तं रतिसहायं राजर्षि-
ममात्येषु निवेशितराज्यधुरं गृहीत्वा गन्धमादनवनं विहर्तुं गता ।

मु०अस्स] विमाणे सह तुए वसन्तो-
[P.न्दि] वलिअं उव्वसीए उक्कण्ठिदम्मिह.
We with G.K. and Kāṭa-
vema, the latter, however,
reading वट्टन्ती for वट्टदित्ति.

1. B. inserts सवंगं before जाणे
&c. A.N.N₂. अण्णोणसंगदं सिणेहं.
So N.N₂., which, however,
insert हला before जाणे. B.
अण्णोणसंगदं सि०. P. जाणे अण्णो-
णसंगदं वो हिअसिणेहं. A.N.N₂.
B. om. तदो तदो.

2-3. N. om. तदो. N₂. तदा. A. दिव-
साइं. P.N.N₂. दिअसाइं. B. असाइ.
K. इमाइं दिवसाइं. P. कहं for को णु
खु. A.B.P. ins. से bef. वुत्तन्तो
but G.N.N₂. K.U. omit it. A.
वितन्ततो. B.P. उत्त०. G. पणिधा-
णेण दिदाए [डिदाए?] मए तिए अच्चा-
हिदं &c. N.N₂. पणिहा [N₂. आ]ण-
धिदाए तस्स [N₂. तस्सा] अच्चाहिदं.
K. पणिधाणेण डिदाए मए ताए अ०.

A. तिस्सा and B.P. ताए inserted
after मए. U. has neither. Kā-
ṭavema reads the ताए. We
omit the से and ताए with U.
and Bollensen, for this rea-
son that some of our Mss.
read ताए, others तस्स (or तस्सा)
and others again तिस्सा, and
that if से and ताए stood ori-
ginally in the text, we
should have found सा the
pronoun instead of उव्वसी in
the next speech of Chitra-
lekha, उव्वसी किल &c.

4. N.N₂. om. सवंगम्. A.N.N₂.
कीरिसं.

5-6. K. लङ्घुसहाअं for रदिसहाअं.
A. उव्वसी कील्लिदुं मदिसहाअं तं
राएसिं अमच्चणिवेसिदरब्जधुरं गेण्हिअ
गन्धमादणं गदा. N.N₂. उव्वसी किल
उमदिदा साहाअं तं राअसीं अम्म [N₂.
अमच्च०] चणिवेसिदरब्जधुरं गेण्हि-

सह. । सो णाम संभोगो जो तारिसेसु पदेसेसु । तदो तदो ।

चित्र. । तैहिं खु मन्दाइणीए पुलिणेसु गदा सिकदापव्वदेकेलीहिं की-
लमाणा विज्जाधरदारिआ उदयवदी णाम देण राएसिणा णि-
इझाइदेत्ति कुविदा उव्वसी ।

5 सह. । होइव्वं । दूरारूढो खु पणओ असहणो । तदो तदो ।

चित्र. । तैदो भट्टिणो अणुणअं अपडिवज्जमाणा गुरुसावसंमूढहिअआ

१ स नाम संभोगो यस्तादृशेषु प्रदेशेषु । ततस्ततः । — २ तत्र
खलु मन्दाकिन्याः पुलिनेषु गता सिकतापर्वतकेलीभिः क्रीडन्ती विद्या-
धरदारिका उदयवती नाम तेन राजर्षिणा निदिध्यासितेति कुपितोर्वशी ।

— ३ भवितव्यम् । दूरारूढः खलु प्रणयोसहनः । ततस्ततः । — ४
ततो भर्तुरनुनयमप्रतिपद्यमाना गुरुशापसंमूढहृदया स्त्रीजनपरिहरणीयं
कुमारवनं प्रविष्टा । प्रवेशानन्तरं च कारणान्तरपरिवर्तिना लताभावेन
परिणतमस्या रूपम् ।

अ गन्धमादनं गदा. B. उव्वसी. की-
लिदुकामा ते राएसिं अमच्चैसु णिवेसि-
दरज्जधरं गण्हिअ गन्धमादनं विह-
रिदुं गदा. P. उव्वसी किल सहात्रि
(sic) राएसिं अमच्चैसु णिवेसिअरुज्ज-
भारं गण्णीअ गन्धमादनपव्वदे गदा
विहारिदुं. — G. adds केलाससिहरपदेसं,
and K. केलाससिहरुदेसं, before
गन्धमादनवणं.

1. A सो खु णाम. N.N₂. खु for णाम.
P.B. संभोओ. G.P. do not
repeat तदो. B. om. तदो तदो.

2-4. A.N.N₂. च for खु which
B. omits. — B.P. तहिं अ [B. om.]
मन्दाइणीपुलिणपज्जन्ते [B. प० अन्ते]
कीलमाणा [P. किलमाणा] विज्जाअर-
[P. °हर]दारिआ उदयवदी णाम

देण [P. तेण] राएसिणा णिइझाइदेत्ति
कुविदा उव्वसी. A.N.N₂. मन्दाइणी-
पुलिणपेरन्ते कीलमाणा विज्जाअरदारि-
आ उदअवदी णाम तेण राएसिणा णि-
इझाइदेत्ति [N. N₂. णिइझादेत्ति] कु-
विदा उव्वसी. K. पव्वदकील्लहिं. K.
उदअवदी. K. णिइझादेत्ति.

5. G.K. हला दूरारूढो पणओ [G.
°रूढपणओ] असहणो होदि । अकिअ
[K. om.] भविदव्वदा बलवदी । तदो
तदो [G. om. तदो तदो]. B.P. दूरं
अहिरूढो, omitting खु. B. in-
serts सहि before तदो तदो.

6. G. पणअं for भट्टिणो अणुणअं. N.
N₂. अणुराअं. B.P. भजुणो. B. प-
डिवज्ज °. G.K.U. अणुडि °. P.
°सावमूढहिअआ.

इथिआजणपरिहरणिज्जं कुमारवणं पइट्ठा । पवेसाणन्तरं च
कारणन्तरपरिअत्तिणा लदाभावेण परिणदं से रूवं ।

सह. । ण्णिथि विहिणो अलङ्घणिज्जं । तस्स अणुराअस्स अअं णाम
एक्कवदे ईरिसो अणअथो । अह किमवअथो सो राएसो ।

चित्र. । तैस्सि एव्व काणणे पियदमं विचिण्णन्तो अहोरत्ताणि अदि-
वाहेदि । इमिणा उण णिव्वुदाणंपि उक्कण्ठाकारिणा मेहोदएण
अणअथाहोणो हविस्सदि ।

5

१ नास्ति विधेरलङ्घनीयम् । तस्यानुरागस्यायं नामैकपद ईदृशो-
र्थः । अथ किमवस्थः स राजर्षिः । — २ तस्मिन्नेव कानने प्रियतमं
विचिन्वन्नहोरात्राप्यतिवाहयति । एतेन पुनर्निर्वृतानामप्युत्कण्ठाकारिणा
मेघोदयेनानर्थधीनो भविष्यति ।

1. A.N.N₂. तं अम्हाणं परिहरणीअं
for इथिआजणपरिहरणिज्जं. B.
अम्हाणं वि पल्लिहणिज्जं. P.अम्हाणं
परिहरणिज्जं. N.N₂. पविट्ठा. P.
N.N₂. अ for च. B. एव for च.
2. N₂.कारणान्तर°. B.K.P.काल-
न्तर°. K.P.°विचिण्णा. N.N₂.
°वत्तिणा. U. काणणोवन्तवत्तिलङ्गा-
भाषण. B.K.से परिणदं. G.A.P.
रूवं.

- 3-4. A.N.N₂. insert हल्ली हल्ली
before ण्णिथि &c. A.अलङ्घणीओ.
B.अलङ्घणिज्जो. N.N₂. लङ्घणीओ.
P.ण्णिथि विहिविहवो अलङ्घणिज्जो.
For तस्स &c. N.N₂. तस्स णाम अ-
णुराअस्स अअं पल्लिगामो संवुत्तो । अह
कहिं सो राएसो [N₂. अथ किमवअथो
सो राएसो]. A.अन्तो for ईरिसो
अणअथो. B.अन्तो संवुत्तो for ईरिसो

अणअथो. K.परिणामो अण्णभा संवुत्तो
for ditto. P.एक्कवदे अन्तो for ए-
क्कवदे ईरिसो अणअथो. G.B.सो किम-
वअथो राएसो. P.अह किंअवअथो राएसो.

- 5-7. N.N₂. तस्सि व्जेव्व. = A.N.
N₂.पेअस्सि for पियदमं. B.प्रियतमं.
A.अहोरत्ते. N.N₂. विचिण्णन्तो इद
उअसो तद उअसोत्ति अहोरात्ते अदि-
वाहेदि. P.विहण्णन्तो. B.विहण्णन्तो
अहोरात्तं वट्ठइ इमिणा उण णिव्वुदाणं वि
उक्कण्ठाकारिणा मेहोदयेण अणअथाणा
हविस्सदि. P.अहोरात्तं अतिवाहेदि ।
इमिणा उण णिव्वुदाणंपि उक्कण्ठाकारि-
णा मेहोदएण अणअथो को हविस्सदि. K.
ins. नभो विलोदय after अदिवाहेदि.
A.णिव्वुत्ताणंपि. G.णिव्वुदाणंपि. N₂.
णिव्वुदाणं वि. N.N₂.उक्कण्ठकारिणा.
P. उक्कण्ठाकारिणा. G.K.मेहोदएण
को णाम अणअथा दिण्णो हविस्सदि [K.

सह । सहि तारिसा आकिदिविसेसा चिरं दुख्खभाइणो ण होन्ति ।
अवस्सं किंपि अणुगहणिमित्तं भूयोवि समागमकारणं हवि-
स्सदि । ता एहि उदअम्मुहस्स भभवदो सुज्जस्स उवट्ठाणं
करम्ह ।

5

[इति निष्क्रान्ते ।

। प्रवेशकः ।

। ततः प्रविशत्युन्मत्तवेधो राजा ।

राजा । आः दुरात्मन् रक्षस्तिष्ठ तिष्ठ । क्व मे प्रियतमामादाय गच्छ-

१ सखि तादृशा आकृतिविशेषाश्चिरं दुःखभागिनो न भवन्ति ।
अवश्यं किमप्यनुग्रहनिमित्तं भूयोपि समागमकारणं भविष्यति । तदे-
ह्युदयोन्मुखस्य भगवतः सूर्यस्योपस्थानं कुरुवः ।

- हुविस्सदि]. N.N₂. हुविस्सदित्ति तक्के-
मि for हविस्सदि. We read अण-
व्याहीणो with A.N.N₂. After ह-
विस्सदि K. has the following :
सह. । सहि कोवि अग्धि समागमो
वाओ । चि. । गोरीचरणराभसंभवं
संगमणमणि वड्जिअ कुदो से समा-
गमोवाओ । सह. । सहि तारिसा &c.
1. B.P.om.सहि. P. एदा[रि]सो.
B. °विशेसा. G. सह° for चिरं.
P.om चिरं. B.चिर°. G. om.
ण. A.N.N₂. read the ण
before तारिसा.
2. B.किंवि. A. °णिमित्तो. B.P.
भूयोवि. A.समागमो for समागम-

कारणं. B.विभसमाभमो for समा-
गमकारणं. A.हविस्सदित्ति. K.हुवि-
स्सदित्ति. P.B.भविस्सदि.

3. G. om. ता. K. ins. प्राचीमव-
लोक्य before ता. A.K.उदयम्मु-
हस्स. B.उदयसम्मुहस्स. B. om.
भभवदो. B.सु०अस्स.

4. A.करेम. B.P.करम्ह.

5. G.निःक्रान्ते.

8. P.परितो विजोक्क्य at the be-
ginning, and goes on : भो रा-
क्षस तिष्ठ तिष्ठ. B.A.N.N₂.भो भो
for आः दुरात्मन्. G. does not
repeat तिष्ठ.=A.N.N₂.प्रियाम्.

सि । हन्त शैलशिखराद्गगनमुत्पत्य बाणैर्मामभिषर्षति । विभाव्य ।

नवजलधरः संनद्धोयं न दृप्तनिशाचरः

सुरधनुरिदं दूराकृष्टं न नाम शरासनम् ।

अयमपि पटुर्धारासारो न बाणपरंपरा

कनकनिकषस्निग्धा विद्युत्प्रिया न ममोर्वशी ॥ १ ॥

5

विचिन्त्य । क नु खलु रम्भोरुर्गता स्यात् ।

तिष्ठेत्कोपवशात्प्रभावपिहित्वा दीर्घं न सा कुप्यति

स्वर्गायोत्पतिता भवेन्माये पुनर्भावाद्वर्मस्या मनः ।

तां हतुं विबुधाद्विषोपि न च मे शक्ताः पुरोवर्तिनीं

सा चात्यन्तमदर्शनं नयनयोयति तिति कोयं विधिः ॥ २ ॥

10

दिशोवलोक्य । सनिश्वासम् । अये परावृत्तभागधेयानां दुःखं दुःखानुब-

न्धि । कुतः

G.K. गम्यते for गच्छसि which we read with A.N.N₂.B.P. U.

1. G.K.U. कथं for हन्त which we read with A.N.N₂.B.P. —P.B.A.K. उत्पत्य for उत्पत्य. We with G.N.N₂.U.—A. ins. आत्तभन्वा, and N.N₂. आकृष्टभन्वा, and B. आकृष्टभनुः, before बाणैः. B. मा after °वर्षति. N.N₂. अभि- वर्षति. B. ins. कथं, and P. अये, after विभाव्य.

2. G. समृद्धः. G.K. have दुष्ट° for दृष्ट°.

3. B. नामि for नाम.

5. P. मम नोर्वशी.

6. G.K. om. विचिन्त्य and read तत् instead. A.B.P. om. रम्भोरुः, and N.N₂. om. खलु र-

म्भोरुः. G.K. रम्भोरुः.

8. K. यदि for मयि.

9. K. हि for च.

10. B. अदृश्यताम् for अदर्शनम्. N. N₂. क्रमः for विधिः.

11-12. K. निःश्वस्य सात्तं. G. om. सनिश्वासम्, and G. as well as B. read अहो for अये. N.N₂. अहो for अये. N.N₂. interpolate two stanzas after स- निश्वासम् । मध्योहं [N₂. °यं] हरि- मिः स्मितं हिमरुचा नेत्रं कुरङ्गीगणैः कान्तिश्चम्पककुडलैः कलरवी हा हा हतः कीकिलैः । मातङ्गेर्गमनं कथं क- थमहो हंसैर्विभङ्गाभुना कान्तरे सक- लैर्विनाश्य पशुवन्नीतासि किं मानि- नि ॥ चन्द्रश्चण्डकरायते मुदृगतिर्वी- तौपि वज्रायते मात्यं सूचिकलायते

अयमेकपदे तथा वियोगः

प्रियया चोपनतः सुदुःसहो मे ।

नयवारिधरोदयादहंभि-

र्भवितव्यं च निरातपद्विरम्यैः ॥ ३ ॥

5

विहस्य । मुधैव खलु मनसः परितापवृद्धिरूपेक्ष्यते । यथा मुनयोपि व्याहरन्ति राजा कालस्य कारणमिति । तत्किमहं जलदसमयं न प्रत्यादिशामि । अथ वा प्रावृषेण्यैरेव लिङ्गैर्मम राजोपचारः संप्रति । कथमिव ।

विदुल्लेखाकनकरुचिरं श्रीवितानं ममाश्रं

- मलयजालयः स्फुलिङ्गायते । रात्रिः कल्पशनायते विविवशाभ्राणोपि भारायते । हा हन्त प्रमदावियोगसमयः संसारकालायते = B. P. विज्ञेय. N.N₂. °वृत्तभाग्यानां. K.G. युगपन्निपातिनो दुःखानुबन्धाः. B.P. दुःखं दुःखानुबन्धमेव. B. तथा, P. तथा हि, for कुतः. and
2. B.A.N.N₂. दुःखसहः for सुदुःसहः which we read with G. K.P.U.
3. A. °वारिधरैः [=खरैः in the margin] for °वारिधरोदयात्. B.K.P. °वारिधरोदयैः.
4. A. भवितव्यं न निरातपद्विरम्यैः. = N.N₂. U. भवितव्यं च निरातपन्नरम्यैः. G. हि for च. B.K. नवानपद्विरम्यैः. P. नवानपद्विरम्यैः (sic). We read निरातपद्वि° with G. and Kāṭavema.
5. B. विभाव्य for विहस्य. B. वृथा and om. एव. K. मुधैव च. A. N.N₂. B. वृथैव for मुधैव. A.B. मया and P. मयैव after खलु. N. N₂. have मया but om. खलु.

K. मनःपरि°. G. उपेक्षते for उपेक्ष्यते. B. उपेक्ष्यते. = G.A. तथा for यथा. B. om. अति.

6. P. वदन्ति for व्याहरन्ति. P. om. तत्. B.P. अभ्वसमयं for जलदसमयं. G. जलदसमानयनं. A. om. अहं and reads अभ्वसमयं. N.N₂. किमिति for किम् and om. अहं and have अभ्वसमयं for जलद° &c. G. om. न.
7. K. inserts अथ वा न प्रत्यादि-° शामि यदा for अथ वा. G. प्रावृषेण्यैव For लिङ्गैः. G.K.P. चिह्नैः. G. राव्योप°.
8. P. om. संप्रति. K. संप्रति हि for संप्रति । कथमिव. B. om. कथमिव and reads संप्रति हि. G. puts a virāma after राजोपचारः and reads संप्रति हि for "संप्रति । कथमिव."
9. G. °रुचिरा. B. °रुचिरश्रीवि°. = G. श्रीवि°. N.N₂. समभ्रं for ममाभ्रम्.

व्याधूयन्ते निचुलतरुभिर्मञ्जरीचामराणि ।

घर्मच्छेदात्पटुतरगिरो वन्दिनो नीलकण्ठा

धाराहारोपनयनपरा नैगमाः सानुमन्तः ॥ ४ ॥

भवतु । किमेवं परिच्छदश्चाघया । यावदस्मिन्कानने तां प्रियाम-

न्वेषयामि । विलोक्य । हन्त व्यवसितस्य मे संदीपनमिव संवृत्त- 5

म् । कुतः

भारक्तराजिभिरियं कुसुमैर्नवकन्दली सलिलगर्भैः ।

कोपादन्तर्वाप्ये स्मरयति मां लोचने तस्याः ॥ ५ ॥

इतो गतेति कथं नु तत्रभवती मया सूचयितव्या ।

पद्भ्यां स्पृशेद्वसुमती यदि सा सुगात्री

मेघाभिवृष्टसिकतासु घनस्थलीषु ।

पश्चान्नता गुरुनितम्बतया ततोऽस्या

दृश्येत चारुपदपङ्क्तिरलक्तकाङ्क्षा ॥ ६ ॥

परिक्रम्यावलोक्य च । सहर्षम् । उपलब्धमुपलक्षणं येन तस्याः कोपनाया

मार्गेणुमीयते ।

10

15

1. N.N₂. निचुलरुचिभिः.

2. P.N₂.B.वन्दिनो for वन्दिनो.

3. K.N.N₂.भारासारोप°.

4. A.N.N₂.किं मे for किमेवं. B. भास्म° for एवं. G.°श्वाघनया. P. मम किं परिच्छेदश्चाघया. G. ins. पु- नः and P. अहं after यावत्. B. प्रणटां, P.प्रविष्टां प्रणटां (sic), and A.N.N₂.प्रविष्टां, for नाम्. A.अन्वि- च्छामि, and B.N.N₂.अन्विष्यामि.

5. B.P.परिक्रम्य for विलोक्य. A. N.N₂.संतमसं वृत्तं, and B.P.सं- मतं, for संदीपनमिव संवृत्तम्. K. संदीपनमिदं i. e. इदं for इव.

7. A.सारक्त° for भारक्त°. N. N₂.सालक्तकराजभिर्यं (sic). G.°क- दली°. K.नवकन्दलैः.

8. G.कोपादन्तःसलिलैर्वाप्यैः &c. P. क्रोधादन्तर्वाप्यै. N₂.वाप्यै corrected from वाप्यैः.

9. P.कुतो गतेति मया तत्रभवती सूचि- तव्या. A.N.N₂. om. नु. N.N₂. om. मया. B.इतो गता तत्रभवतीति मया सूचितव्या. G.सूचितव्या.

14. B. om. उपलक्षणम्, reading उप- लब्धं तस्याः कोपनाया मार्गः ये- नानुमीयते.

हृतोष्ठरागैर्नयनोदबिन्दुभिर्
 निमग्ननाभेर्निपतद्भिरङ्कितम् ।
 च्युतं रुषा भिन्नगतेरसंशयं
 शुकोदरश्याममिदं स्तनांशुकम् ॥ ७ ॥

- 5 विभाव्य । कथं सेन्द्रगोपं नवशाद्वलमिदम् । कुतो नु खलु निर्जने
 वने प्रियाप्रवृत्तिरवगमयितव्या । दृष्ट्वा । अये आसारोच्छसित-
 शैलेयस्थलीपाषाणमारूढः

भालोकयति पयोदान्
 प्रबलपुरोवातताडितशिखण्डः ।

10

केकागर्भेण शिखी
 दूरोन्नमितेन कण्ठेन ॥ ८ ॥

उपेत्य । यावदेनं पृच्छामि ।

नीलकण्ठ ममोत्कण्ठा वनेस्मिन्वनिता त्वया ।

दीर्घापाङ्गा सितापाङ्गा दृष्ट्वा दृष्टिक्षमा भवेत् ॥ ९ ॥

1. G. हृतोष्ठरागैः. K. हृतोष्ठ °.

5. P. कथं सेन्द्रकोपं नवशाद्वलं. B. om. कथं. B. सेन्द्रकोपमिदं नवशाद्वलं. K. G. ° गोपकं. — For नव ° G. वन °. K. omits. नव ° altogether.

6. N. N₂. om. वने. B. P. प्रियाप्रवृत्तिरव °. G. ° प्रवृत्तिवौगम °. K. A. भागम ° for अवगम °. N. N₂. आगन्तयितव्या (!) for अवगमयितव्या. — B. विलोक्य for दृष्ट्वा which P. omits. G. K. अये for अये. N. N₂. आसारोच्छसितशैलेयस्थलीपाषाणमभि °. B. अये आसारोच्छसितशैलेय[प ?] दलस्थलीपाषाण-

मभिरुष्य, omitting अयम्. P. ° शैलेयदलस्थलीपाषाणमभिरुढः.

7. A. शैलेयदलं स्थलीपाषाणं. A. अभिरुढः for आरूढः.

9. K. N. N₂. ° नर्तन ° for ° ताडित °.

11. K. दूरोन्नमितेन.

12. A. प्रश्न्यामि for पृच्छामि. G. K. भवत्स्मात्प्रियाप्रवृत्तिमवगमेयम् (sic) | उपगम्य |, and B. प्रवृत्तिरवगमेयं (sic) | उपेत्य | यावदेनं पृच्छामि, for उपेत्य &c. We with A. N. N₂. and P., but A. N. N₂. read उपेत्य after पृच्छामि.

13. P. हरोत्कण्ठाम् for ममोत्कण्ठा. B. धृतोत्कण्ठा.

कथमदत्त्वा प्रतिवचनं नर्तितुं प्रवृत्तः । किं नु खलु हर्षकारणमस्य ।
विचिन्त्य । भवतु । विदितमेतत् ।

मृदुपवनविभिन्नो मत्प्रियाविप्रणाशाद्

घनरुचिरकलापो निःसपत्नोऽस्य जातः ।

रतिविगलितबन्धे केशहस्ते सुकेश्याः

5

सति कुसुमसनाथे किं करोत्येष बर्ही ॥ १० ॥

भवतु । परव्यसननिर्वृतं न खल्वेन पृच्छामि । परिक्रम्य । इयमा-
तपान्तसंधुक्षितमदा जम्बूविटपमध्यास्ते परभृता । विहंगमेषु
पण्डिता जातिरेषा । यावदेनामभ्यर्थये ।

त्वां कामिनो मदनदूतिमुदाहरन्ति

10

मानावभङ्गनिपुणं त्वममोघमस्त्रम् ।

तामानय प्रियतमां मम वा समीपं

1. N.N₂.वचनं for प्रतिवचनं. For नर्तितुं प्रवृत्तः G. has प्रवृत्तनृत्तसंवृत्तः, K. प्रवृत्तनृत्तः संवृत्तः, N.N₂. simply प्रवृत्तः, and A.P. प्रनृत्तः. U. नर्तितुमारब्धम्. We with B.=A. प्रहर्षे °.

2. B.P. om. भवतु । विदितमेतत् and read the first pāda of the following stanza thus : भवतु भवतु दृष्टं मत्प्रियाविप्रणाशात् [P. विप्रयोगात्]. K. reads the pāda thus : मृदुपवनविभिन्नो मत्प्रियाया विनाशात्.=A. N. N₂. दृष्टम् for विदितमेतत्.

3. A.N.N₂.विभूतो for विभिन्नो.

4. N.N₂.वनरुचिर° (sic). K. न-
वरुचिर°. B.P.अय for अस्य.

5. U.G.K. read केशपाशे, for केशहस्ते which we read with

A.N.N₂.B.P.

6. B.P.करोतु, and K.हरेतु, for करोति.

7. B. om. भवतु.=K.A.B.प्रश्यामि, G.द्रश्यामि, and P.प्रवश्यामि, for पृच्छामि. K. om. the prose from इयं up to अभ्यर्थये. G. inserts अये before इयम्.

8. For आनयागन्त° G. has त-
यात्यय°. P.आनयात्ययजनितमदा.
P.°विटपमध्यमध्या°. B.P.परभृ-
तिका. G.B.P.विहंगेषु.

9. G. पण्डितैषा जातिः. N.N₂.पण्डि-
तजातिरेषा.=A.N.N₂.भवति मातः
after अभ्यर्थये.

10. B.कामिना.

11. N.N₂.°रुचिरं for °निपुणं. K.
अनङ्ग° for अमोघ°.

12. B.P.सकाशं for समीपं.

मां वा नयाशु कलभाषिणि यत्र कान्ता ॥ ११ ॥

किमाह भवती । कथं त्वामेवमनुरक्तं विहाय गतेति । शृणोतु भवती ।

कुपिता न तु कोपकारणं

5

सकृदप्यात्मगतं स्मराम्यहम् ।

प्रभृता रमणेषु योषितां

न हि भावस्खलितान्यपेक्षते ॥ १२ ॥

कथं कथाच्छेदकारिणी स्वकार्य एव सक्ता ।

महदापि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः

10

प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्रतस्य ।

अधरामिव मदान्धा पातुमेवा प्रवृत्ता

फलमभिमुखपाकं राजजम्बूदुमस्य ॥ १३ ॥

एवंगतेपि प्रियेव मे मञ्जुस्वनेति न कोपोस्याम् । इतो वयम्-

परिक्रामितकेन । कर्णं दत्त्वा । अये दक्षिणेन प्रियाचरणनिक्षेपशं-

1. B.नख[नयस्व?]. P.नयस्व.

2-3. B.N.N₂. om. एवम्.—B. शृणोतु तावत् for शृणोतु भवती. K. adds तत् after शृणोतु.

5. B. आत्मकृतं.

7. K.A.B.भावः. B.तु for हि. A. N.N₂.B.अपेक्षते for अपेक्षते. K. न हि भावः स्खलितान्यपेक्षते.

8. P.A.विलोक्य before कथम्. G. K.स्वकार्ये प्रवृत्ता. N.N₂.एवासक्ता.

9. K. adds अथ वा before मह-
दापि &c.

10. For आपद्रतस्य G. has उपद्रुतस्य.

11. N.N₂.एव for एव.

12. For अभिमुख° G. K. have
अभिनव°.

13. A.एवं गतेपि प्रिये मञ्जुस्वनेति न कोपोस्याम्. B.एवं गते विप्रिये मञ्जु-
स्वनेति न मे कोपोस्याम्. P.एवं गता-
पि प्रियेव मञ्जुस्वनेति न कोपोस्याम्.
K.एवं गतायामपि प्रियायामिव मञ्जु-
स्वने न कोपोस्याम्. U.तदेवं गतेपि
प्रियेव मे मञ्जुस्वनेति न मे कोपोस्या-
म्. G.एवंगतायामपि प्रियायामिव मे
मञ्जुस्वने न कोपोस्याम्. N.N₂.एवं-
गते (omitting अपि).—A. N.
N₂. om. मे. P. om. इतो वयम्.

14. N.N₂.परिक्रामितेन. G.K ins.
वनं after दक्षिणेन, but B.P.A.
N.N₂. omit it.

सी नूपुररवः । यावदत्र गच्छामि । परिक्रम्य । अहो धिक् धिक् ।

मेघश्यामा दिशो दृष्ट्वा मानसोत्सुकचेतसाम् ।

कूजितं राजहंसानां नेदं नूपुरसिञ्जितम् ॥ १४ ॥

भयतु । यावदेते मानसोत्सुकाः पतत्रिणः सरसो नोत्पतन्ति ता-

वदेतेभ्यः प्रियाप्रवृत्तिरवगमयितव्या । उपेत्य । भो भो जलविहंग- 5

मराज

पश्चात्सरः प्रति गमिष्यसि मानसं तत्

पाथेयमुत्सृज विसं ग्रहणाय भूयः ।

मां तावदुद्धर शुचो दयिताप्रवृत्त्या

स्वार्थात्सतां गुरुतरा प्रणयिक्रियैव ॥ १५ ॥

10

पथोन्मुखो विलोकयति । मानसोत्सुकेन मया न लक्षितेत्येवं वचनमाह ।

We with G.K. and also U. which however reads वनभा-
रा. A.P.K. °विक्षेप°.

1. G. K. read °शब्दः for °रवः. B. adds भ्रूयते after नूपुर° &c. B.A.N₂. अवलोक्य च and N. अवलोक्य after परिक्रम्य. N.N₂. do not repeat धिक्.

2. N.N₂. °मानसाम् for °चेतसाम्.

3. P. कलहंसानां. A. °सिञ्जितं for कूजितं. B. नैतन्नूपुर°. P. °सिञ्जितम्. K. °शब्दितम्. G. °सिञ्जितम् for °सिञ्जितम्.

4. A.N.N₂. om. भयतु. P. om. पतत्रिणः. B. स्वरसे[सरसे?]. P. सरसः समुत्पतन्ति, omitting न.

5-6. A.N.N₂. प्रियोदन्तं for प्रियाप्रवृत्तिः. A.N.N₂. अभिगच्छेयं for अ-

वगमयितव्या. P. अवगन्तव्या. — P. उपसृत्य for उपेत्य — A. भो हंसवर विहङ्गराज. N.N₂. भो हंस विहंगराज. B. भो भो हंस जल विहंगराज. P. भो हंस जलचर विहंगराज. K. भो भो विहंगराज.

7. G.K. त्वं for तत्.

8. P. पाथेय°. G. विशग्रहणाय. B. विसः ग्रह° [for विसग्रह°?].

9. G. उद्धतशुचौ.

10. K. परं for सतां. B. बहुमता for गुरुतरा. G. प्रणय° for प्रणयि°.

11. K. adds तिर्यगवलोक्य अये before पथो°. K. पथोन्मुखमवलोकयति. B. पथोन्मुखं. G. यथा°. B. न दृष्टमन्यवचनम्. N.N₂. अयम् for एवम्. P. om. एवम्. K. कथंचन माम् for वचनम्.

यदि हंस गता न ते नतभूः

सरसो रोधसि दर्शनं प्रिया मे ।

मदखेलपदं कथं नु तस्याः

सकलं चोर गतं त्वया गृहीतम् ॥ १६ ॥

5 अतश्च

हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।

विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥ १७ ॥

विहस्य । एष चोरानुशासी राजेति भयादुत्पतितः । परिक्रम्य ।

अयमिदानीं प्रियासहायश्चक्रवाकः । तावदेनं पृच्छामि ।

10

रथाङ्गनामन् त्रियुतो रथाङ्गश्रोणिबिम्बया ।

अयं त्वां पृच्छति रथी मनोरथशतैर्वृतः ॥ १८ ॥

कथं कः क इत्याह । मा तावत् । न खलु विदितोहमस्य ।

सूर्याचन्द्रमसौ यस्य मातामहपितामहौ ।

स्वयं वृतः पतिर्द्वाभ्यामुर्वश्या च भुषा च यः ॥ १९ ॥

1. N.ते नु सुभूः for ते नतभूः.

3. G. पदखेल°.

4. N.N₂.चौरयता for चोर गतम्.

5. B.सानुसङ्गमनुस्मरन्. and A.N.
N₂.सामियोगम्, for अतश्च. P.om.
अतश्च.

6. K.P.गतिस्तस्याः. P.हृता त्वया.
B.गतिस्त्वस्याः.

7. N.N₂.विभाति नैकदेशेन.—N.N₂.
स्तेयं तदपि युज्यते for देयं &c.B.
P.K.स्तेयं यदभियुज्यते.

8-9. B.A.N.N₂.दृष्ट्वा before वि-
हस्य which B.P.omit. G.ins.
अये before एष. A.N.N₂.स्तेन-

शासी. P.स्तेयानुशासी. B.om. रा-
जा. P.अवलोक्य च after परिक्रम्य.
A. अयं हृदानीं प्रियासहायश्चक्र-
वाकः यावदेनं पृच्छामि. G.K.इममि-
दानीं प्रियासहायं चक्रवाकं प्र[K.द्र]-
थ्यामि. B.P.हृदानीं प्रियासहायं च-
क्रवाकं प्रथ्यामि[P.पृच्छामि].

12. G.N.N₂.do not repeat कः.—
N.N₂.om.कथम्. G.K.अये for
मा. P.मा खलु विदितोहमस्य. B.अयं
कः क इत्याह माम् । न खलु विदितो-
हमस्य.

14. G.P.स्वयंवृत°. B.स्वयंभूत°. K.स-

कथं तूष्णीं स्थितः । भवतु । उपालप्स्ये तावदेनम् ।

सरसि नलिनीपद्मेणापि त्वमावृतविग्रहां

ननु सहचरीं दूरे मत्वा विरौपि समुत्सुकः ।

इति च भवतो जायास्नेहात्पृथक्स्थितिभीरुता

मयि च विधुरे भावः कान्ताप्रवृत्तिपराङ्मुखः ॥ २० ॥

5

सर्वथा मदीयानां भागधेयानां विपर्यायेण प्रभावप्रकाशः । याव-

दन्यप्रवकाशमवगाहे । पदान्तरे स्थित्वा । भवतु न तावद्गच्छामि ।

इदं रुणद्धि मां पद्ममन्तःकूजितषट्पदम् ।

मया दष्टाधरं तस्याः ससीत्कारमिवाननम् ॥ २१ ॥

भवतु । अस्मिन्नेव कमलाध्यासिनि मधुकरे प्रणयित्वं करिष्ये । 10

इतो गतस्यानुशयो मा भूदिति ।

मं वृतः पतिस्ताभ्यामुर्वश्या च भुवा
च यः.

1. G.om.कथं तूष्णीं स्थितः. P.किं,
and B.अयं, for कथं. B.आस्थि-
तः for स्थितः. P.भवत्य[न?]लोप-
लप्स्ये तावदेनं. B.उपलप्स्ये.

2. G.सरस°.

4. B.P.हि for च. G. has मिथः°
for पृथक्°.

5. P.तु for च. K.कोयं for का-
न्ता°.

6-7. A.भाग्यविपर्यासानां प्रभावः for भाग-
धेयानां विपर्यायेण प्रभावप्रकाशः. N.
भाग्यानां विपर्यासः, N₂.भाग्यानां विप-
र्यायः, for the same. K.सर्वथा मदी-
यानां भागधेयानां विपर्यायेण प्रभवेद्या-
वदाकारः for विपर्यायेण प्रभावप्रकाशः.
B.सर्वेभ्यः मदीयानां भागधेयानां प्रभा-
वः. P.[omitting सर्वथा] मदीया-

नां भाग्यविपर्यासानां प्रभावोऽयम् । भव-
त्वन्यदेव काननमवगाहिष्ये । पदान्तरे
स्थित्वा । इदानीमेवमवगच्छामि । इदं
रुणद्धि &c. B.A.N.N₂.om.यावत्.
A.N.N₂. ins. एव after अन्यम्.
B.P.A. °गाहिष्ये. N.N₂. °गाहिष्ये.
B.om.न. G.has गमिष्यामि,
for गच्छामि.

8. P.अब्जं for पद्मं. G.K. °कूजित°.
for °कूजित°.

10-11. A.भवतु सानुशयोहमस्मिन्कम-
लसेविनि भ्रमरे प्रणयित्वं करिष्ये. N.
N₂.भवतु सानुशयोहमस्मिन्कमले वि-
निर्गतभ्रमरे प्रणयित्वं करिष्ये. A.N.
om. from इतो up to भूदिति. U.
इतो गतस्यानुशयो मा भूदित्यस्मिन्नपि
कमलसेविनि भ्रमरे प्रणयं करिष्ये.
B.सानुशयोहमस्मिन्नेव कमलसेविनि
भ्रमरे प्रणयित्वं करिष्ये । मधुकर &c.

मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिं

विभाव्य ।

वरतनुरथ वा ते नैव दृष्टा प्रिया मे ।

यदि सुरभिमपास्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धं

5

तत्र रतिरभाविष्यत्पुण्डरीके किमस्मिन् ॥ २२ ॥

साधयामस्तावत् । परिक्रामितकेन । एष नीपस्कन्धनिषण्णहस्तः

करिणीसहायो नागराजस्तिष्ठति । अस्मात्प्रियोदन्तमुपलप्स्ये ।

विलोक्य । भवतु न त्वरा कार्या ।

अयमचिरोद्गतपल्लव-

10

मुपनीतं प्रियकरेणुहस्तेन ।

अभिलषतु तावदासव-

सुरभिरसं सल्लकीभङ्गम् ॥ २३ ॥

क्षणमात्रं स्थित्वा । हन्त कृताङ्गिकः संवृत्तः । भवतु पृच्छामि

P.इतो गतः सनुशयोहमस्मिन्नेव क-
मलसंविनि मधुकरे प्रणयं करिष्ये ।

मधुकर &c. We with G.K.

1. P.मदिराक्ष्याः.

2. P.B. om. विभाव्य.

3. G.K.U. have असौ for ते.

4. N.N₂. °मुखाम्भोज°. B. °मुखो-
त्स्वासि° (sic). For °गन्धं G.
has °वातम्.

6. G.परिक्रामितकेन. B.P. परिक्रम्य
for परिक्रामितकेन. B.नीपस्कन्धे
निषण्ण°. G.K. °निषण्णः.

7. A.प्रियासहायो. N.N₂.प्रियासहचरो.
G.करिणी°. P.B.गजराजस्तिष्ठति.
G. has अस्ति for तिष्ठति. G.

K.प्रियाप्रवृत्तिम् for प्रियोदन्तम्. G.
A.N.N₂.उत्तालप्स्ये.

8. For विलोक्य । भवतु न त्वरा का-
र्या, G.K. have “यावदुपसर्पामि ।
विलोक्य । हन्त न तावदुपसर्पणकालः”.

9. N.N₂.अचिराहतपल्लवम्.

10. P.प्रियकरेण हस्तेन.

11-12. N.N₂. read the 3rd
and 4th pādas thus: अभिल-
षतु तावदास्यासवसुरभि सल्लकीकुमु-
मम्. K. °लपति. P.अनुभवति for
अभिलषतु.

13. P. क्षणं for क्षणमात्रं. B.P.
om. from हन्त to पृच्छामि. =A.
N.N₂.om. भवतु.

मदकलयुवतिशशिकला

गजयूथप यूथिकाशबलकेशी ।

स्थिरयौवना स्थिता ते

दूरालोके सुखालोका ॥ २४ ॥

सहर्षम् । अनेन स्निग्धमन्द्रेण गर्जितेन प्रियोपलम्भशंसिना 5
समाश्वासितोस्मि । साधर्म्याच्च त्वयि मे भूयसी प्रीतिः ।

मामाहुः पृथिवीभृतामधिपतिं नागाधिराजो भवान्

अव्युच्छिन्नपृथुप्रवृत्तिं भवतो दानं ममाप्यर्थेषु ।

स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा

सर्वं मामनु ते प्रियाविरहजां त्वं तु व्यथां मानुभूः ॥ २५ ॥ 10

सुखमास्तां भवान् । साधयामस्तावत् । पार्श्वतो दृष्टिं दत्त्वा । अये सु-

रभिकन्दरो नाम विशेषरमणीयः सानुमानालोक्यते । प्रियश्चा-

यमप्सरसाम् । अपि नाम सुतनुरस्योपत्यकायामुपलभ्येत ।

परिक्रम्यावलोक्य च । हन्त मदीयेदुरितपरिणामैर्मैघोपि शतहृदाशू-

1. N.N₂. मदकलकलभकरोरुः for the first pāda. We with G. A.B.P.K.

5-6. A.N.N₂. insert भवतः before स्निग्धमन्द्रेण. G.K. अनेन भवतः [K.om.] प्रियोपलम्भि [°लम्भि G. om.] शंसिना मन्द्रेण कण्ठ [G. m.] गर्जितेन समाश्वासितोस्मि. B. P.om. त्वयि. G. om. मे, and B. reads मे after भूयसी. B.P. ins. कथमिव and K. कथमिति after प्रीतिः.

7. A.B. पृथिवीक्षितां.

8. A. अथ for अपि.

10. A.N.N₂. सर्वं. P. सर्वो मामनु ते क्रिया विरहजां त्वं तु व्यथां मानुभूः.

11. N.N₂. सुस्थम् for सुखम्. P. om. सुखमास्तां भवान् and has साधु यानु तावत् । पार्श्वतो दृष्ट्वा । अये अयं. A.N.N₂. K. अयं for अये.

12. A.om. नाम. P.A.N.N₂. om. आलोक्यते. B. रमणीयप्रियाश्चाप्सरसः for प्रियश्चायमप्सरसाम्. P. प्रियश्चाप्सरसां.

13. A.N.N₂. सुतनुरस्मिन्नुपलभ्येत. G. सुतनुरस्योपत्यिकायामुपलभ्येत. P. तावत् for सुतनुः. K.P. उपलभ्येत.

14. After च K. proceeds:—कथमन्धकारः भवतु विद्युत्प्रकाशेनावलोक-

न्यः संवृतः । तथापि शिलोच्चयमेतमपृष्टा न निवर्तिष्ये ।

अपि वनान्तरमल्पकुचान्तरा

श्रयति पर्वत पर्वसु संनता ।

इदमनङ्गपरिग्रहमङ्गना

5

पृथुनितम्ब नितम्बवती तव ॥ २६ ॥

कथं तूष्णीमास्ते । शङ्के विप्रकृष्टो न शृणोतीति । समीपेस्य
गत्वा पुनरेनं पृच्छामि । परिक्रम्य ।

सर्वक्षितिभृतां नाथ दृष्ट्वा सर्वाङ्गसुन्दरी ।

रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ॥ २७ ॥

10

आकर्ण्य । सहर्षम् । कथं यथाक्रमं दृष्टेत्याह । भवानप्यतः प्रियतरं

यामि हन्त &c. N.N₂.दोषैः for
दुरितपरिणामैः. P.दुरितपक्कैः. K.
दुरितैः.

1. For शिलोच्चयम् G.K. read शै-
लम्. B.तथापि शैलोच्चयं पृष्ट्वैव निव-
र्तिष्ये. P.तथापि शिलोच्चयमेतमपृष्टा
न निवर्तिष्ये. N.N₂.om.एतम्. N.
N₂.दृष्ट्वा. G.तथापि न शैलमदृष्ट्वै-
नं निवर्तिष्यते. K.तथापि शैलमपृ-
च्छयेन (sic) न निवर्तिष्ये. A.तथा-
पि शिलोच्चयमद्[corrected into
पृ]ष्ट्वा न निवर्तिष्ये. U.तथापि शिलो-
च्चयमेनं दृष्ट्वा न निवर्तिष्ये (sic.).

2. A.N.N₂. introduce the
stanza with the stage-direc-
tion संमुखं स्थित्वा. B. reads
the fourth pāda (पृथु° &c.)
as the second, and the
second (श्रयति &c.) as the
fourth.—A.N.N₂.B. °भुजान्तरा
for °कुचान्तरा.

3. A.संतता, and N.N₂. संश्रिता,
for संनता.

6-7. A.विप्रकर्षात् for विप्रकृष्टः. N.
विवृण्वन्नापि, and N₂.विशृण्वन्नापि,
for विप्रकृष्टो न. B.विप्रकर्षात् शृ-
णोतीति शङ्के । भवतु समीपमेवास्य
गत्वा पुनरेनमेवं प्रश्यामि । तथा कृ-
त्वा । सर्वक्षिति° &c. P.विप्रकर्षात्
शृणोतीति मन्ये । हन्तास्य समीपमेव
गत्वा पुनरेनं पृच्छामि । तथा कृत्वा ।
सर्वक्षिति° &c. K.om. शङ्के विप्रकृ-
ष्टो न शृणोतीति.—G. om. इति. A.
N.N₂.K.समीपं for समीपे before
which A. reads भवतु. G. has
the word पुनः before गत्वा.
A.प्रश्यामि. A.N.N₂.तथा कृत्वा
for परिक्रम्य.

9. P.रम्य°.N.N₂.वनान्तेस्मिन् for
वनोद्देशे. G.K.त्वया विरहिता मया.

10. G.K. ins. नेपथ्ये तदेव before
आकर्ण्य सहर्षं, which P. omits.

शृणोतु । क तर्हि मम प्रियतमा । नेपथ्ये तदेवाकर्ण्य । हा धिक्
ममैवायं कन्दरमुखविसर्पी प्रतिशब्दः । विषादं रूपयित्वा । श्रान्तो-
स्मि । अस्यास्तावद्विरिनद्यास्तीरे स्थितस्तरङ्गवातमासेविष्ये ।
इमां नवाम्बुकलुषामपि स्त्रोतोवहां पश्यतो मे रमते मनः ।

तरङ्गधूमङ्गा क्षुभितविहगश्रेणिरसना
विकर्षन्ती फेनं वसनमिव संरम्भाशायिलम् ।
पदा विद्धं यान्ती स्खलितमभिसंधाय बहुशो
नदीभावेनेयं ध्रुवमसहना सा परिणता ॥ २८ ॥

भवतु । याचिष्ये तावदेनाम् । अञ्जलिं कृत्वा ।

5

P. अदृष्टेत्याह । भवानप्यतः परं शृणोतु ।
क तर्हि मे प्रियतमा । अहो धिक् मद्दृष्ट-
वसायं । कन्दरविसर्पिप्रतिशब्दः । वि-
षादं रूपयित्वा । परिश्रान्तोस्मि । अ-
स्यास्तावद्विरिनद्यास्तीरे तरङ्गमास्त-
मासेविष्ये । विलोक्य । इमां नवाम्बु-
कलुषामपि स्त्रोतोवहां पश्यतो मे रमते
मनः. G.K. insert भवतु after
आह. G.K. अतः परं प्रियं for अतः
प्रियतरं. A.N.N₂. also insert
the परं after अतः.

1. A.B. मे for मम. N.N₂. क हि
ते प्रियतमा for क तर्हि &c. A.N.
N₂. पुनरेतत् for नेपथ्ये तत्. B.
विभाव्य for नेपथ्ये तदेवाकर्ण्य. A.
B. अहो for हा. N.N₂.om. हा
altogether.

2. N.om. अयम्. A.N.N₂. गुहामु-
ख^०. K. कन्दरमुखविसर्पी. G.^० मुख-
विसर्पी. G. ins. हा प्रिये उर्वशि इति,
and K. ins. हा प्रिये उर्वशि इति
मुञ्छितः पतति । उत्थायोषविश्य, be-

fore विषादं रूप^० &c. A. परिश्रा-
न्तोस्मि.

3. B.om. तीरे स्थितः. K. तीरस्थितः.
G.om. ^०वातम्. B.K. मास्तम्. B.
विलोक्य, and K. तथा कृत्वा, after
आसेविष्ये.

4. B.G. श्रोतोवहां and N.N₂. गिरि-
नदी for स्त्रोतोवहां. G.K. इमां ताव-
न्नवाम्बुकलुषामपि [G.om. अपि] प-
श्यतो मे रमते मनः [G. मनो मे र-
मते]. A.B.K. ins. कुतः after
मनः.

5. A.N.N₂.P. ^०रक्षणा.

7. A.N.N₂.P. यथाखेलं, and B.
यथाविद्धं, for पदाविद्धं which we
read with K.U.—P. याति. B.
अतिसंधाय.

8. A.B. असहमाना for असहना सा.
We with G.N.N₂.K.

9. For याचिष्ये तावत् G.K. have
प्रसादयामि. B.K. बद्धा for कृत्वा.
P. om. अञ्जलिं कृत्वा.

त्वयि निबद्धरतेः प्रियवादिनः

प्रणयभङ्गपराङ्मुखचेतसः ।

कमपराधलवं मम पश्यसि

त्यजासि मानिनि दासजनं यतः ॥ २९ ॥

5

अथ वा परमार्थसरिदेवैषा । न खलूर्वशी पुरुरवसमपहाय समु-
द्राभिसारिणी भविष्यति । भवतु । अनिर्वेदप्राप्याणि श्रेयांसि ।
यावदमुमेव प्रदेशं गच्छामि यत्र मे नयनयोः सुनयना तिरोभूता ।
परिक्रम्यावलोक्य । हन्त दृष्टमुपलक्षणं तस्या मार्गस्य ।

रक्तकदम्बः सोयं

10

प्रियया घर्मान्तशांसि यस्यैकम् ।

कुसुममसमग्रकेसर-

विषममपि कृतं शिखाभरणम् ॥ ३० ॥

विलोक्य । इमं तावत्प्रियाप्रवृत्तिनिमित्तं सारङ्गमासीनमभ्यर्थये ।

1. G. निबद्धरते.

3. G. शङ्कसे for पश्यसि. K. मन्यसे.

5. A.B. ins. विचिन्त्य, and K. कथं तूष्णीमास्ते, before अथ वा &c. N.N₂. om. एव. B. अथ वा परमार्थ-तः सरिदेवैषं । उर्वशी पुरुरवसमपहा-य न समुद्राभि^० &c. K. अथ वा प-रमार्थं सरिदियं । नोर्वशी कथमन्यथा पुरु^० &c. P. परमार्थतः सरिदेवैषं नो-र्वशी पुरुरवसं विहाय &c.

6-7. A.N.N₂. भवति for भविष्य-ति. K. om. भवतु. A.B. ins. नाम after श्रेयांसि. For अमुं, G.K. read तं. N.N₂. निर्वेदप्राप्याणि श्रेयांसि भव-न्ति. For मे, G.K. have मत्^०. For सुनयना, G.K. read सुवदना.

8. P.A.N.N₂. om. the stage-
direction for which B. has
only विभाव्य. K. च after अवलो-
क्य. B.P. om. हन्त.

13. A.B. परिक्रम्य and N.N₂. परि-
क्रम्याशौकमवलोक्य for विलोक्य,
which P. omits. A. प्रियावृत्ता-
न्तोपलम्भाय. N.N₂. प्रियावृत्तान्तोपा-
लम्भाय. B.P. अमुं तावत्प्रियावृत्तान्ता-
य सारङ्गमासीन[P. आसन्नं]मभ्यर्थये.
N.N₂. before इमं तावत् &c.
read as follows:

रक्तशौक कृशोदरी क्व नु गता
न्यक्त्वानुरक्तं जनं

पवनभूयमानमूर्धनमवलोक्य ।

नो दृष्टेति मुञ्चैव चालयसि य-

कृष्णशारच्छिवियोंसौ दृश्यते काननश्रिया ।

वनशोभावलोकाय कटाक्ष इव पातितः ॥ ३१ ॥

विलोक्य । किं नु खलु मामवधीरयन्निवान्यतोमुखः संवृत्तः । दृष्ट्वा ।

अस्यान्तिकमायान्ती

शिशुना स्तनपायिना मृगी रुद्धा ।

5

तामयमनन्यदृष्टि-

भुम्नग्रीवो विलोकयति ॥ ३२ ॥

हंहो यूथपते

अपि दृष्टवानसि मम प्रियां वने

कथयामि ते तदुपलक्षणं शृणु ।

10

पृथुलोचना सहचरी यथैव ते

सुभगं तथैव खलु सापि वीक्षते ॥ ३३ ॥

कथमनादृत्य मद्वचनं कलत्राभिमुखं स्थितः । उपपद्यते । परिम-

द्वाताभिभूतं शिरः ।

उत्कण्ठाघटमानषट्दण्डा-

संघट्टेष्य[N₂.E]च्छदः

तस्यादाहतिमन्तरेण भवतः

पुण्योद्गम्यं कुतः ॥

For अभ्यर्थये G.K. read अभ्यर्थयिष्ये.

1. The Mss. कृष्णसार°. We with Kātavema. G.°स्थविः for °च्छविः G.K.लभ्यते for दृश्यते. N.N₂. read the stanza thus: कृष्णसारच्छवियोंसौ[corrected from °योंसौ in both] दृश्यते काननप्रिया । वनशोभावलो- (sic)काय कटाक्ष इव पातितः, a correction apparently into hopeless corruption !
2. G.K.मेघकालावलीकाय. U.वन.

शशाव°. We with B.P.A. N.N₂.

3. For विलोक्य, G.K. उपसृत्य. B. P. om. विलोक्य. N.N₂. om. नु. K. ins. एव after माम्. P.om. इव. G. om. दृष्ट्वा.
4. B. ins. अये २ before अस्य &c. A. यस्य for अस्य.
6. K.मां for तां.
7. G.भग्नग्रीवो.—For विलोकयति, G. K. अवलोकयति.

4. B. ins. अये २ before अस्य &c. A. यस्य for अस्य.

6. K.मां for तां.

7. G.भग्नग्रीवो.—For विलोकयति, G. K. अवलोकयति.

8. B.अहो for हंहो. B.A.N.N₂. हरिणयूथ°.

9. A.न वा, and G.सखे, for वने.

12. K.सुभगा. N.N₂.सा विलोक्यते for सापि वीक्षते. K.वीक्षते.

13. For मत्°, G. has मदीयं. A.N.

वास्पदं दशाविपर्ययः । इतो वयं— परिक्रामितकेनावलोक्य । शिलाभेदा-
न्तरगतं किमेतदालोक्यते ।

प्रभालेपी नायं हरिहतमृगस्यामिषलवः

स्फुलिङ्गः स्यादग्नेर्गगनमभिवृष्टं पुनरिदम् ।

5

विभाव्य ।

अये रक्ताशोकस्तवकसमरागो मणिरयं

यमुद्धतं पूषा व्यवसित इवालम्बितकरः ॥ ३४ ॥

हरति मे मनः । आदास्ये तावदेनम् । अथ वा

मन्दारपुष्पैराधिवासितायां

यस्याः शिखायामयमर्पणीयः ।

10

सैव प्रिया संप्रति दुर्लभा मे

- N₂. कलत्राभिमुखः संवृत्तः. B. कल-
त्राभिमुखस्थितः. G.K. कान्ताभिमुखं
प्रस्थितः. = G. उपयुज्यते for उपपद्यते.
A.N.N₂. ins. हि after उपपद्यते.
1. P. ins. मे after °स्वदं. A.N.
°विपर्ययः; and N₂. °विपर्ययः
(sic), for °विपर्ययः. G.K. insert
सुखमास्ता भवान् after °विपर्ययः. =
P. गच्छामः after इतो वयम्. G.
परिक्रामितकेन. P. पुरो before अव-
लोक्य. = N. bef. इतो वयम् has:—
क्वाकार्यं शशलभ्यमणः क्व च कुलं
भूयोति सा दृश्यते
दोषाणामुपशान्तये श्रुतमहो
कोपेति कान्तं मुखम् ।
किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतत्रियः
स्वप्नेति सा दुर्लभा
चेतःस्वास्थ्यमुपैहिकः खलु युवा
धन्यावरं आस्यति ॥

- G.K. insert अये किं नु खलु
after अवलोक्य.
2. A.N. किमिदं for किमेतद्. G.K.
A. ins. नितान्तरक्तम्, and N.
= N₂. नितान्तरक्तं भेदान्तर्गते[तं?],
before आलोक्यते.
3. N.N₂. प्रभातेपीनोयम् (=प्रभाते पी-
नोयम्). A.B.K. प्रभालेपी नोयं.
4. G.K. उद्देः for अग्नेः. K.P. गह-
नम् for गगनम्.
5. N.N₂. om. विभाव्य.
6. N.N₂. अयं for अये. B.P. °प्रसव°
for °स्तवक°.
7. N.N₂. K.P. समुद्धर्तुम् for यमुद्ध-
र्तुम्. = For व्यवसितः, G. has अ-
व्यवसितः. = A. आसञ्जित°, and N.
N₂. आसिञ्जित°, for आलम्बित°.
8. B. ins. अहो अयं before हरति.
10. K.P. तस्याः for यस्याः.

किमेनमस्त्रोपहतं करोमि ॥ ३५ ॥

नेपथ्ये । घत्स गृह्यतां गृह्यताम् ।

संगमनीय इति मणिः

शैलसुताचरणरागयोनिरयम् ।

आवहति धार्यमाणः

5

संगममचिरात्प्रियजनेन ॥ ३६ ॥

राजा । कर्णे दत्त्वा । को नु खलु मामेवमनुशास्ति । दिशोवलोक्य । अये
अनुकम्पते मां कश्चिन्मृगचारी मुनिर्भगवान् । भगवन् अनुगृही-
तोऽस्म्यहमुपदेशाद्भवतः । मणिमादाय । हंहो संगमनीय

तया वियुक्तस्य विलग्नमध्यया

10

भविष्यसि त्वं यदि संगमाय मे ।

ततः करिष्यामि भवन्तमात्मनः

शिखामणिं बालमिवेन्दुमीश्वरः ॥ ३७ ॥

1. G.अस्त्रोपहतम्. B.आस्त्रोप°. K.
अभूत°. P.आस्त्राभिहतं.

2. A.N.N₂.B.U.om.वत्स, and
G.K. do not repeat गृह्यताम्.
B. reads संगमनीयतां २.

3. K.U.मणिरिह for इति मणिः.

6. U.आशु for अचिरान्. N.N₂.
प्रियजनस्य.

7-9. A.का खलु मामेवमनुशास्ति.
G.को मामेवानुशास्ति and N.N₂.
B. को नु खलु मामेवमनुशास्ते[B
शास्ति]. K.को नु मामेवं शास्ते. P.
को नु खलु मामनुकम्पते । विभाव्य ।
अयि अनुकम्पते मां भगवान्गजचर्म-

वासाः । भगवन्ननुगृहीतोऽस्मि. N.N₂.
om. दिशोवलोक्य and read अयम-
नुगृह्यते[?गृह्यते?] मां भगवान्गजचर्म-
वासाः. G.K.omit मां.—After मां
A. goes on thus: भगवान् गजचर्म-
वासाः, and B. भगवान्मृगचर्मचारी
भर्गः । भगवन् अनुगृहीतोऽस्मि महतो-
स्मादुपदेशान्. K.कश्चन मुनिर्मृगचारी
भगवान् अनुगृहीतोऽस्मि अहमुपदेशा-
द्भवतः. G. omits भगवन्. N.N₂.
om.अहम्.B.अयि for हंहो. P.अये.

10. G.N.N₂.वियुक्तस्य.

12. G.तदा.

13. G.शिखामणिं.

परिक्रम्यावलोक्य च । अये किं नु खलु कुसुमरहितामपि लतामिमां
पश्यतो मे रतिरूपलब्धा । अथ वा स्थाने मनोरमा ममेयम् ।
इयं हि

तन्वी मेघजलार्द्रपल्लवतया धोताधरेवाश्रुभिः

5

शून्येवाभरणैः स्वकालविरहाद्विश्रान्तपुष्पोद्गमा ।

चिन्तामौनमिवास्थिता मधुलिहां शब्दैर्विना लक्ष्यते

चण्डी मामवधूय पादपतितं जातानुतापेव सा ॥ ३८ ॥

यावदस्याः प्रियानुकारिण्याः परिष्वङ्गप्रणयी भवामि । इति लता-
मालिङ्गति ।

10

| ततः प्रविशति तत्स्थान एवोर्वशी ।

राजा । निमीलिताक्ष एव स्पर्शं रूपयित्वा । अये उर्वशीगात्रसंपर्कादिव निर्वृतं

मे शरीरम् । तथापि न पुनरस्ति विश्वासः । कुतः

समर्थये यत्प्रथमं प्रियां प्रति

क्षणेन तन्मे परिवर्ततेन्यथा ।

15

अतो विनिन्दे सहसा विलोचने

1. G.K.om. अये. N.N₂.P. om.
किं नु खलु. G.N.N₂. om. अपि.

P.B.इमां लताम्. K.om. इमां.

2. For पश्यतो मे रतिरूपलब्धा, G.
K. have पश्यता रतिरूपलब्धते
मया. A.N.N₂.मनोरमेयं मम, and
K.मनो रमते, for मनोरमा ममेयम्.
B. मनोरमा ममेवैयं for मनोरमा
ममेयम् । इयं हि.

4. N.N₂. °पल्लवमया.

6. A.B.P.आश्रिता, and N. श्रिता,
for आस्थिता. A.N.B.मधुकुतां.

7. K.तन्वी for चण्डी. For अवधू-
य, G.K. read अवधूर्य. A.जातानु-
तापैव.

8. B.आलिङ्ग्य रियतः for आलिङ्गति
P.आलिङ्गते.

10. A.N.N₂.तदीयस्थानमाक्रम्य for
तत्स्थान एव. B.P.तदीयं स्थानमा-
श्रित्य.

11. G.om.एव. N.N₂.अपि,forअये. =
P.°सङ्गान्, and A.B. °संसर्गात्, for
°संपर्कात्. N.N₂. °गात्रं संस्पृशदिव.

12. P.om. मे before शरीरं. G.श-
रीरं मे निर्वृत्तम्. N.N₂.K. हृदयम्,
B. गात्रं, for शरीरं. G.K.om.
तथापि. P.ins. मे before विश्वासः.

14. P.क्रमेण for क्षणेन. P.परिवृत्तम्.

15. B.P.ततो for अतो. A.N.N₂.
विमुद्रे for विनिन्दे.

करोमि न स्पर्शविभावितप्रियः ॥ ३९ ॥

शनैश्चक्षुस्न्मील्य । कथं सत्यमेव प्रियतमा ।

उर्व. । वाचं विमृश्य । जेदुं जेदु महाराओ ।
राजा ।

त्वद्वियोगोद्भवे तन्नि मया तमसि मज्जता ।

दिष्ट्या प्रत्युपलब्धासि चेतनेव गतासुना ॥ ४० ॥

उर्व. । अभ्यन्तरकरणाए मए पच्चख्खीकिद्वुत्तन्तो खु महाराओ ।

राजा । अभ्यन्तरकरणयेति न खलु ते वचनार्थमवैमि ।

उर्व. । कैहइस्सं । इमं दाव पसीदु महाराओ जं मए कोववसं गदाए
एदं अवथ्यन्तरं पाविदो महाराओ ।

5

10

१ जयतु जयतु महाराजः । — २ अभ्यन्तरकरणया मया प्रत्यक्षी-
कृतवृत्तान्तः खलु महाराजः । — ३ कथयिष्यामि । एतत्तावत्प्रसीदतु
महाराजो यन्मया कोपवशं गतयैतदवस्थान्तरं प्रापितो महाराजः ।

1. B. स्पर्शनभावितप्रियः.

2. A.B.N.N₂. शनैश्चक्षुस्न्मील्यन् for
शनैश्चक्षुस्न्मील्य. K.om. शनैः. B.
सहर्षम् before कथं. For सत्यमेव,
G.K. सैव मे. N.N₂. om. कथं,
and read त्वमेव प्रियतमा for स-
त्यमेव प्रियतमा. B.om. कथं. B.
प्रिया. — P. शनैश्चक्षुस्न्मील्यन् । कथं सत्य-
मेवोर्वशी. — K. इति मूर्छितः पतति
after प्रियतमा.

3. A. प्रमृश्य, and P. उत्सृज्य, for
विमृश्य. B.P. जेदु. G. जयदु जयदु.
A. जभदु जभदु.

5. B. ins. कल्याणि न तावदहं प्रसा-
दयितव्यः, and K. संज्ञां लब्ध्वा प्रिये,
before त्वद् &c. — A.N.N₂. P. त्व-
द्वियोगोद्भवे चण्डि. B. तद्वियोगोद्भवे च-
ण्डी. K. तद्वियोगभवे.

6. N.N₂. त्वमुप^० for प्रत्युप^०.

7. K.U. अन्तःकरणप^०. N.N₂. क-
रणाए. N. कद्वुत्तन्तो. N.N₂. B.
K.om. खु. B. पच्चख्खउत्तन्तो महा-
राओ. K.G. भगवेत्खिद्वउत्तन्तो. P.
पच्चख्खउत्तन्तो.

8. B.P.G.K.N.N₂. उत्तरकरणाहमि-
ति. U. अन्तःकरणमिति. We with
A. — A.P. अवगच्छामि for अवैमि.
K. reads the ते after अवैमि.

9. G.N.N₂. कथयिस्सं. K. कथइस्सं.
P. गहिस्सं. We read इमं with
B. and Kāṭavema. The other
Mss. omit it. A.K. पसीभदु. B.
om. जं मए. A.N.N₂. रोसवसं.

10. B.P. इमं for एदं. For पाविदो
महाराओ, G. K. उववादिदं महारा-
अस्स.

राजा । कल्याणि न तावदहं प्रसादयितव्यः । त्वद्दर्शनादेव प्रसन्न-
वाह्यान्तःकरणोन्तरात्मा । कथय कथमियन्तं कालमवस्थिता
मया विना भवती ।

5 उर्व. । सुगण्डु महाराओ । भववदा कुमारेण सासदं कुमारवदं
गेण्हिअ अकलुसो णाम गन्धमादणकछो अइसासिदो किदो अ
एस विही ।

राजा । क इव ।

उर्व. । जा इमं पदेसं इत्थिआ पविस्सदि सा लदाभावेण परिणमिस्स-

१ शृणोतु महाराजः । भगवता कुमारेण शाश्वतं कुमारव्रतं गृही-
त्वाकलुषो नाम गन्धमादनकच्छोऽध्यासितः कृतश्चैव विधिः ।—२ या
एतं प्रदेशं स्त्री प्रवेक्ष्यति सा लताभावेन परिणम्यति । गौरीचरणसं-

1-3. For कल्याणि G. K. have
सुन्दरि. A.N.N₂.यतः before
त्वद्दर्शनात्. B.N.N₂.P.om. एव.
K.प्रसन्नः सवाह्यान्तःकरणो ममान्त-
रात्मा. A.B.°वाह्याभ्यन्तर° N.
N₂. वाह्याभ्यन्तर° (sic). A.N.
N₂.B.मम.before अन्तरात्मा. G.
K. insert तत् before कथय.
The order is different in N.
N₂.कथय कथं मया विना भवतीयन्तं
कालं स्थिता. A.कथय कथमियन्तं
कालं मया विना भवती स्थिता. B.
मया विना स्थितासि for अवस्थिता
मया विना भवती. P.कथमियन्तं का-
लं मया विना स्थितासि.

4-6. G.सुगण्डु. K.ins पुरा before
भववदा. A.N.N₂.B.महासेणेण for
कुमारेण. G.सभं for सासदं. K.

सासभं. B.सासदं. N.N₂.कुमार-
वदं.—B.P.गण्हिअ. G.B.अकलुसो.
K.अकलुसो. G. and K. some-
what desirably insert अभं
the former before गन्ध° and
the latter before अकलुसो.
But the other Mss. omit it.
N.N₂.°मादनपदेसो. P.°मादनअ-
छो. B.किदो. B.om. अ. K.च for
अ. G.K.P.एसो.

7. B.कथमिव. P.किमिति.

8. G.अत्थिआ. N.N₂.जा इत्थिआ
इमं पदेसं पविस्सदि सा &c. A.पवि-
सिहिरस्सदि, and G.K.अक्कमिरस्सदि,
for पविस्सदि. B.P.परिणमिस्सदित्ति
गोलीचलणरागसंगमणीअं मणिनि-
मित्तं विणा तदो ण मुत्थिस्सदित्ति ।
गुदसावसेमूढहिअआ अहं देवदासमअं

दि । गोरीचरणसंभवं मणिं विना ततो न मुञ्चिस्सदिति । साहं
गुरुसावसंमूढहिअभा देवदासमअं विमुमारिअ भगिहीदाणुणभा
कुमारवणं पविष्ठा । पवेसाणन्तरं एव वासन्ती लदा संवृत्ता ।

राजा । सर्वमुपपन्नम् ।

रतिखेदसुप्तमपि मां

शयने या मन्यसे प्रवासगतम् ।

सा त्वं प्रिये सहेयाः

कथं मदीयं चिरवियोगम् ॥ ४१ ॥

इदं तद्यथाकथितं त्वत्संगमनिमित्तं मुनेरुपलभ्य मणिप्रभावादा-
सादिता त्वमस्माभिः । मणिं दर्शयति ।

5

10

भवं मणिं विना ततो न मोक्षयत इति । साहं गुरुशापसंमूढहृदया देव-
तासमयं विस्मृत्य अगृहीतानुनया कुमारवनं प्रविष्टा । प्रवेशानन्त-
रमेव वासन्ती लता संवृत्ता ।

आभारं विमुमारिअ भगिहीदाणुणभा कु-
मारवणं पविष्ठा । पवेसाणन्तरं एव
वासन्ती लदा संवृत्ता । P.परिणमिस्स-
दिति गोरीचरणसंभवमणिनिमित्तं वि-
णा न मुञ्चिस्सदिति गुरुसावमूढहि-
अभा अहं देवदासमअं विमुमारिअ
भगिहीदाणुणभा कुमारवणं पविष्ठा ।
पवेसाणन्तरं वासन्दिआ संवृत्ता ।

1. A. °चरणभवं. A. ins. अ after
विणा. K. °संभवमणि. A. मुञ्चिस्सि-
दिति. N. K. मुञ्चिस्सदिति, and N₂.
मुचि°. A. N. N₂. तं एव अहं for
साहं. B. om. साहं.

2. A. N. N₂. °मूढ° for °संमूढ°.
N. N₂. देवसावं विमुमारिअ भगिहीदा-
णुणभा &c. G. K. विमुमारिदहि. A.
भगिहीदाणुणभा.

3. K. कुमालवणं. A. N. N₂. पविष्ठा हि.

N. N₂. om. एव. A. N. N₂. वासन्ती
लदा [N. N₂. दा] हि संवृत्ता. K. जेव
लदा हि संवृत्ता. G. एव लदाभावेण
मदा [sic] संवृत्ता.

4. K. ins. प्रिये before सर्वम्.

6. G. deest : या मन्यसे up to चिर°
in the fourth pāda.

7-8. B. P. अवले for प्रिये. K. सा त्व-
मिहैतदवस्थं कथं सहेयाश्चिरवियोगम्.

9. G. K. om. इदं. N. N₂. यथा° for
तद्यथा°. P. तावत् for तत्. A. N.
N₂. °समागम° for °संगम°. A.
P. उपलब्धम् for उपलभ्य, and
N. N₂. मणिरुपलब्धं for मुनेरुपल-
भ्य. K. पुनः for मुनेः. B. उपलब्धो
मणिरयम् । मणिप्रभावात् &c.

10. A. N. N₂. उपलब्धा for आसादिता.
B. P. अस्माभिरिति, and B. om.

उर्व. । अम्मो संगमणीओ । अदो खु महाराएण भालिङ्गिदमेत्त
एव्व पकिदथ्यम्हि संवत्ता । मणिमादाय मूर्धनि वहति ।

राजा । एवमेव सुन्दरि क्षणमात्रं स्थीयताम् ।

स्फुरता विच्छुरितमिदं

5

रागेण मणेल्लाटनिहितस्य ।

श्रियमुद्रहति मुखं ते

बालातपरक्तकमलस्य ॥ ४२ ॥

उर्व. । मेहन्तो खु कालो तुह पड्डाणादो णिग्गदस्स । असुभन्ति मं
पकिदिओ । ता एहि णिवुत्तम्ह ।

10 राजा । यदाज्ञापयति भवती ।

१ अहो संगमनीयः । अतः खलु महाराजेनालिङ्गितमात्रैव प्रकृति-
स्थास्मि संवृत्ता ।— २ महान्खलु कालस्तव प्रतिष्ठानान्निर्गतस्य । अ-
सूयन्ति मद्यं प्रकृतयः । तदेहि निवर्तावहे ।

the stage-direction.

1. N.N₂.P.अम्मो for अम्मो. B. अंहे. P. °गमणीयो. K. °गिदमेत्ता.
2. A.पयदिथ्यम्हि. G.परिकिदथ्यम्हि. P.पकिदथ्यम्हि संवत्ता. N.N₂.पअ-
दिन्याम्हि. B.किदथ्यम्हि. K.एव्व प-
किदिं भावणम्हि । राजा । ललाटे
मणिं निवेश्य । स्फुरता &c.—A.P.
वन्दते, and N.N₂.वन्दे for मूर्धनि
वहति. B.इति मणिमादाय वन्दते.
3. G.सुन्दरि precedes एवमेव.
4. A.ततः and N.N₂.यतः before
the stanza.
8. A.महाराभ, N.N₂.महाराओ, and
K.पिअंवद, before महन्तो.—G. in-

serts गदो after कालो. G.तव for
तुह. K.अम्हाणं. B.पड्डिणादो. K.
णिग्गदाणं. P.असूअभन्ति. N.N₂.
असूअस्सन्ति. B.ता असूअस्स-
न्ति. A.असूअस्सन्ति. A.N.N₂.
om. मं. K.कदाइ असूअन्ति पइदि-
ओ अहो ता एहि गच्छम्ह.

9. A.पकिदीओ. B.पकिदओ. K.पइ-
दिओ. N.N₂.पकीदीओ. A.णिअत्ते-
मो. N.N₂.णिअत्तिम्हो. G.णिओत्त-
म्ह. P.एहि णिवुत्तम्ह for ता एहि&c.
10. K.आह for आह्वापयति. B. om.
भवती. K. ins. इत्युत्तिष्ठतः after
भवती.

उर्व । कहं महाराभो गन्तुमिच्छुदि ।

राजा ।

अचिरप्रभाविलसितैः पताकिना

सुरकार्मुकाभिनवचित्रशोभिना ।

गमितेन खेलगमने विमानतां

नय मां नवेन वसतिं पयोमुचा ॥ ७३ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

। विक्रमोर्वशीये चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

१ कथं महाराजो गन्तुमिच्छति ।

1. A.N.N₂. om. ता bef. कहं. A.
N₂.कथं. K.अथ कथं उण. B.गन्तुं
इच्छुदि. P.K.गन्तुं.
3. A. °विलसितान्. N.N₂.B. °विल-
सितोप्यताकिना.

4. A.N.N₂.हारि° for सुर°.
5. K.गमनेन for गमितेन.
6. For नवेन, G. reads अनेन.
K.जवेन.
7. B. इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता.

। ततः प्रविशति परितुष्टो विदूषकः ।

विदूषकः । 'दिष्टिआ चिरस्स कालस्स उव्वसीसहाओ णन्दणवणप्पमु-
हेसु देवदारण्णेषु विहारिअ पडिणिवुत्तो पिअवअस्सो । दाणिं
ससक्कारोवआरेहिं पकिदीहिं अणुरज्जन्तो रज्जं करेदि । असं-
5 ताणत्तणं वड्जिअ ण किंवि से हीणं । अज्ज तिहिविसेसोत्ति

१ दिष्ट्या चिरस्य कालस्योर्वशीसहायो नन्दनवनप्रमुखेषु देवता-
रण्येषु विहृत्य प्रतिनिवृत्तः प्रियवयस्यः । इदानीं ससत्कारोपचारैः प्रकृति-
भिरनुरज्यमानो राज्यं करोति । असंतानत्वं वर्जयित्वा न किमप्यस्य
हीनम् । अद्य तिथिविशेष इति भगवत्योर्गङ्गायमुनयोः संगमे देवीभिः

1. U.परिदुष्टो. K.दुष्टो.
2. U.ही ही भोः before दिष्टिआ for which it reads दिष्टिआ. K. too ins. ही ही भोः bef. दिष्टिआ. P.चिर-कालस्स. N.N₂. For "णन्दण ° &c. up to करेदि," सङ्गणं रजन्तो रज्जं करिस्सदि. P.उव्वसीसहिदो. G. inserts तत्तभवं, U.तत्तभवं राआ, and K.तत्तभवं राआ, after °सहाओ.
3. A.देवारण्णेषु. G.देवदारेषु. U.ण-न्दवअणमुहेसु पदेसेसु for णन्दणव-णप्पमुहेसु देवदारण्णेषु. P.णन्दणप्प-मुहेसु. K.पदेसेसु. G.U.K. om. पिअवअस्सो. P. om. पिअ °. U.

पाडि °. U.पविसिअ अत्तणो णअरं after पडिणिवुत्तो.

4. A.सकब्जानुसारेण, B.सो कब्जा-णुसारिणीहिं, and P.किदसक्कारहिं, for ससक्कारोवआरेहिं. A.पकिदि अ-णुरज्जन्तो रज्जं करिस्सदि. P.रज्जिदो रज्जं करेदि. U.स्सकब्जाणुसासणेण पइदिमण्डलं for ससक्कारोवआरेहिं प-किदीहिं. K.पविसिअ णअरं सकब्जाणु-सासणेण पइदिमण्डलं अणु ° &c. for दाणिं up to अणु °. B.अणुरज्जमा-णो.
5. U.आं before असंताण °. A. असंताणदं. N.N₂.असंताणअं. P. असंताणं. K.संताणअं. U.से ण कि-

भभवदीणं गङ्गाजमुणाणं संगमे देवीहिं सह किदाहिसेओ
संपदं उवआरिअं पविट्ठो । ता जाव तत्तभवदो अलंकरिअमाणस्स
अणुलेवणमल्ले अगभागी होमि । इति परिक्रामति ।

नेवथे । हंधी हंधी दुऊलत्तरच्छुदे तालवण्टाधारे णिखिवविअ

सह कृताभिषेकः सांप्रतमुपकार्या प्रविष्टः । तद्यावत्तत्रभवतोऽलंक्रियमाण-
स्यानुलेपनमाल्येग्रभागी भवामि ।

१ हा धिक् हा धिक् दुऊलोत्तरच्छदे तालवृन्ताधारे निक्षिप्य

वि सोअणीअं for ण किंवि से हीणं.
N.N₂.वड्जिअ मण्णे किंवि से ओ-
हीणं. B.वअणिअं for हीणं. P.वअ-
णिड्जं णथि for ण किंवि से हीणं.
K.से ण किंवि सोअणीअं for ditto.
A.U.K.तिभि°.

1. N.N₂.K.भवदीणं. N.N₂.गङ्गाय-
मुणाणं. A.G. have °जउणाणं. U.
N.N₂.संगमं. K.N.N₂.देवीए for
देवीहिं. U. किदमिसेओ. B. P. K.
किदाभि°. N.N₂.कदाहिसेसो.
2. N.N₂.संवदं. B.उपकरिअं. G.om.
उवआरिअं and has अलंकरिदुं in-
stead. B.पविट्ठो. G.B.P. om. ता.
U.K. om. तत्तभवदो. B.P.तत्तहो-
दो. For अलंकरिअमाणस्स &c. N.
and N₂. have पसाहिअमाणस्स अणु-
लेवणमने[miswritten for ल्ले?]
अगगदो भवीअ अणन्तरो होमि । परि-
क्रामति. A. N. N₂. पसाधीयमाणस्स
for अलंकरिअमाणस्स.
3. For अणुलेवणमल्ले G. reads
अङ्गाणुलेवणपदादेण मल्लेसु. We
with A.N.N₂. and Kāṭave-
ma who reads अणुलेवणे मल्लेसु

अ.=U.K. °लेवणमल्लभाइभादुत्त[K.
भादुत्त]रो for °लेवणमल्ले अगग-
भागी. B.अणुलेवणे and a lacu-
na instead of मल्ले and goes
on अगगहीई अहं अणन्तरो होमि.
P.अणुलेवणमल्लेवि अगगभाई अणन्त-
रो होमि. A.अगगभाई अणन्तरो हो-
मि. U. om. the stage-direc-
tion इति &c.

4. N.N₂. give the speech
thus एसो खु लोभोत्तरकदतालवेट-
[sic लवेट?]पिहाणे णिखिवविअ णी.
अमाणो अच्चरवितासवदीए मोल्लिरअ-
णो मणी इदो आमिससङ्किणा गिद्धेण
अखिखत्तो. B.हध्धि २ दुऊलुत्तरच्छ-
देकलभोदभाअणे णिखिवविअ आणी-
अमाणो उवसीविलासोजिताए मोल्लिर-
अणाए पभा[ओ?]जिदो मणि आमि-
ससङ्किणा गिद्धेण अखिखत्तो. K.ह-
ध्धि हध्धि एस तालवेण्टविआणं णि-
खिवविअ णीअमाणो अथराविरहिदेण
मउल्लिणअणदाए पओइदो मणी आ-
मिससङ्किणा गिद्धेण आखिखत्तो. P.
हध्धि हध्धि दुऊलोत्तरच्छुदे तालउन्त-
विआणे भाअणे णिखिवविअ णिअमा-

णीअमाणो मए भट्टिणो अभ्भन्तरविलासिणीमोलिरअणजोगो
मणी आमिससङ्किणा गिद्धेण आखिखत्तो ।

विदू. । कर्णं दत्त्वा । अञ्चाहिदं । परं बहुमदो खलु सो वअस्सस्स संग-

मणीओ णाम चूडामणी । अदो खु असमत्तणेवथो तत्तभवं

5

आसणादो उट्ठिअ इदो एव्व आअच्छुदि । जाव णं उवसप्पामि ।

नीयमानो मया भर्तुरभ्यन्तरविलासिनीमोलिरत्नयोग्यो मणिरामिषश-
ङ्किना गृध्रेणाक्षितः ।

१ अत्याहितम् । परं बहुमतः खलु स वयस्यस्य संगमनीयो नाम
चूडामणिः । अतः खल्वसमाप्तनेपथ्यस्तत्रभवानासनादुत्थाय इत एवा-
गच्छति । यावदेनमुपसर्पामि ।

णी अञ्चराविलासपरिइदामौलीरअणाए
पभोजइदव्वो मणि आमिससङ्किणा
गिद्धेण अखिखत्तो. B.इत्थि २.
A.N.N₂. insert एसो before
दुऊल° &c. A.दुऊलोनर°. G.
दुऊलनरच्छिदे. A. तालवेण्टविहाणे.
G.तालयन्ताभारे. After निखिखवि-
अ, A. goes on: णीअमाणो अ-
ञ्चराविलासवदीए मौलीरअणाए उइदो
मणी आमिससङ्किणा गिद्धेण अखिख-
त्तो. U. reads the passage
from हध्थी &c. thus: हद्धी हद्धी
एसो तालवेण्टविहाणं निखिखविअ णी-
अमाणो मुजलिदलोअणदाए ण पभोज-
दो मणी आमिससङ्किणा गिद्धेण आ-
खिखत्तो. G. ०रिअण° for ०रअण°
and अविखिखत्तो for आखिखत्तो.

3. U.K.आकर्ण्य for कर्णं दत्त्वा and
read अञ्चाहिदं twice. B.reads
हु अञ्चाहिदं अञ्चाहिदं. P. स्वगतम्
after दत्त्वा, and goes on अ-
ञ्चाहिदं परं बहुमदो सो वअस्सस्स स-

गमणिअणामहेओ मणी । अदो &c.
A.N.N₂. अविहा २ after दत्त्वा.
A.N.N₂. बहुमदो, G.परमाहिमदो,
and U.K.परमबहुमदो, for परं
बहुमदो. U. खलु. B.om. खु. N.
N₂. विअवअस्सस्स. G. and B.
संगमणीअणामहेओ. B.संगमणीअ-
णामहेयो.

4. A.N.N₂.P. om. चूडा°. B.
चूडामणि. U.खु. G. inserts
अअं after खु. G. ०णवत्सो. B.
असमात्तणेवच्चो एव्व अत्तभवं. K.
०णवत्थो जेव्व. P. ०णवच्छु. U.जेव्व
भवं, and P.वअसो, for तत्तभवं.

5. U. आसणादो. N.N₂.आसणाओ.
G.om.उट्ठिअ. P. उट्ठिदो. U.
simply उट्ठिदो for इदो एव्व
आअच्छुदि. So K. आसणादो उ-
त्थिदो ता पासपरिवत्तो होमि. N.
N₂. om. एव्व. U.ता पासप-
रिवत्ती होमि for जाव णं.

। ततः प्रविशति सावेगपरिजनो राजा ।

राजा ।

आत्मनो वधमाहर्ता क्वासौ विहगतस्करः ।

येन तत्प्रथमं स्तेयं गोप्तुरेव गृहे कृतम् ॥ १ ॥

किरातो । एसो एसो खु मुहकोडिलग्गहेमसूत्तेण मणिणा आलिहन्तो

5

विअ आआसं पडिभमदि ।

राजा । पइयाभ्येनम् ।

असौ मुखालम्बितहेमसूत्रं

विभ्रन्मणिं मण्डलचारशीघ्रः ।

अलातचक्रप्रतिमं विहंगम्

तद्वागरेखावलयं तनोति ॥ २ ॥

10

किं नु खलु कर्तव्यम् ।

१ एष एष खलु मुखकोटिलग्गहेमसूत्रेण मणिणा आलिखन्नि-
वाकाशं परिभ्रमति ।

उवसणामि. B. आअहुइ. A.P. उप-
सणामि. After उवसणामि G.
goes on: राजा । प्रविश्य सावेगं प-
रिजनमवलोक्य । रे रे रैवतक रैवतक
आत्मनो &c. U.K. after the
end of Vidūshaka's speech :
इति निःक्रान्तः प्रवेशकः । ततः प्रवि-
शति राजा विदूषकश्च कञ्चुकीरेचकौ-
[K. °रैवतकौ] परिजनश्च । राजा ।
रेचक [K. परिजनं विलोक्य रैवतक]
आत्मनो वधम् &c. But A.N.N₂.
B. P. and G. agree in giv-
ing no stage-direction indi-
cating that there is the end
of a *praves'aka* here.

3. For वधमाहर्ता G. has वधकोहर्ता.

5-6. For किरातो G.K.U. read

किरातः. A.N.N₂.om. एसो एसो खु.
U.K.P. om. one एसो and B.
om. खु. U.मुहग्गकोडि°. B.अग्ग-
मुहकोडि°. K.om. मणिणा. N.N₂.
अलिहन्तो. N.N₂. परिभमदि. U.
संभमदि. K संभमइ. G.अणुलिम्पतो
आसाधरिं भमइ for आलिहन्तो विअ
आआसं पडिभमदि. B.परिभमइ.
U.K. अणुरञ्जभन्तो for आलिहन्तो.

7. G. पइयामः.

9-11. B.P. °चारु शीघ्रम्. G.
मण्डलचारशीघ्रः. U.K.मण्डलशीघ्र-
चारः. N.N₂.आलात°. P.करोति
for तनोति.

12. For किं, G. B. and P.कयं.
P.om. खलु.

विदू. । उपेत्य । अलं एथ्य धिणाए । अवराही सासणीओ ।

राजा । सम्यगाह भवान् । धनुर्धनुस्तावत् ।

[निष्क्रान्ता अनुमोहिणी यवनी ।

राजा । वयस्य न दृश्यते विहंगः ।

510 विदू. । इदो दखिखणन्तेण अवगदो सासणीओ कुणपभोअणो ।

राजा । परिवृत्यावलोक्य । दृष्ट इदानीम् ।

प्रभापल्लवितेनासौ करोति मणिना खगः ।

अशोकस्तवकेनेव दिङ्मुखस्यावतंसकम् ॥ ३ ॥

१ अलमत्र घृणया । अपराधी शासनीयः । — २ इतो दक्षिणान्ते-
नापगतः शासनीयः कुणपभोजनः ।

1. G.हिंसाधिणाए. B.हिंसासङ्गाए. B. ins.एसो bef. सासणीओ. P.अहिं-
साधिणाए एसो अवराही सासणिज्जो.
A.N.N2. read उपेत्य विदूषकः,
and A. reads the speech
thus: किं एथ्य चिन्तणीअं णं सो
अवराही सासणीओ. N.N2.किं णु
एथ्य चिन्तणीअं अवराओ एसो सास-
णीओ. U.K.om. उपेत्य and have
भो अलं एथ्य धिणाए । अवराओ [K.
ही] सासणीओ.

2. G.सम्यग्भवानाह. A.N.N2. om.
तावत्. B.K.P. do not repeat
भनुः.

3. A.B.P.यवनी[P.°निका] । एसा
आणइस्सं । निष्क्रान्ता. N.N2.जवनी ।
एसा अणइस्सं । निष्क्रान्ता । B.परि-
जनः । जं भट्टा आणवेदिनि निष्क्रान्तः.

4. A.N.N2.B. om. वयस्य and
read the rest of the speech
thus: न दृश्यते क नु खलु

[B.स्यात्] गत इति [B.om. गत
इति]. U. altogether omits
the speech वयस्य &c. K. राजा ।
दृश्यते विहगाश्रमः. P.न दृश्यते क
नु खलु.

5. A.inserts भो before इदो, and
सो before सासणीओ. N.N2.
corruptly सो सउणीओ कुणपभोअ-
णो for सासणीओ कुणपभोअणो. U.
इदो दखिखणन्तरे चलिदो सउणीहदा-
सो. B.om. इदो. K.दखिखन्तरो [द-
खिखणन्तरो ?] चलिदो सउणिहदासो.
P.om.सासणीओ. G.इदो इदो द-
खिखणेण अअं सासणीओ सउणहदओ.

6. A.N2.विलोक्य. G.N.N2.B. दृष्ट-
मिदानीम्. P. om. अवलोक्य च.
U.K.om. the stage-direc-
tion and om. दृष्टम्, simply
reading दृष्टा bef. इदानीम्.

7. A.N.N2.B.P.विभाति for करोति.

8. G.दिग्मुखस्य. A.N.N2.B.P.

प्रविश्य चापहस्ता यवनी ।

यवनी । भट्टा एदं हत्थावावसहिदं सरासणं ।

राजा । किमिदानीं धनुषा । बाणपथमतीतः क्रव्यभोजनः । तथा हि

आभाति मणिविशेषो

दूरमिदानीं पतत्रिणा नीतः ।

नक्तमिव लोहिताङ्गः

परुषघनच्छेदसंयुक्तः ॥ ४ ॥

कञ्चुकिनं विज्ञोक्त्य । लातव्य मद्वचनादुच्यतां नागरिकः सायं निवासवृक्षाश्रयी विचीयतां विहगदस्युरिति ।

कञ्चु । यदाज्ञापयति देवः ।

[इति निष्क्रान्तः ।

विदू. । उवविसदु भवं संपदं । कर्हिं गदो रथणकुम्भीलभो भवदो सासणादो मुच्चिस्सदि ।

10

१ भर्तः एतद्धस्तावापसहितं शरासनम् । — २ उपविशतु भवान्

भवतंसकः. U. धनुर्महणोचिता for धनुर्महिणी.

1. U.K. धनुर्महस्ता for चापहस्ता. A.B.P. यवनिका. N.N₂. जवनिका.

2. B. भट्ट. P. भट्ट. B.P. हत्थावाप°. G.B.P. इदं. — U. ससरं चावं for हत्था° &c. K. ससरं सरासणं for ditto.

3. For धनुषा A.N.N₂. read शरासनेन which appears to be an improvement upon the original reading. A.B.P. अतिक्रान्तः कुणपाशनः, and N.N₂. अतिक्रान्तोयं कुणपाशः, for अतीतः क्रव्यभोजनः.

6-7. U. लोहिताङ्गरूपघन°. A.N. N₂. °संयुतः for °संयुक्तः.

8-9. B.P. काञ्चुकीयम्. U. भवलोक्त्य.

G.K.U. insert आर्यं before

लातव्य. U. after लातव्य, inserts

कंचु. । आज्ञापयतु देवः । राजा. =

G.U. उच्यतां नागरिकाः (sic). B.

आज्ञापयतां नागरिकः. K. उच्यन्तां ना-

गरिकाः. N.N₂. ° वृक्षाश्रयो. U. सायं

निवासवृक्षे विचीयतां विहंगाधमः. G.

K. सायं for सायं. G. विहगतस्करो

यत्र विहगाः स्फुरन्ति. N.N₂. विभी-

यन्ताम् (?) for विचीयताम्. G. ची-

यताम्. K. विहगतस्करः, omitting

इति.

10. B.P. काञ्चुकीयः.

12-13. N.N₂. read the speech

thus : भोवविसदु भवं । कर्हिं गदो भ-

वं कुम्भीलभो तव सासणादो मुच्चिस्स-

राजा । विदूषकेण सहोपविश्य ।

रत्नमिति न मम तस्मिन्
मणौ प्रियत्वं विहंगमाक्षिते ।

प्रियया येनास्मि सखे

5 संगमनीयेन संगमितः ॥ ५ ॥

विदू. । णं परिगदथ्योमिह किदो भवदा ।

ततः प्रविशति सशरं मणिमादाय कञ्चुकी ।

कञ्चु. । जयतु जयतु देवः ।

अनेन निर्भिन्नतनुः स वध्यो

सांप्रतम् । क गतो रत्नकुम्भीरको भवतः शासनान्मोक्षयते ।

१ ननु परिगतार्थोऽस्मि कृतो भवता ।

- दिशि. B.P. उपविशद्. B.P. om. संग-
दं. B. ins. वि after कहिं and
B.U. ins. ण bef. मोक्षयते. We
omit वि with G.K.U.A.N.N₂.
P., and ण with G.K.U.A.N.
N₂. — B. तुह सासणं for भवदो सास-
णादो. P. तुह, and A. तव, for भव-
दो. — U. भो वीसमीभदु भवं संपदं. G.
K. रय [K. भ] णकुम्भीलो. — U. तदो सो
for गदो. P. सो before गदो. A.
मुञ्चिस्सादिचि. K. मुञ्चिस्सादिचि. U.
विमुचिस्सादि, and adds इत्युपविश-
तः, omitting the stage-direc-
tion in the following speech.
1. A.N.N₂. तथास्तु before विदूषके-
ण सह &c. N.N₂. U. वयस्य after
उपविश्य.
 2. A.N.N₂. मे न तस्मिन्, and
U.K.P. न मे तस्मिन् for न मम
तस्मिन्. G. न ममतास्मिन्.
 3. B. स्पृहासीत्, and G.K.U. प्रय-

- त्नः, for प्रियत्वं which we read
with P.A.N.N₂. — G. विहंगमे क्षि-
प्ते. N.N₂. विहंगमाकृष्टे. U.K. विहं-
गमोक्षिते.
4. G.K.U. तेन for येन. We read
येन with A.N.N₂. B.P.
 6. A. कदो. B. होदा. N.N₂. परिग-
भोमिह किदो. G.K. परिगदथ्यो किदो.
U. om. the speech of Vidū-
shaka altogether (ण &c.)
 7. G.K. प्रविष्टः. U. has simply प्र-
विश्य for the whole stage-
direction. B. काञ्चुकीयः. P. का-
ञ्चुकीयः किराता च. B. उप्तस्य का-
ञ्चु. P. काञ्चु^० । जयति महाराजः.
 8. U. जयति जयति. B. जयतु not re-
peated. A.N.N₂. उपसृत्य । देव
after देवः.
 9. B.P. वपुः for तनुः. P.B. नि-
र्भिण्ण^०.

बलेन ते मार्गणतां गतेन ।

प्राप्योपकार्यान्तरमन्तरिक्षात्

समौलिरत्नः पतितः पतन्त्री ॥ ६ ॥

सर्वे विस्मयं रूपयन्ति ।

कञ्चु. । अद्भिः प्रक्षालितो मणिः कस्मै प्रदीयताम् ।

5

राजा । किं गानि अग्निशुद्धमेनं कृत्वा पेटकं प्रवेशय ।

किराती । 'जं भट्टा आणवेदि । इति मणिं गृहीत्वा निष्क्रान्ता ।

राजा । लातव्य अपि जानीते भवान् कस्यायं बाण इति ।

कञ्चु. । नामाङ्कितो दृश्यते न तु मे वर्णविचारक्षमा दृष्टिः ।

राजा । तेन ह्युपनय शरम् ।

10

१ पट्टर्ता आज्ञापयति ।

1. N.N₂.तन्मार्गणताम्. U.K.रोषेण,
and P.B.बाणेन, for बलेन.

2. For उपकार्यान्तरम् G.K.U.and
Kāṭavema have अपराभोचितम्.

5. A.कस्मिन्नु, and N.N₂.कस्मिन्,
for कस्मै. U.मणिरद्विरयं प्रक्षालितः
कस्मै प्रदीयताम्, meaning it to
be the first half of an anu-
shṭup (see *infra*). B.प्रदीयते.
P.K.दीयताम्.

6. K.G.किरात for किरानि. B.
om. किराति and reads अग्निशुद्धं
कृत्वा कोशपेटं प्रवेशय. P.om. कि-
रानि and has अग्निविशुद्धिं कृत्वा को-
शगृहं प्रापय. A.अग्निशुद्धिं for अ-
ग्निशुद्धमेनम्. N.N₂ कृत्वा for एन-
म्. U.गच्छ रेचक कोषस्य पेटके
स्थाप्यतामयम् । ७ ॥ the second
half (see *supra*). A.कोशपेटायम्.
N.N₂.कोशपेटायम् for पेटकम्.

7. U.K.किरातः. G.K.B.देवो for
भट्टा. U.आदाय निष्क्रान्तः. P.
B. om.मणिं गृहीत्वा. K.इति परि-
गृह्णाति for the whole stage-
direction.

8. U.लातव्यं प्रति for लातव्यः. B.
om. लातव्य. P. reads लातव्य
after अपि. U.अथ for अपि. U.
शरः for बाणः.

9. U.नात्र मे वर्णविभागसहा दृष्टिः for
न तु &c. B.P.नामाक्षराणि दृश्यन्ते
न मे वर्ण[P.om.]विभागक्षमा दृष्टिः.
A.विवेचनविभागक्षमा, and N.N₂.
वर्णविभागक्षमा, for वर्णविचारक्षमा.
G.om. मे.

10. G. om. this and the first
line on the next page. U.
तदुपश्लेषय शरं यत्तन्निरूपयामि for
तेन ह्युपनय शरम् and omits the
following three speeches

कञ्चु. । तथा करोति ।

राजा । नामाक्षराण्यनुवाच्य । सापत्यतां रूपयति ।

कञ्चु. । यावन्नियोगमशून्यं करोमि ।

[इति निष्क्रान्तः ।

5 विदू. । 'किं भवं विधारेदि ।

राजा । शृणु तावत्प्रहर्तुर्नामाक्षराणि । वाचयति ।

उर्वशीसंभवस्यायमैलसूनोर्धनुर्भृतः ।

कुमारस्यायुषो बाणः प्रहर्तुर्द्विषदायुषाम् ॥ ७ ॥

विदू. । सपरितोषम् । 'दिष्टिभा संताणेण वृष्टादि भवं ।

10 राजा । सखे कथमेतत् । अन्यत्र नैमिषेयसत्तादवियुक्तोहमुर्वश्या ।

न च मया गर्भव्यक्तिरालक्षिता । कुत एव प्रसूतिः । किं तु

१ किं भवान्विचारयति । — २ दिष्ट्या संतानेन वर्धते भवान् ।

ending with निष्क्रान्तः. B. तर्ह्यु-
पश्लेषयते शरं । कं. । यथोक्तं करोति. K.
उपनय शरं । कं. । यथादिष्टं करोति. P.
उपश्लेषय शरम् । कं. । यथोक्तं करोति.

2. B.P. वीक्ष्य for अनुवाच्य. P.ins.
आत्मनः before सापत्यताम्.

5. A. विसारेदि. K. विचारेदि.

6. N.N₂. संहर्तुः. U. नामाक्षराणि प्रहर्तुः.
P. reads the speech thus:
श्रूयताम् । नामाक्षराणि वाचयति. G.
K. om. वाचयति. U. inserts
before वाचयति as follows:
विदूषकः । अवहिदोहि । राजा ।

7. For °संभवस्य G.K. have °त-
नयस्य. U. भनुभृतः

8. For द्विषदायुषाम् G. and K. read
द्विषदायुषः. U. संहर्तुं विद्विषायुषाम्.

9. U. om. सपरितोषम्. G. दिष्टिभा.
B.U. दिष्टिभा. P. संताणेण. G. वृष्टादि.
U. वृष्टि[द्वे?]दि. N.N₂. वृष्टु. B.
भवं वृष्टु. P. भवं वृष्टु.

10-11. G.K. read the word सखे
after कथमेतत्. U. कथमिवेतत्. N.
N₂. एवम् for एतत्. — A.N.N₂. B.
नैमिषीयास्तत्तात्. K. नैमिषेयसत्तात्.
P. नैमिषीयास्तत्तात्. U. सखे (then
after a lacuna) ऋतुदशैनादवि-
युक्तोहमुर्वश्या न कदाचिदपि तत्र ग-
र्भाविर्भूतदोहदाप्युलक्षिता. A.N.N₂.
ins. अस्याः after मया. — A.N.
N₂. B. गर्भव्यतिकरो लक्षितः. P. om.
न च मया गर्भव्यक्तिरालक्षिता. G.K.
एषा for एव.

आविलपयोधराग्रं

लवलीदलपाण्डुराननच्छायम् ।

कानि दिनानि वपुरभूत्

केवलमलसेक्षणं तस्याः ॥ ८ ॥

विदू. । मा भवं सत्त्वं माणुसीधम्मं दिव्वासु संभावेदु । पहावणिगू- 5
ढाई ताणं चरिदाई ।

राजा । अस्तु तावदेवं यथा भवानाह । पुत्रसंवरणे किमिव कारणं
तत्रभवत्याः ।

१ मा भवान्सर्वं मानुषीधर्मं दिव्वासु संभावयतु । प्रभावनिगूढानि
तासां चरितानि ।

1. U. आनीलचूचुकाग्रम्.
2. G.K. लवलीफल°. A. °पाण्डुरा-
ननं कायम्. P. °पाण्डरा°.
- 3-4. P.B.A.N.N₂. read the
3rd and 4th Pādas thus:
[B.P. कानि] तानि दिनानि वपुरभूत्
केवलमलसेक्षणं तस्याः. U. कनिचिद-
हानि शरीरं केवलमलसेक्षणं तस्याः.
K. कानिचिदहानि वपुरभूत् (!)
केवलमलसेक्षणं तस्याः. G. कानि-
चिदहानि जातं शरीरमलसेक्षणं तस्याः,
an easy but unsupported
reading. We read कानि with
B. P. and with Kāṭavema,
who, however, comments
upon कानिचित्. I do not see
how he accommodates the
चित्. Here is his explanation.
आविलपयोधराग्रमित्यादि । तस्या वगुः
शरीरं कानिचिदिद्वानि कनिषयानि

- दिवसानि । केवलमाविलपयोधराग्रं कलु-
षचूचुकं लवलीदलपाण्डुराननच्छायं ।
लवली लनाविशेषः तस्य दलवत्पाण्डुरा-
ननच्छाया मुखकान्तिः यस्य तत् तथो-
क्तम् अलसेक्षणं चाभूत्.
- 5-6. A.N.N₂. om. भवं and
have खु after मा. U. om.
सत्त्वं. B. मा एवं माणुसीधम्मं दिव्वासु
संभावादि. P. मा एवं सत्त्वं माणुस-
धम्मं दिव्वासु ण संभावेहि. U. दिव्वाए.
A.N.N₂. संभावेहि. —A. पहावगूढाणि
ताणं चरिदाणि. G. प्रभाव°. N.N₂.
पहावगूढाणि ताणं चरिआणि. U. प्रभा-
वगूढाई देवचरिआई. K. °निगूढाई.
B. आसं for ताणं. P. आसां.
7. P. om. अस्तु तावदेवम्. N.N₂.
एथाह भवान् for यथा भवानाह. N.
N₂. किमिति for किमिव. P. om. इव.
8. U. तस्याः for तत्रभवत्याः. N.N₂.
P.B.U.K. add two more

विदू. । को देवदारहस्ताइं तक्कइस्सदि ।

प्रविश्य कञ्चुकी ।

कञ्चु. । जयतु जयतु देवः । देव चयवनाश्चमात्कुमारं गृहीत्वा
तापसी संप्राप्ता देवं द्रष्टुमिच्छति ।

5 राजा । उभयमप्यविलम्बितं प्रवेशय ।

कञ्चु. । यदाज्ञापयति देवः ।

इति निष्क्रम्य चापहरतेन कुमारेण तापस्या च सह प्रविष्टः ।

कञ्चु. । इत इतो भयती । सर्वे परिक्रामन्ति ।

विदू. । विलोक्य । किं ण खु सो एसो तत्तभवं खत्तिअकुमारओ जस्स

१ को देवतारहस्यानि तर्कयिष्यति ।—२ किं न खलु स एष

speeches after तत्रभवत्याः, thus:-
विदू. । किं अण्णं । महाराओ परिह-
रिस्सदित्ति ।

राजा । कृतं परिहासेन । विचिन्त्य.
ताम् [N.N₂.K. चिन्त्यताम् । U.
ins. वयस्य bef. विचिन्त्यताम्.]

The first of these speeches
is read by U.K. thus :

विदू. । मा बुद्धिं मे राओ परिहरिस्स-
दित्ति ।

and by B. thus :

विदू. । अत्ताणं महाराओ परिभविस्स-
दित्ति ।

But A. G. and Kâlavema
omit them.

1. A.N.N₂. ins. णाम्, and B. पु
खु, after को. A.N.N₂.B. °रह-
स्ताणि. U.K. तक्किस्सदि.

2. G. ततः प्रविश्य &c. and does
not repeat कञ्चुकी. B. कञ्चुकी-
यः. P. काञ्चुकीयः.

3. B.P.U. जयतु देवः. G. om.
जयतु जयतु देवः. U. ins. एषा
खलु before चयवना°. B.P. om.
देव. P. कमपि कुमारं.

4. G.K. P. ins. कापि before
तापसी. U. K. om. संप्राप्ता.

5. B.P. उभौ for उभयम्. K. विश-
ङ्ग before उभ° &c.

6. B. महाराजः for देवः.

7. U. तथेति निःक्रम्य तापसीसहितं कु-
मारमादाय प्रविष्टः. B. om. च. A.
पुनः प्रविश्य, and N.N₂.B.P.
प्रविश्य, for प्रविष्टः.

8. U. om. this speech of Kan-
chukl. G.P. भवति. A. भगवती.
B. om. भगवती. P. परिक्रामति for
सर्वे परिक्रामन्ति.

9. P. कुमारं विलोक्य. U. reads the
whole speech thus: णं खु एसो
वत्तिअकुमारो जस्स णामङ्किदो गिद्ध-
लक्खवेशे णाराओ उवल्लो तत्तभव-

नामङ्किदो गिधलखवेधी अध्वणाराओ । तह बहुअरं भवदो
अणुकरेदि ।

राजा । स्यादेवम् । अतः खलु

वाष्पायते निपतिता मम दृष्टिरस्मिन्

वात्सल्यबन्धि हृदयं मनसः प्रसादः ।

5

संजातवेषधुभिरुज्झितधैर्यवृत्ति-

रिच्छामि चैनमदयं परिरब्धुमङ्गैः ॥ ९ ॥

कञ्चु । भगवति एवं स्थीयताम् ।

तापसीकुमारौ स्थितौ ।

राजा । अम्ब अभिवादेये ।

10

तापसी । महाभाअ सोमवंसविथारइत्तओ होहि । आत्मगतम् । अम्हो

तत्रभवान्क्षत्रियकुमारको यस्य नामाङ्कितो गृध्रलक्षवेधी अर्धनाराचः ।

तथा बहुतरं भवन्तमनुकरोति ।

१ महाभाग सोमवंशविस्तारयिता भव । अहो अनाख्यातोपि

दो बहु अणुकरेदि. G.एसो णं खु,
B.णं खु एसो, K.एसो खु, and P.
णं, for किं ण खु सो एसो. N.N₂.
णु for ण. G.°कुमारो. B.°कु-
मालो. P.°उमालो.

1-2. P. inserts एसो before
नाम°. N.°लखवेही. G.मगाद्र-
णाराओ (?), and N.N₂.अद्धच-
न्दाणणी, for अध्वणाराओ. G.एसो
तं विअ भवन्तमणुकरेदि. B.तहावे बहु
भवदो अणुकरेदि. K.एसो तहविअ
भवन्तं अणुकरेदि. P.तह बहु भवदो
अणुअरेदि. N.N₂.भभवदो.

3. U.एवमेवन् for स्यादेवं and om.
अतः खलु. B. om. अतः खलु.

4. G.वाष्पायिता.

5. G.K.वात्सल्यबन्धु for वात्सल्यबन्धि
which we read with A.N.
N₂.B.P.U.

6. A.उद्भूत°, and N.N₂.उत्कृत°,
for उज्झित°.

8. G.K.P.भवति. U. om. भवति
altogether.

9. G.K. insert तथा and U.
यथोचितं before स्थितौ. P. omits
the whole stage-direction.

10. A.N.N₂.U.B.भगवति for अम्ब.

11. B.महाराओ. G.°वंसविथारहो.
U.°वंसभारअन्तौ, and K.°वंसं
भारअन्तौ, for °वंसविथारइत्तओ.
P.U.महाराअ, and B.महाराओ,
for महाभाअ. N.N₂.होई. U.भो

अणाचखिखदोवि विण्णादो इमस्स राएसिणो ओरसो संबन्धो ।

प्रकाशम् । जाद पणम दे गुरुं ।

कुमारः । चापगर्भमञ्जलिं करोति ।

राजा । आयुष्मान्भव ।

5 कुमा. । आत्मगतम् ।

यदि हार्दमिदं श्रुत्वा

पिता ममायं सुतोहमस्येति ।

उत्सङ्गवर्धितानां

गुरुषु भवेत्कीदृशः स्नेहः ॥ १० ॥

10 राजा । भगवति किमागमनप्रयोजनम् ।

ताम. । सुणादु महाराओ । एसो दीहाऊ आऊ जादमेत्तो एव

विज्ञात एतस्य राजर्षेरौरसः संबन्धः । जात प्रणम ते गुरुम् ।

१ शृणोतु महाराजः । एष दीर्घायुरायुर्जातमात्र एवोर्वश्या किमपि

for अहो. B. om. अहो.

1. A. अहो अणाचखिखदेवि विण्णादो इ-
मस्स राएसिणो आउस्स अ ओरसो
संबन्धो. N.N₂. अहो अणाचखिखदेवि
विण्णादो इमस्स राअसीणो आउस्स-
अओरसो[आउस्स अ ओरसो ? or
आउस्स अओरसो ?] संबन्धो. G.K.
अहो अणाचखिखदविण्णादो इमस्स
राएसिणो आउ[G.यु]सो अस्स अ
एसो[K.om.] संबन्धो. B. पुरुरवसो
आउसो अ before ओरसो. U.
भो अणाचखिखदोवि विण्णादो इमस्स
राएसिणो आउसो ओरसो संबन्धो.
We with P.

2. A.N.N₂. पणव for पणम. U. वणव.

3. B. सचा^०. K. उपबद्धमञ्जलिम्
for चाप^०. U. कृत्वा प्रणमति for
करोति.

4. G.K.B. insert कुमार before
आयुष्मान्, and N.N₂. read
आयुष्मन्. U. भूयाः for भव.

5. U. स्पर्शं रूपयित्वा स्वात्मगतम्. P.
स्वगतम्.

6. B. हार्दमिमं. So K. but correct-
ed into हार्दमिदं.

8. U.K. उत्सङ्गविवृद्धानां. G. उत्सङ्गा-
दिह वृद्धानाम्.

9. N.N₂. कीदृशो प्रीतिः.

10. P.U.B. भवति for भगवति.

11. G. सुणोदु. U. एस. G. दीहाओ
आऊ. K.P. om. आऊ. B.P.
जादमेत्त एव. G.K. जातमेत्तो. N.
N₂. जातमेत्तो. N.N₂. om. एव.
U. उव्वसी[ए?] जादमेत्तो जेव for
जादमेत्तो एव उ^०.

उठवसीए किंवि णिमित्तं अवेखिखअ मम हथ्थे णासीकि-
दो । जं खत्तिअकुमारअस्स जादकम्मादि विहाणं तं से भअव-
दा चवणेण असेसं अणुचिठ्ठिदं । गिहीदविज्जो धणुव्वेदे अहि-
विणीदो ।

राजा । सनाथः खलु संवृत्तः ।

5

५० ताप. । अज्ज पुप्फसमिदथ्थं इसिकुमारएहिं सह गदेण इमिणा
अस्समविरुद्धं आचरिदं ।

निमित्तमवेक्ष्य मम हस्ते न्यासीकृतः । यत्क्षत्रियकुमारस्य जातकर्मादि
विधानं तदस्य भगवता च्यवनेनाशेषमनुष्ठितम् । गृहीतविद्यो धनुर्वे-
देभिविनीतः ।

१ अद्य पुष्पसमिदर्थमृषिकुमारकैः सह गतेनानेनाश्रमविरुद्धमाच-
रितम् ।

1. G. किं for किंवि. U.K. किंवि. B.P. किं णिमित्तं विअ. G. णिमि-
त्तं. G.K.B. दंसिअ, A. P. अदं-
सिअ, and N.N₂. अदंसीअ. for
अवेखिखअ. A. ins. महाभाअस्स,
N.N₂. महाहाअस्स, and G. K.
B. P. महाराअस्स, after अवेखिख-
अ. We omit the word with
U. and Ranganâtha. B. महा,
and P. मह, for मम. G.A. ण्णा-
सीकिदो. B. णिवेसिदो. K. णासीकदो.
2. A.N.N₂. जं च for जं. U. जभा
for जं. A.N.N₂. खत्तिअस्स for
खत्तिअकुमारअस्स. B.K. °कुमार-
स्स. U. खत्तिअस्स कुलीणस्स. P.
खत्तिअउमालस्स. A. जादअम्मादि.
U. विहाणं. K. om. तं से. U.
तत्थभवदा for भअवदा.

3. U. सव्वं for असेसं. K. om.
असेसं. G.N₂. °चिठ्ठिदं. B. अणुठ्ठिदं.
P. अणुठ्ठिअ. G. गिहीदवेदो. N.N₂.
B. गहिदविज्जो. K. गहीद °. G. ins.
अ after °विज्जो. U. गाहिदविज्जो
अणुव्वेदे अविणीदो. A.N.N₂. °व्वे-
देवि.
4. A.N.N₂. U. विणीदो for अहि-
विणीदो. K. अहिअं विणीदो. G. अहि-
विहीदो.
- 6-7. A. अत्त, and P. अज्जदु, for
अज्ज. A.N.N₂. read उण before
पुप्फ ° &c. A.N.N₂. °समिअत्थं.
U. पुप्फसमिअकुसणिमित्तं for पुप्फ °.
G.B.K. कुमारैहिं. P. °उमारैहिं. G.
सहा. P. णिग्गदेण. A. आसम °. N.
N₂. असम °. U. अस्समवास °. A.
N.N₂. B.P. आअरिदं. U. समाअरिदं.

विदू. । सावेगम् । 'किं विभ ।

ताप. । गेहिदामिसो किल गिध्धो पादवसिहरे णिलीभमाणो भणेण
लख्खिकिदो बाणस्स ।

विदू. । राजानमवलोकयति ।

5 राजा । ततस्ततः ।

ताप. । तदो उपलब्धउत्तन्तेण भववदा चवणेण अहं समादिट्ठा ।
णिज्जादेहि हथ्यणासंति । ता इच्छामि देविं उव्वसिं पेखिखदुं ।

राजा । तेन हि आसनमनुगृह्णातु भगवती ।

ताप. । जननीत आसन उपविशति ।

१ किमिव ।— २ गृहीतामिषः किल गृध्रः पादपशिखरे निली-
यमानोनेन लक्ष्यीकृतो बाणस्य ।— ३ तत उपलब्धवृत्तान्तेन भगवता
व्यवनेनाहं समादिष्टा । निर्यातय हस्तन्यासमिति । तदिच्छामि देवी-
मुर्वशीं प्रेक्षितुम् ।

1. G. K. om. the stage-direction सावेगम्. U. कभं for किं.

2. G. गिहीदामिसो. K. गहीदामिसो. G. K. om. किल. U. गद्धो for गिध्धो. A. N. N₂. B. पाभवसिहरे. U. अवस्समपाव^०. A. N. N₂. P. लीभमाणो. B. निलीभ^०.

3. B. लखिखकिदोणेण बाणस्स. A. ^०कदो. N. N₂. लख्खीकदोणेण बाणस्स. P. लखिख^०. G. K. लख्खीकिदो से बाणस्स. U. om. भणेण.

4. A. ईक्षते, P. अवैक्षते, and N. N₂. ईध्यते (sic), for अवलोकयति.

5. G. P. do not repeat ततः.

6. N. N₂. U. K. ^०वृत्तन्तेण. U. भवदा. P. om. तदो. P. उपलब्ध^०. A. N.

N₂. संदिट्ठा. G. K. ins. ता after समादिट्ठा.

7. N. N₂. देहि से हथ्यणासंति for णिज्जादेहि इथ्यणासंति. U. णिज्जादेहि एदं उव्वसीहथ्ये णासंति ता उव्वसीं पेखिखदुं इच्छामि. B. P. णि^०आएहि दे हथ्यणासंति. K. णिज्जादेहि एदं उव्वसीहथ्यणासंति. A. G. णिज्जादेहि. G. ^०ण्णासंति A. देवी उव्वसीं. N. N₂. देवीं उव्वसीं. P. B. K. उव्वसीं. A. N. N₂. K. देविखदुं. P. दखिखदुं.

8. U. om. तेन हि. K. भवती.

9. A. N. N₂. K. परिजनोपनीते. U. प्रेष्योपनीत आसने समुपवे[वि?]शति. B. तहेत्ति प्रेष्योपनीते आसने उपविशति. P. तहेत्ति आसनमुपविशति.

राजा । लातव्य आहूयतामुर्वशी ।

कञ्चु । यदाज्ञापयति देवः ।

[इति निष्क्रान्तः ।

८० राजा । कुमारमवलोक्य । एह्येहि वत्स ।

सर्वाङ्गीणः स्पर्शः

सुतस्य किल तेन मामुपगतेन ।

आह्लादयस्व ताव-

चन्द्रकरश्चन्द्रकान्तमिव ॥ ११ ॥

ताव । जाद आणन्देहि पिदरं ।

कुमा । राजानमुपगम्य । पादग्रहणं करोति ।

राजा । कुमारं परिष्वज्य पादपीठे चोपवेश्य । वत्स इतस्तव पितुः प्रियसखं

ब्राह्मणमशङ्कितो वन्दस्व ।

विदू । किंति सङ्किस्सदि । अस्समवासपरिचिदो एव्व साहामिओ ।

१ जात आनन्दय पितरम् । — २ किमिति शङ्किष्यते । आश्रम-
वासपरिचित एव शाखामृगः ।

1. U. आर्य लातव्य उच्यतामुर्वशी. P. आहूयताम् (*sic*).
3. U. तथेति निःक्रान्तः.
4. U. om. stage-direction कुमारम् &c. A.N.N₂. वत्स एह्येहि.
6. N.N₂. सुतस्य ते किल समामुपगतेन. U.K. उपगतेन. P. सुखेन for सुतस्य.
7. A.N.N₂.U. प्रह्लादयस्व.
9. G.K. omit जाद. N.N₂. read अणुणेहि, and U. गणन्देहि, for आणन्देहि.
10. For उपगम्य G. P. have उपेक्ष्य. U. उपसर्पति for उपगम्य and om. पादग्र^० क^०. K. करोमि, changing

- the stage-direction into a speech.
11. G.K. उपवेशयति for उपवेश्य. A. N.N₂. om. च. U. has simply आलिङ्ग्य for the whole stage-direction. — K.G.B. omit वत्स. N.N₂. तावत् for तव. G. पितृसखं, B. सखायम्, and P. सहायम्, for प्रियसखम्. U. वत्स प्रियसखं मे for वत्स इतस्तव पितुः प्रियसखम्.
13. N.N₂. किं for किंति. A. सङ्किस्सि-दि. K. संदिहिस्सदि. G.K.U. ins. णं before अस्सम^० &c. A. सास्स-म^० for अस्सम^०. N.N₂. आसमवा-

कुमा. । सस्मितम् । तात वन्दे ।

विदू. । सौमि भवदो ।

ततः प्रविशत्युर्वशी कञ्चुकी च ।

कञ्चु. । इत इतो देवी ।

- 5 उर्वी. । कुमारमवलोक्य । को णु खु एसो सबाणासणो पादपीठे सभं महाराएण संभमिअमाणसिहण्डओ चिट्ठदि । तापसीं दृष्ट्वा । अम्मो सच्चवदीसूचिदो मे पुत्तओ आऊ । महन्तो खु सुवुत्तो । परिक्रामति ।

१ स्वस्ति भवते । — २ को नु खल्वेष सबाणासनः पादपीठे स्वयं महाराजेन संयम्यमानशिखण्डकस्तिष्ठति । अहो सत्यवतीसूचितो मम पुत्रक आयुः । महान्खलु संवृत्तः ।

सपरिचओअदो एव्व से सद्धा[हा?]-महो. U.णं अस्समवासपरिचिदो अहं एदस्स सहाओ. A.B. °परिइदो. K. °परिचिद. A.एस्से for एव्व. G. K. सहामिओ. B. सेसभावो, and P.से सहावो for एव्व साहामिओ.

1. B.P.वन्दामि for वन्दे.
2. A.दे for भवदो. N.N₂.B.P.सो-रिय होदे. U.सन्धि भवदे वट्ठु भवं. K. सोत्थिभोदो.
3. G.कञ्चुकीपूर्वा उर्वशी. B.उर्वशी काञ्चुकीयश्च. K. कञ्चुकी उर्वशी च.
4. G.K.om.देवी. U.भवती for देवी. P.इदो इदो देवी.

5-6. N.N₂.विलोक्य. U.परिक्रम्यावलोक्य च. B.om. कुमारं and has विलोक्य. B.N.N₂. give the speech thus: को णु खु एसो सबाणासणो पा-अवोटे[B.°पीठे] ओविसिअ [B.उववे-सिदो] सभं महाराएण सयमीमाणं (sic) सिहो[B.सअब्जमाणसिहण्डो] जाअनु-

ओ[B.om.] चिट्ठदि. U.कणअपीठो-वविट्ठो. K.कणअपादपीठे omitting उवविट्ठो. P.को एसो सबाणासणो पाद-पीठे उवेसिदो सभं महाराएण संभमिअ-माणसिहो दिस्सद. G. को णु खु ए-सो बाणासणहथो कणअपादपीठोवविट्ठो सभं महाराएण सब्जोकिअमाणसिहण्ड-ओ चिट्ठदि. A.संजमीअमाणसिहण्डओ. U.K.सब्जोअमाणसिहण्डो चिट्ठदि. U. om. सभं. A. inserts after °पीठे the word उविसिअ. U.om. स-बाणासणो. A.पाअवीटे. U.om. °पा-द°. A.B.P.अहो. U.अम्हहे.

7. A.सच्चवदीए समपिदो, and P. सच्चवई॥सूइदो[for सच्चवईसूइदो?], for सच्चवदीसूचिदो. N.N₂.सच्चवा-दीए(sic) सूइदो. U.सच्चवदीसहिदो पुत्तको मे आऊ. B.सच्चवदीसुइदो मे पुत्तो आऊ &c. A.om.आऊ. N. N₂.मे पुत्तओसीओ(?). G.आओ for आऊ. P.पुत्तओ. B.K.G.in-

राजा । उर्वशीं दृष्टु ।

इयं ते जननी प्राप्ता त्वदालोकनतत्परा ।

स्नेहप्रस्रवनिर्भिन्नमुद्रहन्ती स्तनांशुकम् ॥ १२ ॥

ताप. । जाद एहि पञ्चगच्छ मादरं ।

कुमा. । उर्वशीं प्रत्युद्गच्छति ।

उर्व. । अम्ब पादप्रणामं करोमि ।

ताप. । वृद्धे भक्तुणो बहुमदा होहि ।

कुमा. । अम्ब अभिवादये ।

उर्व. । कुमारमुन्नमितमुखं परिष्वज्य । वृद्ध पिदरं आराधइत्तभो होहि ।

राजानमुपेत्य । जेदु जेदु महाराभो ।

10

१ जात एहि प्रत्युद्गच्छ मातरम् । — २ अम्ब पादप्रणामं करोमि । — ३ वत्से भर्तुर्वहुमता भव । — ४ वत्स पितरमाराधयिता भव । जयतु जयतु महाराजः ।

sert सहर्षम् before परिक्रामति.
U.om.परिक्रामति.

1. U.B.विलोक्य for उर्वशीं दृष्टु.
K.अवलोक्य for दृष्टु.

2. A.N.N₂. U.वत्स before इयं &c.

3. B.P. °प्रस्रवनिर्भिण्णम्. N.N₂.
°प्रस्रवसंभिन्नमुद्रहन्ती स्तनद्वयम्. U.
°प्रसर° for °प्रस्रव°.

4. A.जात. N.N₂.om.एहि. P.वृद्ध,
and B.वच्च, for जाद एहि. N.N₂.
पञ्चगच्छ मादरं. U.पञ्चगच्छ.
K.उगच्छ.

5. N.N₂.प्रत्युत्तिष्ठति, and U.उपस-
र्पति, for प्रत्युद्गच्छति.

6. G.K.N.N₂. insert तापसीं प्रति
before अम्ब. A.अये, and N.N₂.

U.अङ्ग, for अम्ब. K.A.U.P.
°वन्दणं for °प्रणामं. B.°प्रणामं,
and ins. वो bef. करोमि. P.
अ०ए वो पादवन्दणं करोमि.

7. A.N.N₂.वत्से. U.वच्छे. B.वच्चे.
G.K.om.वृद्धे. N.N₂.होई.

8. N.N₂. repeat अम्ब twice.
U.त्वामभिवन्दये for अभिवादये.

9. G.उन्नमिताननं कृत्वा. U.उन्नताननं
कृत्वा. K.om.कुमारम्, and reads
मुखमुन्नमितं कृत्वा. N.N₂.om.वृद्ध.

U.वत्थ. B.वच्च. G.K.वत्स. G.
आराधनन्ती. N.N₂. आराधइत्तणो.
U.K.आराधन्ती. B.वितुणो आरा-
हइत्तभो. P.पिदुणो आराधइत्तभो.

10. N.N₂.होई. U.प्रति for उपेत्य.

राजा । स्वागतं पुत्रवत्यै । इत आस्यताम् । अर्भासनं ददाति ।

वर्ष । उपविशति ।

सर्वे यथोचितमुपविशन्ति ।

ताप । ऐसो गिहीदविज्जो आऊ संपदं कवअहरो संवुत्तो । ता एद-

स्स दे भत्तुणो समख्वं णिज्जादिदो हथ्थणिखखेवो । ता विसज्जेदुं
इच्छामि । उवरुद्धइ मे अस्समधम्मो ।

१ एष गृहीतविद्य आयुः सांप्रतं कवचधरः संवृत्तः । तदेतस्य ते
भर्तुः समक्षं निर्यातितो हस्तनिक्षेपः । तद्विसर्जयितुमिच्छामि । उपरूढ्य-
ते ममाश्रमधर्मः ।

B.P. जेदु unrepeated. G. जभदु
जभदु. U. जयदु जयदु.

1. N.N₂. B.P. इति before अर्भास-
नम्. U. om. the stage-direc-
tion अर्भासनं ददाति.

2. For उपविशति, B. has उ० अ-
थ्ये उविसदु होदो, K. has उ० सव्वे
उविसन्दु, and P. has उ० अ०ओ
उविसदु. U. अब्जा उविसस, and
A. अय्यं उवसीभदु, for उपविशति.
N.N₂. अब्जे इदो उवसीभदु, and
assign the speech to Vidū-
shaka.

3. Before सर्वे यथोचितमुपविशन्ति,
G. ins. राजा । सर्वे यथोचितमुप-
विशन्तु. B.P.A. N. N₂. स्थानं
for उचितम्. U. नयेति for य-
थोचितम्.

4-6. U. ताप । वत्से गहिदविज्जो सं-
पदं आउसो कवअहरो संवुत्तो । एस
भत्तुणो समख्वं दे णिज्जादिदो मए तु-
ह हत्थे णिखखेवो । तुम्हेहि विसब्जिदं
आत्ताणं इछामि । अवरुद्धइ मे

अस्समवासधम्मो. A.N.N₂. गहिद०.

G. वेदो for विज्जो. B.P. गहि-

द०. K. गहिदवेदो. G. वाऊ, and

N.N₂. आभ, for आऊ. K. कवचा-

रुहो. G. कवहरो. N.N₂. कवचहरो.

P. कवअहरो. B.P. om. ता and दे.

K. G. णिज्जादिदो. N.N₂. णिका [for

इज्जा?] दिदो. B. णि० आइदो. A. णि-

य्यादिदो. A.N.N₂. ins. मए after

णिज्जादिदो. B. मह हथ्थ०. A.N.N₂.

सहथ्थणि०. G.K. सहिहथ्थ०. A.N.

N₂. om. ता. bef. विस०. N.N₂. अ-

त्ताणं आदो विसब्जिदुमिच्छामि. A. तुमादो

अत्ताणं विसब्जेदुं इच्छामि. K. ता तुमा-

दो अत्ताणं विसब्जिदुमिच्छामि. P.B.

ता [B. adds मे] विसब्जेदुं इच्छामि.

G. ता तुमादो अत्ताणं विसब्जिदु-

मिच्छामि. A. उवउक्क [for इज्ज as

often] दि. N.N₂. उवखखदि. G.

उवरुद्धदि. B. मह for मे. K.

अवराइइदि. A. आरसम०. A. ins.

खु before मे.

वै. । 'चिरस्स अज्जं देखिखअ अहिअदरं अवितिण्हमिह । ण सक्कु-
णोमि विसज्जिदुं । अण्णअं उवरोहिदुं । गच्छुदु अज्जा पुणोदं-
सणाअ ।

राजा । अम्ब भगवते च्यवनाय मां प्रणिपातय ।

ताप. । ऐवं भोटु ।

कुमा. । आर्ये सत्यं यदि निवर्तसे मामप्याश्रमं नेतुमर्हसि ।

राजा । अयि वत्स उषितं त्वया पूर्वस्मिन्नाश्रमे । द्वितीयमध्यासि-
तुं तव समयः ।

ताप. । जाद गुरुणो वअणं अणुचिठ्ठ ।

१ चिरस्यायां दृष्ट्याधिकतरमवितृष्णास्मि । न शक्नोमि विस्तृष्टुम् ।
अन्याप्यमुपरोद्धुम् । गच्छत्वार्या पुनर्दर्शनाय ।—२ एवं भवतु ।—
३ जात गुरोर्वचनमनुतिष्ठ ।

1-3. A. चिरस्स अम्मिअं देखिखअ
अहिअअरं विहूळमिह । अणय्यं उण
तव उवरोहिदुं । ता गच्छ अय्ये पुणो-
दंसणाअ. N.N₂. चिरस्स अज्जू दे-
खिखअ [अ ?] हिअअरं विमहअमिह ण
जुत्ते उण भम्मावरोहे वट्ठिदुं ता गच्छे
अज्जे पुणोवि दंसणाअ. U. उ० ।
कामं चिरस्स देखिखअ विरहुक्कण्डिद-
मिह ण उण [जुज्जदि or some
such word left out ?] भम्मा-
वरोहे वट्ठिदुं । गच्छुदु अज्जा पुणोवि
दंसणस्स. G.K. कामं चिरस्स अज्ज
उत्तं देखिखअ अवहिदहिअए ण जु-
ज्जदि पुणो अस्समभम्मो विभावित्तुं [G.
तुं] । ता अज्जा पुणोदंसणाअ गच्छुदु.
We with P.B.—B.P. अ०अं
for अज्जं. B. सवितण्हमिह. B. विस-
ज्जेदुं. B. ins. अहव before अ-

ण्णअं. B.P. अ०आ for अज्जा.

4. U. आर्ये तत्र भवते च्यवनाय मत्प-
णाममाविदयिष्यसि. K. omits मां.

5. P.B.A.N.N₂. होदु.

6. G.K. सत्यवति for सत्यं. A.N.N₂.
आर्ये यदि सत्यमेव निवर्तसे for आर्ये
सत्यवति यदि निवर्तसे. U. आर्ये यदि
सत्यं निवर्तनमेतत् तदा मामपि नेतुमर्ह-
सि. A. नयस्व for नेतुमर्हसि. N.N₂.
तदा मामप्याश्रमपदं नयस्व for माम-
प्याश्रमं नेतुमर्हसि. B. प्रति after
आश्रमं. P. °श्रमपदं नयस्व.

7-8. A.N.N₂. om. आयि. P. and
U. om. आयि वत्स. U. चरितं for
उषितं. B. उषितः. U. आश्रमपदे. N.
N₂. U. अपि after द्वितीयम्. P.U.
om. तव.

9. B. गुल्लुणो. A. °चिट्ठ, U. °चिट्ठ.

कुमा. । तेन हि

यः सुप्तवान्मदङ्गे

शिखण्डकण्डूयनोपलब्धसुखः ।

तं मे जातकलापं

5 प्रेषय मणिकण्ठकं शिखिनम् ॥ १३ ॥

ताप. । विहस्य । एवं करोमि । सथि भोदु तुम्हाणं ।

[इति निष्क्रान्ता ।

राजा । कल्याणि

अहं हि पुत्रिणामध्यः सत्पुत्रेणामुना तव ।

10 पौलोमीसंभवेनेष जयन्तेन पुरंदरः ॥ १४ ॥

उर्व. । स्मृत्वा रोदिति ।

विदू. । किं णु खु तत्तहोदी एक्कवदे अस्समुही संवत्ता ।

१ एवं करोमि । स्वस्ति भवतु युष्मभ्यम् । — २ किं नु खलु तत्रभवती एकपदेश्चमुखी संवत्ता ।

1. N.N₂.om. हि.

2. G.K.ममाङ्गे. B.मदङ्गे.

3. U.चिराय for शिखण्ड^०.

4. N.N₂. तन्मे for तं मे.

5. G.K.प्रापय. U. शितिकण्ठकं.

6. K.G.U.एवं. A.N.N₂.दीहाऊ हो-
हि for सथि &c. After करोमि U.
has: उ० । भगवति पादवन्दनं करोमि ।
रा० । भगवति प्रणमामि । ताप० ।
सौथि सव्वाणं । इति निःक्रान्ता &c.
B.समितम् । होदु एवं करोमि ।
दीहाऊ होहि निष्क्रान्ता. K.सास्त्रम्
before सथि which it reads
सौथि. P. om. विहस्य, and reads
होदु आणइस्सं । दीहाऊ होहि इति

निष्क्रान्ता.

8. N.N₂.K. om. कल्याणि. U.
कल्याणिनि. P. उर्वशी प्रति मुन्दरि
for कल्याणि.

9. G. reads सत्पुत्रेण तवामुना. U.
अद्याह for अहं हि. A.ईउग्रः for
अध्यः. K.अमुना for अमुना.

11. A.स्मृत्या रोदिति.

12. A.सविगम् । भो किं णु &c. N.
N₂.P.सविगम् before किं णु &c.
G.^०भोदी. B.विलोक्य सविगम् be-
fore किं &c. N.N₂. एक्कवदे. U.
has the speech thus: भो किं
णु खु संपदं अथभोदी अस्समुही
संवत्ता. P.B. एक्कवदे. B.P.अस्स-

१० राजा । सविगम् ।

किं सुन्दरि प्रसदितासि ममोपपन्ने

वंशस्थितेरधिगमान्महति प्रमोदे ।

पीनोन्नतस्तनविसर्पिभिरानयन्ती

मुक्तावलीविरचनापुनरुक्तमस्त्रैः ॥ १५ ॥

5

वाच्यमस्याः प्रमादि ।

उर्व. । सुणादु महाराओ । पढमं उण पुत्तदंसणेण विसुमरिदमिह ।

दाणिं महिन्दसंकित्तणेण समओ मह हिअअं आभासेइ ।

राजा । कथ्यतां समयः ।

उर्व. । अहं पुरा महाराअगहिदहिअआ महिन्देण आणत्ता —

10

१ शृणोतु महाराजः । प्रथमं पुनः पुत्रदर्शनेन विस्मृतास्मि । इदानीं
महेन्द्रसंकीर्तनेन समयो मम हृदयमायासयति । — २ अहं पुरा महारा-
जगृहीतहृदया महेन्द्रेणाज्ञापिता —

पुण्णमुहि. A.अस्सुपुण्णमुही. N.N₂.
अस्सुमुही.

2. N.N₂.प्रसदितासि (!) for प्रसदिता-
सि. U. ममोपनीते.

3. B.P.अभिमतं for अधिगमात्,
and प्रमोदे for प्रमोदे.

4. For °विसर्पिभिः, G. K. have
°निपातिभिः. U. पीनस्तनोपरिनि °.

5. P. U. °विरचना. A.N.N₂.B.
°पुनरुक्तिम्. B.P.आस्त्रैः.

7-8. G.सुणादु. A.अहं, and N.
N₂.अह, for पढमं उण. A.N.N₂.
पुत्तमुहदंसणेण. N.N₂. in fact
read the speech thus: सुणादु
महाराओ अह पुत्तमुहदंसणेण विसु-
मरिदमिह । दाणिं महिन्दसंकित्तणेण
समअं सुमरिदमिह. G.K.दाणिं महे-
न्दसंकित्तणेण मम हिअअ इदं समण

for दाणिं &c. up to आभासेइ. U.
सुणादु महाराओ पढमं पुत्तदंसणसमु-
त्थितेण आणन्देण णन्दिदमिह । दा-
णिं महिन्दसंकित्तणेण अवओ मए
सुमरिदो. B.सुणादु महाराओ । इमि-
णा अहं पुत्तमुहदंसणेण विसुमरिदमिह ।
दाणिं माहिन्दसंकित्तणेण सुमरिओ स-
मओ मम हिअअं आहण्डिअदि. P.
सुणादु महाराओ एदपुत्तमुहदंसणेण वि-
सुमरिदमिह । दाणिं महेन्दसंकित्तणेण
समओ मह हिअअं आभासेइ. A.
समअं सुमरिदमिह for समओ &c.
up to आभासेइ.

9. A.N.N₂. कः before समयः. P.
B.क इव for कथ्यतां समयः.

10. U.उ० । सुणादु महाराओ । अहं
पुरा महाराअगहिअहिअआ गुरुसाव-
संमूदा महेन्देण अवओ कदुअ अभव.

राजा । किमिति ।

ज्वै । जँदा एसो मम पिअसहो राएसी तुइ समुपण्णस्स वंसकरस्स
मुहं पेखिखस्सदि तदा तुए भूओवि मम समीवं आअन्तव्वंति । तदो
मए महाराअविओअभीरुदाए जादमेत्तो एव्व विज्जागमणिमित्तं
5 भअवदो चवणस्स अस्समपदे अज्जाए सच्चवदीए हथ्थे अण्ण-
गासं णिखिखत्तो । अज्ज पिदुणो आराहणसमथ्थो संवत्तोत्ति

१ यदैव मम प्रियसखो राजर्षिस्त्वयि समुत्पन्नस्य वंशकरस्य मुखं
प्रेक्षिष्यते तदा त्वया भूयोपि मम समीपमागन्तव्यमिति । ततो मया
महाराजवियोगभीरुतया जातमात्र एव विद्यागमनिमित्तं भगवतश्चयवन-

गुण्णादा. B.महाराअगहीदहि °. K.
महाराअगहीदहि °. P.महाराअगहद-
हि °. G. om. महिन्देण. K.महे-
न्देण.

1. U.कथं for किं.
2. U.जदा मम सो विअविअस्सो. For
एसो A.N.N₂.have सो. A.N.N₂.
मे रणसहाओ for मम विअसहो. B.
मह for मम. N.N₂. राअसी. U.
om. राएसी. U.जदा मम सो विअ-
वअस्सो, and P.जदा महाराओ मह
विअअसहाओ, for जदा एसो मम
विअसहो राएसी. B.K.एसो for सो.
B.मह. P.महाराओ मह विअअसहा-
ओ for एसो मम विअसहाओ रा-
एसी. B. adds पुत्तस्स after वंस-
करस्स. P.समुपण्णस्स वड्डुस्स. G.
K.समुपण्णवंसहरस्स. A.वंसअरस्स;
N.N₂.वंसहरस्स. U.समुपण्णस्स सु-
दस्स.

3. B.P.दखिखस्सदि, A.N.N₂.देक्खि-
स्सदि, U.पेख्खदि. N.N₂.तदो for
तदा. U.तदा मम समीवं तुए आग-

न्दव्वंति, thus omitting भूओवि.
A.N.N₂. om. °वि after भूओ.
B.मह for मम. G.आगदव्वंति. N.
N₂.आगन्तव्वमिति. P.K.आअन्द-
व्वंति.

4. G.K.महाभाअ °. P. °विरह ° for
°विओअ °. A.N.N₂.B. °भीरुआ-
ए. G.B. read the मए after
°भीरुदाए. B.P.जादमेत्त एव्व. B.
P. insert तिथ्यादो, and A.निमं-
सदाए[=?] after एव्व. U. om. जा-
दमेत्तो एव्व. B.विज्जाअिगम °. A.
P.विज्जाहिगमण °. N.N₂.विज्जाग-
हण °. U.चिरकालसंगमणिमित्तं for
विज्जागमणिमित्तं.
5. A.आस्सम °. N.N₂.अस्समवदे,
U. °पदेसेसु. A.अय्याए. U.पुत्तको
before अज्जाए. B.अ०असच्चवदी-
ए. K.अज्जासच्चवदीए. P.अय्याए
सच्चवदीए. G.भअवदीए for सच्चवदीए.
6. A.B.K.अण्णआसं. N.N₂.अण्णा-
सं[अण्णगासं?]. U.अत्तणा for अ-
ण्णगासं. P.एव्व आज्ज for अण्णगासं.

कलअन्तीए णिज्जादिदो मे दीहाऊ । ता एत्तिओ मे महाराएण
संवासो ।

सर्वे विषादं रूपयन्ति ।

राजा । सनिश्वासम् । अहो सुखप्रत्यर्थिता दैवस्य ।

आश्वासितस्य मम नाम सुतोपलब्ध्या

सद्यस्त्वया सह कृशोदरि विप्रयोगः ।

व्यावर्तितातपरुजः प्रथमाभ्रवृष्ट्या

वृक्षस्य वैद्युत इवाग्निरुपस्थितोयम् ॥ १६ ॥

स्याश्रमपद आर्यायाः सत्यवत्या हस्तेप्रकाशं निक्षिप्तः । अद्य पितुरारा-
धनसमर्थः संवृत्त इति कलयन्त्या निर्यातितो मे दीर्घायुः । तदेतावान्मे
महाराजेन संवासः ।

U.णिखित्तो. K.खित्तो. P.भाराबइ-
त्तओ. K. om. संवृत्तो.

1-2. U. काउण, B. ताए कालण्णाए,
and K. करिअ तीए, for कलअ-
न्तीए. G. ins. अ after कल-
अन्तीए. A. णिय्यादिदो, and B.
णिय्याइदो, for णिज्जादिदो. N.N₂.
संवृत्तोत्ति किदुअ णिय्यादिदो दीहाऊ ।
ता एत्तिओ(sic) मे महाराएण संवासो.
B. om. मे. P. कालेण आणि.
दो दिहाऊ. G. महाराओ भाऊ, for
मे दीहाऊ. K. महादुभाऊ, corrected
into महाभाऊ. U. has ओहु
after दीहाऊ. B.P. om. ता. A.
जा for ता, which U. altoget-
her omits. B. एत्तयो, U. एत्तिको,
and G. इत्तिओ, for एत्तिओ. U.
reads एत्त, and B. मह, for मे.

K. om. मे. P. एत्तिओ एव मे महा-
राएण सहवासो.

3. For रूपयन्ति, G.K. have ना-
टयन्ति. After the stage-direc-
tion U. adds राजा । मोहमुप-
गच्छति । सर्वे । समस्तसदु महाराओ ।
कञ्चु. । समाश्रस(sic)नु महाराज[:] ।
विद्. । अवम्हणं अवम्हणं । राजा ।
समाश्रस्य । अहो, and then it
goes on, सुखप्रत्यर्थिता &c.

4. For सनिश्वासम्, G.K. read
सविषादम्. P. ins. तथा हि after
दैवस्य.

5. For सुतोपलब्ध्या G.N.N₂.
have सुखोपलब्ध्या. We with
A.U.B.P.K.

7. U. °मिया for °रुजः. G.A.
प्रथमाब्द°.

अहमपि तव सूनावायुषि न्यस्तराज्यो

विचरितमृगयूथान्याश्रयिष्ये वनानि ॥ १७ ॥

कुमा. । नार्हति तातः पुंगवधारितायां धुरि दम्यं नियोजयितुम् ।

राजा । अयि वत्स

शमयति गजानन्यान्गन्धद्विपः कलभोपि सन्

5

भवति सुतरां वेगोदग्रं भुजंगशिशोर्विषम् ।

भुवमधिपतिर्वालावस्थोप्यलं परिरक्षितुं

न खलु वयसा जात्यैवायं स्वकार्यसहो भरः ॥ १८ ॥

लातव्य मद्वचनादमात्यपरिषदं ब्रूहि संभ्रियतामायुषो राज्याभि-
षेक इति ।

10

कञ्चु. । यदाज्ञापयति देवः ।

[इति दुःखितो निष्क्रान्तः ।

1. U.सूनावायु विन्यस्य राज्यम्.

2. G.विरचित °.

3. P.B.नार्हति तातपुंगवधारितायां धुरि दम्यं नि[B.om.]योजयितुम्. K. नार्हसि तात मां नृपपुंगवधुरि &c. A.G.तात नार्हसि मां नृपपुंगवधारितायां &c. N.N₂.नार्हति पुंगवधारितायां धुरि दम्यं नियोजितुम्. U.नार्हति तातो नृपपुंगवधारितायां धुरि दम्यं नियोजयितुम्. G.A.K.योजयितुम्.

4. G.K. om. अयि वत्स. U.मा मैवं after अयि वत्स.

6. U.प्रभवतितरां वेगोदग्रं. G.वेगोदग्रं. A.वेगोद्विक्तं corrected from some reading which it is difficult to make out. N.N₂. B. clearly वेगोद्विक्तम्. B.विहंग-शिशोः. P.वेगोद्विक्तम्.

8. A.वयसात्यन्तेनायम्. N.N₂.स्वक-

मैसहः. U.गणः, and P.नृपः, for भरः.

9-10. G.K. and U. ins. आर्य before लातव्य. K.तालव्य. G.K. U. insert after लातव्य as follows: कञ्चु. । आज्ञापयतु देवः । राजा, and A.N.N₂. simply आज्ञापय । राजा. We omit the additions with B.P.—N. N₂. °वर्गम् for परिषदम्. U.अमात्य-पवैतम्. P.संनीयतां कुमारस्य राज्याभिषेकसंभार इति. G. °षेकायेति. A.B. संभ्रियन्ता[B.तां] कुमारस्यायुषो राज्याभिषेकसंभारा[B.र] इति. N.N₂. संभ्रियन्ता कुमारस्यायुषोभिषेकार्यं संभारा इति. U. °षेकः and om. इति.

11-12. G.K.तथेति for यदाज्ञापयति देवः इति. A.N.N₂. and P.सदुःखो निष्क्रान्तः. U. om. यदाज्ञापयति देवः

सर्वं दृष्टिप्रविषातं रूपयन्ति ।

राजा । आकाशमवलोक्य । किं नु खलु निरर्थे विद्युत्संपातः ।

उर्व. । विलोक्य । अम्मो भववं नारदो ।

राजा । अये भगवान्नारदः । य एषः

5

गोरोचनानिकषपिङ्गजटाकलापः

संलक्ष्यते शशिकलामलवीतसूत्रः ।

मुक्तागुणातिशयसंभृतमण्डनश्री-

हैमप्ररोह इव जङ्गमकल्पवृक्षः ॥ १९ ॥

अर्घ्यमस्मै ।

10

उर्व. । यथोक्तमादाय । ईअं भवदे अरिहणा ।

ततः प्रतिशति नारदः ।

नारदः । विजयतां मध्यमलोकपालः ।

१ अहो भगवान्नारदः । — २ इयं भगवतेर्हणा ।

and has दुःखेन निःक्रान्तः. K. दुः-
खेन निष्क्रान्तः for दुःखितो नि°.
B. om. दुःखितो.

1. G. दृष्टेःप्रतिपातम्. P. दृष्टिप्रतिहनिम्.
U. दृष्टिप्रविषातं निरूपयन्ति.

2. A. om. राजा. U. after the
stage-direction gives the
King's speech thus: अतो नु
खलु भोः विद्युत्संपातः । अये भगवान्नार-
दः and goes on: गोरोचना &c.,
omitting Urvas'i's speech
and य एषः. P. B. om. stage-
direction. N. N₂. om. खलु. G.
K. B. insert इव after संपातः. P.
निरर्थो विद्युत्°.

3. G. K. om. विलोक्य. A. B. अम्मो.
K. अये for अम्मो. K. नारदो.

4. P. om. यः. G. भगवान्नारदः. N.

N₂. om. from अये up to एषः,
and read pādas 2, 3, as 1,
2, and vice versa.

7. G. °शयसंवृत्° N. N₂. °श्रीहैम°.

8. K. हैमः प्र°. A. P. हैम°. B. °पारि-
जातः for °कल्पवृक्षः.

9. B. संसंभ्रमम् before अर्घ्य°. N.
N₂. अर्घ्यम्. U. अर्घ्येतिस्तावत्, and
om. अस्मै.

10. B. भववदो अरहणा. K. भववदो. A.
अग्न्या, and N. N₂. अञ्जना, for
अरिहणा. G. K. अवं भववदो अर्घ्यो.
U. reads इदं भववदो अर्घ्यं,
which it assigns to कञ्चुकी.

11. U. प्रविश्य नारदः.

12. G. जयताम्. K. विलोक्य विजयतां
२. U. also repeats विजयताम्.
N. N₂. मध्यलोक°.

राजा । उर्वशीहस्तादर्घ्यमादायावर्ष्य । भगवन्भवाद्ये ।

उर्व. । भवन् पणमामि ।

नार. । अविरहितौ दंपती भूयास्ताम् ।

राजा । आत्मगतम् । अपि नामैवं स्यात् । प्रकाशम् । कुमारमाश्लिष्य । वत्स
भगवन्तमभिवादयस्व ।

5

कुमा. । भगवन्नौर्वशेय आयुः प्रणमति ।

नार. । आयुष्मानेधि ।

राजा । अयं विष्टरोनुगृह्यताम् ।

नार. । तथोपविष्टः ।

सर्वे नारदमनुविशन्ति ।

10

नार. । राजन् श्रूयतां महेन्द्रसंदेशः ।

१ भगवन्प्रणमामि ।

1. N.N₂.अर्घ्यम्. A.अपवार्य for आ-
वर्ष्य, which N.N₂. altogether
omit. U. also om. the stage-
direction wholly. B.अभ्यर्च्य
for आवर्ष्य. P.उर्वशीहस्तादादायाव-
वर्ष्य. U. wrongly भवन् for
भगवन्. P.भगवन्तम्.
2. B.P.A.N.N₂. सुपसण्णे वो चळ-
णकमळे पणमामि (B.P.N.N₂.पण-
मामि).
3. A.भूयास्तम्. U.अविरतौ.
- 4-5. K.U.जनान्तिकम् for आत्म-
गतम्. P.स्वगतम्. For कुमारमाश्लि-
ष्य, G.K.simply कुमार. P.om.
कुमारमाश्लिष्य. K.U. om.वत्स.
6. N.N₂. पुरुरव उर्वशेयः (sic),
and om. आयुः. A.B.आयुरौर्वशे-
यः for और्वशेय आयुः. U.om.

भगवन्. P.और्वशेयः, and omits
आयुः.

7. U.आस्तां भवान् for एभि. B.P.
आद्युष्मन्नेभि. K.omits this and
the following three lines.
8. B.इदं विष्टरम्. P.विष्टरम्, omit-
ting अयम्. N.N₂.भगवन् before
वयम्. U.om.अनु^०.
9. A.तथा करोति. For lines 9
and 10 N.N₂.B.have simply
तथा सर्वे उपविशन्ति. P.om. सर्व
&c. up to उपविशन्ति.
10. A.om.नारदमनु^०. U.तम् for
नारदम्. U. after the stage-
direction and before the
King's speech adds : राजा ।
सविनयम् । भगवन् किमागमनप्रयो-
जनम्.

राजा । अवहितोस्मि ।

नार. । प्रभावदर्शी मघवा वनगमनाय कृतबुद्धि भवन्तमनुशास्ति-

राजा । किमाज्ञापयति ।

नार. । त्रिकालदर्शिभिर्मुनिभिरादिष्टः सुरासुरसंगरो भावी । भवांश्च

5 सांयुगीनः सहायो नः । तेन त्वया न शस्त्रं संन्यस्तव्यम् । इयं
चोर्वशी यावदायुस्तव सहधर्मचारिणी भवत्विति ।

उर्व. । अपवार्य । अम्महे सल्लं मे हिअआदो अवणीदं विअ ।

राजा । परवानस्मि देवेश्वरेण ।

नार. । युक्तम् ।

10

त्वत्कार्यं वासवः कुर्यात्त्वं च तस्येष्टमाचरेः ।

१ अहो शल्यं मे हृदयादपनीतमिव ।

2. A.G.N.N₂.मघवान्, and B.P. भगवान्, for मघवा. K.om. this and the following speech. N.N₂.कृतमतिम्. U.कृतोद्यमम्. P. भवन्तं वनगमनकृतबुद्धिम्.

3. P.adds भगवान् after आज्ञापयति.

4-6. A.N.N₂.त्रैकाल्यदर्शि^०. B. त्रैलोक्यवेदिभिः. A.N.N₂.om.मुनिभिः—A.N.N₂.आदिष्टं सुरासुरविमर्दो महान्भावीति. B.सुरासुरविमर्दो भावीति. U.त्रैलोक्यदर्शिभिरादिष्टसुरासुरविमर्दो भावी । भवांश्च सांयुगीनसहायस्तेन न त्वया शस्त्रशास्त्रसंन्यासः कार्यः । इयं चोर्वशी यावदायुस्ते धर्मचारिणी भवत्विति. B.तत्रभवान् for भवांश्च. P.त्रैलोक्यविद्विरादिष्टः पूर्वः मुनिभिः सुरासुरविमर्दो भाविनि[मर्दो भावीति?] भवांश्च सांयुगीनः सहायः तेन त्वया शस्त्रं न न्यसितव्यम् । इयं

चोर्वशी यावदायुस्तावत्सहधर्मचारिणी भवत्विति. N.N₂.सांयुगीनसहायोत्स्वया शस्त्रं न संन्यसनीयमिति. B. om.n.: A.संन्यसितव्यम्. B.न्यासितव्यं. N.N₂.G.K.B. तावत् for तव. A.धर्मसहचारिणी. G.K.भविष्यतीति.

7. B.आत्मगतं, and P.स्वगतं, for अपवार्यं, and both B. and P. om.अम्महे. G.K.om.अपवार्यं. K. A.अम्महे. N.N₂.om.अम्महे. A. N.N₂.सल्लं विअ मम हिअआदो उद्धरिदं. G.अम्महे सल्लं मे हिअए आहिदं अवणीदं. U.om. stage-direction and reads अम्महे सल्लं वि[अ?] हिअआदो अवणीदं. K.साहिदं for आहिदं. P.सल्लं खु मे &c.

8. U.परमनुगृहीतोस्मि परमेश्वरेण.

9. P.om.युक्तम्.

10. G.त्वया कार्यं. U.तव कार्यमसौ कुर्यात्त्वं च तस्येष्टकार्यकृत् । सूर्यः संवर्ध-

सूर्यः समेधयत्यग्निमग्निः सूर्यं च तेजसा ॥ २० ॥

आकाशमवलोक्य । रम्भे उपनीयतां स्वयं महेन्द्रेण संभृतः कुमार-
स्यायुषो यौवराज्याभिषेकः ।

प्रविष्टा यथोक्तहस्ता अप्सरसः ।

अप्सरसः । भूयः इमे अभिसेअसंभारा ।

5

नार. । उपवेक्ष्यतामायुष्मान् भद्रपीठे ।

रम्भा । ईदो वल्लु । कुमारमुपवेक्षयति ।

नार. । कुमारस्य शिरसि कलशमावर्ष्य । रम्भे निर्वर्त्यतां शेषो विधिः ।

रम्भा । यथोक्तं निर्वर्त्य । वल्लु पणम भभवन्तं मादापिदरे अ ।

१ भगवन्नेतेभिषेकसंभाराः ।—२ इतो वत्स ।—३ वत्स प्रणम
भगवन्तं मातापितरौ च ।

यन्याग्निमग्निः सूर्यं स्वतेजसा. G.K.
वा for च.

1. G.K. सूर्यं समेधयत्यग्निमग्निं सूर्यश्च
[N.N₂.स्व]तेजसा. P. सूर्यमग्निः
स्व^० for अग्निः सूर्यं च.

2-3. P.B. आकाशे विलोक्य. P.A.N.
N₂. आनीयताम् for उपनीयताम्.
In fact N. and N₂. give the
speech thus: रम्भे आनीयतां
कुमारस्यायुषो यौवराज्याभिषेकाय महे-
न्द्रेण संभृतः संभारः. U. रम्भे उप-
नीयेतां भद्रपीठे । निवेशयति । नारदः ।
कुमारस्य शिरसि कलशमावर्ष्य ।
रम्भे विव(sic)र्त्यतामस्य शेषो विधिः,
thus omitting all from स्वयं
महेन्द्रेण in l. 2 up to उपवेक्षय-
ति in l. 7. B. om. स्वयं महेन्द्रसं-
भृतः. A. ^०षेकसंभारः for ^०षेकः.
B.P. ^०षेकविधिः. P. om. स्वयं महे-
न्द्रेण संभृतः.

4. P.A.N.N₂. प्रविश्याप्सरसः, and
B. ततः प्रविश्याप्सरसः (sic), for
the whole stage-direction.

5. A.N.N₂. एदे for इमे. P.N.N₂.
K. अहिसेअ^०. A. ^०संभाराः.

6. G.K. आयुष्मन् and read उप-
विश्याताम्. N.N₂. उपवि[वे?]श्यातामा-
युष्मान् भद्रपीठे. A.B.P. insert
अयम् before उपवेक्षयतां.

7. B. has इति after वल्लु. A.N.
N₂. assign this speech to
the King.

8. P. उपरि for शिरसि. G. आवर्ज-
यति. P. आवर्जयन्. P.B.A.N.N₂.
insert अस्य before शेषो. K.
विशेषो. G.K. ins. पुनस्तपविशति
after विधिः.

9. U निवर्त्य. U. वत्स. A. पणव. P.
N.N₂. K. भभवन्तं. A.N.N₂. in-
sert महेसि after भभवन्तं. G.B.

कुमा. । यथाक्रमं प्रणमति ।

१३७ नार. । स्वस्ति भवते ।

राजा । कुलधुरंधरो भव ।

उर्व. । 'पिदुणो आराधइत्तओ होहि ।

5

नेपथ्ये वैतालिकौ ।

प्रथमः । विजयतां युवराजः ।

अमरमुनिरिवात्तिर्ब्रह्मणोत्तेरिवेन्दु-

बुध इव शिशिरांशोर्बोधनस्येव देवः ।

भव पितुरनुरूपस्त्वं गुणैर्लोककान्तै-

रतिशयिनि समाप्ता वंश एवाशिषस्ते ॥ २१ ॥

10

द्वितीयः ।

तव पितरि पुरस्तादुन्नतानां स्थितेस्मिन्

स्थितिमति च विभक्ता त्वय्यनाकम्प्यधैर्ये ।

अधिकतरमिदानीं राजते राजलक्ष्मी-

१ पितुराराधयिता भव ।

०पिदुरौ. U.भभवन्तं पिदरा अ. G.
K.U.B.P.मादापिदरा.

1. U.सर्वान् for यथाक्रमम्. P.B.
क्रमेण.

3. U.वंशवर्धनो for कुलधुरंधरः.

4. G.K.आराध[K.ह]ओ, and N.
N₂.P.आराह[P.ध]इत्तणो. G.आ-
रोधओ. N.N₂.होइ. U.पिदुणो सेव-
अणाइं होइ.

5. A.वैतालिकः. U.वैतालिकौ पठतः.
P.B.वैतालिकौ पठतः.

6. For युवराजः, G. reads महाराजः.
U. puts the greeting after
वैतालिकौ.

7. G.अत्तिब्रह्मणः for अत्तिर्ब्रह्मणः.
U.सट्टुः for ब्रह्मणः. N.N₂. अयम्
for अत्तिः.

8. N.N₂.बोधितस्य, and P.बोधकस्य,
for बोधनस्य.

9. U.तव for भव.

10. A.N.N₂.अभियशसि, P.B.भति-
शयसि, and G.अतिशयति, for अति
शयिनि. We with K.U.=G.सम-
स्तान् and U.समस्ता, for समाप्ता.

12. K.उन्नता वा, and N.N₂.उन्नता-
यां, for उन्नतानां.

13. P.स्थितिमानिषु. K.°कम्पयैयं.

हिमवाति जलधौ च व्यस्ततोयेव गङ्गा ॥ २२ ॥

अप्त. । उर्वशीमुनेष्य । 'दिष्टिआ पुत्तस्त जुवराअसिरीए भत्तुणो अविर-
हेण वट्ठसि ।

उर्व. । साहारणो एसो अभ्भदभो । कुमारं हस्ते गृहीत्वा । एहि वट्ठु
जेठ्ठमादरं अभिवन्देहि ।

5

कुमा. । प्रतिष्ठने ।

नार. । तिष्ठ । समये तत्रभवत्याः समीपं गच्छसि ।

१. दिष्ट्या पुत्रस्य युवगाजश्रियां भर्तुर्विरहेण वर्धते । — २ साधारण एवोभ्युदयः । एहि वत्स ज्येष्ठमातरमभिवन्दस्व ।

1. G. न्यस्तनेयेव. U. प्राप्तनेयेव.
2-3. G. K. विलोप्य for उनेष्य. U. om. अप्सरसः । उर्वशीमुनेष्य. P. सहि before दिष्टिआ. U. दिष्टिआ पिअसही पुत्तअस्त जुवराअसिरीं पेखिअ भत्तुणो अविरहे वट्ठिदि. G. तव before पुत्तस्त. P. कुमारस्त for पुत्तस्त. K. तुमे before पुत्तस्त. A. B. P. जोज्वरब्जसिरीए. N. N₂. जोज्वराअसिरीए. G. °सिरीओ. B. अहेदेण (?) for अविरहेण. G. K. insert अ after अविरहेण. N. N₂ वट्ठसि. B. वट्ठइ. P. वट्ठसि.

4-5. B. G. K. insert णं before साहारणो. A. inserts खुवो before एसो. K. G. साधारणो. N. N₂. ins. वो before एसो, and make the speech a part of the preceding speech of अप्सरसः. U. णं साधारणो व्जव णो अभवदभो. Have not we to read णो after साहारणो? It might have

been easily confounded with the last syllable of that word and thus omitted by the Mss. = B. P. assign from कुमारं up to अभिवन्देहि to रग्भा. P. om. कुमारम्. For जेठ्ठमादरं, G. K. have दे पदमं मादरं. A. अहिवन्देहि. K. अहिवादहे. G. अभिवादहे = U. for एहि &c. has : जाद व्जेठ्ठमादरं वन्देहि. P. अहिणन्देहि. B. अहिनन्देहि.
6. U. om. कु० । प्रतिष्ठने. P. B. प्रस्थितः.

7. U. assigns this speech to the King and reads तिष्ठ सममेव तत्रभवत्याः समीपं यास्यामस्तावत् and puts the stanza आयुषो &c. in the mouth of नारदः = P. तिष्ठ तिष्ठ. A. N. N₂. गच्छ for गच्छति. B. यास्यासि. P. गच्छायुष्मन्. A. N. N₂. B. have अस्य हि after गच्छति.

आयुषो यौवराज्यश्रीः स्मारयत्यात्मजस्य ते ।

अभिषिक्तं महासेनं सेनापत्ये मरुत्वता ॥ २३ ॥

राजा । एवमनुगृहीतो भगवता कथं न योग्यो भविष्यति ।

नार. । किं ते भूयः पाकशासनः प्रियं करोतु ।

5 राजा । यदि मे मयवा प्रसन्नः किमतः परमिच्छामि । तथापीदमस्तु ।

[भरतवाक्यम् ।

परस्परविरोधिन्येकसंश्रयदुर्लभम् ।

संगतं श्रीसरस्वत्योर्भूतयेस्तु सदा सताम् ॥ २४ ॥

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।

10

॥ इति विक्रमोर्वशीये नाटके पञ्चमोऽङ्कः ॥

[समाप्तमिदं विक्रमोर्वशीयं नाटकम् ।

1. G.P.U.स्मरयति.

2. U.सैनापत्ये.

3. G.K. ins. अत्र after एवम् G. भवता. N.N₂. read the speech thus: एवमनुगृह्यता (sic) भगवता कथमन्यथा भविष्यति. A.अयोग्यो for न योग्यो. B.ins. असौ after कथम्. U. simply reads अनु-गृहीतोऽस्मि मरुत्वता for the whole speech.

4. B.A.N.N₂.P. किं च[B.नु] ते पाकशासनः प्रियमुपहरतु[N.N₂.आ-हरतु]. U.भो राजन् किं ते भूयः प्रिय-मुपकरोतु पाकशासनः.

5. For मे G. reads नाम. P. भगवान् for मयवा. U. reads the speech thus: अतः परमपि प्रियमस्ति यदि भवान् पाकशासनः प्रसादं करोति ततः and then

reads the benediction परस्पर &c., omitting the words भरतवाक्यम्. P.K. om. मे. B. भगवान्मे for मे मयवा. B.उत्तरमह-मिच्छामि, and P.उत्तरमिच्छामि, for अतः परमिच्छामि. G.अतः पृच्छामि for अतः परमिच्छामि.

6. G.K. om. the words भरत-वाक्यम्.

7. A.परस्परं for परस्पर°. N.N₂. सर्वैर्लोकैः for एकसंश्रय°.

8. K.संगीतम्. K.भूयादुद्धृतये सताम्. P.प्रीतये for भूतये. U.K.भूयादुद्ध-ृतये for भूतयेस्तु सदा. A.N.N₂. सतां सदा. After this stanza U.K.add: सर्वैस्तरतु दुर्गाणि सर्वे भद्राणि पश्यन्तु । सर्वैः कामानवाप्नोतु सर्वैः सर्वत्र नन्दन्तु.

APPENDIX I.

Act IV.

WITH THE ADDITIONAL PASSAGES AS READ BY TWO MSS.

[पिअसहिविओअविमणा सहि हंसी घाउला समुल्लवइ ।

सूरकरफंसविअसिअतामरसे सरवरूसङ्गे ॥ १ ॥

इति चित्रलेखासहजन्ययोः प्रावेशिकाक्षितिका ।] ततः प्रविशति विमनस्का चित्रले-
खा सहजन्या च । [चित्रलेखाप्रवेशान्तरे द्विपदिकया दिशोवलोक्य ।

सेहअरिदुख्खालिध्वं सरवरअग्नि सिणिध्वं ।

5

वाहोवगिअणअणअं तम्मइ हंसीजुअलअं ॥ २ ॥]

सह. । चित्रलेखामवलोक्य । सैहि मिलाअमाणसदवत्तस्स विअ दे मुहस्स

छाआ हिअअस्स असत्थदं सूचेदि । ता कहेहि णिवेदकारणं ।

समदुख्खा भविदुमिच्छामि ।

चित्र. । अल्लुरावारपज्जाएण इहभअवदो सुज्जस्स पादमूलोवट्ठाणं 10

वट्टदित्ति बलिअं खु उव्वसीए उक्कण्ठदग्धि ।

१ प्रियसखीवियोगविमनाः सखीं हंसी व्याकुला समुल्लपति । सूर्यक-

1. U. पिअ^०. सहि हंसी is the
reading of both K. and U.
U. घाउला. U. समुल्लवइ.

2. U. ^०करफंस^०. K. सरवरूस-
ङ्गे.

3. U. om. इति and reads सहज-

सह । जाने वो अण्णोणसिणेहं । तदो तदो ।

चित्र । तदो इमाइं दिवसाइं को णु खु वुत्तन्तोत्ति पणिधानठ्ठिराए
मए अच्चाहिदं उवलब्धं ।

सह । सवेगम् । कीरिसं विअ ।

5 चित्र । उर्वशी किल तं रतिसहाभं राणसिं अमच्चेसु णिवेसिदर-
ज्जधुरं गेण्हिअ गन्धमादनवणं विहरिदुं गदा ।

रस्पर्शविकासिततामरसे सरोवरोत्सङ्गे ॥ — २ सहचरीदुःखालीढं
सरोवरे स्निग्धम् । बाष्पापवाल्गितनयनं ताम्ब्यति हंसीयुगल-
म् ॥ — ३ सखि म्लायमानशतपत्तस्येव ते मुखस्य च्छाया हृद-
यस्यास्वास्थ्यं सूचयति । तत्कथय निर्वेदकारणम् । समदुःखा
भावितुमिच्छामि । — ४ अप्सरोवारपर्यायेणेहभगवतः सूर्यस्य
पादमूलो पस्थानं वर्तत इति बलवत्खलूर्वश्या उत्काण्ठितास्मि ।

१ जाने युवयोरन्योन्यस्नेहम् । ततस्ततः ।

२ तत एतेषु दिवसेषु को नु खलु वृत्तान्त इति प्रणिधानस्थितया
मयात्याहितमुपलब्धम् ।

३ कीदृशमिव ।

४ उर्वशी किल तं रतिसहायं राजर्विममात्येषु निवेशितराज्यधुरं
गृहीत्वा गन्धमादनवनं विहर्तुं गता ।

न्याचित्रलेखयोः. On आक्षिप्तिका, U.
has the following marginal
note: अप्रियश्रवणे बन्धे वन्धे मरण-
कर्मणि । परक्रमणकार्ये च विनियो-
ज्येयमुत्तमैः ॥ साक्षिप्तिकेति संगीत-

शास्त्रे. K. has in the mar-
gin: च अत्युदादितालेन मार्गत्रय-
विभक्षिता । आक्षिप्तिका स्वरपदप्रयिता
कथिता बुधैरिति भरतः । U. om.
चित्रलेखा ° from चित्रलेखाप्रवे °.

सह. । सी नाम संभोगो जो तारिसेसु पदेसेसु । तदो तदो ।

चित्र. । तैहिं खु मन्दाइणीए पुलिनेसु गदा सिकदापव्वदकेलीहिं की-
लमाणा विज्जाधरदारिआ उदयवती नाम देण राएसिणा णि-
इझाइदेत्ति कुविदा उव्वसी ।

सह. । होदैव्वं । दूरारूढो खु पणभो असहणो । तदो तदो ।

चित्र. । तँदो भट्टिणो अणुणर्थ अपडिवज्जमाणा गुरुसावसंमूढाहिअभा

5

१ स नाम संभोगो यस्तादृशेषु प्रदेशेषु । ततस्ततः ।

२ तत्र खलु मन्दाकिन्याः पुलिनेषु गता सिकतापर्वतकेलीभिः
कीडन्ती विद्याधरदारिका उदयवती नाम तेन राजर्षिणा निदि-
ध्यासितेति कुपितोर्वशी ।

३ भवितव्यम् । दूरारूढः खलु प्रणयोसहनः । ततस्ततः ।

४ ततो भर्तुरनुनयमप्रतिपद्यमाना गुरुशापसंमूढहृदया स्त्रीजनप-

इत्थिआजणपरिहरणिज्जं कुमारवणं पइट्ठा । प्रवेशानन्तरं च
कारणान्तरपरिअत्तिणा लदाभावेण परिणदं से रूवं ।

सह । णैत्थि विहिणो अलङ्घणिज्जं । तस्स अणुराअस्स अअं णाम
एक्कवदे ईरिसो अणत्थो । अह किमवत्थो सो राएसी ।

5 चित्र । तैस्सि एव काणणे पियदमं विचिण्णन्तो अहोरत्ताणि अदि-
वाहेदि । इमिणा उण णिवुदाणंपि उक्कण्ठाकारिणा मेहोदएण
अणत्थाहीणो हविस्सदि ।

[अनन्तरे जम्भालिका ।

सहअरिदुखालिधअं

10

सरोवरअग्निं सिणिधअं ।

अविरलवाहनलाल्लअं

तम्मइ हंसीजुअलअं ॥ ३ ॥] *

रिहरणीयं कुमारवनं प्रविष्टा । प्रवेशानन्तरं च कारणान्तरप-
रिवर्तिना लताभावेन परिणतमस्या रूपम् ।

१ नास्ति विधेरलङ्घनीयम् । तस्यानुरागस्यायं नामैकपद ईदृशो-
नर्थः । अथ किमवस्थः स राजर्षिः ।

२ तस्मिन्नेव कानने प्रियतमां विचिन्वन्नहोरात्राप्यतिवाहयति ।
एतेन पुनर्निर्वृतानामप्युत्कण्ठाकारिणा मेघोदयेनानर्थाधीनो
भविष्यति ।

३ सहचरीदुःखालीढं

सरोवरे स्निग्धम् ।

अविरलवाष्पजलाद्

ताम्रयति हंसीयुगलम् ॥

* K. omits the stage-direction अनन्तरे जम्भालिका together with
the whole Prakrit stanza सहआरे° &c.

सह । सहि तारिसा आकिदिविसेसा चिरं दुखखभाइणो ण होन्ति ।
अवस्सं किंपि अणुगहणिमित्तं भूओवि समागमकारणं हावि-
स्सदि । ता एहि उदअम्महस्स भअवदो सुज्जस्स उवट्ठाणं
करेम्ह ।

[अनन्तरं खण्डधारा ।

5

चिन्तादुग्धिअमाणसिआ । सहअरिदंसणलालसिआ ॥

विअसिअकमलमणोहरए । विहरइ हंसी सरवरए ॥ ४ ॥]

[इति निष्क्रान्ते ।

। प्रवेशकः ।

[गहणं गइन्दणाहो पिअविरहुम्माअपअलिअविभारो ।

10

विसइ तरुकुसुमकिसलअभूसिअणिअदेहपम्भारो ॥ ५ ॥

इति पुरुरवसः प्रविशिक्ष्याक्षिप्तिका ।] । ततः प्रविशत्युन्मत्तवेषो राजा ।

राजा । आः दुरात्मन् रक्षस्तिष्ठ तिष्ठ । क मे प्रियतमामादाय गच्छ-

१ सखि तादृशा आकृतिविशेषाश्चिरं दुःखभागिनो न भवन्ति ।

अवश्यं किमप्यनुग्रहनिमित्तं भूयोपि समागमकारणं भविष्यति ।

तदेष्टुदयोन्मुखस्य भगवतः सूर्यस्योपस्थानं कुरुवः ।

२ चिन्तादूनमानासिका । सहचरीदर्शनलालसिका ॥

विकासितकमलमनोहरे । विहरति हंसी सरोवरे ॥

३ गहनं गजेन्द्रनाथः प्रियाविरहोन्मादप्रकटितविकारः ।

विशति तरुकुसुमकिसलयभूषितनिजदेहप्राग्भारः ॥

10. K. U. पिअ०. = U. पअलिअ०, and

K. पअअ० for पअलिअ०.

11. K. विसई. K. पम्भारो.

12. U. om. इति.

सि । हन्त शैलशिखराद्रगनमुत्पत्य बाणैर्मामभिवर्षति । [लोभं
गृहीत्वा हन्तुं भावन् । अनन्तरे द्विपदिकया दिशोवलोक्य ।

हिअआहिअपिअदुखखओ । सरवरए धुदपखखओ ॥

वाहोवगिअणअणओ । तम्मइ हंसजुआणओ ॥ ६ ॥

5 पुनर] विभाज्य ।

नवजलधरः संनद्धोयं न दृप्तनिशाचरः

सुरधनुरिदं दूराकृष्टं न नाम शरासनम् ।

अयमपि पटुर्धारासारो न बाणपरंपरा

कनकनिकषस्निग्धा विद्युत्प्रिया न ममोर्वशी ॥ ७ ॥

10 [इति मूर्छितः पतति । द्विपदिकया उत्थाय निःश्वस्य ।

मैइ जाणिअ मिअलोअणि णिसअरु कोइ हरेइ ।

जाव णु णवतडिसामल धाराधरु वरिसेइ ॥ ८ ॥]

विचिन्त्य । क्व नु खलु रम्भोरुर्गता स्यात् ।

तिष्ठेत्कोपधशात्प्रभावपिहिता दीर्घं न सा कुप्यति

15 स्वर्गायोत्पतिता भवेन्मयि पुनर्भावाद्वर्मस्या मनः ।

तां हर्तुं विबुधद्विषोपि न च मे शक्ताः पुरोवर्तिनीं

सा चात्यन्तमदर्शनं नयनयोर्यातेति कोयं विधिः ॥ ९ ॥

[इति द्विपदिकया] दिशोवलोक्य । सनिःश्वासम् । [सासम्] । अये परावृत्तभा-

गधेयानां दुःखं दुःखानुबन्धि । कुतः

१ हृदयाहितप्रियादुःखः । सरोवरे धृतपक्षः ।

बाष्पापवल्गितनयनः । ताम्यति हंसयुवा ॥

२ मया ज्ञातं मृगलोचनीं निशाचरः कोपि हरति ।

यावन्तु नवतडिच्छासामलो धाराधरो वर्षति ॥

3. K.U. हिअआहिअपिअ^०.

4. U. ^०वडिअणअणओ.

11. U. णिसअरु for णिसअरु. = U.

कोवि.

12. U. णवतडिसामलि. U. भारा-

इरु.

अयमेकपदे तथा वियोगः प्रियया चोपनतः सुदुःसहो मे ।

नववारिधसेद्यादहोभिर्भवितव्यं च निरातपद्विरम्यैः ॥ १० ॥

[अनन्तरे चर्चरी ।

जलधर सहर एह कोपइ आढत्तओ

अविरलधारासारादिसामुहकन्तओ ।

5

ए मइ पिहवि भमन्ते जइ पिअ पेखिखहिमि

तव्वे जंजु करीहसि तंतु सहोहिमि ॥ ११ ॥]

विहस्य । मुधैव खलु मनसः परितापवृद्धिरूपेक्ष्यते । यथा मुनयोपि
व्याहरन्ति राजा कालस्य कारणमिति । तत्किमहं जलदसमयं न
प्रत्यादिशामि ।

10

[अनन्तरे चर्चरी ।

गन्धुम्माइअमहुअरगीएहिं

वज्जन्तेहिं परहुअतूरोहिं ।

पसरिअपवणुव्वेल्लिअपल्लवणिअरु

सुललिअविविहपभारं णञ्चइ कप्पअरु ॥ १२ ॥

15

इति नर्त्तिका ।] अथ वा [न प्रत्यादिशामि यदा] प्रावृषेण्यैरेव
लिङ्गैर्मम राजोपचारः संप्रति । कथमिव ।

विदुल्लेखाकनकरुचिरं श्रीवितानं ममाभ्रं

१ जलधर सहरात्र कोपमाज्ञप्तः । अविरलधारासाराक्रान्तदिशामुखः ।

ए अहं पृथ्वीं भ्रमन् यदि प्रियां प्रेक्षिष्ये तदा यद्यत्करिष्यसि
तत्तत्सहिष्ये ।

२ गन्धोन्मादितमधुकरगीतैर्वाद्यमानैः परभृतनूर्यैः । प्रसृतपवनो-

4. For the first pāda K. has
जलधर सहर कोपनिआरंतओ
where the omission of एह
is apparently accidental, the
words कोपनि appear to stand
for कोपजि and आरंतओ for

आढत्तओ. Ranganātha actually
reads कोपजि for कोपइ. The
form कोपइ or कोपजि (the जि
representing the anusvāra
elongated on the ण) appears
to be the accusative singu-

व्याधूयन्ते निचुलतरुभिर्मञ्जरीचामराणि ।

घर्मच्छेदात्पटुतरगिरो वन्दिनो नीलकण्ठा

धाराहारोपनयनपरा नैगमाः सानुमन्तः ॥ १३ ॥

भवतु । किमेवं परिच्छेदश्चाधया । यावदस्मिन्कानने तां प्रियाम-
5 न्वेषयामि । [पुनश्चर्चितावस्थान्ते भिन्नकः ।

दैर्घ्यआरहिओ अहिभं दुहिओ । विरहाणुगओ परिमन्थरओ ॥

गिरिकाणणए कुसुमुज्जलए । गजजूहवई बहु क्षीणगई ॥ १४ ॥

अनन्तरे द्विपदिकया परिक्रम्यावलोक्य च सहर्षम् ।] विलोक्य । हन्त व्यवासि-

तस्य मे संदीपनमिव संवृत्तम् । कुतः

10

आरुक्तराजिभिरियं कुसुमैर्नवकन्दली सलिलगर्भैः ।

कोपादन्तर्वाण्ये स्मरयति मां लोचने तस्याः ॥ १५ ॥

इतो गतेति कथं नु तत्रभवती मया सूचयितव्या ।

पद्भ्यां स्पृशेद्वसुमतीं यदि सा सुगात्री

मेघाभिवृष्टसिकतासु वनस्थलीषु ।

15

पश्चान्नता गुरुनितम्बतया ततोऽस्या

दृश्येत चारुपदपङ्क्तिरलक्तकाङ्गा ॥ १६ ॥

[द्विपदिकया] परिक्रम्यावलोक्य च । सहर्षम् । उपलब्धमुपलक्षणं येन त-
स्याः कोपनाया मार्गेऽनुमीयते ।

द्वेष्टितपल्लवनिकरः सुललितविविधप्रकारं नृत्यति कल्पतरुः ॥

१ दयितारहितोधिकं दुःखितो । विरहानुगतः परिमन्थरः ॥

गिरिकानने कुसुमोज्ज्वले । गजयूथपातिर्वहु क्षीणगतिः ॥

lar of कोर. The reading कोर
मई read by Lenz and the
Calcutta prints appears to
owe its origin to a wrong
emendation of कोरई (or को-
पञ्चि). U. reads कोरं for कोरई.
—U. °सुहृन्तओ. 6. U. ए मंड
पुहुवि भमन्ना जइ पिअ पोखिअमे ।

तच्चे &c.—K. पिअं. K. मधुम्माइअ°.
U. परहुअरनूरणई. U. पसरिअ.—
K. ओल्लिर° U. °पआरेण, K.
°पआरं. K. णच्चई. U. कपअरु.
7. U. तइ for बहु which we
read with K. 8. K. om.
from अनन्तरे up to सहर्षम्.

इतोष्ठरगैर्नयनोदबिन्दुभिर्निमग्ननाभेर्निपतद्भिराङ्कितम् । [१७ ॥
 द्युतं रूपा भिन्नगतेरसंशयं शुकोदरश्याममिदं स्तनांशुकम् ॥
 विभान्य । कथं सेन्द्रगोपं नवशादलमिदम् । कुतो नु खलु निर्जने
 घने प्रियाप्रवृत्तिरवगमयितव्या । दृष्ट्वा । अये आसारोच्छसित-
 शैलेयस्थलीपाषाणमारूढः

5

आलोकयति पयोदान्प्रबलपुरोवातताडितशिखण्डः ।

केकागर्भेण शिखी दूरोन्नमितेन कण्ठेन ॥ १८ ॥

उच्यते । यावदेनं पृच्छामि । [अनन्तरं खण्डकः ।

संपत्तविसूरणभो । तुरिभं परवारणभो ॥

पिअदमदंसणलालसभो । गअवरु विम्हिअमाणसभो ॥ १९ ॥

10

तेन खण्डकान्ते चर्चरी ।

बाहिण पइ इअ अभ्मथिअम्मि आअख्खहि मं ता ।

अथ वण भमन्ते जइ पइ दिठ्ठी सा मह कन्ता ॥

णिसमाहि मिअङ्कसरिसवअणा हंसगई ।

ए चिण्हे जाणीहिसि आइखिखउ तुइअ मई ॥ २० ॥

15

चर्चरिकयोपविश्य भञ्जलिं वद्धा ।]

नीलकण्ठ ममोत्कण्ठा घनेस्मिन्वनिता त्वया ।

दीर्घापाङ्गा सितापाङ्गा दृष्टा दृष्टिक्षमा भवेत् ॥ २१ ॥

१ संप्राप्तविसूरणः । त्वरितं परवारणः ॥ प्रियतमादर्शनलालसः । गजवरु
 विस्मितमानसः ॥—२ बाहिण त्वामित्यभ्यर्थये आचक्ष्व मे तत् ।
 अत्र वने भ्रमता यदि त्वया दृष्टा सा मम कान्ता ॥ निशामय मृगाङ्क-
 सदृशवदना हंसगतिः । अनेन चिह्नेन ज्ञास्यस्याख्यातं तव मया ॥

10. U.K. पिअत[K.द]मदं०. K.ग-
 अवर. 11. U. खण्डकेन. 12. U.
 K. om. इअ, which we read

with Ranganâtha. U.तुमं for
 पइ. K. अभ्मथिअम्मि. U. आच-
 खिहि. U. मे ताम् for मे ता.

[चर्चरिकायावलीव्य] कथमदत्त्वा प्रतिवचनं नर्तितुं प्रवृत्तः । किं नु खलु
हर्षकारणमस्य । विचिन्त्य । भवतु । विदितमेतत् ।

मृदुपवनविभिन्नो मत्प्रियाविप्रणाशाद्

घनरुचिरकलापो निःसपत्नोस्य जातः ।

5

रतिविगलितबन्धे केशहस्ते सुकेश्याः

साति कुसुमसनाथे किं करोत्येष बर्ही ॥ २२ ॥

भवतु । परव्यसननिर्वृतं न खल्वेनं पृच्छामि । [भनन्तरे खुरकः ।

विद्वज्जइश्वरकाण्णलीणओ । दुखखविणिग्गअवाहुप्पोडओ ॥

दूरोत्सारिभहिअभाणन्दओ । अम्बरमाणे भमइ गइन्दओ ॥ २३ ॥

10

खुरकान्ते चर्चरी । हेले हेले

पेरहुअ महरपलाविणि कन्ती । णन्दणवण सच्छुन्द भमन्ती ॥

जइ तुइ पिअम सा महु दिट्ठी । ता आअख्खुहि महु परपुट्ठी ॥ २४ ॥

एतदेव नर्तित्वा । चलिकयोपसृत्य जानुभ्यां स्थित्वा । भवति]

त्वां कामिनो मदनदूतिमुदाहरन्ति

15

मानावभङ्गनिपुणं त्वममोघमस्त्रम् ।

तामानय प्रियतमां मम वा समीपं

१ विद्याधरकाननलीनः । दुःखविनिर्गतवाष्पोत्पीडः । दूरोत्सारितहृ-

13. U. for the 2nd pāda: एव्य
अरण्ण भमन्ते जइ दिट्ठी सा महु
कन्ता. U. considers the verses
from बंहिण up to कन्ता as one
full stanza and what follows
as a separate one. 14. U. णि-
सम्मिहि मिअङ्कसरिसे वअणे हंसगई.
K. U. जाणिहिस्सि; we with Lenz.
1. U. has पुनश्चर्चरी after प्रवृत्तः.
8. U. विद्वज्जइश्वर°, U. विणिग्गद°.

9. U. दूरात्सारिभ°. U. भमई. 10.
U. हलेहले. 11. K. wrongly om.
कन्ती. U. नन्दणवणे. K. भमन्तो
गइन्दओ for भमन्ती. U. K. सच्छंदं.
We with Lenz. 12. U. दिट्ठा and
wrongly reads आअ महु परपुट्ठी
for the fourth pāda. U. वळ-
न्तिकया for चलिकया. Both K.
(see footnote on l. 7 at p. 111.)
and U. omit the words परि-

मां वा नयाशु कलभाषिणि यत्र कान्ता ॥ २५ ॥

[गमकेन किंचिद्वलित्वा । आकाशे] किमाह भवती । कथं त्वामेवम-
नुरक्तं विहाय गतेति । शृणोतु भवती ।

कुपिता न तु कोपकारणं

सकृदप्यात्मगतं स्मराम्यहम् ।

5

प्रभुता रमणेषु योषितां

न हि भावस्खलितान्यपेक्षते ॥ २६ ॥

कथं कथाच्छेदकारिणी स्वकार्य एव सक्ता ।

महदपि परदुःखं शीतलं सम्यगाहुः

प्रणयमगणयित्वा यन्ममापद्रतस्य ।

10

अधरामिव मदान्धा पातुमेषा प्रवृत्ता

फलमभिमुखपाकं राजजम्बूद्वुमस्य ॥ २७ ॥

एवंगतेपि प्रियेव मे मञ्जुस्वनेति न कोपोस्याम् । इतो वयम्—

[द्विपदिकया परिक्रम्यावलोक्य च ।] अये दक्षिणेन प्रियाचरणनिक्षेपशं-

दयानन्दः । अम्बरमानेन भ्रमति गजेन्द्रः ॥ — २ परभृते मधुर-
प्रलापिनि कान्ते । नन्दनवने स्वच्छन्दं भ्रमन्ति ॥ यदि त्वया
प्रियतमा सा मम दृष्टा । तदाचक्ष्व मम परपुष्टे ॥

क्रम्य । इयमानवान्तसंभुक्षितमदा ज-
म्बूद्विमध्यास्ते परभृता । विहंगमेषु
पण्डिता जातिरेषा । यावदेनामभ्यर्थये
which the other Mss. read
before त्वां कामिनौ &c. (see p.
111.) But after पृच्छामि and be-
fore the words अनन्तरे खुरकः
in l. 7 U. inserts the follow-
ing, viz. द्विपदिकया दिशोवलोक्य ।
अये इयमातपश्चान्तसंभुक्षितमदा जम्बू-
विष्टमध्यास्ते परभृत् (sic) ॥ विहंगे-

यु पण्डितेषा जानिः । यावदेनां पृच्छामि.
7. After अपेक्षते U. has ससंभ्र-
ममुपविश्य । अनन्तरं जानुभ्यां स्थि-
त्वा कुपितेति पठित्वा विलोक्य । कथं
कथाच्छेद° &c. 14. K. द्विपदिक-
या परिक्रामितकेन कर्णं दत्त्वा for द्विप-
दिकया परिक्रम्यावलोक्य च, which
U. has for परिक्रामितकेन । कर्ण-
दत्त्वा read by the other Mss.
(see p. 112, l. 14)

सी नूपुररवः । यावदत्र गच्छामि । परिक्रम्य ।

[पिर्भ्रमविरहकिलामिभवअणओ । अविरलबाहजलाउलणअणओ॥

दूसहदुखविसंछुलगमणओ । पसरिअउरुतावदीविअङ्गओ ॥

अहिअं दुम्मिअमाणसओ । काणणे भमइ गइन्दओ ॥ २८ ॥

५

इति ककुभेन षडुपभङ्गाः । अनन्तरे द्विपदिकया दिशोविलोक्य ।

पिर्भ्रकरिणीविछोइअओ गुरुसोआणलदीविअओ ।

बाहजलाउललोअणओ कविरु भमइ समाउलओ ॥ २९ ॥]

अहो धिक् धिक् ।

मेघश्यामा दिशो दृष्ट्वा मानसोत्सुकचेतसाम् ।

१०

कूजितं राजहंसानां नेदं नूपुरसिञ्जितम् ॥ ३० ॥

भयतु । यावदेते मानसोत्सुकाः पतत्रिणः सरसो नोत्पतन्ति ता-

वदेतेभ्यः प्रियाप्रवृत्तिरवगमयितव्या । [चलिकया] ह्येत्य । भो भो

जलविहंगमराज

१५

पश्चात्सरः प्रति गमिष्यसि मानसं तत्

पाथेयमुत्सृज विसं ग्रहणाय भूयः ।

मां तावदुद्धर शुचो दयिताप्रवृत्त्या

स्वार्थात्सतां गुरुतरा प्रणयिक्रियैव ॥ ३१ ॥

पथोन्मुखो विलोकयति । मानसोत्सुकेन मया न लक्षितेत्येवं वचनमाह ।

[उपविश्य चर्चरी ।

२०

३ रेरे हंसा किं गाविज्जइ ।

इति नर्तितोत्थाय ।]

१ प्रियतमाविरहकान्तवदनः । अविरलबाष्पजलाकुलनयनः ॥ दुःसह-

दुःखविसंछुलगमनः । प्रसृतगुरुतापदीप्ताङ्गः ॥ अधिकं दूनमानसः ।

पदि हंस गता न ते नतभूः । सरसी रोधसि दर्शनं प्रिया मे ॥
मदखेलपदं कथं नु तस्याः । सकलं चोर गतं त्वया गृहीतम् ॥ ३२ ॥
[गइअणुसारे मइ लखिखज्जइ ॥

चर्चरिकयोपसृत्य भञ्जालिं बद्धा] भतश्च

हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।

विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥ ३३ ॥

[पुनश्चर्चरी ।

[३४ ॥

कइ पइ सिखिखउ ए गइ लालस । सा पइ दिठ्ठी जघणभरालस ॥

पुनश्चर्चरी । हंस प्रयच्छेत्यादि पठित्वा द्विपदिकया निरूप्य] विहस्य । एष चोरानु-

शासी राजेति भयादुत्पतितः । परिक्रम्य । अयमिदानीं प्रियास-

हायश्चक्रवाकः । तावदेनं पृच्छामि । [अनन्तरे कुटिलिका ।

मैम्मररणभमणोहरण । मल्लपयी । कुसुमिअतस्वरपल्लवण ।

चर्चरी । इइआविरहुम्माइअओ । काणणे भमइ गइन्दओ ॥ ३५ ॥

द्विलयान्ते चर्चरी । गौरोअणवण्णा चक्का भणइ मइ ।

महुवासर कीलन्ती धणिअ ण दिठ्ठी पइ ॥ ३६ ॥

चर्चरिकयोपसृत्य जानुभ्यां स्थित्वा ।]

रथाङ्गनामन् व्रियुतो रथाङ्गश्रोणिबिम्बया ।

भयं त्वां पृच्छति रथी मनोरथशतैर्वृतः ॥ ३७ ॥

कथं कः क इत्याह । मा तावत् । न खलु विदितोहमस्य ।

सूर्याचन्द्रमसौ यस्य मातामहपितामहौ ।

स्वयं वृतः पतिर्द्वाभ्यामुर्वश्या च भुवा च यः ॥ ३८ ॥

कानने भ्रमति गजेन्द्रः ॥ — २ प्रियकरिणीवियुक्तो गुरुशो-

कानलदीप्तः । बाष्पजलाकुललोचनः करिवरो भ्रमति समाकु-

लः ॥ — ३ ररे हंस किं गोप्यते ।

१ गत्यनुसारेण मया लक्ष्यते । — २ केन तव शिक्षिता एषा गति-

for विष्णोइअओ. 12. U. वलन्ति-

कया for चलिक्कया. 20. U. अरे.

K. अरेरे. We with Ranganā-

tha. U. गोइब्जइ.

8. U. कइ पइ सिखिखउ, and K. कं पइ

&c. After लालस U. reads पुन-

कथं तूष्णीं स्थितः । भवतु । उपालप्स्ये तावदेनम् ।

सरसि नलिनीपक्षेणापि त्वमावृतविग्रहां

ननु सहचरीं दूरे मत्वा विरौषि समुत्सुकः ।

इति च भवतो जायास्नेहात्पृथक्स्थितिभीरुता

5 मयि च विधुरे भावः कान्ताप्रवृत्तिपराङ्मुखः ॥ ३९ ॥

सर्वथा मदीयानां भागधेयानां विपर्यायेण प्रभावप्रकाशः । याव-

दन्यमवकाशमवगाहे । पदान्तरे स्थित्वा । भवतु न तावद्गच्छामि ।

[द्विपदिकया परिक्रम्यावलोक्य च ।]

इदं रुणद्धि मां पद्ममन्तःकूजितषट्पदम् ।

10 मया दष्टाधरं तस्याः ससीत्कारमिवाननम् ॥ ४० ॥

भवतु । अस्मिन्नेव कमलाध्यासिनि मधुकरे प्रणयित्वं करिष्ये ।

इतो गतस्यानुशयो मा भूदिति । [अस्यान्तरे अर्धद्विचतुरस्रकः ।

एकक्रमवद्धिअगुरुअरपेमरसे ।

हंसजुआणओ कीलइ कामरसे ॥ ४१ ॥

15 चतुरस्रकेणेपित्याञ्जलिं बद्धा ।]

लालसा । सा त्वया दृष्टा जघनभरालसा ॥ — ३ मर्मरराणितमनो-

हरे । कुसुमिततरुवरपल्लवे । दयिताविरहोन्मादितः । कानने भ्रमति

गजेन्द्रः ॥ — ४ गोरोचनवर्णं चक्र भण मम । मधुवासरे क्री-

डन्ती धनिका न दृष्टा त्वया ॥

१ एकक्रमवर्धितगुरुतरप्रेमरसेन । हंसयुवा कीडति कामरसेन ॥

अचैरी. U. तुइ for पइ. 9. U.

सानुनयं bef. हंस प्रयच्छ &c. 13.

U. °म्माइओ. K. गइन्दअओ. 14.

U. मए for मइ. = U. भणे [=णि?] अ

ण दिहा पिभा. 16. U. चर्चरीकया.

1. U. after एनम् adds: जानुभ्यां

स्थित्वा । युक्तं तावत् । आत्मानुमानेन

वर्तितुम् । अतः । 13. U. एकक्रम-

वद्धिअगुरुअपेमरसे. K. °पेमरसे.

14. Neither K. nor U. has be-

मधुकर मदिराक्ष्याः शंस तस्याः प्रवृत्तिं

विभाव्य ।

वरतनुरथ वा ते नैव दृष्टा प्रिया मे ।

यदि सुरभिमपास्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धं

तव रतिरभविष्यत्पण्डरीके किमस्मिन् ॥ ४२ ॥

5

साधयामस्तावत् । [द्विपदिकया] परिक्रामितकेन । एष नीपस्कन्ध-

निषण्णहस्तः करिणीसहायो नागराजस्तिष्ठति । अस्मात्प्रियोद-

न्तमुपलप्स्ये [यावदुपसर्पामि । कुटिलिकया ।

करिणीविरहसंतापिअओ ॥

मल्लघटी ।

10

काणणए गन्धुधुअमहुअरु ॥

भतोन्नरे] विज्ञेय । भवतु न त्वरा कार्या ।

अयमचिरोद्धतपल्लव-

मुपनीतं प्रियकरेणुहस्तेन ।

अभिलषतु तावदासव-

15

सुरभिरसं सल्लकीभङ्गम् ॥ ४३ ॥

क्षणमात्रं स्थित्वा । [स्थानकेनावलोक्य ।] हन्त कृताङ्गिकः संवृत्तः । भवतु

पृच्छामि ।

१ करिणीविरहसंतापितः । कानने गन्धोद्धुतमधुकर ॥

fore हंसजु° in the second line, the सरै which is read by Lenz and the Calcutta prints. 15. U. प्रसृत्य for उपेत्य.

9. °विरहसं° is what Lenz and the Calcutta prints as well

as our own Mss. U. and K. read. But does not the metre require the ह to be long? करिणीविरहा would as usual mean करिणीविरहात्. 11. K. गण्डुधुअ°. = U. काणणे.

[हंइ पयि पुल्लिभि अख्खहि गभवुरु ।

ललिअपहारे णासिअतरुवरु ।

दूराविणिज्जिअससहरुकन्ती

दिठ्ठी पिअ पइ समुहजन्ती ॥ ४४ ॥

४

पदद्वयं पुरत उपसृत्य ।]

मदकलयुवतिशशिकला गजयूथप यूधिकाशबलकेशी ।

स्थिरयौवना स्थिता ते दूरालोके सुखालोका ॥ ४५ ॥

सर्वम् । अनेन स्निग्धमन्द्रेण गर्जितेन प्रियोपलम्भशंसिना
समाश्वासितोस्मि । साधर्म्याच्च त्वयि मे भूयसी प्रीतिः ।

१०

मामाहुः पृथिवीभृतामधिपतिं नागाधिराजो भवान्

अव्युच्छिन्नपृथुप्रवृत्तिं भवतो दानं ममाप्यार्थेषु ।

स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा

सर्वं मामनु ते प्रियाविरहजां त्वं तु व्यथां मानुभूः ॥ ४६ ॥

सुखमास्तां भवान् । साधयामस्तावत् । पार्श्वतो दृष्टिं दत्त्वा । अये सु-

१५

रभिकन्दरो नाम विशेषरमणीयः सानुमानालोक्यते । प्रियश्चा-

यमप्सरसाम् । अपि नाम सुतनुरस्योपत्यकायामुपलभ्येत ।

परिक्रम्यावलोक्य च । हन्त मदीयैर्दुरितपरिणामैर्मघोपि शतह्रदाशू-

१ अहं त्वां पृच्छामि आचक्ष्व गजवर । ललितप्रहारेण नाशिततरुवर ।

दूराविनिर्जितशशधरकान्तिः । दृष्ट्वा प्रिया त्वया संमोहयन्ती ॥

1. U. has अहं ये, and K. हंहु तुइ पयि, for हंइ पयि which we read with Bollensen. U. आभख्खहि. 2. K. ललिअपहारे. U. पहरिण. 3. K. दूरं वणाब्जिभ-

मंसहरुकन्ता. 4. U. पिअ. 14. U. ins. द्विपदिकया परिक्रम्यावलोक्य च after भवान् and omits साधया-मस्तावत् and the following stage-direction.

न्यः संवृत्तः । तथापि शिलोच्चयमेतमपृष्टा न निवर्तिष्ये ।

[अनन्तरे खण्डिका ।

पैसरिभखरखुरदारिभमेइणि वणगहणे अविचालु ।

परिसप्पइ पेच्छुह लीणो णिअकञ्जुञ्जुअ कोलु ॥ ४७ ॥]

अपि वनान्तरमल्पकुचान्तरा

श्रयति पर्वत पर्वसु संनता ।

इदमनङ्गपरिग्रहमङ्गना

पृथुनितम्ब नितम्बवती तय ॥ ४८ ॥

कथं तूष्णीमास्ते । शङ्के विप्रकृष्टो न शृणोतीति । समीपेऽस्य

गत्वा पुनरेनं पृच्छामि । [अनन्तरे चर्चरी ।

फैलिअसिलाअलणिम्मलणिइअरु । बहुविहकुसुमे विरइअसेहरु ॥

किण्णरमहुरुगीअमणोहरु । देखवावहिमहु पिअअम महिहरु ॥ ४९ ॥]

इति परिक्रम्याञ्जलिं बद्धा ।

सर्वक्षितिभृतां नाथ दृष्ट्वा सर्वाङ्गसुन्दरी ।

रामा रम्ये वनोद्देशे मया विरहिता त्वया ॥ ५० ॥

आकर्ष्य । सहर्षम् । कथं यथाक्रमं दृष्टेत्याह । भवानप्यतः प्रियतरं

१ प्रसृतखरखुरदारितमेदिनिर्वनगहनेविचलः ।

परिसर्पति पश्यत लीनो निजकार्योद्युक्तः कोलः ॥

२ स्फटिकशिलातलनिर्मलनिर्झर । बहुविधकुसुमैर्विरचितशेखर ।

किंनरमधुरोद्गीतमनोहर । दर्शय मम प्रियतमां महीधर ॥

3. U. पसरिभ°. U. अविचुक्र. 4. U. परिसकइ. K. परिसकइ. K. लीणे. U. पेच्छुअ for पेच्छुह. K. कोलु. 11. U. °कुसुमविर°. K. °कुसुमवि-
णामिअकेसरु. We with Lenz and the Calcutta prints, ex-

cept that we read the इ in सेहरु with Ranganātha. 12. U. °महुअरु°. for °महरु°. K. °महरुगीअ°. U. पिअअम. 13. U. चर्चरीकयोपमय for इति परिक्रम्य.

शृणोतु । क तर्हि मम प्रियतमा । नेपथ्ये तदेवाकर्ण्य । हा धिक्
ममैवायं कन्दरमुखविसर्पी प्रतिशब्दः । विषादं रूपयित्वा । श्रान्तो-
स्मि । अस्यास्तावद्विरिनद्यास्तोरे स्थितस्तरङ्गवातमासेविष्ये ।
इमां नवाम्बुकलुषामपि स्त्रोतोवहां पश्यतो मे रमते मनः ।

5 तरङ्गभ्रूमङ्गा क्षुभितविहगश्रेणिरसना
विकर्षन्ती फनं वसनमिव संरम्भाशिशिलम् ।
पदा विद्धं यान्ती स्खलितमभिसंधाय बहुशो
नदीभावेनेयं ध्रुवमसहना सा परिणता ॥ ५१ ॥

भवतु । याचिष्ये तावदेनाम् । [अनन्तरे कुटिलिका ।

10 प्रसीध पिअभम सुन्दरिए णए । खुहिआकरुणाविहङ्गमए णए ॥
सुरसरित्तीरसमसुअए णए । अलिउलझङ्कारिए णए ॥ ५२ ॥
कुटिलिकान्ते चर्चरी ।

15 पुँवदिसापवणाहअकल्लोलगभवाहओ
मेहअअङ्गे णच्चइ सललिअ जलणिहिणाहओ ।
हंसविहङ्गमकुङ्कुमसङ्गकआभरण

करिमअराउलकसलणकमलकआवरण ॥

वेलासलिलुव्वेल्लिअहथदिण्णतालु

ओथ्थरइ दस दिस रुन्धेविणु णवमेहआलु ॥ ५३ ॥

इत्युपसृत्य] भञ्जलि कृत्वा ।

१ प्रसीद प्रियतमे सुन्दरि नदि । क्षुभिताकरुणविहंगमे नदि ॥ सुरस-

4. U. ins. द्विपदिकया परिक्रम्यावलो-
क्य च before इमां &c. 10. U.
K. read प्रसिअ, but the metre
requires the सि to be long. U.
खुहिअ°. 13. K. °कल्लोलगभ°
U. °वाहओ. 14. U. मेहअङ्गे ण-
च्चइ. K. णिच्चइ. K. वजलणिहि°. 15.
K. is somewhat uncertain about the end of this

line. It read at first °संख-
उआभरण and then seems to
have corrected it into °संख
उअभरण. U. reads the line
thus : हंसरइङ्गसङ्गकुङ्कुमकआभर-
ण. 16. U. °किसण° for °कस-
लण°. U. °कआभरण for °कआवर-
ण. 17. K. °सलिलुव्वेल्लिअ°. 18. K.
om. the line wholly. U. °मेहआ-

त्वयि निवद्धरतेः प्रियवादिनः

प्रणयभङ्गपराङ्मुखचेतसः ।

कमपराधलघं मम पश्यसि

त्यजसि मानिनि दासजनं यतः ॥ ५४ ॥

अथ वा परमार्थसरिदेवैषा । न खलूर्वशी पुरुरवसमपहाय समु- 5

द्राभिसारिणी भविष्यति । भवतु । अनिर्वेदप्राप्याणि श्रेयांसि ।

यावदमुमेव प्रदेशं गच्छामि यत्र मे नयनयोः सुनयना तिरोभूता ।

परिक्रम्यावलोक्य । हन्त दृष्टमुपलक्षणं तस्या मार्गस्य ।

रक्तकदम्बः सोयं

प्रियया घर्मान्तशंसि यस्यैकम् ।

10

कुसुममसमग्रकेसर-

विषममपि कृतं शिखाभरणम् ॥ ५५ ॥

विलोक्य । इमं तावत्प्रियाप्रवृत्तिनिमित्तं सारङ्गमासीनमभ्यर्थये ।

[अभिनवकुसुमस्तवकिततरुवरस्य परिसरे

मदकलकोकिलकूजितरवज्ञङ्कारमनोहरे ।

15

नन्दनविपिने निजकरिणीविरहानलेन संतप्तो

विचरति गजाधिपतिरैरावतनामा ॥ ५६ ॥

गलितकः ॥ जानुभ्यां स्थित्वा ।]

रिक्तीरसमुत्सुके नदि । अलिकुलझङ्कारिते नदि ॥ — २ पूर्वदिशा-

पवनाहतकल्लोलोद्गतबाहुः । मेघाङ्गैर्नृत्यति सललितं जलनिधि-

नाथः । हंसविहङ्गमकुङ्कुमशङ्करुताभरणः करिमकराकुलरुष्ण-

लकमलरुतावरणः ॥ वेलासलिलोद्बलितदत्तहस्ततालः । अवस्तृ-

णाति दश दिशा रुद्धा नवमेघकालः ॥

लु. 19. U. चर्चरिकयोऽसृज्य जानुभ्यां स्थित्वा for "हस्युपसृज्य" भञ्जलि कृत्वा."

8. From हन्त up to शिखाभरणम् (l. 12) is here om. by U; and read after परिभवाश्च दशाविपर्ययः at p. 122A, l. 1, below.

14. U. अभिनवकुसुमिततरुवरपरिसरे मदकलकोकिलझङ्गकारमनोहरनन्दनविपिने ॥ निजकरिणीविरहानलेन संतप्तो &c.

18. K. omits the word गलितकः ॥

कृष्णशारच्छविर्योसौ दृश्यते काननश्रिया ।

वनशोभावलोकाय कटाक्ष इव पातितः ॥ ५७ ॥

विलोक्य । किं नु खलु मामवधीर्यन्निधान्यतोमुखः संवृतः । दृष्ट्वा ।

अस्यान्तिकमायान्ती

5

शिशुना स्तनपायिना मृगी रुद्धा ।

तामयमनन्यदृष्टि-

भ्रम्रग्रीवो विलोकयति ॥ ५८ ॥

[इति नर्तिका चर्चरी ।

सुरसुन्दरि जघनभरालस पीणुत्तुङ्गघनस्थणो

10

थिरजोव्वण तणुसरीरि हंसगई ।

गअणुज्जलकाणणे मिअलोअणि भमन्ने

दिठ्ठो पइ तह विरहसमुद्दन्तरे उत्तारह मइ ॥ ५९ ॥

उपसृत्याञ्जलिं बद्धा] हंहो यूथपते

अपि दृष्टवानसि मम प्रियां वने

15

कथयामि ते तदुपलक्षणं शृणु ।

पृथुलोचना सहचरी यथैव ते

सुभगं तथैव खलु सापि वीक्षते ॥ ६० ॥

कथमनादृत्य मद्वचनं कलत्राभिमुखं स्थितः । उपपद्यते । परिभ-

१ सुरसुन्दरी जघनभरालसा पीनोत्तुङ्गघनस्तनी

स्थिरयौवना तनुशरीरा हंसगतिः ।

गगनोज्ज्वलकानने मृगलोचना भ्रमता

दृष्ट्वा त्वया तर्हि विरहसमुद्भ्रान्तरादुत्तारय माम् ॥

9. U. om. सुर०. U. ०घनस्थानि;

K. ०घनचणुस्थानि.

10. K. स्थिर०. = K. ०सरीर.

11. K. गजगु०.

12. K. दिठ्ठ. U. जइ for पइ.

U. उत्तारेहि.

घास्पदं दशाविपर्ययः । इतो घयं— परिक्रामितकेनावलोक्य । शिलाभेदा-
न्तरगतं किमेतदालोक्यते ।

प्रभालेपी नायं हरिहतमृगस्यामिषलयः

स्फुलिङ्गः स्यादग्नेर्गगनमभिवृष्टं पुनरिदम् ।

विभाव्य ।

5

अये रक्ताशोकस्तवकसमरागो मणिरयं

यमुद्धतं पूषा व्यवसित इषालम्बितकरः ॥ ६१ ॥

हरति मे मनः । आदास्ये तावदेनम् ।

[पण्डिणिवध्यासाइअओ

वाहाउलणिअणअणओ ।

10

गअवइ गहणे दूहिअओ

भमइ ख्खामिअवअणओ ॥ ६२ ॥

द्विपदिकयोपसृत्य । ग्रहणं नाटयति] अथ वा

मन्दारपुष्पैरधिवासितायां

यस्याः शिखायामयमर्पणीयः ।

15

सैव प्रिया संप्रति दुर्लभा मे

१ प्रणयिनी बद्धाशाको

बाष्पाकुलनिजनयनः ।

गजपतिर्गहने दुःखितः

भ्रमति क्षामितवदनः ॥

9. U. पण्डिणि०. K. ०वध्याइअओ.

11. K. दूहिअओ.

12. Both K. and U. have परिभ-

मइ for भमइ, which we read with Lenz. K. ख्खामिअ०.

किमेनमस्त्रोपहतं करोमि ॥ ६३ ॥

नैषधे । वत्स गृह्यतां गृह्यताम् ।

संगमनीय इति मणिः

शैलसुताचरणरागयोनिरयम् ।

5

आवहति धार्यमाणः

संगममचिरात्प्रियजनेन ॥ ६४ ॥

राजा । कर्णे दत्त्वा । को नु खलु मामेवमनुशास्ति । दिशोवलोक्य । अये
अनुकम्पते मां कश्चिन्मृगचारी मुनिर्भगवान् । भगवन् अनुगृही-
तोऽस्म्यहमुपदेशाद्भवतः । मणिमादाय । हंहो संगमनीय

10

तया वियुक्तस्य विलग्नमध्यया

भविष्यसि त्वं यदि संगमाय मे ।

ततः करिष्यामि भवन्तमात्मनः

शिखामणिं बालमिवेन्दुमीश्वरः ॥ ६५ ॥

परिक्रम्यावलोक्य च । अये किं नु खलु कुसुमरहितामपि लतामिमां
पश्यतो मे रतिरूपलब्धा । अथ वा स्थाने मनोरमा ममेयम् ।
इयं हि

तन्वी मेघजलार्द्रपल्लवतया धौताधरेवाश्रुभिः

शून्येवाभरणैः स्वकालविरहाद्विश्रान्तपुष्पोद्गमा ।

5

चिन्तामौनमिवास्थिता मधुलिहां शब्दैर्विना लक्ष्यते

चण्डी मामवधूय पादपतितं जातानुतापेव सा ॥ ६६ ॥

यावदस्याः प्रियानुकारिण्याः परिष्वङ्गप्रणयी भवामि ।

[लै ए पेख ख विणु हिअ ए भमामि

जइ विहिजोए पुणि तहिं पाविमि ।

10

ता रण्णे विणु करमि णिभन्ती

पुणु णइ मेळइ दाह कलन्ती ॥ ६७ ॥]

इति [चर्चरिकयोपसृत्य] लतामालिङ्गति ।

[ततः प्रविशति तस्थान एवैर्वशी ।

राजा । निमीलिताक्ष एव स्पर्शं रूपयित्वा । अये उर्वशीगात्रसंपर्कादिव निर्वृतं 15

मे शरीरम् । तथापि न पुनरस्ति विश्वासः । कुतः

समर्थये यत्प्रथमं प्रियां प्रति

क्षणेन तन्मे परिवर्ततेन्यथा ।

अतां विनिद्रे सहसा विलोचने

१ लते प्रेक्षस्व विना हृदयेन भ्रमामि

यदि विधियोगेन पुनस्तां प्राप्तामि ।

तदरण्येन विना करोमि निर्भ्रान्ति

पुनर्न हि प्रवेशयामि तां कृतान्ताम् ॥

9. U. हिअएण. K. भवामि.

10. U. जइ विहिजोएण पुणि तं पाविहि-
मि । ता रण्णेण विणु तए करमि णिभ-
मन्ती । पुणु ण मेळइ ताह कभन्ती ।

11. K. णि[corrected into ण]-
भन्ती for णिभन्ती which we
read for the sake of the
metre.

करोमि न स्पर्शविभावितप्रियः ॥ ६८ ॥

शनेक्ष्मरुन्मील्य । कथं सत्यमेव प्रियतमा । [इति मूर्छितः पतति ।]

वर्ष. । नाभं विसृज्य । जेदुं जेदुं महाराओ ।

राजा ।

5 त्वद्वियोगोद्भवे तन्वि मया तमसि मज्जता ।

दिष्टया प्रत्युपलब्धासि चेत्तनेव गतासुना ॥ ६९ ॥

वर्ष. । अभ्यन्तरकरणे मए पच्चख्खीकिद्वुत्तन्तो खु महाराओ ।

राजा । अभ्यन्तरकरणयेति न खलु ते वचनार्थमवैमि ।

वर्ष. । कहइस्सं । इमं दाव पसीदतु महाराओ जं मए कोववसं गदाए

10 एदं अवय्थन्तरं पाविदो महाराओ ।

१ जयतु जयतु महाराजः ।

२ अभ्यन्तरकरणया मया प्रत्यक्षीकृतवृत्तान्तः खलु महाराजः ।

३ कथयिष्यामि । एतत्तावत्प्रसीदतु महाराजो यन्मया कोपवशं
गतयैतदवस्थान्तरं प्रापितो महाराजः ।

7-8. U. omits lines 7, 8 and reads the last speech of Urvas'ī (viz. कहइस्सं &c.) as follows: मरिसदु मरिसदु महाराओ जं मए कोव° &c. It will be observed, however, that U.

reads on the following page after l. 5, two speeches in place of the two that it omits on this page. K. reads ll. 7, 8 along with the other Mss.

राजा । कल्याणि न तावदहं प्रसादयितव्यः । त्वद्दर्शनादेव प्रसन्न-
बाह्यान्तःकरणोन्तरात्मा । कथय कथमियन्तं कालमवस्थिता
मया विना भवती । [अनन्तरे चर्चरी ।

मोरा परहुअ हंसविहङ्गम । अलि गअ पव्वअ सरिअ कुरङ्गम ॥

तुइअह कारण रण्ण भमन्ते । बहु बहु पुच्छिअ मइ रोअन्ते ॥ ७० ॥ 5

उर्व. । एवं अन्तभरणपञ्चखलीकिदवुत्तन्तो महाराओ ।

राजा । प्रिये अन्तःकरणमिति न खल्ववगच्छामि ।]

उर्व. । सुणोदु महाराओ । भअवदा कुमारेण सासदं कुमारवदं
गेणिहअ अकलुसो णाम गन्धमादनकच्छो अइआसिदो किदो अ
एस विही ।

10

राजा । क इव ।

उर्व. । जा इमं पदेसं इत्थिआ पविस्सादि सा लताभावेण परिणमिस्स-

१ मयूरः परभृतो हंसो विहङ्गमः ।

अलिर्गजः पर्वतः सरित्कुरङ्गमः ।

तव कारणेनारण्ये भ्रमता ।

बहु बहु पृष्ठो मया रुदता ॥

२ शृणोतु महाराजः । भगवता कुमारेण शाश्वतं कुमारव्रतं गृही-
त्वाकलुषो नाम गन्धमादनकच्छोऽध्यासितः कृतश्चैष विधिः ।

३ या एतं प्रदेशं स्त्री प्रवेक्ष्यति सा लताभावेन परिणस्य-

4. U. मोर.—U. रहङ्ग for विहङ्गम.

—K. सिरिकुरङ्गम. U. कुरङ्ग for कुरङ्गम.

5. U. कारणे रणे. K. रण्णा भमन्ते.

—U. को ण हु पुच्छिअ मए रोअन्ते.

6-7. These two speeches are

given here according to K., which it will be observed has already read them once before on the previous page (see footnote on ll. 7, 8.)

दि । गौरीचरणसंभवं मणिं विना तदो ण मुञ्चिस्सदित्ति । साहं
गुरुसावसंमूढहिअआ देवदासमअं विसुमारिअ अगिहीदाणुणआ
कुमारवणं पविष्ठा । पवेशाणन्तरं एव वासन्ती लदा संवृत्ता ।

राजा । सर्वमुपपन्नम् ।

5

रतिखेदसुप्तमपि मां

शयने या मन्यसे प्रवासगतम् ।

सा त्वं प्रिये सहेयाः

कथं मदीयं चिरवियोगम् ॥ ७१ ॥

इदं तद्यथाकथितं त्वत्संगमनिमित्तं मुनेरुपलभ्य मणिप्रभावादा-
सादिता त्वमस्माभिः । मणिं दर्शयति ।

10

ति । गौरीचरणसंभवं मणिं विना ततो न मोक्ष्यत इति । साहं
गुरुशापसंमूढहृदया देवतासमयं विस्मृत्य अगृहीतानुनया कुमार-
वनं प्रविष्ठा । प्रवेशानन्तरमेव वासन्ती लता संवृत्ता ।

उर्व. । अम्मो संगमणीओ । अदो खु महाराएण आलिङ्गिदमेत्त

एव्व पकिदथमिह संवत्ता । मणिमादाय मूर्धनि वहति ।

राजा । एवमेव सुन्दरि क्षणमात्रं स्थायिताम् ।

स्फुरता विच्छुरितमिदं

रागेण मणेर्ललाटनिहितस्य ।

5

श्रियमुद्धहति मुखं ते

बालातपरक्तकमलस्य ॥ ७२ ॥

उर्व. । मेहन्तो खु कालो तुह पइठ्ठाणादो णिग्गदस्स । असुअन्ति मं

पकिदिओ । ता एहि णिवुत्तम्ह ।

राजा । यदाज्ञापयति भवती ।

10

१ अहो संगमनीयः । अतः खलु महाराजेनालिङ्गितमात्रैव प्रकृति-
स्थास्मि संवृत्ता ।

२ महान्खलु कालस्तव प्रतिष्ठानान्निर्गतस्य । असूयन्ति मद्यं प्रकृ-
तयः । तदेहि निवर्तावहे ।

उर्व । कंह महाराओ गन्तुमिच्छुदि ।

राजा ।

अचिरप्रभाविलसितैः पताकिना

सुरकार्मुकाभिनवचित्रशोभिना ।

5

गमितेन खेलगमने विमानतां

नय मां नवेन वसतिं पयोमुचा ॥ ७३ ॥

[चर्चरी ।

पौषिअसहअरिसंगमओ

पुलअपसाहिअअङ्गअओ ।

10

सेछुापत्तविमाणओ

विहरइ हंसजुआणओ ॥ ७४ ॥

इति खण्डभारया निष्क्रान्तौ ।]

। विक्रमोर्वशीये चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

१ कथं महाराजो गन्तुमिच्छति ।

२ प्राप्तसहचरीसंगमः

पुलकप्रसाधिताङ्गः ।

स्वेच्छाप्राप्तविमानो

विहरति हंसयुवा ॥

8. U. °संगओ.

10. U. स्सेछु°.

9. U. पुलअपसारिअअङ्गअओ.

NOTES.

P. 1. ll. 1-4.—This is a benediction that S'iva may bless the audience. All the known works of Kâlidâsa open with a verse that invokes the blessing of that god or contains a salutation to him, with the single exception of the *Setukâvya*, which invokes Vishṇu in its introduction. That poem, however, was begun by King Pravarasena who might have had his own reasons for preferring the aid of Vishṇu to that of S'iva. From the fact, however, that Kâlidâsa invariably invokes S'iva at the commencement of his works, it would be wrong to infer that he was a strict S'aiva. His veneration for Vishṇu appears to have been even greater than that for S'iva. For his works abound with passages extolling the attributes of the former god, whom he seems to consider the head of the Hindu pantheon. In language used by Vaishṇava works he describes Vishṇu as the Deity of whom all the other gods including S'iva are but so many different manifestations. See *Raghuvaṃs'a* X. 16, 17 fgg. The second Canto of the *Kumârasambhava*, on the other hand, assigns to Brahmadeva the same high attributes as are assigned to Vishṇu in the tenth Canto of the *Raghuvaṃs'a*, which would show that Kâlidâsa was no more a S'aiva than he was a Vaishṇava or a worshipper of Brahmadeva. In one place he says all the Three are one. See *Kumârasambhava* VII. 44.

Construe : रोदसी व्याप्य स्थितमेकपुरुषं यं (=यो रोदसी व्याप्य स्थितोऽस्ति एकपुरुष इति) वेदान्तेषु आहुः । यस्मिन् ईश्वर इति शब्दः अनन्यविषयः [अत एव] यथार्थाक्षरः । यश्च मुमुक्षुभिर्निमित्तप्राणादिभिर्मृग्यते । स स्थिरभक्तियोगसुकुलः स्थानुः वो निश्चेयसायास्तु ॥

स्थानु literally means standing, not moving. Hence a post.

Immoveable : Eternal. It is in this latter sense that the word came to be an epithet of S'iva. Some say the god is called Sthîrânu because he always 'stands' in practising his penances. Ranganâtha says ततःप्रभृति विश्वाम्ना न प्रसूते शुभा प्रजा । स्थाणुवन्निश्चलो यस्मात्स्थितः स्थाणुरतः स्मृत इति पुराणेषु ॥

वेदान्तेषु, i.e. in the Upanishads. These are called वेदान्तः because they form an end of the Vedas both as regards their position chronologically with reference to the composition of the Samhitâs, the Brâhmanas and the Âranyakas, and as regards the doctrines which they inculcate, which were supposed to be the essence of the contents of those works. On वेदान्तेषु यमाहुरेकगुरुषु व्याप्य स्थितं रोदसी Ranganâtha quotes : " गुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं गुरुष्वेण सर्वमित्यादि तैत्तिरीये । इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्थो अद्वैतश्च परं मनः । मनसस्तु परा बुद्धिर्बुद्धेरात्मा महान्तरः । महतः परमव्यक्तमव्यक्ता-त्पुरुषः परः । पुरुषान्न परं किञ्चित्सा काम्या सा परा गतिरिति भङ्गुष्मत्तः पुरुषो ह्येतिरिवाभुमकः । इहा नो भूतभव्यस्य स एवाद्यः इत्यदि च कठवल्ल्याम् ।

आय स्थितं रोदसी, who remained without space to occupy even after occupying the whole of the earth and the heaven. That is, he is so great that the earth and the heaven do not suffice to contain him. Conf. Purushasûkta (Rigveda X. 90) 1 स भूर्मे विश्वतो वृत्वा अत्यनिष्टदशाङ्गुलम्. S'iva being identified with the highest conception of God all the attributes of God are applied to him.

अन याविषयः=" न दिद्यते अन्यो विषयो वाच्यो यस्य तत्तथोक्तः " Kâṭavema. 'Not signifying anything else,' 'not applied to any other god or power.'

अन्तः=अन्तरङ्गे, हृदये. नियमितप्राणादिभिः, 'who restrain the five winds beginning with प्राण.' The five winds are प्राण, अपान, समान, व्यान and उदान. The last four are intended by the word आदि in 'प्राणादिभिः'. 'अन्तर्दृश्यते'='is sought in the mind,' i.e. is sought by contemplation.

स्थिरभक्तियोगसुलभः, 'easy to be obtained by firm faith and

contemplation.' "स्थिरा भक्तिर्योगो ध्यानं च ताभ्यां सुलभः । स्थिरभक्तिपूर्वक-
ध्यानैकगम्य इत्यर्थः" says Ranganâtha, who quotes as follows from
the *Kaivalyopanishad* on the accessibility of Sthânu by contempla-
tion (ध्यानम्) : "श्रद्धाभक्तिध्यानयोगादवेदि." He goes on : श्रद्धाभवस्योर्भेद-
श्चाचार्यैरुक्तः । वेदबोधितुक्तज्ञावर्यभावनिश्चयः श्रद्धेति । योगस्वरूपं चोक्तं कठवल्गुनाम् ।
यदा पञ्चावनिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह । बुद्धिश्च न विचेटन्ती तामाहुः परमां गतिम् ।
तां योगमतिमन्यन्ते स्थिरामिन्द्रियधारणामिति ॥

Translate: 'He whom [the sages] describe in the Vedântas
as the Supreme Spirit that remains [without space to occupy]
after filling the earth and the heaven; he with respect to whom
the word Îśvara (Ruler), having no other person to denote, is
literally true; he who is sought within themselves by those
desirous of salvation by means of restraining the five winds
commencing with prâṇa—may that Eternal One, easily obtainable
through firm faith and contemplation, grant you salvation.'

Ranganâtha quotes a definition of Nândî from Mâtṛigupta :—
आशीर्त्तमस्मिन्कयास्तुः श्लोकः कार्यार्थसूचकः नान्दीति कथ्यत इति मातृगुप्ताचार्योक्तम्,
i.e. the benedictory stanza should contain in it an allusion to
the plot of the play. So our Nândî too is explained by
the commentators as referring to S'iva in the first instance
and then to the plot of the play. Ranganâtha observes :
.... काव्यार्थसूचनमप्यत्रैवमवगन्तव्यम् । वेदस्यान्तेऽप्यन्तिकेषु प्रदेष्टव्यं शेषेति यावत् ॥
अन्तो नाशे मनोहरे । स्वरूपेण मनं कृत्वा न स्त्री प्रान्तिनिके त्रिष्विति विश्वलोचनः ।
अनन्यसामान्यप्रजापालनदयादाक्षिण्यादियोगात् पुरुषमेकं मुख्यमाहुर्ब्रह्मण्यति । बुधा
इति शेषः । व्याप्य स्थितं निजकीर्त्येति शेषः । यस्मिन् राज्ञि ईश्वरब्रह्मो यथा-
र्थशरो निग्रहानुग्रहादिप्रभुशक्तिसंपत्तेरिति भावः । । तथा च नियमितप्राणादिभिर्मृ-
क्षुभिरपि समलोकाकाञ्चनैरस्युगसीनैरपि गीर्थाः । यो राजान्तरन्तःकरणे मृग्यते चिन्त्यते ।
नैवादृशो धर्मशीलो जगति दृष्टुर्न इति सर्वदा ते तस्य सुखिय इति भावः । स्थाणुः
स्थिरतरोनिर्धोर इति यावत् । । स्थिरा भक्तिर्योगो ध्यानं च ताभिर्योगेन चित्तानुस-
रणरूपेणागम्येन सुलभो भिगम्यः । । एतेनास्योर्भेदोक्तमुक्तम् । लभारूपायाश्चास्याः
संगमनीयद्वारा संगम इत्याद्यस्तु च । । एवं च शेषेण निश्चितः स प्रसिद्धविभवो विशेष-
णमस्मिन्ना विशेषलाभास्तु कुर्यात् वा यो युष्माकं सुभासदां निःश्रेयसाय योगक्षेमादिस्वरूपकन्याया-
यास्तु भवत्विति ॥

But Kāṭavema is better : अत्र वेदान्तेषु यमाहुरेकपुरुषमित्यादिभिर्बिद्यै-
षणैर्विद्यमाणः कथानायकः पुरुरवा नाम राजा सूच्यते । कुत उवेद्ययि पुरुरवा धृतेनास्ते
वृषणं दद्यामि(sic)त्यादिवेदवाक्येषु कथनाच्च जरस वा अभ्ररतले गदी अथोत्थ्यादिवाक्यप्रती-
यमानरोदःसंचारवत्त्वाच्च अनन्यसाधारणैश्वर्यवत्त्वाच्च उर्वइया मोक्षाधिभिर्मृग्यमाणत्वाच्च ॥

P. 1. l. 7.—इतस्तावत् scil. आगम्यताम्. The force of तावत् here is
that the assistant of the manager is to come as it were before
doing anything else. See our note on *Raghuvamś's* a XIV. 55.

On the etymology of sūtradhāra Ranganātha has : सूत्रभारी
नाम सूत्रं सर्वाङ्गकं नाट्यानुष्ठानं भारयतीति सूत्रभारः । तदुक्तम् । नाट्यस्य यदनुष्ठानं
तत्सूत्रं स्यात्सर्वाङ्गकम् । रङ्गदेवतगूजाकृतसूत्रभार उद्धारितः । The correct etymo-
logy, however, appears to be from *sūtra*, a thread, and *dhāra*,
holder or puller. The name appears to be derived from that
of an exhibitor of dolls and paper-figures called in Marāṭhi
कळसूत्रा बाहुल्या and *gombi āṭā* in Canarese, which are still ex-
hibited and made to dance by a class of itinerary persons
called *gombi āṭā māḍuvaru* in Canarese, and that form even
now the only dramatic performances of village populations.
To all intents and purposes the exhibitions of the dolls and
paper-figures are dramatic representations, only the speeches are
delivered by the thread-puller and his assistant, and the charac-
ters are represented by the dolls and figures instead of by men.
The figures and dolls dance, they fight, they stand, they sleep,
and do all that things of their kind can be made to do by men
so as to suit the scenes that may be intended to be produced.
These exhibitions of dolls and paper figures must have preced-
ed dramatic performances. And it is natural that their thread-
puller (सूत्रभार) should have afforded the name of a manager of
a regular dramatic representation in which characters were re-
presented by men.

P. 1. l. 9.—प्रयोगबन्धः, 'plays,' singular for plural. Lite-
rally 'compositions which are represented [on the stage.]'
Conf. Kāṭavema : प्रयोगोभिनयो बध्यतेस्मिन्निति प्रयोगबन्धो नाट्यम्.

P. 1. 1. 10.—Ranganâtha reads त्रेटकम् for नाटकम्. Kâṭavema with us.

सोहम्....प्रयोध्ये. 'I will therefore bring on the stage.'

P. 2. 1. 1.—आर्यमिश्रान्=आर्यान्. Mis'ra is simply an honorific addition.

P. 2. 11. 3-4.—प्रणयिषु वा दाक्षिण्यान् अथवा सद्वस्तुगुरुष्वहुमानान्. 'Either through your regard towards [us] your humble servants or through your respect for the excellent hero of this play.' Kâṭavema says, "प्रणयिषु स्वविद्याविशेषं पश्यतेति प्रार्थयमानेषु अस्मासु." वस्तु is the plot of a drama. Conf. *Mālavikāgnimitra*, our Edition, p. 22 "तस्याश्चतुर्थवस्तुकप्रयोगम्," and आदिरमणिज्जं कहावथु p. 65 l. 1. Kâṭavema too has प्रशस्तकथानायकगौरवान् explaining सद्वस्तुगुरुष्वहुमानान्.

On this use of क्रिया (work, *opus*) conf: *Mālavikāgnimitra* p. 1. 1. 14. वतमानकवेः काञ्चिदासस्य क्रियायां कथं परिषदो बहुमानः.

P. 2. 11. 5,6.—Ranganâtha reads अब्जा परिताभय परिताअध जो सुरपखखारी जस्स वा &c. and remarks on the change of number involved in अब्जा परिताभय and जो सुरपखखारी as follows: अत्र क्वचि-त्क्वचिद्वायादिषु लिङ्गवचनपदविपर्ययाः प्राकृते लिङ्गवचनमन्त्रं पूर्वनिपातानियमाश्चे-त्युक्तवत् ज्ञेयः । — अम्बरअजे, 'in the space of heaven'. Literally 'on the surface of heaven,' as opposed to पृथ्वीतले, 'on the surface of the earth.'

P. 2. 11. 7-8.—मद्भिजापनानन्तरम्. The विज्ञापना referred to is that contained in अगुण मनोभिग्वहिनैः in l. 4. — कुररीगाम्. This is what in Marāṭhi is called the *Ṭiṭarī*. It generally is found near water on the banks of rivers, tanks &c. and makes a shrill and frequent noise, and is very timid, so that the slightest approach of danger is enough to scare it away with shrill cries. Conf. "कुररि विलपति स्वं वेतनिद्रा न शेषे." *Bhāgavata* sk. X. Adh. 90 st. 15.

P. 3. 11. 1-4.—Translate: 'The goddess born from the thigh of the sage, the friend of Nara, is, while returning after attending on the Lord of Kailāsa, taken prisoner on the road by

the enemies of the gods.—That is why this cluster of Apsarases is crying for protection.'

नरसखस्य मुनेः scil. नारायणस्य. 'Born of the thigh of the sage the friend of Nara'. Nara and Nārāyaṇa are two ancient Rishis. There are only two hymns in the R̥igveda (viz. VI. 12 and VI. 13) which are attributed to a Rishi named Nara; and the celebrated Purushasūkta (R̥igveda X. 90) is attributed to a Rishi named Nārāyaṇa. But in later writings Nara and Nārāyaṇa are constantly mentioned together as 'Rishis,' as 'most eminent ancient Rishis' (Purāṇāvr̥ishisattamaṇ), as 'great ascetics' (तपसौ), and as even 'gods' and 'original gods' (देवौ and पूर्वदेवौ). Sometimes Nārāyaṇa is represented as God and Nara as the wisest man among men. Subsequently Nara came to be identified with Arjuna and Nārāyaṇa with Kṛishṇa, and in this connection the combination Nara-Nārāyaṇa is well known. Idols of Nara-Nārāyaṇa are not unknown.

It is from the thigh of Nārāyaṇa the ancient Rishi or mythical personage and not from that of Viṣṇu that Urvas'ī was born. The *Harivaṃs'a* mentions the thigh-birth of Urvas'ī (4601 and 8812) नारायणोऽहं निर्मिद्य संभूता वरवर्गिणी | ऐलस्य दधिना देवी योषिद्रत्नं किमुर्ध्वशी | And नरसखस्य accordingly does not mean कृष्णसखस्य but महामुनेर्नारायणस्य. See also p. 10, l. 4 and II. 9, 10.

सुरस्त्री does not here mean 'the wife of a god,' but *the female of a god, a female god, a goddess*.

कैलासनाथ may either mean शिव or कुबेर. But here it is the latter. See p. 4, l. 5.

क्रन्दति शरणम्. Perhaps the other reading which has कर्णम् is better as it is certainly easier.

विबुधशत्रुभिः=दैवैः.

अयम्. *This*, that you see entering on the stage.

P. 3. l. 11.—सूर्योपस्थानाद्यतिनिवृत्तम्. What the उपस्थान was and how it was performed and why, does not appear from the context. But it is certain it meant *attendance on, service*. Part of

a Brahman's evening prayer or Sandhyopâsanâ is called वरुणोपस्थान which consists of reciting the first ten couplets of the twenty-fifth hymn of the first Book of the Rîgveda begining with यच्चिद्धि ते विशो यथा प्र देवं वरुण व्रतम् । मिनीमसि दधि दधि. See *Vedârthayātna*, *ad loc.*

The reason why the king mentions his name and the fact that he is on his way back from the sun is that he wishes to inspire the Apsarases with confidence. His name is a sufficient guarantee that he is a friend of the gods (सुरपक्षपाती) and the fact of his having been to the sun to wait upon that divinity shows that he has the power of travelling in the air (अमरतले गतिरस्ति). The Apsarases are well aware who Purûravas is. They know his prowess (see p. 6, l. 8 &c.) and even the name of his chariot and its flag (p. 7, l. 3). But the king does not yet know who the ladies are; hence the way he introduces himself to them in their distress.

P. 4. l. 1.— अवल्लेखादौ. Ranganâtha explains this by गर्वात् and Kâṭavema by दर्पात्. But the word अवल्लेख is used here in a somewhat more aggressive sense than that of mere 'pride,' viz. as 'insult' 'outrage.' Conf. *Raghuvamśa* VIII. 35 and our note thereon.

P. 4. l. 2.— अपराद्धम्=अपराधः कृतः. अपराद्धम् is here a past participle and not a noun. The construction is *Bhāve-Prayoga*.

P. 4. ll. 3-7.— तवोविसेसपरिसङ्किदस्स महेन्द्रस्स. 'Of the great Indra when he becomes frightened by the excellence of *tapas* [practised by any one].' *Tapas* is 'austerity', 'religious privation voluntarily undergone under the belief that it produces religious merit accompanied by supernatural powers.' Indra the King of the gods is represented as becoming jealous whenever any human being is reported to him as approaching a high degree of excellence in his practice of *tapas*, and he then sends one of the celestial damsels to tempt (विजेभियतुम्) the man, so

as to mar the effect of the austerities practised by him, the idea being that a man that attains perfection of *tapas* becomes so powerful as to supersede Indra and usurp his throne. This belief appears to have arisen from the mythe that Indra performed one hundred sacrifices and thereby became Indra, and that whoever succeeds in performing an equal number of sacrifices will overthrow Indra and succeed to his authority in heaven. This mythe of Indra having performed a hundred sacrifices and the belief connected therewith that whoever performs a similar number will supersede Indra, arose originally from a misunderstanding of the epithet *s'atakratu* which is frequently applied to Indra in the Vedas. Though it only means 'possessed of hundred wisdoms' it was in post-vedic times, owing to its having come to signify a *sacrifice*, misinterpreted to mean 'one who has a hundred sacrifices,' and the mythe of Indra having performed them was then invented. See *Vedārthayātṇa*, note on Rig. I. 4. 8.

पञ्चादेसो रुक्मगन्धिदा ए सिरिष 'the obscurer of Lakshmi who is proud of her beauty.' प्रत्यादेशः literally means 'that which orders back,' that one of two or more things standing in a line which orders (आदिशति) the rest to go back (प्रति) or remain behind owing to their inferiority and itself comes forward on account of its own excellence.

समावत्तिदिष्टेण, 'who was seen [by us] all of a sudden,' whom we did not see before he came and took Urvas'ī prisoner. See *Mālavikāgnimitra* p. 58 l. 5.

हिरण्यउरवासिणा. Hiranyapura is a town of the Asuras. See *Mahābhārata* Vanaparva Adhs. 223 and 173. Hiranyapura is believed to be situate in the atmosphere and not on earth. Hence it is that the Apsarases while on their way back from heaven through the atmospheric space were attacked by the demon Kes'in.

केसिणा दाणवेण, 'by the demon Kes'in.' None of the existing editions and reprints give the words समावत्तिदिट्ठेण हिरण्णवरवासिणा केसिणा. But besides the authority of all our Mss. we have that of the commentator Kāṭavema for the reading.

चित्रलेहादुदीभा, 'with Chitrālekhā for another,' 'together with Chitrālekhā.'

बन्दिग्गाहं गिहीदा. Kāṭavema observes, "बन्दिवद्रुहीता । उरमाने कर्मणि ॥"

It will be observed that the words अभ्यर्थं वज्रेण are read by only two of our Mss. and those not the best. All the existing editions and reprints have inserted them. Kāṭavema knows nothing about them.

P. 4. 1. 8.—'स जाल्मः,' 'that villain.' The addition of स heightens the contempt of the King for the Asura.—अपि an interrogatory particle. It is this particle that appears to have given rise to the reading of the Calcutta and European editions परिज्ञायते । कत्तरेण दिग्भिभागेन गतः स जाल्मः (See Bollensen, Lenz Monier Williams, and the Calcutta edition of 1830 published under the authority of the Committee of Public Instruction.) None of our Mss. omit अपि (only one reads अपि instead). The addition of इति at the end, which we give on the authority of six of our Mss., much improves the reading of the passage.

P. 5. 1. 1.—पुवुत्तरेण, 'by the north-east.' पूर्वोत्तरयोरन्तरालेनेत्यर्थः says Ranganātha. Kāṭavema explains, "पूर्वस्या उत्तरस्याश्च दिशोर्वदन्तरालं स दिग्भिभागः पूर्वोत्तरा तेन." Neither of the two commentators explains why the north-east is chosen by the poet as the direction from which the demon came.

P. 5. 1. 2.—तेन हि. 'Then.' The King does not mean that it is easy to overtake the demon because of his having taken a north-easterly route, but that as it is known in what direction to look for him, there need be no anxiety about Urvas' safety.

P. 5. 1. 3.—सरिसं खु सोमादो एकन्दरस्स. 'That is [said] like the descendant of the Moon only one degree removed.' Kâṭavema, who reads with us, says : सोमादेकान्तरस्य एको बुधः अन्तरं व्यवधानं यस्य सः स तयोक्तः तस्य. Atri was the son of Brahmadeva. The Moon was the son of Atri. Budha was the son of the Moon and Purûravas was the son of Budha. See p. 160 ll. 7-10, and the note thereon. See also *infra* p. 74 l. 8 and note *ad loc.*

Our reading is supported by five of our Mss. and one commentator and as it is a more difficult reading than that of सोमवंससंभवस्स adopted and followed by the European and Calcutta editions it is most probably the original reading.

Soma originally meant the drink or wine offered to their gods by the early Aryas of India. It then came to signify the moon and it is in this latter sense that it is used here. How Soma which meant a drink became a name of the moon is fully explained in our note on *Raghuvams'a* II. 73, which see.

P. 5. 1. 4.—क्व पुनर्मां &c. 'But where will you await me?'

P. 5. 1. 6.—भाशुगमनाय. Construe with चोदय. 'Drive the horses fast towards the north-east.'

P. 5. 1. 7.—आयुष्मान् The use of this word signifies that the relation of the speaker to the addressed is that of an elderly and respected person to a young man though in high authority. The profession of driving a chariot, like that of an attendant (कञ्चुकी) of a harem, was a very respectable one in ancient India. And both a chariot-driver and such an attendant address a king whom they serve as if they were his elders and not mere servants. To be able to drive a chariot well is spoken of as a great accomplishment—a fact that may easily be understood when it is imagined what kind of roads and what kind of chariots they had in ancient times. Even Krishna himself became the charioteer of his friend Arjuna.

P. 5. ll. 8-9.—वैनतेयम्, विनतापुत्रं गदुडमपि 'even the son of

Vinatâ,' the bearer of Vishnu.—तमपकारिणं मयोनः. The demon having carried off one of the damsels of heaven who belonged to Indra was an offender or enemy of that deity. The king means that as Kes'in was a thief and that too one who had stolen a girl belonging to Indra will not have power enough to escape him and that as he was going after the asura in order to serve Indra, the latter was sure to aid him in overtaking him.

P. 5. l. 10.—अग्रे यान्ति &c. Construe : वेगानिलात् अमी चूर्णाभवन्तो घना रेणुवत् रथस्य अग्रे यान्ति । वेगानिलात् चक्रभ्रान्तिः भरान्तरेषु अन्याम् अरावर्त्ता जनयतीव । वेगानिलात् हयशिरसि आयामवत् (आयामि, दीर्घ) चामरं निवन्त्यस्तमिव अचञ्चलं [निष्ठिति] । वेगानिलात् ध्वजपटः यष्ट्याग्रे च प्रान्ते च समं स्थितः । Translate : ' By the wind [produced] through the [great] speed these heavy clouds pulverized [by the wheels] are flying before the chariot like dust ; by the wind produced through the great speed the revolution of the wheels is, as it were, producing an additional row of spokes in the intervals of the spokes ; by the wind produced through the great speed the chowrie [though] long is standing on the heads of the horses as motionless as in a picture ; by the wind produced through the great speed the banner-cloth is standing [lengthwise] in a straight line between the point of the flagstaff and the end of the chariot.'

The poet draws a very accurate picture of what Purûravas' chariot must look like when it was driven fast. In the first place he says that the action of the wheels and of the horses hoofs reduced the heavy (and hard?) clouds through which the chariot was passing (we must remember that the king 'यस्य आकाशे गतिरस्ति' is passing through the region of the sky where the clouds lie) to dust and that this cloud-dust flew before it owing to its great speed ; secondly, the action of the wheels owing to the quick revolutions which they were making appeared to make another series of spokes in the intervals of the

spokes; thirdly, the chowries or streamers, which are tied on the heads of the horses as ornaments, are, though long and therefore liable to wave from side to side, as motionless as if they were drawn on the heads of figures of horses; and lastly, the bannercloth stood without a fold in it, straight between the staff to which it is attached and the rear-end of the chariot.

In the stanza as read by us the reader will find on comparison with the older editions and reprints two important variations both based on the authority of the very best Mss. We read रेणुवदमी (with six Mss. and one commentator, viz. Kāṭave-ma) for रेणुपदवी and यट्यग्रे (with seven Mss. and the same commentator) for यन्मध्ये. Both the changes very much improve the passage in our opinion. On the idea that the wind either natural or produced by the speed of a car and blowing in the same direction as the car drives the dust before it, see *Raghuvams's* I. 42. The reading रेणुपदवीम् read by Bollensen, Lenz and the Calcutta editions can only be taken with यान्ति. In that case there is either a tautology with चूर्णभवन्तः, if रेणुपदवी यान्ति meant रेणुस्थितिं रेणुत्वं वा यान्ति, (and there would also be a wrong location of the action, for the clouds are reduced to dust rather *below* the chariot than *before* it) or hardly any meaning at all if रेणुपदवी यान्ति meant रेणुमार्गं यान्ति as the रेणुपदवी may be upwards, backwards, or sidewise unless the poet specifies it which he does not do in this instance. Besides we cannot imagine that the King's chariot, which was being driven in the region of the skies spread with clouds and not along the ground on the earth below, could have any dust or रेणवः, so that there could be no रेणुपदवी on his path. The reading यन्मध्ये is also beset with difficulties. What would यत् refer to? Certainly not to रथस्य if we pay any regard to the rules of syntax. To चामरम्? That would be absurd. Ranganātha was aware of the difficulties. Says he, “ चः पूर्वसमुच्चये । भ्रान्ते । विद्यमान इति शेषः । स्याद्विजृम्भतेनेत्यर्थान् । भ्रजपटः

वेगानिलाद्यन्मध्ये रथमध्यभागे समवस्थितः । अथ वा ग्रान्ते यन् गच्छन् । आद्यन्तचर-
णाभ्यां वातादपि रथस्यापि वेगवत्तरत्वं द्योतितम् । ” A net of makeshifts !

Kâṭavema, however, is worth quoting. अग्रे यान्तिन्यादि । चूर्णी-
भवन्तः कणाः सन्तः घना मेघा रथस्य अग्रे रेणुवद्वर्जासीव यान्ति । चक्रभ्रान्तिः चक्रस्य
रथाङ्गस्य भ्रमणमरान्तरेषु भराणां नेम्यवटम्भकदण्डाकारचक्रावयवानामन्तरालानि तेषु
अन्यामरावलीं जनयतीव । हयशिरसि चामरं प्रकीर्णकमायामवद्वैर्ध्ववत् अचलं....
चित्रन्यस्तमिवालेख्यनिवेशितमिव । स्थितमिति शेषः । ध्वजपटः यष्टाग्रे च दण्डाग्रे च
ग्रान्ते च अन्ते च समं [स्थितः] । विषमलोकाप्रकारमित्यर्थः । वेगानिलाद्विगस्यानिलो
वायुः तस्माद्वेगानिलादिति सर्वत्र संबन्धनीयम् ।

Observe that चामरं the singular is used for the plural, each horse, as we must suppose, having a chāmara on his head.

P. 6. 1. 5.—जहाणिदिदं पदेसं scil. हेमकूटशिखरम्.

P. 6. 1. 7.—अवि णाम &c. ‘May the royal sage, you think, be able to extract this dart [of anxiety] from our hearts?’ अवि by itself would indicate a simple question the answer to which is known to the person questioned, but the addition of णाम makes the question rather an expression of doubt than anything else. The affirmative answer is expected to be as doubtful to the questioned as it is to the questioner.—समुद्भरे, the potential. This mood is entirely preserved, and in the same form as in the Prakrit, in the Guzerâthî, whereas it is almost entirely lost in Marâṭhî, where the future does duty for it. Conf. Guz : जो करे तो थाय. Marâṭhî : जर करील तर होईल.

P. 6. 1. 8.—उवद्धिदसंपराभो &c. The poets do not honor every hero by making him assist the gods in their fight against the Asuras, but only a select few princes of the solar and lunar races. Dushyanta the hero of the *S’ākuntala* so assisted the gods. As regards Purûravas himself see Act V. p. 158, l. 4.

विअभसेणामुहे, ‘at the head of his victorious army,’ i. e. of his army which becomes victorious because of Purûravas becoming its leader.

P. 7. 1. 3.—उच्चलिदहरिणकेदणो, ‘with the deer-flag spread out stiff.’

उच्चलिद is intended to show that the chariot is coming at full speed, a sign that success has been achieved. To indicate that a chariot goes not only fast but also flies in the air, no better design can in Kâlidâsa's mind be put on the banner-cloth than a deer. See *S'âkuntala* Act I. 7, पश्योदग्रप्लुतत्वाद्विद्यति बहुनरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति &c. where the poet refers to the speed of a deer whom he describes as flying more in the air than on the ground.—सोमदत्तो रहो दिसदि । न खु सो भक्तिदभ्यो गिवत्तिस्सदि. 'His chariot Somadatta is in sight ; and of course he will not return without achieving his end.' Ranganâtha takes Somadatta as an adjective and says सोमदत्तः सोमेन चन्द्रेण दत्तः । चन्द्रायत्वादेव हरिणध्वजत्वमपि युक्तम्, referring to the notion of Sanskrit poets that the spots on the moon are deer.

P. 8. ll. 4, 5.—त्रिलोकरक्षी महिमा हि वज्रिणः The King is too modest to take to himself, though he very properly might, the credit of rescuing Urvas'î from the demon, but attributes his success to the power of the Thunderer.—तद् 'therefore.'—चक्षुरायतम् 'large eye.' Literally 'long eye,' eye that, as the poets love to describe, is as long as to reach very nearly the ear. Conf. *infrâ* p. 19, l. 8. Observe that the singular is here used for the dual as चामरम् in l. 2 p. 6.

P. 8. l. 6.—उत्ससिदमेत्तज्जीविता, 'alive only because she is breathing out.' उच्छ्वसिन् is not the same as आस, but differs from it in this that it indicates the process of breathing out somewhat hard through fright, or extreme fatigue, breathing out which would just make the heart palpitate. See l. 10. Chitrâlekhâ means that Urvas'î is as motionless, cold and stiff as if she were dead, and the only sign of life she is showing is that she is breathing out a little. The reading उत्ससिदमेत्तसंभाविअज्जीविआ found in the existing editions is only countenanced by two of our Mss. not the best. Kâṭavema reads with us. However easy it is not necessary, and ours appears more poetical and certainly less periphrastic.

P. 8. l. 8.—परित्रस्ता 'frightened.' परि strengthens the sense in the same way as the Latin prefix *ex* (Conf. *exasperate*). Conf. परिसङ्क्रिदस्स in l. 3. p. 4. Conf. also उत्सुका, पयुत्सुका p. 50 l. 5.

P. 8. ll. 9, 10.—मुञ्चति &c. Construe : पश्य, अस्याः कुसुमस-
मबन्धनं हृदयं [कर्तृ] स्तनमधोच्छ्वासिना हरिचन्दनेन कथितं (=सूचितं)
कमं [कर्म] न तावद् (=अद्यापि) मुञ्चति. 'Lo, her heart does not
still, though as tender as a flower, give up the trembling [the
existence of which is] indicated by the yellow pigment-be-
smearing that is throbbing up between the two breasts.'

कुसुमसमबन्धनम्, 'the stalk of which is [tender] like [that of] a
flower.' The poet means that as even a gentle breeze suffices
to blow a flower off a tree from its stem, so Urvas'î's heart is
so tender that it may break under fright. Hence the King's
anxiety that she is still frightened. For if her heart continues
throbbing long it may burst.—स्तनमधोच्छ्वासिना हरिचन्दनेन. Yellow
pigment, perfumed and therefore called चन्दन. For the word
chandana is not the name of the sandal tree only, but is also
used as the name of certain fragrant earths as for example
शोषीचन्दन, पीतचन्दन. The former is a kind of white soft chalk,
somewhat fragrant and is much used by widows who shave the
head and pass an ascetic life, to mark the tilaka on the fore-
head instead of the kunkuma the right to which they have for-
feited on the death of their husbands. The पीतचन्दन is a similar
chalky earth but yellow in colour. The हरिचन्दनम् of our passage
is a similar yellow pigment. It is besmeared over certain parts
of the body for its cooling and scented qualities. How the
King could have seen the harichandana that was besmeared on
and between the breasts of Urvas'î is a question that appears
to have given rise to the emendation सिचयान्तेन कथंचित्स्तनमधोच्छ्वासिना
as read by the European and the Calcutta editions. For all
our Mss. give the reading पश्य हरिचन्दनेन स्तनमधोच्छ्वासिना as given
by us.

The poet in the first half of the stanza simply says that the tender heart of Urvas'ī does not yet give up its trembling. The second half is intended to justify this assertion. For, says the King, the trembling is seen by the throbbing action of the yellow pigment between the interval of the breasts. As the heart palpitated through fright, the yellow pigment showed a corresponding motion.

P. 9. 1. 1.—अपङ्कुरा विभ, *i.e.* liable to be frightened like a mortal.

P. 9. 11. 4-7.—आविर्भूतेन &c. Construe शशिनि आविर्भूते तमसा मुच्यमाना रात्रिरिव, नैशस्य हुनभुजः छिन्नभूयिष्ठभूमा अत्रिरिव, रोधःपतनकलुषा गङ्गा, इयं वरतनुः मेहेन अन्तः मुक्तकल्पा प्रसादं गृह्णीति लभ्यते. Translate: 'Like the night that is being left by the darkness on the appearance of the moon, or like the flame of a nocturnal fire from which the smoke has mostly been removed, this fair-limbed one almost freed in her mind from her swoon appears [slowly] to regain her clearness [of senses] like as the Gangâ after her waters have been soiled by the fall of her bank.' The words गृह्णीति प्रसादम् are to be taken with every line and to be referred to the night, the nocturnal flame of fire, and the Gangâ. The poet means that Urvas'ī is slowly regaining consciousness as the night slowly clears up after the rising moon has dispersed the darkness, or as the nocturnal flame of fire which is freed from all its smoke, nevertheless, appears surrounded by darkness and slowly to shine brightly, or as the Ganges whose waters have become muddy by the fall of one of her banks regains the clearness of her waters only gradually. On प्रसादम् conf. below p. 12. 1. 3.

आविर्भूते, *i.e.* that has just made its appearance, not yet fully and brightly shining.—मुच्यमाना. Mark the force of this present passive participle. 'That is being left,' not मुक्ता 'left.' The same is the force of मुक्तकल्पा.

Conf. Kāṭavema : आविर्भूत इत्यादि । शशिनं चन्द्रे आविर्भूते प्रकाशिते सति तमसा तिमिरेण मुच्यमाना रात्रिरिव । नैशस्य निशासंबन्धिनः हुनभुजः अग्नेः छिन्नभूयिष्ठभूमा छिन्नो विच्छिन्नो भूयिष्ठो बहुलो भूमी यस्याः सा तथोक्ता अत्रिरिव ज्वालेय । पतन-कलुषा रोषस्तदस्य पतनेन कलुषा आविल्ला भूमा प्रसादं प्रसन्नतां गृह्णाती उपाददाना गङ्गेव इयं वरतनुः अन्तः हृदये मोहिने मूर्च्छया मुक्तकल्पा मुक्तदेश्या । ईषदसमाप्ति कल्पप्रदेशदेशीया इति कल्पप्रत्ययः । लभ्यते ॥

P. 9. 1. 8.—पराभूदा खु. 'For the wretches, the enemies of the Gods, have been defeated.' तिदसपरिपन्थिणां literally means 'the opponents of the thrice thirty.' 'The thrice thirty' is a name of the Gods taken collectively.

The correct etymology of the word is perhaps doubtful. In the R̥gveda the gods are generally spoken of as thirty-three and not thirty. See *Vedārthayātna* I. 34. 11. Mallinātha (on *Kumārasambhava* III. 1) explains the word to mean "having a triple existence or standard," त्रिरावृत्ता दशा परिमाणमेषामेति. On हृदसा conf. note to *Mālavikāgnimitra* p. 50, l. 8.

P. 10. 1. 1.—परावदंसिणा महिन्देण. The poet puts the question in order to bring the name of Purūravas prominently before Urvas'ī, and Urvas'ī asks the question because she cannot imagine who else could have vanquished the asuras. Nor can she think that Indra could have done so as he had not seen her and her friends carried away by the demon. But he might have known of the rape by virtue of his being a *prabhāvaras'in*, 'seeing through his supernatural power.' See below P. 78 l. 1.

Kāṭavema, however, has : प्रभावं माहात्म्यं दर्शयति प्रकाशयतीति स तथोक्तः तेन महिन्देण. This is doubtless *chintyam*.

P. 10. 1. 3.—उवकिदं. For had it not been for the outrage, the king would never have been seen by her. Conf. Kāṭavema : अत्र उर्वहृषा अभिलाषो गम्यते । अयमभिलाषः प्रथमावस्थेति मन्तव्यम् । प्रकृतिस्थामुर्वशीं विलोक्य आत्मगतमित्यादिना गम्यमानो, राजाभिलाषोऽस्मिन्नाटके बीजमित्यनुसंधेयम् । अयमेवाभिलाषो राज्ञः प्रथमावस्थेत्यनुसंधेयम् ॥

P. 10. 1. 4.— प्रकृतिस्थाम्, 'completely recovered.' On this sense of प्रकृति (the state of health before the illness began) conf. *Mālavikāgnimitra* Act IV. p. 87. 1. 5 दाणिं पक्विं ण पडिवज्जइ. Also p. 69 णिवुत्तविसवैभो गोदमो पक्विदित्थो एव संवुत्तो.—स्थाने खलु &c. Construe: नारायणमृषिं विलोभयन्त्यः तदूरुसंभवामिमां दृष्ट्वा सर्वा अप्सरसो व्रीडिता इति [यदाहुः तन्] स्थाने खलु । The king does not mean that it is quite right that Urvas'ī should have been produced from the thigh of Nârâyana, but what he says is that she is really so beautiful that there was no wonder that all the Apsarases should have felt ashamed when they saw her as she was brought forth by Nârâyana's thigh. Conf. Ranganātha तपस्यतो नारायणस्य लोभनार्थं गता अप्सरसस्तदूरुस्त्वन्नामिमामालोक्य यस्योरुत एतदृशी सुन्दरी निःसृता किमिदानीमस्माभिरेतादृशस्य प्रलोभनं विधेयमिति लब्जिताः पुनः प्रतिनिवृत्ता इति पौराणिकी कथाप्रथा ॥ On विलोभयन्त्यः see *supra* note on तत्राविससपरिसङ्किदस्स महेन्दस्स p. 4. 1. 3.

P. 10. 11. 7-10.—अस्याः &c. Translate: 'In the creation of her was the moon of lovely brightness the procreator [or] was it Madana himself that excels in the graces of love? [or] was it the Month that is a treasure of flowers? [For] how could an old ascetic, made stupid by the study of the Veda and from whom all desire for pleasure had departed, have produced this beauty that enraptures the mind?' कान्तप्रभः must be taken with चन्द्रः, in the sense of 'of loved beauty.' The Month alluded to is Chaitra, the best part of spring. Conf. Kāṭavema : अस्याः सगैत्यादि । अस्या उर्वस्याः सर्गविभो निर्माणकर्मणि प्रजापतिर्विधाना कान्तप्रभश्चन्द्रः अभून्न चन्द्र आसीत्किम् । अनेन उर्वस्या लावण्यातिशयो गम्यते । अथवा शृङ्गारैकरसः शृङ्गारः रतिषोपः एकः केवलो रसो यस्य स तथाक्तः मदनः कामः स्वयं प्रजापतिरभून्नु । अनेन अस्याः सौभाग्यातिशयो गम्यते । अथवा गुण्याद्वस्थानरूपः वसन्तः प्रजापतिरभून्नु । अनेन सौरभ्यसौकुमार्यातिशयो गम्यते । मुख्यस्तृप्तारं नारायणमपहृत्य किमर्थमेवं वित-
कितमित्याशङ्क्यारिहारार्थम् एवंविधरूपनिर्माणे तस्यासामर्थ्यं दर्शयति वेदाभ्यासेत्यादि । वेदाभ्यासजडः वेदाभ्यासेन जडो मन्दः । मलिन इत्यर्थः । न तु चन्द्रवत्कान्तप्रभः । विषयव्यावृत्तकौतूहलः विषयेभ्यः शब्दादिभ्यः व्यावृत्तं विवृत्तं कौतूहलं यस्य स तथोक्तः ।

न तु मदनवन् शृङ्गाररसाभिज्ञः । पुराणो जीर्णः सौकुमार्यरहितः मुनिस्तपस्वी नारायणः
मनोहरं लावण्यादिगुणैर्दृष्टमिदं रूपं निर्मातुं स्रष्टुं कथं नु प्रभवेन्न प्रभवेदित्यर्थः । मनो-
हरमिदं रूपमित्यनेन श्रोत्यमानस्य राजाभिज्ञापस्य बीजस्य विन्यासादुपक्षेपो नाम संध्यङ्ग-
मुक्तं भवति । संध्यङ्गलक्षणान्यापि शाकुन्तलव्याख्याने कथितानि ॥

Kâṭavema it will be observed takes वेदाभ्यासजडः in the sense of 'squalid by the study of the Veda.' Whether, however, we understand the epithet in that sense or in its more apparent sense of 'stupid, deprived of intelligence, by the study of the Veda' it is apparent that in Kâlidâsa's time the study of the Veda (*i.e.* probably the learning it by rote) was not regarded as any more edifying to the mind or the body than it is at present. At the present day the numerous Brâhmans who spend their lives in learning by rote and afterwards repeating the Vedic texts are not credited with much intelligence or much appreciation of beauty, and are spoken of as contemptuously as the King speaks of Nârâyana.

P. 11. l. 2.—अभभदाई. This is a हेतुगर्भं विशेषणम्. 'The king knows, as he commanded them (our friends) not to be afraid.' We must understand that Chitrâlekhâ being less frightened than her friend Urvâś'î, had heard the King when he cried अलमलमाक्रन्दितेन । सूर्यो-
पस्थानात्प्रतिनिवृत्तं पुरुरवसं मामुपेत्य कथ्यतां कुतो भवत्यः परित्रातव्या इति । (see p. 3, ll. 11, 12.)

P. 11. l. 3.—विषादे वर्तते scil. सखीजनः.

P. 11. ll. 4-7.—यदृच्छया accidentally. नेत्रयोः पथि स्थिता = "नयन-
गोचरीभूता," आर्द्रम् = "निरन्तरसहवासेन सरसं सौहृदं सौहार्दं यस्य सः,"
Ranganâtha. Kâṭavema :—यदृच्छेत्यादि । त्वया विना सोऽपि समुत्सुको भवेदिति
सामान्योक्त्या आत्मनि प्रतीयमानमौत्सुक्यमारम्भो नाम प्रथमावस्थेति मन्तव्यम् । अत्र
बीजारम्भयोः समन्वयान्मुखसंभिरित्यनुसंधेयम् ॥

P. 11. l. 8.—आभिजादं, fit to be spoken by a nobly born man. On the exact meaning of this word conf. the following from the *Kuvalayānanda* :

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविभिः

निरुत्सेको लभ्यमानमिभवगन्धाः परकथाः ।

प्रियं कृत्वा मौनं सदासे कथनं चाप्युपकृते :

श्रुनेत्यन्तासाक्तिः पुरुषमभिजातं कथयति ॥

अइवा चन्दादौ अमिभंति किं एथ भच्चरिभं. 'And it is but right; for what wonder is there that ambrosia should drop from the Moon?' एथ = अत्र = अस्मिन् viz. चन्द्रादमृतमित्यस्मिन्. The notion that the Moon is the source of ambrosia is as prevalent in Sanskrit literature as that the head of a high-caste elephant produces pearls. It is likely that the notion owes its origin to the identification of the Moon with Soma, the favourite drink, the ambrosia of the Gods.

अदौ एव viz. because the सखोजनः is समुत्सुकः ण पेखिखदु, scil. सखोजनम्.

P. 12. ll. 3,4.—प्रत्यागतप्रसादं चन्द्रमितोपप्लवान्मुक्तम्. The Moon when eclipsed is regarded as being in great distress. The people therefore get on the top of a prominence in order to get a sight of her as soon as she is freed from the spot, and the anxious spectators show their gladness at her liberation by shouts.

P. 12. ll. 5-8.—पेख्व. Chitrālekḥā means to direct the attention of Urvas'ī to Rāmbhā and the other friends who are looking forward to them as they were approaching. Urvas'ī, however, though she understands Chitrālekḥā, nevertheless looks at the King and says समदुखो विवद्व मं णयणेहि a speech that may apply equally to the King and to her friends. This she does in order to attract Chitrālekḥā's attention to her feeling as regards the King. In this she succeeds; for Chitrālekḥā marks that instead of looking at their friends Urvas'ī looked at the King, and asks अयि को? a question indicating that she (Chitrālekḥā) has become aware of Urvas'ī's state of mind. Urvas'ī at last answers सहिज्णो 'the friends', meaning Rāmbhā and the others.

P. 12. ll. 9, 10.—विसाहासमीवगदो. In another place the poet refers to the moon accompanied by the Chitrā constellation. See

Raghuvamśa I. 46. Both Chitrâ and Vis'âkhâ are constellations which appear near the moon when the sky is bright and they shine brightly, viz. during the months of April and May. Possibly there is a double meaning intended in चित्रजेहदुदीभं, which may also mean accompanied by the constellation Chitrâ; so that the whole may mean, 'Here comes the Royal Sage taking with him Urvas'î who is accompanied by Chitrâlekhâ, like the Moon rising with Vis'âkhâ which is accompanied by the less shining Chitrâ.' जेखा means a phase of the moon, a streak of light.

The constellations Chitrâ and Vis'âkhâ supply two of the modern names of the twelve months in Sanskrit, as other constellations supply those of the others. These names may be called the astrological names of the months. The ancient names of the twelve months are the following and in their order, beginning from chaitra मधु (चैत्र), माघ, शुक्र, शुचि, नभस् (or नभ), नभस्य, इष, ऊर्ज, सह, सहस्य, तप and तपस्य, embodied in the following couplet of S'rîpati in his *Ratnamâlâ*: मधुस्तथा माघसंज्ञकश्च शुक्रः शुचिश्च नभोनभस्यौ | इषस्तथोर्जश्च सहःसहस्यौ तपस्तपस्याविति ते क्रमेण ॥

P. 13. l. 3.—सुदु भणासि &c. 'you speak rightly; for the demons are difficult to defeat.' Sahajanyâ means that the demons are so powerful that there is reason to rejoice that the king has returned unhurt.

P. 13. l. 6.—चक्रोद्धातं रूपयित्वा. 'Showing that he (the king) was jolted.' Observe that the stage-directions in Sanskrit are not for the characters but for the actors who represent the characters. Thus we have चक्रोद्धातं रूपयित्वा showing as if he was jolted instead of चक्रोद्धातमनुभूय.—हन्त &c. 'Ah, this descent on a rugged surface (विषम) has compensated me,' viz. by bringing his shoulder in contact with the shoulder of Urvas'î. Bollensen's is the only one of the existing editions that correctly read the passage with us. All the others wrongly read विषयावतारः !

P. 13. ll. 8, 9.—रथसंक्षोभात्, 'owing to the jolting of the carriage.' " निम्नोन्नतेषु स्यन्दनोपघातात्," Ranganâtha. Translate : 'Because owing to the jolting of the carriage this [my] shoulder is touched by the shoulder of her of the round middle, in such a manner as to cause my hair to stand erect [with the emotion of love] like so many young sprouts of the tree of love.'

Conf. Kâṭavema : यद्यमिध्वादि । यद्यस्मात्कारणान्ममांसः रथसंक्षोभात् रथस्य पदशिञ्जलप्रतिघातात् दञ्जितश्रेण्याः अञ्जिता रमा [= म्या ? or मनोरमा ?] (he appears to have read differently the second pāda) श्रेणी यस्याः सा तथोक्ता तस्याः अंसेन सरोमविक्रियं सरोमाञ्च यथा भवति तथा स्पृष्टाः । तस्माद्वत्फल इति संबन्धः । कीदृशोऽंसेन । अङ्कुरितं मनोभवेन उदितमानन्देनैव । अत्र सरोमविक्रियं स्पृष्ट इत्यनेन बीजस्य बहुजीकरणान् परिकरो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

सरोमविक्रियम् is an adverb. And so is अङ्कुरितम्, which, however, being a participle takes an instrumental of agency. The words अङ्कुरितं मनसिजेनेव refer to the conventional figure of speech which describes Love (Madana) as a tree the seed (the बीज as Kâṭavema quoted before has called it) of which is sown when the parties meet, which puts forth its sprouts when they come in closer contact, and so on till it flowers when the union takes place. See *Mālavikāgnimitra* Act IV. St. 1.

P. 14. l. 3.—सत्रीडम्, because she came in violent contact with the king through the jolting.

P. 14. l. 8.—श्रीरिवर्तवी 'like the beauty of the season,' i. e. vernal beauty. The comparison is that as before the arrival of spring plants and creepers are leafless and flowerless, and thereby appear faded but are clothed in freshness again at the return of that season, so the appearance of Urvas'ī whose loss had distressed her friends will now be rejoiced at at meeting her again.

P. 14. l. 10.—दिष्टिआ..... वदूदि. Conf. Ranganâtha : "दिष्टेयानन्दे । तथा नागदत्तागरः । दिष्टेयानन्दने दिष्ट्यापूर्वो वर्षतिरुत्सवे इति ॥

P. 15. 1. 1.—पीडितं. An adverb.—न खु मे आसा आसि. 'For I had no hope that.'

P. 15. 1. 4.—कल्पसदाई पालभन्तो होदु. i.e. 'may Your Majesty live long.' कल्पसदाई is literally 'for a hundred kalpas,' a *kalpa* being a fabulous period of time equal to 1000 yugas.

P. 15. 1. 5.—पूर्वस्यां दिशि, because Indra resides in the east and Indrapurī lies in that quarter. As सद्रत्नकाञ्चनमयं शिखरत्रयं च मेरौ मुरारिकुपुरारिपुराणि तेषु | तेषामभः शतमुखबलनान्तकानां रक्षोभुवानिलशशीशपुराणि चाष्टौ || *Siddhānta-S'īromani, Bhuvanakoś'a.*

P. 15. 1. 7.—अप्सरोहनि शैलाग्रम्. It will be remembered that the king and the Apsarases are on the Hemakūṭa. Chitraratha comes up where they were. Hence अप्सरोहनि शैलाग्रम्.

P. 16. 1. 2.—चित्ररथः. The name of the King of the Gandharvas. In later mythology the Gandharvas are the husbands and the protectors of the Apsarases. And hence it is probably that Chitraratha their King was commissioned by Indra to rescue the nymphs. The Gandharvas are also the guards of Heaven.

P. 16. 1. 6.—हस्तौ स्तृशतः. This is not at present a mode of saluting or congratulating among the Hindus. But in ancient times touching or shaking or holding by the hand *was* such a mode of expressing joy when two friends met. Conf. समुत्थय गोपालान्हास्यहस्तग्रहादिभिः विश्रान्तं सुखमासीनं पप्रच्छुः. पर्वुपागताः. *Bhāgavata Sk. X. 65. 5* ; also *ibidem Sk. I. 11. 22.*

P. 16. II. 7-11.—चारणेभ्यस्त्वदीयं जयोदाहरणं श्रुत्वा. The Chârāṇas are still a caste in Guzerath, who go about singing eulogistic songs, like their brother-caste the Bhârôṭyas or Bhâṭs. Last year's events at Baroda were in the songs of the Chârāṇas not long after they occurred. Conf. *Raghuvamś'a* II. 12.—जयोदाहरणम्. A panegyric in verse beginning with some such word as जयति and ornamented with alliterations and containing the eight cases. For the *Pratāparudra* defines it thus :

येन केनापि तालेन गद्यपद्यसमान्वितम् ।
जयत्युपक्रमं मालिन्यादिप्रासविचित्रितम् ।
तदुदाहरणं नाम विभक्त्यष्टाङ्गसंयुतम् ॥

P. 17. ll. 1-2.—अनिसृष्टा = दत्ता.—मरुत्वते = इन्द्राय. Indra is called Marutvân because he is, as the Vedic poets say in their hymns, accompanied by the Maruts—certain gods, the gods of storms. The Maruts aid him according to the Vedic hymns in achieving his exploits over the powers of darkness. In later Sanskrit मरुत् has become the common name of any god, and is synonymous with देव.

P. 17. ll. 4-7.—Ranganâtha : वीर्यं पराक्रमः । पक्षे भवाः पक्ष्याः पार्श्ववर्तिनः । पक्षः पार्श्वगुरुत्साध्यसहायबलमितिष्विति त्रिकाण्डी । द्विषतः शत्रून् । वसुधाधरः पर्वतः । कन्दरा दरी । विसर्पा (he appears to read कन्दराविसर्पा) प्रसरणशीलः । प्रति-शब्दः प्रतिध्वनिः । हरेः सिंहस्य । नागान्गजान् । हिनस्ति मारयति ॥

P. 17. l. 8.—अनुस्तेकः खलु विक्रमालंकारः 'For modesty is the ornament of valour.'

P. 18. ll. 1-3.—महाराभस्स किंति महिन्दलोभं णेतुं 'to take Your Majesty's fame to the world presided over by the great Indra,' i.e. to return to heaven.

P. 18. l. 4.—गम्यतां पुनर्दर्शनाय. This is not an invitation for them to see him again as the words, if literally rendered, would show, but is only a form equivalent to 'good bye.' It is both rude and ominous to say simply गम्यताम्. See p. 149 l. 2 and note thereon.

P. 18. l. 6.—उत्पतनभङ्गं रूपयित्वा । अम्हहे &c. The poet causes this obstacle to Urvas'î in order to give her an opportunity of taking a last and parting glance of the king.

एवावली (= एकावली) is a long gold or pearl neck-lace reaching up to the feet, such as is seen on the large statues of gods in the caves of Badâmi. The word literally means 'consisting of single links' scilicet *mâldâ*. And as such a single-linked neck-lace is very delicate, Urvs'î shows anxiety to extricate it from the

brambles. In a figurative sense *ekdvalī* signifies a figure of speech in which there is a congeries of single terms one running into another. Thus the *Kuvalayānanda* has : गृहीतमुक्तरीत्यार्थश्रेणिरै-
कावली मता । उदाहरणम् । पुराणि यस्यां सतराङ्गनानि वराङ्गना रूपपरिष्कृताङ्गयः ।
रूपं समुन्मीलितसद्विलासम् अस्त्रं विलासः कुसुमायुधस्य ॥

P. 19. 1. 1.—दुम्भोभा विभ मे पडिहादि. It will be observed Chitra-
lekhâ says this सस्मितम् 'smilingly.' She means jokingly to
say that Urvas'î is fallen in love with Purâravas. Kâṭavema :
दिदं खु लग्गेत्यनेन उर्वश्यामनस्यंगो (?) नाम द्वितीयावस्था सूचिता ।

P. 19. 1. 3.—एदं अत्तणो वभणं scil. दिदं खु लग्गा दुम्भोभा विभ मे पडि-
हादि । ... जदिस्सं ... ।

P. 19. 1. 4.—मोचनं नाटयति, 'extricates' not 'pretends to ex-
tricate.' The direction is to the person who represented Chitra-
lekhâ, not to the character of Chitrâlekhâ.

P. 19. 11. 6-9.—अगङ्गनेत्रा 'having large eyes,' 'large-eyed.'
Literally 'whose eyes reach the ears.' This is one of those ex-
aggerated expressions which abound in classical Sanskrit. Conf.
कुम्भस्तनी, 'having breasts as large as a kumbha—pitcher of
water' where however all that is meant to signify is 'large-
breasted.' अगङ्गनेत्रा does not mean 'looking back towards the ear,'
or ogling, but simply large-eyed, आयताक्षी. Conf. चक्षुरायतं p. 8. l. 5.

On this stanza Kâṭavema observes : अत्र बीजस्य दृढीकर[णेन]
अपरन्यास इति संध्यङ्गमुक्तं भवति । तत्रैव अर्थानुकूल्येन सुखात्तेर्गम्यमानत्वात् प्राप्तौ नपि
संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 20. 1. 2.—वायव्यमस्त्रम्. वायुर्देवतास्येति वायव्यमस्त्रम्, 'your missile
presided over by the god Vāyu.' Probably a missile that was
sent off with a *mantra* or incantation from the Veda addressed
to the god Vāyu. In post-Vedic times verses originally ad-
dressed as simple prayers to the gods came to be used as
charms and incantations, and were believed to be of magic
effect under the powers of the deity to which they referred.

P. 20. l. 7.—अहो &c. Kāṭavema : अहो नु खलु दुर्लभाभिनिवेशि मनः (he apparently reads मनः for मदनः) इत्यत्र बीजस्य अनुसंधा[न]वत्त्वंआदानं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति.

P. 20. ll. 8-11.—पितुः पदं मध्यममुत्पतन्ती, 'flying up into the middle region of her father, i.e. 'into the sky.' पितुः, नारायणस्य, referring to the identification of the sage Nārāyaṇa with the God Viṣṇu. And the sky is the third region of Viṣṇu. For in the hymns of the R̥igveda the sun or the sun-god is poetically described as traversing the universe in three strides or paces (पदानि); these being *first* the rise of the sun on the horizon, *second* the ascending on the highest part of heaven at mid-day (परमं पदम्) and *third* the setting in the west in the evening. Viṣṇu was originally only a name of the sun, and it is merely a figure of speech to speak of the firmament as being the middle stride or pace of the sun. Viṣṇu being subsequently elevated into an independent deity he naturally retained all the poetical concepts that belonged to him when he was only a form of the sun-god. Hence he came to be called *Trivikrama*, that is, 'three-paced,' an attribute which as we have already seen, belongs to the sun-god. Then the ancient R̥ishi Nārāyaṇa having been identified with Viṣṇu all the attributes and poetical concepts of the latter are assigned to him. Hence comes the sky to be spoken of as the middle pace (मध्यमं पदम्) of Urvas'ī's father. See *Vedārthayātṇa* Maṇḍala I. hymn 22 vers. 16-20 and notes *ad. loc.*

On the periphrastic name पितुः पदं मध्यमं for आकाशम् see *Raghuvamśa* XIII. I, where, however, 'आत्मनः (= विष्णोः) पदम्' signifies the sky without the adjective मध्यमम्, but with the adjective शब्दगुणम्. See our note *ad. loc.*

Conf. Kāṭavema : एषा मन इत्यादि । एषा सुराङ्गना पितुर्नारायणस्य मध्यमं पदमाकाशम् उत्पतन्ती उद्गच्छन्ती सती मे शरीरान्मनः चित्तमाकर्षति । अत्रोपमासाह । राजहंसी खण्डिनाघात् मृणालात् बिसास्त्रमिव तन्तुमिव ॥

तन्नुमिवेत्यत्र राज्ञो वृद्धमनःसङ्गो नाम द्वितीयावस्थेत्यनुसंधेयम् ।

अत्र उर्वश्यादिनिर्गमेन वस्तुविच्छेदे सति राज्ञो मनःसङ्गं उत्तराङ्गवस्तूपयोगित्वा द्वि-
न्दुरित्यनुसंधेयम् । अत्र उपक्षेपादिषु संध्यङ्गेषु कतिचिदेव कविनोक्तानि न वितराणि ।
तथापि न दोषः । नूनमप्यत्र यैः कैश्चिदङ्गैर्नाट्यं नटयिष्यति (sic नटिष्यति ?) । यद्युदात्तेषु
संगतिराभा[प]यति (?) तद्विद इति वचनात् । अत्र उदात्तनायकस्य राजर्षेः पुरुरवसः
साधारणनायकायामुर्वश्यामनुरागो वर्णयितुमनुचितमिति नाञ्जङ्गनीयम् अस्या दिव्यत्वात् ।
यथोक्तं वसन्तराज्ञीये । या काचिन्नायिका राज्ञः सा दिव्या स्यान्न भौमिकेति । तथा च
भारतीये । दिव्यवेद्याङ्गना[भ्यां च] राज्ञो भवति संगमः । वाच्यापि वेद्या सायत्र यथैव
कुलजा तथा । यदा मानुषसंयोगो दिव्यानां योषितां भवेत् । तदा सर्वत्र कर्तव्या ये भावा
मानुषाश्रयाः । कार्यो मानुषसंयोगः तथा चैवैविणम् (sic.) । पुष्पेभूषणजैः शब्देरदृश्या सा
विलोभयेत् । पुनःसंदर्शनत्वाच्च क्षणादन्तर्हिता भवेत् । दिव्याभरणमाल्याद्यैर्लेखसंप्रेषणैरपि ।
ईदृशैरभ्युपगमैः समुन्मादस्तु नायकः । उन्मादनात्समुत्पन्नः कामो रतिकरो भवेत् । स्वभा-
वोपगतो लोके नात्यर्थं भावितस्तथा । ये भावा मानुषाणां तु यद्गतं यच्च चेष्टितं तत्सर्वं
मानुषीं (sic. पं ?) प्राप्य कार्यं दिव्यैरपि द्विजाः (sic.) ॥

This long quotation is intended by Kâṭavema to show that our poet has followed the conventional rules of composing a drama laid down by authors on dramatic literature. It would, however, be more correct to say that the hard and fast rules were derived from plays like ours than that the poets slavishly followed the laws arbitrarily laid down for their guidance by the critics.

सुराङ्गना 'this goddess.' See note *suprà* to p. 3. l. 1.

उत्पतन्ती. So the राजहंसी too flies up into the air carrying the film from the stalk of the waterlily. The epithet खण्डिताग्रात् is intended to make the comparison fit by rendering the stalk of the lily resemble the शरीरम्.

Act II.

P. 21. II. 1-5.—णिमन्तणेकपरवसो ब्रह्मणो विभ, 'like a Brāhman to-
tally engrossed in the thought that he has received an invita-

tion to dinner.' Vidûshaka means that the secret which the king has entrusted to him threatens to burst out (lit. he is going to burst with the secret) just as the fact of a Brâhman having received an invitation to dinner bursts out from him. Brâhmans of the class to which Vidûshaka belongs—in fact all Brâhmans except such as are not priests by profession—lead a life of idle dependence and generally live upon others. They will daily wait sometimes two or three hours after the usual hour of the meal is passed to see if any one invites them. And when there is no hope of any one calling them they then have their meal prepared at home and eat it late in the afternoon. Many men, thinking it leads to the acquisition of religious merit, invite such Brâhmans. The food these generally eat at home is of the coarsest and poorest kind. And when they receive an invitation such as is referred to in this passage—a special invitation to a feast where the food is rich and plentiful, a feast given for instance on the occasion of an annual S'râddha,—their joy knows no bounds. They then cannot contain the good news within themselves but must perforce communicate it to others. The result is that where a man has invited ten Brâhmans fifty will flock to his door hours before the meal-time. And it is by no means a rare sight to see that the door of a house where a feast is to be given is closed from a very early hour (the doors of houses inhabited are never shut usually in India as in Europe) and strongly watched to prevent the uninvited intruders battering it and forcing their entrance as they often do into the house, where they would be safe after once entering as it is thought impious to send away a Brâhman without dinner when he comes into your house.

Kâṭavema : कविरिदानीमङ्गमारभमाणः कथासंपुटनार्थं प्रथमं प्रवेशकं प्रस्तौति
 ही ही भो णिमन्तणिक्परवसो बम्हणो विअ राअरहस्सेण उष्ठाडिअमाणो ण सङ्कुणोमि आकिण्णे

अत्तणो जीहं रखिखदुं ॥ हीहीति विदूषकहर्षनिपातः हीही वैदूषक इत्युक्तत्वात् । आकीर्णं जनसंपाते । He reads विमाणपडिछुन्दपरिसरे for our विमाणुत्सङ्गपरिसरे and observes प्रतिच्छन्द इति तस्य प्रासादस्य संज्ञा. Whether it is विमाणुत्सङ्ग or विमाणपडिछुन्द, it is the name of a palace. आकीर्ण is used in our passage as a substantive in the sense of 'crowd.'

‘परिक्रम्य’ ‘going about,’ ‘having walked about.’ This means that Vidūshaka moved about on the stage in order to show that he proceeded to the palace called विमानोत्सङ्ग, and when he stopped, the spectators were to imagine that he has reached it. It must not be inferred that the way from where Vidūshaka found himself in the crowd to that palace was a circuitous one; but the particle परि has reference to the necessarily small size of the stage on which he could only *walk about* to show that he proceeded to the palace.

P. 22. ll. 1-6.—देवीए कासिराजपुत्तीए ‘by Her Majesty the daughter of the king of Kās’i.’ The Queen is meant of course.—भभवदो अक्कस्स उवत्थाणं करिअ पडिणिवुत्तो. See note to p. 3. l. 11.

तस्स विभवअस्सदो अय्यमाणवआदो ‘from his dear friend the Brāhman Māṇavaka.’ तस्स = अङ्गउत्तस्स.

कहं खु मए बम्हबन्नु अदिसंवेओ. ‘But how shall I overreach that wretch of a Brāhman’; ‘trick the secret out of him.’ बम्हबन्नु is said here in contempt of Vidūshaka. All Brāhmans following what occupations soever were not equally honoured even in ancient times.

परिक्रम्य This is intended to show that she is looking about and searching for him.

आलिहिदो वाणरो विअ i. e. like a monkey drawn in a picture, like the picture of a monkey. So motionless.

‘किंवि तुण्हीभूतो,’ ‘sitting silent owing to some cause or other.’ See below p. 35. l. 7 and our note *ad. loc.* किंवि does not mean ‘somewhat,’ because he was so perfectly silent and quiet as to

resemble a picture and not a living being. Of the word मन्तयन्तौ which the European and the Calcutta Editions all read after किंवि there is no trace in Kâṭavema nor in our eight Mss. except one not the best, and which may have had it inserted from one of the printed texts. The simile आल्लिहिदो वाणरो विभ ought of itself to throw suspicions of spuriousness on the addition of that word, which may have been suggested by the words किंवि.

P. 23. ll. 3-5.—तं राभरहसं = तन् राजरहस्यम् 'that secret of the king,' which the king has communicated to me. Mark the form तं, formed from the more frequent forms of सो such as ते &c. on the analogy of neuter adjectives from masculine adjectives, instead of being derived or corrupted from तन्. This तं which must have been pronounced originally as तं the accus. sing. of स mas. before र or स or ह, and then simply त with a nasalization, is the direct origin of the Marāṭhī neuter तें, the evolution of which out of the latter pronunciation is easily understood when we call to our aid the Konkani neuter तें as in तें पाणी instead of तें पाणी.

संगीदवाचरं उद्दिश्व कर्हि पथिदासि. Nipunikâ was not a mere slave, but a servant girl whose duty it was to learn to sing and dance as much as to attend upon her mistress the Queen.

P. 24. l. 1.—किं तत्तहोदी आणवेदि, 'what are the commands of Her Majesty?' Though it may be a request, the message of a person of high rank is spoken of as a command. The question really means 'What does Her Majesty say?' In our own day we have expressions like आत साहेब हुक्म करोछो तेम, 'as your Honor commands' i.e. says. Correspondingly the words of a subordinate or of one of lower rank even when no request is meant but a simple statement of facts is always spoken of as an arja i.e. an humble petition: हूं अर्ज अखूं के. (Conf. *suprà* p. 18. l. 1. उवसी विणवेदि instead of कहेइ or भणादि). In a similar manner the presence of a great man is expressed by a high

word which means 'shines brilliantly' (विराजने, विराजेछे Guz.) while that of a low man by a word which means 'is dead'! E. g. आ गाममां कोय भंगी मुवे छे के नहीं ? 'Is there a Bhangi (an out-caste, a sweeper) dead in this village or not?' = 'Does there exist a Bhangi in this village or not?'

P. 24. ll. 2, 3.—देवी भणादि &c. None of our Mss. give the reading of the existing editions देवी भणादि जबा अब्जस्त मम उवरि अदखिखण. This use of the particle जबा does not appear to be quite Sanskrit, certainly not to accord with the style of Kālidāsa. Then again nearly the same may be said of अवलोभादि which they read for उवेखदि. Kāṭavema has : देवी भणादि सदावि अब्जो मइ वख्खवादी ण कदावि मं अणुभूदेवदणं सुदुखिखदं उवखिखदिति ।

Translate as the reading stands : 'Her Majesty says you have always been her friend and that you never neglect her when she is in distress owing to any unusual suffering.' Nipunikā means that the Queen is now suffering from such a distress, and that he ought to assist her on this occasion too. The trick is wholly Nipunikā's own, as all she was told to do by her mistress was to learn the cause of the King's coldness towards her (the Queen) and she was only a while ago thinking how best she might deceive Vidūshaka out of his secret.

P. 24. l. 4.—किंवा &c. 'May it be that my friend has done anything to offend Her Majesty?'

P. 24. ll. 5, 6.—जंणिमिच्चं, = यस्या निमित्तेन 'on account of whom.' This too is Nipunikā's own trick.

P. 25. ll. 1-4.—जीहाजन्तणेण; lit. 'by restraining my tongue' i.e. by making the strong effort which I have to make in order to keep the secret. Vidūshaka means that it causes him pain to make the necessary effort to keep the secret.—विणोदविमुहो मंवि दिदं पीडेदि 'averse to recreation he very much troubles me too.' It is the duty of Vidūshaka to keep the king in good humour, but owing to the latter's love for Urvas'ī nothing that Vidūshaka can do pleases him. Hence his trouble.

P. 26. ll. 1-2.—विष्णवेहि तत्तभोदि, 'inform Her Majesty.' The existing editions and reprints read this speech thus : णिउणिए विष्णवेहि मम वभणेण कासिराअदुहिदरं । परिस्सन्तोहि इमाए मिअविण्णाए विअवअस्सं णिवत्तावेदुं । जदि भोदीए मुहकमलं पेखिखस्सादि तदो णिअत्तिस्सदित्ति. It is necessary only to observe that परिस्सन्तोहि णिवत्तावेदुं either in the sense of 'I am too tired to bring him back,' or in that of 'I am tired by trying to bring him back,' does not appear to be correct Sanskrit. Secondly, the message Vidūshaka sends would be almost absurd, since the complaint of the Queen is not that the King does not see her (her lotus-like face as Vidūshaka gallant-like puts it) but that he is cold. It is cold consolation, therefore, to the Queen that Vidūshaka should send word to her that when the King sees her he will give up his chase of the mirage. None of our eight Mss. countenance the reading. Kāṭavema has : णिउणिए विष्णवेहि तत्तहोदीए । जदिस्सं दाव मिअत्तिह्हाअदो णिवत्तेदुं वभस्सं तदो देवी पेखिखस्संति, which almost wholly agrees with our text.

P. 26. ll. 6-9.—आ लोकान्तान्. Observe that the words आ लोकान्ता-
त्प्रतिहततमोवृत्तिरासां प्रजानाम् must be referred both to the sun and to the king, literally in the former case and figuratively in the latter where प्रतिहततमोवृत्तिः means 'having suppressed crime and wrong.'

Conf. Kāṭavema :—आ लोकान्तादिग्यादि । आ लोकान्ताल्लोकस्यान्तः तस्मादा लोकपर्यन्तमित्यर्थः । आसां प्रजानां प्रतिहततमोवृत्तिः प्रतिहता निरग्ना तमसो ध्वान्त-
स्य तमोगुणस्य च वृत्तिः व्यापारो येन स तथोक्तः दिनकृतः सूर्य[य] च आधिकारो
नियोगः तुल्योद्योगः समानव्यापारः तस्मात्कर्म नः संमतः । किं च व्यतिषां विषामात्रि-
पतिः सूर्यः षोडशि मध्ये क्षणमात्रं तिष्ठति । आस्ते । सूर्यो मध्याह्ने क्षणमात्रं विश्रम्यतीति
पौराणिकप्रसिद्धिः । त्वमपि दिवसस्य षष्ठे भागे अष्टभा विभक्ताशेषांशे(sic)आत्मनश्छन्दवतीं
स्वेच्छावतीं स्वतन्त्रस्तिष्ठसि । तथाचोक्तं वरदराजोये राजधर्मे । दिवसस्याष्टमं भागमुक्त्वा
भागत्रयं तु यत् स कालो व्यवहाराणां शास्त्रदृष्टः परः स्मृतः दिवसमष्टमभागं कृत्वा
प्रथमभागमग्निहोत्रार्थं ब्राह्मणतृणार्थमुक्त्वा अनन्तरं भागत्रयं व्यवहारकाल इति । तथा
च मनुः । हुनाग्निं ब्राह्मणान्चर्य(sic)प्रविशेत्सुशुभां सभामिति । अनन्तरकालकर्तव्यमाह

याज्ञवल्क्यः । व्यवहारास्ततो दृष्ट्वा स्नात्वा भुञ्जीत कामत इति । तदनन्तरकालकर्तव्यमाह
मनुः । भुक्तवान्विहरेच्चैव स्त्रीभिरन्तःपुरे सहेति ॥

Translate : 'Thy power and that of the sun appear to us to do similar work—thine driving away the criminal tendencies of these thy subjects beyond the confines of the kingdom as that of the sun drives away the darkness in which the people are beyond the limits of the world. This lord of splendors, (the sun), stands, a moment in the middle of the sky, and thou too followest thy own will, at the sixth division of the day.'

P. 27. ll. 3-4.—Construe : मकरकेतोः अवन्ध्यपतिन बाणेन कृतमार्गं [यत्] मे हृदये [तत्] सा सुरलोकसुन्दरी आ दर्शनात् प्रविष्टा [अस्ति] ॥—आ दर्शनात् 'ever since I saw her.'—कृतमार्गम् = विद्रुम् 'in which a breach was made, [as if for her to enter], by the unmissing shaft of the Makara-bannered [Cupid].'

P. 27. l. 5.—तवस्तिष्ठा कसिराभउत्ती, 'the poor daughter of the King of Kâs'i.' See *Mālavikāgnimitra* p. 67 l. 2 and our note *ad. loc.*

P. 27. l. 6.—रहस्यनिक्षेपः, 'the secret entrusted to you.' Literally, 'the deposit of the secret.'

P. 28. ll. 7-8.—पञ्चविहस्स. Conf. Kāṭavema : "अभ्यवहारस्य पञ्च-विभत्वं भक्ष्यभोग्यलेखा चोष्यवानीयभेदेन." Things to be chewed and then eaten (भक्ष्य) like bread 2 Things to be eaten without chewing (भोग्य), such as rice. 3 Things to be licked (लेख्य) like thin liquid condiments such as what are called रायती in Marāthi. 4 Things to be sucked (चोष्य) such as mango-pickles. 5 Things to be drank (पेय) such as milk.—विणोदेदुं infinitive used passively, 'to be driven away,' 'to be removed.' Conf. Ranganātha : शक्यं श्रमांसादिभिरपि क्षुत्पनिहन्तुमिति महाभाष्यकारप्रयोगादुत्कृष्टा विनोदयितुं शक्यमिति साधु.

P. 29. ll. 1-2.—दुर्लभप्रार्थनः = दुर्लभं प्रार्थनं प्रार्थितं कामः यस्य सः 'desiring an object difficult to obtain.' आत्मा 'my self.' Mark that the root विनोदय् is used in the sense of to divert, to entertain, to

please, whereas in the previous speech it is used in its literal sense of driving, removing (दूषिकर्तुम्).

P. 29. l. 3.—णं भवं &c. 'Has not Urvas'î seen you?' Literally, 'Have you not been within the range of Urvas'î's sight?' This question is suggested to Vidûshaka by the epithet दुर्लभ-प्रायेणः in the previous speech. By asking the question Vidûshaka means to say, that if Urvas'î has seen the king she must have fallen in love with him, as he is so good, great and lovable. तर्कयामि । यत्स्वमेतादृशो निर्वचनीयसौन्दर्यस्तादृशाय गतश्चेद-
नयि बद्धभावा सा न ते दुर्लभेति भावः । * * * To this the king replies that it is only Vidûshaka's kindness and love for him (the king) that makes him think him a fit object of Urvas'î's desire; in fact, however, he is not, he thinks, worthy of her. पक्षपातीयमवधार्य-
ताम् = 'you must know that this viz. that you say णं खु सा दुर्लभा is [suggested by] your affection for me.'

P. 29. ll. 7,8.—वदितुं मे कोदूहलं, 'my curiosity is increased.' Vidûshaka means he is astonished to hear Purûravas speak so highly of Urvas'î.—अहं विभ विरूवदाए &c. 'what? Is Urvas'î without a peer in beauty as I am in ugliness?' Vidûshaka is always so ugly and deformed that, as Nipunikâ has already told us, he looks like a monkey. He himself says he looks like a monkey. See *infra* p. 145 l. 13 अस्मत्प्रासपरिविदो एव सहामिधो. See also *Mâlâ-vikâgnimitra* Act IV. साहु रे विज्ञलवाणर साहु । परिचादो तुए सपख्खो, p. 87. ll. 11, 12 and our note thereto. The text from l. 3, णं भवं &c., up to l. 8 विरूवदाए is exceedingly corrupt in all the existing editions including Lenz and Bollensen. The speech पक्षपातः &c., and that which follows are especially corrupt there.

P. 30. ll. 1-2.—माणवक &c. 'Mânavaka, I assure you, it is impossible to describe her beauty fully as to all her limbs. Hear me, therefore, I will describe her as a whole.'

P. 30. ll. 5-6.—आभरणस्य &c. Kâtavema :—“आभरणस्येत्यादि । तस्या
वर्ज्या वपुः आभरणस्य हारकेयूरादेराभरणं मण्डनम् । एतत्संबन्धेन (i.e., उर्वेशो-

वपुःसंबन्धेन) आभरणस्यापि शोभातिशयो भवतीत्यर्थः । प्रसाधनविशेषश्चन्दनचूर्चदेः
 (i.e., = चन्दनलेपनादेः) प्रसाधनविशेषः । उपमानस्यापि चन्द्रादिरपि प्रत्युपमानम् ।
 चन्द्रादयः कीदृशा इति जिज्ञासायाम् उर्वर्या मुखा[द्य]व्यवहारेषामुपमानानि भवन्तीत्यर्थः ।
 वपुःशरीरेनावयवा लक्ष्यन्ते ॥

Translate : ' Her form is the ornament of ornaments, the decoration of decorations, and my friend, the standard of standards.' प्रसाधनविधि does not mean the *act* of decorating but a decoration, a thing that is made use of as decoration. The decorations alluded to are such as sandal-wood paste besmeared on the person or yellow pigment or saffron applied to particular parts of the person, and the application of scents. प्रसाधनविशेषः ' the excellence of decoration ' i. e. विशिष्टप्रसाधनम् प्रसाधनविधेः = प्रसाधनस्य विशिष्टप्रसाधनम्, ' the excellent decoration of decorations.' That is, ornaments and decorations beautify other girls, but this one herself beautifies those very ornaments and decorations. Other girls are fair like the moon and soft like the flower, but this one is the standard to which the moon and the flower are compared.

P. 30. 1. 7.—दिव्वरसाहिलासिणा चादभवदं गहिदं. चादभवदं means, ' the vow of a *Chátaka*, ' which even when exceedingly thirsty will never drink any water lying on earth, but will look up towards the sky and continue crying piteously till it should rain and the rain drops fall into its mouth. As applied to the *Chátaka* bird दिव्वरसाहिलासिणा means ' yearning for heavenly water ' and as referred to the King it means ' yearning for heavenly love,' *Urvas'î* being a celestial damsel. The *Chátaka* is not a fabulous bird. It is a small bird, smaller than the smallest dove, has a long tail, and combines in itself the black, the yellow and the white. It has a long crest on its head, of the shape of a bow with an arrow stretched on it, which is supposed to prevent it from bending its head by coming opposite the beak and thereby to prevent it from drinking water on the ground—or

any water to drink which the beak is to be lowered, and which crest village mythology says it obtained as a punishment for having in a former life cruelly prevented her daughter-in-law from drinking water because of some trivial mistake. The village myth says she was a harsh and cruel mother-in-law and punished her sons' wife for every little fault. One of the punishments was not to allow her daughter-in-law to drink water when thirsty. One day while panting with thirst the daughter-in-law was ordered to give water to the house cattle in a *Koḷāmbi* (a long portable wooden trough) but not to drink the water herself. She went to the cattle-shed and after giving water to the cattle she was drinking the remainder herself, when the mother-in-law, who was watching her secretly, observing her suddenly came up, and seizing the *Koḷāmbi* broke it on the girl's head. The girl died on the spot and the curses of her departing spirit condemned her oppressor to a life of perpetual thirst. The cruel mother-in-law was instantly metamorphosed into a bird and the *Koḷāmbi* into a crest to prevent her from drinking water. Hence it is the *Chātaka* has to remain thirsty for nine months and anxiously watch for rain-drops falling from heaven. The *Chātaka* has a shrill but not unpleasant cry which resembles the words पावसा गो ! पावसा गो ! Oh rain ! Oh rain ! In the present passage and generally in poet-mythology the idea is that the *Chātaka* will not, not that it *can* not, drink earthly water. The *Chātaka* is heard crying in the rainy season.

Ranganātha quotes : दावीयाटस्तुसारङ्गस्तोककश्चातकः समा इति त्रिकाण्डी. The additional words ता दाव तुमं कर्हि पथिदो are given only by two of our Mss. and omitted by all the others. Kāṭavema has them : ता कर्हि दाणि पथिदोसि.

P. 30. l. 8.—विचिक्तादृते &c. The King does not mind Vidūshaka's remark, and asks him to go with him to the "Pleasure-Garden," to which he asks him to lead the way. मार्गमादेशयतु does not

mean that the King did not himself know the way thither ; but Kings and great men never go out alone and their attendants go forth before them to clear the way for them. And मार्गमदिशयतु simply means 'clear the way to the Pramadavana,' 'go with me to &c.'

On प्रमदवन Ranganâtha quotes : 'स्यदेतदेव प्रमदवनमन्तःपुरोचितमिति [त्रिकाण्ड] ' |

P 30. ll. 10-12.—का गदी 'what escape [is there]?' I must do so.—एदेण, &c. 'This breeze, as if deputed by the Pramadavana, comes forward to meet you, its guest' The words भवं आगन्तुभो, so clear and beautiful, have given way to an exceedingly corrupt reading in all the existing editions except Bollensen's (who however misreads आगन्तुणा for आगन्तुभो). The simple word भवं has been miscorrected into भवे (=भवेत् !). Kâṭavema however reads with us.

All that Vidûshaka means is this: here is a cool breeze from the south ; it seems to me as though sent forward by the garden (from the direction of which it comes) to meet us and to welcome us its (the garden's) guests into it.

P. 31. ll. 1-3.—उपपन्नं &c. 'That is a fit epithet for this breeze.' The epithet referred to is दक्षिण in the previous speech of Vidûshaka, who himself uses it in a double sense (Conf. Ranganâtha : दक्षिणदिगागनेन वायुना अनुकूलेन च) of 'southern,' and 'civil or courteous' especially 'attentive to ladies,' being an epithet usually applied to lovers (दक्षिणाः कामिनः) who even when they are really loving one do not fail to please another sweet-heart by their kindness and attention (दक्षिण्यम्.)

The King understands the adjective दक्षिण in the latter sense, being in a condition of mind not fitted to understand it otherwise, and says that the epithet is a proper one. For says he (ll. 2,3),

'Impregnating this Mâdhavî and making the Kaundî creeper dance, he (Vâyû) appears to me like a lover on account of his combin-

ing in himself love [to one] and kindness [to another]. Mādhavī is a creeper, also called Vāsantī, or (as both the names signify, मधु = वसन्त) 'the spring-creeper, the creeper flowering in spring.' The poet means that when the southern breeze blows the Mādhavī begins to get drops of sweet nectar in its flowers (see below note to p. 33 ll. 8-10 on अदिमुत्त) and the Kaundī, tall and thin, shakes about with the breeze. The former natural phenomenon is invested by the poet with the poetic garb that the nectar drops are semen drops, and the motions of the Kaundī with the poetical notion that they are the movements of a dance. The allusion is to a Kāmī who has two sweet-hearts, one of whom grown up and somewhat elderly, and the other still very young, and who therefore impregnates the latter and pleases the former only by dancing with her. The Mādhavī is here compared to the young sweet-heart and the Kaundī or Māghī (i. e. flowering in Māgha, two months before spring, and therefore somewhat old in spring) to the elderly sweet-heart. दक्षिण्यम् is defined by the *Sāhityadarpaṇa* as दक्षिण्यं चेतया वाचा परचित्तानुवर्तनम् 'so conducting one's self in action and speech as to please another.' A Kāmī who pays all kind of attentions to a lady and tries to please her, whatever his failures or offences in the shape of his love to another lady, is called दक्षिण. Conf. *infra* Act III. p. 88 ll. 4, 5. अहं मध्ये अण्णसंक्रन्तधेमाणो नाअरिआ अहिअं दख्खिगा हेअन्ति । When a Kāmī has more sweet-hearts than one, he sings with one, dances with another, dines with a third and so on, so as to be agreeable (दक्षिण) to all.

There is a somewhat objectionable play on the word स्नेह which means both softness, love, and also semen. स्नेह is to be referred to निषिञ्चन्मन्त्रमेताम् and दक्षिण्यम् to कौन्दीं नर्तयन्.—योगात् 'owing to the combination of.' स्नेह (in both its senses) and दक्षिण्य are the chief qualifications of a कामी. Hence स्नेहदक्षिण्ययोगान्.

Conf. Kāṭavema : निषिञ्चन्नित्यादि । मन्त्रवीं वासन्तीं निषिञ्चन्प्रसवामानवतीं

कुर्वन्नेता कौन्दीं लतां च वर्तयन् (that is what he reads for नर्तयन्) व्यापारयन् स्नेहदाक्षिण्ययोर्योगात् माधव्यां स्नेहः कौन्द्या दाक्षिण्यं तयोर्योगात् संबन्धात् भयं वायुः कामीव कामुक इव प्रतिभाति अवभासेन ।

Conf. Ranganâtha : एतां माधवीं वासन्तीं लतां निषिञ्चन् अतिमधुसंपन्नां कुर्वन् कौन्दीं च लतां वल्लीं लासयन् नर्तयन् । वासन्ती माधवी लतेत्यमरः । माध्यं कुन्द इति च सः । स्नेहः प्रेमा । दाक्षिण्यमानुकूल्यम् । माधव्या हि वासन्तीक्या नववयोवि-
शेषशालिन्या भामिन्या इव निषेको माध्याक्ष कौन्द्या भ्रमरविररापीतायाः (=भ्रमररव-
रावितायाः ?) प्रगल्भाया इव नर्तनमात्रमित्यहो कामिन इवास्य युक्तकारितेति भावः ।
एवं च माधवीमाध्वोः (माधीमाध्व्योः ?) व्येष्टाकनिष्ठाख्यनायिकाविशेषत्वं प्राकाशि ॥

P. 31. ll. 4,5.—ईरिसो एव्व दे अहिणिवेसो. 'Such is your devotion too.' That is you are just like this breeze.

P. 31. ll. 7,8.—वयस्य. 'Friend, I was not right in imagin-
ing that to enter this Garden of Pleasure would be a remedy
to my distress.'

P. 32. ll. 1,2.—विविक्षुः &c. construe: यद् उद्यानम् अहं तूर्णं विविक्षुः
[आसम्] तद् [उद्यानं] शान्तये न । स्त्रोतसा उद्यमानस्य महत् प्रतीपतरणं [यथा
शान्तये न] तथा । Translate : 'The garden which I [was] desir-
ous of entering [so] quickly does not afford [me] peace, any
more than does swimming-against-the-current with great effort,
to him who is being carried down by the stream.' प्रतीपतरणं =
"प्रतिकूलप्रवणमिव," Ranganâtha.

P. 32. ll. 5-8.—इदम् &c. "असुलभम् उर्वशीरूपं वस्तु । प्रार्थना अभिलाषः ।
क्षिणोति कृशीकरोति । सहकारोति सौरभः इति आम्नविशेषः ॥" Ranganâtha.

असुलभं &c. असुलभवस्तुति या प्रार्थना तस्या दुर्निवारम् 'which is diffi-
cult to be withdrawn from its desire for an inaccessible
object.'—किमुन &c. अङ्कुरेषु is here a locative absolute. 'but what
now that the mango trees of the garden, from which the Malaya-
breeze has plucked the slightly gray leaves, are showing forth
new sprouts?' The King means that he is already suffering
under the shafts of Love ; on entering the garden he sees that
the gentle breeze from the Malaya, i.e., the South, is blowing

gently, the slightly gray (because old) leaves are dropping from the Mango trees, and these trees are showing forth their new sprouts of young leaves: the appearance of these things—the gentle southern breeze, and the young Mango sprouts—which are well known to be excitors of passion (कामेद्दीप्तानि) will make him more miserable. Malaya-Vāta is the breeze that blows from the south in spring. It is the same as the दखिणमारुत of Vidūshaka p. 30. l. 11, (see also p. 59. l. 1.) and has nothing to do with the violent gales of the south-west Monsoon (see Bollensen) which do not blow in spring, at which time the scene of this Act is laid. See p. 59. l. 1. where the gentle breeze is called भगवान् वसन्तप्रियो दक्षिणवायुः. See also p. 97. ll. 1-3. where Chitra-lekhâ says वसन्ताणन्तरे उषसमए भवं सुब्जो मए उवचरिदञ्चो.

P. 33. l. 1.—ब्राह्मणवचनम्. Referring to the words of a Brâhman being a blessing and to the belief that they are sure to be fulfilled. Mark the force of the participle प्रतिगृहीतम् which properly applies to the receipt of a largess at the hand of a patron. The King means he is under great obligation to Vidūshaka for his blessing.

P. 33. l. 2.—वसन्तोदारसूअं 'indicating the birth i.e. the arrival of the spring season.' अवतार is birth as of a god in the shape of an incarnation; hence birth generally. In Guzerath they still say छोकं ओतयूं 'a child was born.'

P. 33. ll. 4-7.—अग्रे &c. Ranganâtha : अग्रे अग्रभागे स्त्रीनखपाटलं श्वेतारक्तं कुरवकं शोणं कुरण्टककुसुमं द्वयोर्भागयोरुभयतः श्यामम् । तत्र शोणे कुरव-
कस्तत्र पीते कुरण्टक इति त्रिकाण्डो । बालाशोकं नूतनमशोककुसुमम् उषोदरागसुभ-
गम् उत्कृष्टरक्ततासुन्दरम् । भेदोन्मुखं विकासीन्मुखम् । अनेन विशेषणद्वयेन मुग्ध-
दक्षाप्रान्त उक्तः । ईषद्वद्धेत्यादिना योवनानिः । And Kâṭavema :
अग्रे स्त्रीनखपाटलं । कुरवकं कुरवककुसुमम् अग्रे उपरिभागे स्त्रीनखपाटलं स्त्रीनख-
दीपद्रक्तम् । द्वयोर्भागयोः प्रदेशयोः श्यामं नीलम् । रक्ताशोकं रक्ताशोककुसुमम् । (he
reads रक्ता° for बाला°) । उषोदरागसुभगम् उषोदरागं प्रातरागं प्राप्नो रागो

रक्तिमा येन तत्तथोक्तम् तच्च तत् सुभगं रम्यं च भेदोन्मुखं विकासोन्मुखं निष्ठति । नवा
नूतना वल्लरी ईषद्वद्धरजःकणाग्रकलिका (he reads कलिका for कविशा and
वल्लरी for मञ्जरी) ईषद्वद्धा रजःकणाः पराया यासां नास्ता अग्रकलिका प्रथमको-
रका[:] ॥ मधुश्रीर्वसन्तलक्ष्मी मुग्धत्वस्य बालत्वस्य यौवनस्य चान्तरेण स्थिता ॥

Translate : 'The *Kurabaka*-flower is as red in the forepart as the nails of a young woman, and black in the sides. The new flowerbud of the *As'oka*, handsome with its redness, stands ready to burst. On the *chûta* tree the new blossom stands yellow in the ends by the pollen as yet only imperfectly formed. [Thus] Vernal Beauty stands, my friend, between infancy and youth.'

P. 33. ll. 8-10.—मणिसिंहाद्वयसणाहो 'possessing in it a seat of marble.' मणिरूपशिंहाया यः पट्टकरतेन सनाथः. Marble seats being cool are used in the hot weather, and that is why Vidûshaka calls Purûravas' attention to the seat. भ्रमरसंघपट्टिदेहि, 'which are falling down by the bees coming in contact with them.' सभं विभ्र किंदेवभारो, 'as if it (the bower) were intentionally honoring you.' भवन्तं पट्टिच्छदि 'is receiving Your Majesty.' The bees attracted by the flowers and young sprouts on the bower came into collision with the flowers by perching upon them and hovering about them. The flowers thereupon are falling down about the seat. Vidûshaka says the bower is receiving the king by offering him the seat and strewing flowers as a man does when receiving an honored guest.—सभं विभ्र. विभ्र shows that the bower is not *really* causing the flowers to drop, but it seems as if it were doing it. The flowers in reality are dropping down by the action of the bees.

Kâṭavema reads माहवीमण्डवी for अदिमुत्तलगमण्डवी. And Ranganâtha quotes : अदिमुक्तः पुण्ड्रकः स्याद्वासन्ती माहवी लतेति त्रिकाण्डो ॥ If this is correct, then the fact that bees were attracted to the bower is a confirmation of our interpretation of निषिञ्चन्माहवीमेताम् p. 31 l. 2 which see.

P. 34. l. 2.—परिक्रम्य. This is to indicate that they proceeded to the seat.

P. 34. ll. 3, 4.—ललितलदाविजोहिभमाणभयो, 'with your eyes enchanted by this beautiful creeper.' The allusion is to a woman who is dressed in her best attire and is captivating a man by her charms. Vidûshaka means the creeper is just as good as Urvas'î, which the king denies in the speech following.

P. 34. ll. 6-8.—मम &c. Comp. Kâṭavema: "मम कुसुमितास्वित्यादि । सखे वयस्य तद्रूपालोकदुर्ललितम् उर्वशीरूपावलोकनदृप्तं (sic) मम चक्षुः कुसुमितास्वपि संजातकुसुमास्वपि नम्रविटपासु नम्रा नना विटपाः क्षुद्रशास्त्रा यासां ताः तासूपवनलतासु उद्यानवल्लीषु भृतिं प्रीतिं न बभ्राणि न संयच्छति ॥

"अत्र कुसुमान्याभरणस्थानीयानि । विटपाबाहुस्थानीयाः । लता त्वङ्गयटिस्थानीया । तस्मादासां लतानाम् उर्वशीरूपसादृश्ये विद्यमानेपि तथाविधसौभाग्याभावात् प्रीत्यभाव इत्यभिप्रायः ॥

"अत्रार्तेर्गम्यमानत्वात् विभूतं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति । तदुपायश्चिन्त्यतां यथा सकल-प्रार्थनो भवेद्यमित्यत्र प्रयत्नो नाम द्वितीयावस्था सूचिता । चिन्दुप्रयत्नयोः साम्यात् प्रति-गुक्सिंसंभिरित्यनुसंधेयम् ॥ "

Ranganâtha observes : कुसुमितास्वित्यनेन अदूरवर्तिताया नायिकायाः सुलभ-त्वम् । नम्रविटपास्वित्यनेन अनिघनतया प्रच्छाद्यशीतलत्वं च शीत्यने * * * दुर्ललितं दुराग्रस्तम् । बहुकुसुमितास्वित्यादिभिर्विशेषणैरत्यन्तार्थवत्तीषु अनिपरिचयादवज्ञे-त्युक्तिरित्या उपवनस्थित्या सर्वशसंनिवर्तित्वे चानादरविषयीभूतासु ॥ नम्राः सौन्दर्यातिशयात् ॥

P. 34. ll. 9, 10.—भौ &c. 'Yes, the physician to the great Indra who loved Ahalyâ and I to you who are yearning after Urvas'î are both madmen in this affair.' So may the passage be literally rendered. Vidûshaka seems to complain that he is considered an idiot and used as an instrument by his friend to accomplish his desires. The King denies this, explaining that as Vidûshaka is his most intimate friend he is likely to know what to do.

Who is meant by वेङ्गो requires explanation which is not easily found. The Indra-Ahalyâ myth mentions no third party in the intrigue.

P. 35. l. 1.—अतिस्नेहः खलु कार्यदर्शी 'great intimacy, you see, knows what to do.' This is the king's reason why he tells Vidûshaka to devise a means.

P. 35. l. 4.—निमित्तं सूचयित्वा. Like all others this stage-direction is to the Actor, who is to behave as if he saw an omen. What omen is meant is given in the stanza following. What the acting was that was required to show to the spectators that he felt the omen must be left to be conjectured. Kâtavema observes, however, निमित्तं दक्षिणाक्षिरकम्बादि, *i. e.* such as the palpitation of the right eye or the right shoulder. Even to this day in a man the palpitation of the right eye or the right shoulder is universally believed to be a good omen leading to an unexpected meeting with a dear one, and the same in a woman if the palpitation is in the left eye or left shoulder. But it is a sign of an impending unexpected departure (may be from this life) of a beloved one, if the palpitation is in a man's left eye or shoulder or a woman's right eye or shoulder.

See below p. 76 ll. 4, 5.

P. 35. ll. 5-8.—च—च 'though—and yet.'

किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम्, 'and yet here is (*i. e.* I feel) this act of Kâma for some reason or other.' The act of Kâma is the omen of twitching that he felt. On this sense of किमपि see above p. 23, l. 2, किमि तुण्हीं भूरी and our note *ad loc.*—अभिमुखीष्विव &c. 'My heart suddenly feels a sense of gladness as it should when the fulfilment of a desire were near.' काङ्क्षितसिद्धिषु=काङ्क्षितस्य सिद्धिषु अभिमुखीषु सतीषु. The plural used probably *metri causâ*.

On this stanza Kâtavema observes अवर्ततेः शान्तेः शम इति संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 36. l. 1.—आकाशयानेन, 'flying in the sky.'

P. 36. ll. 3, 4.—खण^० &c. क्षणं क्षणपर्यन्तं विव्रितमाकाशे यद्गमनं तद् यस्याः सा ताम्. On the allusion here see above p. 19, ll. 1-4.

P. 37. l. 2.—अभं मे अवहथिदलङ्गजो व्यवसायो. 'Yes, that is my ad-

venture, and I have laid aside all shame about it.' "अहस्तिन-
लज्जो निरस्तत्रयः," Kāṭavema. "अहस्तिता दूरीकृता," Ranganātha.

P. 37. ll. 5, 6.—सभं &c. 'I ask you yourself to think well beforehand.' That is, think well beforehand (तावत्) whether it is proper for you to go in this manner. सभं yourself, I need not tell you. दाव 'just,' 'beforehand,' यावत् न गच्छसि while you are not yet gone. Urvas'ī replies, 'what is there to be considered? I am not going of my own accord. Do not you see (खलु), Madana commands me to go?'

Kāṭavema : संप्रभार्यताम् समर्थ्यताम् | अनिवेद्यगमनं युज्यते वा न वेति निश्ची-
यतामित्यर्थः ॥

P. 38. l. 2.—गच्छन्तीए scil. मए.—अन्तराभो such as that which befel Urvas'ī at the beginning of the first Act in which she was carried off by a demon.

P. 38. ll. 4-6.—णं &c. 'Do not you remember we are made proof against injury from the enemy of the Gods by His Holiness the celestial Preceptor who initiated us into the hair-tying mystery called Aparājita?' The celestial Preceptor or the teacher of the gods is *Bṛihaspati*. On the word अलङ्घनीय see *Mālavikā* p. 77. l. 6 बालासोभरुखरुस पल्लवाणि हरिणो लङ्घितुं आच्छद.—सिहाबन्धनविद्वजं उवदिसन्तेण देवगुरुणा=देवगुरुणा (कर्त्रा) सिहाबन्धनविद्वजाए उवदेसेण.

सिहाबन्धनविद्वजं. Neither Kāṭavema nor Ranganātha throws any light on this *Vidyā*. The idea appears, however, to be that they were taught certain charms which they were to repeat and as they repeated them they were to tie their hairs. As long as the tie remained undisturbed they were to be invisible to others though they themselves were not deprived of the power of seeing others. Tying certain parts of the body with charms is still practised and with the belief that as long as the tie remains undisturbed the person enjoys certain immunities or certain supernatural powers. A black or green thread, for instance, of cotton is tied round the arm under charms and

it is believed that the force of the charms makes the person wearing the tie proof against ghosts or against certain diseases as the case may be. The *S'ikhābandhana* may be either tying the hair by collecting it into a knot or simply tying a piece of thread round it as round the arm.

P. 38. l. 7.—अहो &c. 'Oh! how I forget it!' Lit. Oh! how my heart forgot it.'

P. 39. ll. 1-3.—ओजोभन्तस्स विभ अत्तागमं i. e. अत्तागमं ओजो-भन्तस्स विभ, 'which as it were looks itself in &c.' The allusion is to a person who looks into a looking-glass (आत्मानमादर्शो अव-लोकयति). Chitrālekḥā saw that the city of Pratiṣṭhāna was reflected in the waters of the conjoined rivers at the junction of which it stood on the bank.

Ranganātha explains प्रतिष्ठानस्य by "प्रयागपूर्वतीरस्थितभूमौसंज्ञकनगरस्य." What place is this भूमौ ?

P. 39. ll. 4,5.—On this speech Kāṭavema observes: अत्र दृष्टान-
(sic)दृष्टानुसर्पणादरिसर्पो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 40. ll. 1,2.—एदस्सि &c. 'Let us find [that] out by descend-
ing on this Pleasure-Garden as on a part of the Nandana Forest.' Chitrālekḥā implies that the king's Pleasure-Garden is like a portion of the celestial garden of Indra where she and her friend are accustomed to stroll.

P. 40. ll. 4,5.—उडिच्छदि, 'is expecting.' उदयोदिदो 'just risen.' Literally, 'that has risen first,' viz. before the Kaumudī, or the moon's light.

P. 40, l. 6.—उदमदंसणादो 'than when I saw him first.'—सविसेसं विभदंसणो, more loveable because formerly he looked indifferent, but now his love for Urvas'ī has given him an appearance which she loves to look at.

P. 40. l. 8.—जुञ्जदि. Chitrālekḥā means that it is no wonder that the king should appear more agreeable now as he had had time to think of Urvas'ī since he last met her.

P. 41. ll. 1,2.—To Chitralkhâ's proposal to go up into the presence of the king, Urvas'î does not assent, but says she will for a while (तवत्) remain hidden by her *tiraskarini* though in his presence. He is speaking with his friend in a retired place, and she has a desire to hear the conversation without manifesting herself. For her *tiraskarini* (which ordinarily means simply a veil) is such that being a celestial nymph she is able to see others under it without being seen by others. Ranganâtha: "तिरस्करिणी अन्तर्धानविद्या," the power of remaining unseen. But see note *infra* on p. 49. l. 1.

P. 41. l. 3.—यथोक्तमनुविष्टतः, *viz.* that they go up close to the king but remain unseen by virtue of their *tiraskarini*.

P. 41. l. 5.—तूष्णीमास्ते, because he is so engrossed in thinking of Urvas'î that he does not hear what Vidûshaka says.

P. 41. ll. 6,7.—अन्तर्धानं विकथ्येति, *viz.* by holding out, by remaining inaccessible.

P. 42. ll. 1,2.—किं उग माणुस्सभं विद्मन्मिभदि? 'But why do you imitate, act the part of a human being?' Chitralkhâ means that Urvas'î can by consulting her supernatural or divine powers (प्रभाव, see note to p. 78. l. 3.) easily find out who the girl is that is so holding out. Not to be able to do so is the lot of an ignorant mortal, and for a celestial being not to do so is to act the part of such a mortal. To this Urvas'î replies that she is afraid to find out by means of her divine power who the damsel is, for it might turn out that she is some other than herself, in which case she might be greatly disappointed. Our poet here well answers the objection that critics might raise as to why Urvas'î behaves like a mortal.

Conf. Kâṭavema : मानुष्यकं मनुष्यभावो । दिव्या त्वं मानुषीव किं विचारयसि राज्ञा प्रार्थ्यमानां तां प्रभावतो जानीहीत्यभिप्रायः । विभेमि..... । अत्र भयकारणं राजप्रार्थिता अन्या भवेदिति शङ्का ॥

P. 42. l. 3.—णं भणामि, 'do not you hear I tell you that I have devised a means?' ननु भणामि, 'dost I say?' 'do you not hear that

I say ?' This is intended to show that Vidûshaka has already said that he has devised a means but that the king has not noticed him.

P. 42. l. 5.—सिविणिअसमागमकारिणीं. सिविणए समागमो सिविणिअसमागमो तं कारेदिचि सिविणिअसमागमकारिणी.

P. 42. l. 7.—हीणसत्त हिअभ, 'O thou heart, that art void of courage.'

P. 43. ll. 1-5.—उभयमप्यनुपपन्नम्. 'Both are impossible.'—हृदयम् &c. Construe : इदं हृदयं कामस्य इषुभिः सदा अन्तः सशय्यम् [अस्ति] । [एवं सति] स्वप्ने समागमकारिणीं निद्रां कथमुपलभे? न च आलेख्ये तां सुवदनां प्रियाम् असमाप्यापि मम नयनयोः, हे सखे, उद्धाष्यत्वं भविष्यति [इति] न ॥ i. e. हे सखे, तां सुवदनां प्रियामालेख्ये असमाप्यापि मम नयने उद्धाष्ये भविष्यत एव.

The second distich may be translated thus : 'nor shall the tears fail to come into my eyes, O friend, even before I have finished drawing in the picture that beloved one with the beautiful face.' The king means that he can neither sleep so as to meet Urvas'î in a dream, nor draw a picture of her so as to see her likeness waking. He cannot do the former because Kâma incessantly pierces his heart with his shafts, nor can he do the latter, because as soon as he should draw a part of the picture on the board, the tears shall come into his eyes and then dropping down on it would spoil it by wetting the surface so as to make any drawing on it impossible. असमाप्यापि, 'even before completing the drawing it.' Mark the force of the negative अ here. As समाप्य would mean 'after finishing' the drawing of, so असमाप्य means 'before finishing' the drawing of.

Kâtavema : हृदयमित्यादि । यतः (he reads यतः for सदा) यस्मादिदं हृदयं मनः कामस्य इषुभिः बाणेः अन्तः अन्तरे सशय्यं शय्यसहितम् । अतः स्वप्ने समागमकारिणीं संगमकारिणीं निद्रां कथमुपलभे प्राप्तेमि । कथमित्याक्षेपे । नोपलभ इत्यर्थः । किंच आलेख्येपि चित्रेपि सुवदनां तां प्रियामुर्वशीम् [अ]समाप्य स्थितवतो मम नयनयोस्तद्धाष्यत्वं च दृश्यत्वं न भविष्यतीति न । भविष्यत्येवेत्यर्थः । तस्मादुभयमप्यनुपपन्नमिति संबन्धः ॥

Ranganātha says : निद्रासेवनचित्तफलकयोरनुपपत्तिर्मेवाह ।..... प्रियामुर्वे-
श्रीमालेख्येयि असमाप्य संपूर्णमनालिख्येत्यर्थः ।

The existing editions including that of Bollensen are all wrong in reading समवाप्य for असमाप्य. In the first place, all our eight Mss. and both the commentators have असमाप्य, and neither commentator even notices the other reading. Secondly, this reading समवाप्य does not suit the context. For we want a reading that would make the making of a picture by the king as much an impossibility (अनुपपत्तिः as Ranganātha says and अनुपपन्नम् as the author says) as the getting of sleep. समवाप्य would mean that on finishing the picture the king's eyes would be filled with tears. But *then* they might, without making the drawing of it impossible.

P. 43. l. 8.—एत्तिओ &c. *i. e.* I can suggest no other means then than the two I have suggested.

P. 43. ll. 10-13.—नितान्त &c. On the word प्रभाव see l. 2 on the previous page, and l. 1 on page 10 पहावदंसिणा महिन्देण. Also l. 3 next page. Construe अपि with प्रभावविदितानुरागम्; *i. e.* अथवा ममानुरागं प्रभावेण विदित्वापि मामवमन्यते. Translate the second distich thus : ' May the five-shafted [Kāma] be happy [if he likes] by making my wishes for union with that person vain on account of their fruitlessness.' The king says, he is a poor victim before the shafts of Kāma, quite unable to cope with him, and that if Kāma desires to regard himself victorious by killing him, he is welcome to do so. Failure to obtain his desired object would end in his death and that would be achieved by Kāma's shafts.

Kātavema नितान्तकठिनामित्यादि । यो जनः (he takes this from यस्मिन् जने in l. 12) नितान्तकठिना मानसीं पीडां न वेद न जानाति । अथवा प्रभावविदि-
तानुरागं प्रभावेण स्वकीयेन महिम्ना (?) आत्मनो विदितानुरागो यस्य स तथोक्तः तं मा-
मप्यवमन्यते वा अपि नाद्रियते । अविशब्दः शङ्कायाम् । तस्मिन् जने उर्वश्यां सम अल-
ब्धफलनीरसान् अलब्धानि फलानि यैस्ते तथोक्ताः ते च नीरसाश्च तान् समागममनोर-
थान् विधाय पञ्चबाणः कृती (that is what he reads for सुखी) कृतार्थो भवतु ॥

अत्र प्रथमार्धे यथोक्तवचनकरणात् प्रगमनं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

But Ranganâtha explains प्रभावेण better by “निजदैवशक्त्या” and goes on: ज्ञातरागमपि सामवमन्यते अवगणयति । कथं वा अमर्या मया मानुषे मनो निवे-
दनीयमित्याशयेनेति भावः ॥ नीरसं (he reads नीरसं for नीरसान्)
निसारम् ॥ फलाभावे तु मरणमेव वैरस्ये निदानम् । तेन च तस्य बाणवञ्च-
काङ्गीकारः सकलः स्यादिति फलव्यक्तिः ॥

P. 44. ll. 2-4.—एवं viz. नितान्तकठिनां मानसीं रुजां न वेत्तीति अथवा
ज्ञात्वापि अवमन्यत इत्येतादृशीम्.

Kâṭavema who appears to read एवं for एवं remarks : एवमवगच्छन्ती-
त्यनेन प्रभावेणानुरागं विदित्वापि सामवमन्यमानां जानातीत्ययमर्थः प्रतिपाद्यते ॥

पहावणिग्मिदेण. Because none natural was at hand then. On प्रभाव
see note above on p. 43. l. ll.

P. 44. l. 6.—प्रहीत्वा scil. प्रभावनिरमितं भूर्जपत्रम्. यथोक्तं करोति=संपादितोत्तरा
भवति, i. e. throws it as a reply to the charge contained in st. ll.

P. 44. l. 7.—अवि ह. Kâṭavema : “अविधेयत्वाक्रोशे.” Ranganâtha :
“अविदेत्यदृष्टाश्रुतप्राप्तौ.”

P. 45. l. 1.—भूर्जपत्रगोपयमक्षरविन्यासः, i. e. भूर्जपत्रे विन्यस्तानि एतानि
अक्षराणि भवन्ति. ‘This is some writing on a birch-leaf.’

P. 45. ll. 2,3.—ण खु &c. ‘May it not be a writing sent by the
invisible lady Urvas’î, who heard your complaint, to inform
you that she is equally in love with you?’ ‘Invisible lady
Urvas’î’=by Urvas’î without manifesting herself to your eyes.
The plural अखखराई simply means a letter, an epistle. The plu-
ral is used with reference to the letters or individual signs of
which a letter or epistle consists. Conf. the Latin *litteræ* simi-
larly used in phrases like *litteris dare*, to commit to writing, to
record. It is possible, however, the plural may point to
the character of the letter viz. as simply consisting of a few
letters scribbled on a birch-leaf or bark improvised for the occa-
sion ; not a regular letter.

P. 45. ll. 4,5.—नास्यगतिर्मनोरथानाम्. ‘There is nothing to which
desires can not go,’ i. e. when a man has a desire for a particular

object, there is nothing which he thinks may not happen in order to fulfil his desire. He will even think that a god may come down on earth to give him what he desires. The king's remark refers to Vidûshaka's suggestion, which he thinks is impossible.—अनुवाच्य, 'reading to himself,' *i. e.* reading by the eye, not reading out so as to be heard by the bystanders. This sense of अनुवाचयति which is clear in all the passages where it occurs in Kâlidâsa, I find noticed neither in Monier Williams' valuable Sanskrit Dictionary nor in the gigantic St. Petersburg Sanskrit-German Wörterbuch. See *infra* note to p. 57. l. 4. and p. 138. l. 2.

P. 45. l. 6.—प्रसीदतु. That is, 'be pleased to read it out.'

P. 46. l. 1.—साहू अब्ज नाभरिओसि. 'That is good, Sir, you are a clever man.' This refers to Vidûshaka's request to the king to read the letter out. Urvas'î means that the request shows that Vidûshaka is a gallant. नागरिक literally means 'belonging to the town' as opposed to जानपद, 'that which belongs to the country,' 'rustic.' Hence, cultivated, *civil, urbane*.

P. 46. ll. 3-6.—सामिअ &c. Construe हे सामिअ, जइ नाम अहं भणुरत्तस्स तुह उवरि तह भमुणिआ जइ तुण संभाविआ, [ता] णं मे सरीरए लुलिअवारिजाअसभणिङ्गयमि णन्दणवणवादवि अचुण्हआ होन्ति ? Translate: 'My Lord, if indeed I am as indifferent about you who love [me] as is supposed by you, then how is it that (ननु) even the Nandana-breezes become excessively hot to my person rolling about through restlessness even on a bed of *pârijâta*-flowers?'

Urvas'î means, 'If I were as supposed by you *viz.* indifferent even when I knew you loved me, then how is it that even when I lie on a bed strewn over with flowers of the *Pârijâta* I roll about restlessly on it, and how is it that even the breezes of the *Nandana* are exceedingly hot to my person?' She loves him as much as he loves her. A bed strewn over with flowers and a cool breeze are the (stock) remedies of per-

sons suffering from unrequited or absent love. But the flowers of the heavenly Pârijâta and the breezes of the Nandana must be unequalled in their powers to cool and make such persons happy. And yet, says Urvas'î, neither alleviates her love distress. संभाविआ= supposed, imagined, viz. in St. 11. at p. 43 above.

जइ णाम, 'if at all' I am not, in fact. But if I am, then why (ननु). लुलिअवारिजाअसअणिब्जयम्मि, Karmadhâraya Samâsa. लुलिआइं पारिजाआइं जम्मि तं लुलिअवारिजाअसअणिब्जयं तम्मि लुलिअवारिजाअसअणिब्जयम्मि. Or a *bahuvrîhi* qualifying शरीरे. But in this case the compound must be supposed to be an irregular one and good only in Prakrit as equivalent to पारिजाअसअणिब्जयलुलिअम्मि where the past participle must be taken in an active and not passive sense.

Kâṭavema reads a little differently and explains differently only as regards two words, असंभाविआ and अमुणिआ. His chhâyâ is:—स्वामिन्न-संभाविता (he divides सामि असंभाविआ) यथाहं त्वया अज्ञाता. तथा चानुरक्तस्य यदि नाम तवोपर्यहम्. मम लुलितपारिजातशयनीयके भवन्ति किम्. नन्दनवनवाता अत्युष्णाः शरीरे ॥ For his text of the Prakrit see footnotes at pp. 46, 47. He goes on to explain: स्वामिन् नाथ यथाहं त्वया अज्ञाता इयं कीदृगवस्थेत्यपरा-मृष्टा असंभाविता असमानिता च । अहम् अनुरक्तस्य तवोपरि तथा तादृशा यदि नाम ज्ञा-त्रा असंभावयित्री चेन्नामेत्यर्थः । लुलितपारिजातशयनीयके लुलितं तापलुण्ठनात् व्याकीर्णं पारिजातानां पारिजातकुसुमानां शयनीयं यस्य तत्तथोक्तं तस्मिन्मम शरीरे नन्दनवनवाता अपि अत्युष्णा भवन्ति किम् । न भवन्तीत्यर्थः । अनादृशत्वान्मम अत्युष्णा भवन्तीति भावः ॥ अत्र स्वानुरागप्रकाशकस्य वाक्यस्योपपत्तिमत्त्वादुपन्यास इति संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

Urvas'î can hardly be allowed to know that the king loved her. For throughout her behaviour up to this moment she shows the greatest anxiety to learn whether he loved her. All that she can be made to answer is this. 'If I did not care for you how is it that things that all regard as the greatest enjoyments in paradise do not please me? It is not therefore true that I know you love me and yet do not care for you (विदितानुरागं त्वामवमन्यामि). On the contrary I do not know whether you love

me, and loving you I pine away among flowery beds fanned by heavenly breezes.'

P. 47. l. 1.—किंणु &c. That is, will he say that he loves me or will he say that he does not love me?

P. 47. l. 2.—णं भणिदं एव &c. why, do not you see that the answer is given already by his limbs which have become as thin and flaccid through his yearning for you as a stalk of the lotus?

Kāṭavema *aliter* : कमलनालायमागेहि कमलनालवदाचराद्धिः । कण्टकितैरित्यर्थः ।
भनेन रोमाञ्चैन राज्ञो हृदयमुक्तं भवति ।

P. 47. l. 3.—सौम्यिवाभणं. A present given such as is described in our note to *Mālavikāgnimitra* p. 17. l. 2 (which see) on an occasion when the Brahman or Brahmans pronounce blessings by reciting verses from holy writs.

P. 48. ll. 1-4.—तुल्य &c. Kāṭavema : तुल्यानुरागेत्यादि । तुल्यानुरागविशुनं प्रेमसूचकं ललितार्थबन्धं ललितो मधुरः अर्थस्य वस्तुनो बन्धः संसर्गो यस्य तत्तथोक्तं पत्रे निवेशितं विन्यस्तं प्रियाया उदाहरणं वाचिकं हे सखे उत्तभ्रमणो मम भाननेन समागतं तस्या मदिरेक्षणया भाननमिव भवति ॥ अत्र विशेषप्रतिपादनात् पुष्पं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

Ranganātha too says उदाहरम् उक्तिः. He goes on : पत्रे तदुक्तिमात्रनिवेशनमात्रेणैव ममाननं तस्या भाननेन समागतं मिलितमिवैत्युपेक्षा ॥

But neither commentator correctly explains the word उदाहरणम्, which does not simply mean 'saying,' 'expression,' but a song, a piece of poetry. Conf. Supra. p. 16, l. 9 चारणेभ्यस्त्वदीयं जयोदाहरणं श्रुत्वा and note *ad loc.*—उत्तभ्रमणा 'with my eyes fully staring at it' as I would if actually kissing her. मदिरेक्षणेन=मदिराक्षेण. मदिरेक्षण or मदिरदृष्टि is thus defined by S'auryāditya as quoted, in a verse from a work named *Saṅgītakalikā*, by Hemādri on *Raghuvamśa* VIII. 67: तथा संगीतकलिकायाम् । स्निग्धार्थमुकुलीकृता लम्बिता मदिरा तथा । पञ्चैवात्र प्रतिज्ञाताः शौर्यादित्येन दृष्टयः । सौष्ठवेन परित्यक्ता स्मेरापाङ्गमनोहरा । वेषमानान्तरा दृष्टिमदिरा परिकीर्तिता । See our note *ad loc.* *Addenda* p. 5.

P. 48. l. 5.—एथ णो &c. 'Now our love is of equal shares,'

i. e. now I can safely say we love each other equally. Urvas'î means that after this avowal of the king she has no doubt that he loves her as much as she loves him. एष्य literally means 'here'; hence 'at this stage.'='now.' It contains the etymology of our word आतां.

P. 48. ll. 8, 9.—Vidûshaka objects to the king's words प्रियया स्वहस्तः and misunderstands him to mean that he should preserve the writing as evidence of Urvas'î's avowal, and asks whether having shown the blossom of the king's desires she will dis-appoint him as to their fruit. On विसंवददि see *Mālavikāgnimitra* Act II. p. 21. l. 10 and our note *ad loc.* The king simply means the letter should be preserved as a valuable autograph of Urvas'î.

P. 48. ll. 10, 11.—Mark that the poet does not bring forward Urvas'î first into the presence of the king, and mark the reason so very natural that Urvas'î gives for not coming forward at once and first of all.

P. 49. l. 1.—तिरस्करिणीमपनीय, 'taking off the veil.' From this it appears that Urvas'î and Chitralekhâ were all the time standing on the stage with their veils on, but were not, owing to the power of their veils, supposed to be visible to any one. But the spectators saw them in the same manner that they would hear speeches made आत्मगतम्, अवयार्थ or जनान्तिकम्, which are not supposed to be heard by persons standing by on the stage.

P. 50, ll. 1-3.—सा अहं..... भूओति महाराण भणुकमणीभन्ति, 'I therefore pray that on this occasion also Your Majesty may take compassion on me.'

It should be observed how our poet causes Chitralekhâ to avoid all reference to the *bhūrjapatra*.

P. 50. ll. 5-8.—तयुक्तुसुकाम् &c. Translate: 'you say that that fair one is exceedingly restless, but do not know that Purûravas is afflicted on her account. This love-longing is equal in us both.

The hot iron deserves to be united with hot iron.' आर्त्त is stronger than पर्युत्सुक. Kâtavema पर्युत्सुकामित्यादि । प्रियदर्शनां तामुर्वशीं पर्युत्सुकामुत्कण्ठितां कथयसि । तदर्थं तत्कृते । अर्थे कृते च तादर्थ्यं इत्युक्तत्वात् । आर्त्तं संपन्नं पुरुरवसं न पश्यसि न जानासि । उभयोरावयोः साधारणः समानः अयं प्रणयः प्रेम स्मरस्य मन्मथनस्य संघटनाय द्वयोः संयोजनाय भवति । अत्रोपमासाह । योक्तुः (that is what he reads for योग्यम्) योजकस्य कर्तुः तस्मिन् लोहेन तप्तं लोहमिव (he appears to have read तस्मिन् तप्तमिव संघटनाय योक्तुः with our Mss. B. P.) अत्र तप्तशब्दाच्चित्वाल्लोहरौ मन्तव्यौ ॥

Ranganâtha reads साधारणायमुभयोः प्रणयो यतस्व and the last line very differently from ours. For he has : अयमुभयोः प्रणयः स्नेहः साधारणः । यथा मम तस्यां तथा तस्या अपि मयीत्यर्थः । अतो यतस्व यत्नं कुरुष्व कौमुदीं व्योस्त्रामिन्दुविम्ब इव ताम् । मयीत्यर्थात् । समागमय ॥ प्रणयः स्मरस्य तस्मिन् तप्तमयसा घटनाय योग्यमिति पाठे स्मरस्य प्रणयः सोत्कण्ठभाषितेन पाठाप्रमादानरूपः । अत इत्यर्थात् । तस्मिन्नायसा घटनाय तप्तमेव योग्यमिति लोकोक्तिः । अतो ज्ञादिति मिलनप्रयत्नो विधेय इति भावः ॥

P. 50. ll. 9,10.—तुवत्तोपि णिहअदरं मभणं देखिअ 'finding that Madana is [to him] even more merciless than to you' I have become the messenger of thy beloved. When Chitrâlekha says she finds Purûravas a greater victim of Kâmadeva than Urvas'î is and, therefore, invites her to accompany her, she is at once truthful and in keeping with delicacy.

P. 51. l. 1.—'Ah, you have cruelly and suddenly given me up.' अनपेक्षितम्=अपेक्षया विरहितं यथा स्यात्तथा, without regard to me, without kindness, viz. by telling the king that I am longing for him and coming to call me.

P. 51. ll. 2, 3.—आआरं दाव पडिवब्ज, 'Meantime offer your salutation' scil. to the king. The âchâra referred to is in l. 4. On this meaning of âchâra Conf. *Raghuvam's* a II., 10 अवाकिरन्वाल्लताः प्रसूनैः आचारलज्जैरिव पौरकन्याः and our note *ad loc.* Ranganâtha interprets आआरं as आकारम् in which case the speech would mean, 'meantime compose yourself.'

From the circumstance that Chitrâlekha finds it necessary to

tell Urvas'ī to salute the king, it must be inferred that Urvas'ī was confused and forgot such a simple formality as saluting the king.

P. 51. ll. 6, 7.—Translate : ' I am indeed victorious, of whom you utter this word 'victory' which does not fall to the lot of a person other than the thousand-eyed [Indra]. ' The king slightly plays upon the words जेदु जेदु in Urvas'ī's salutation (भाचार), which literally means, ' may His Majesty be victorious, may His Majesty be victorious ! ', and says, he is really victorious since he is so saluted by Urvas'ī, who being a celestial nymph is in the habit of saluting in that way her master the great Indra only, and no other. सहस्राक्षदगतः पुरुषान्तरम् literally means ' which has not gone to a person other than the thousand-eyed [Indra] '.

The existing editions even including Bollensen's are all wrong in reading सहस्राक्षदगतः for सहस्राक्षान्नागतः. The misreading सहस्राक्षदगतः may have arisen from an original सहस्राक्षान्नागतः ' which has not come to a person other than Indra. ' See footnotes.

On the mythological origin of the सहस्राक्ष which Indra obtained as a punishment (commuted into an ornament) for his intrigue with Ahalyâ, see Somadeva's *Kathâsaritsâgara* XVII. 137-47. But it is doubtful whether the epithet, which is in the Veda applied to the Purûsha, or the great soul of the universe, may not have been applied to Indra on account of his identification with that Purûsha.

Kâṭavema: मयेत्यादि । सहस्राक्षादिन्द्रात् पुरुषान्तरमन्यपुरुषमप्राप्तः जयशब्दः जयेति शब्दः यद्यस्माद्यस्य मम उदीर्यते उच्चार्यते तस्मात्तेन मया जितमजायि । सर्वोत्तरेणा-भार्यत्यर्थः ॥

P. 52. l. 2.—Vidûshaka claims to be greeted on two grounds: first, that he is the king's friend; and secondly, that he is a Brâhman.

Kâṭavema: अत्र परिहासस्य गम्यमानत्वात् नमेमति (?नमेति?) संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 52. ll. 7-10.—मुनिना &c. From the fact that Kālidāsa here mentions Bharata, (who is known to be the author of the work called *Bharatanātyasāstra*, and, therefore, the founder of the Drama and Acting,) as the preceptor who teaches acting and dancing to the celestial nymphs and brings them before Indra, it is to be inferred that the poet must have regarded him as having lived in that antiquity before his time, when men went up to the svarga and other worlds to assist and otherwise serve the gods, and when the gods came down upon earth to fight the battles of their mortal friends,—to have lived in fact as a contemporary of Purāṇavas.

Kāṭavema: मुनिना भरतेत्यादि । भरतेन भरताख्येन मुनिना अट्टरसाश्रयोः अष्टानां रसानां शृङ्गारवीरवीरभस्वरौद्रहास्यादुत्तमयानकक्रुणानामाश्रय आश्रयं यः प्रयोगो नाट्यप्रयोगः भवतीति युष्मासु । अप्सरस्त्राण्येत्यर्थः । नियुक्तः निहितः । प्रतिष्ठापित इत्यर्थः । अष्टेदानीं सलोकपालः लोकपालसहितः मरुतो (sic, तां ?) देवानां भर्ता स्वामी इन्द्रः ललितभिनयं ललितः सुकुमारः अभिनयो यस्य सः तथोक्तः तं प्रयोगं द्रष्टुमनाः द्रष्टुं निरीक्षितुं मनो यस्य सः तथोक्तः । अत्र तु काममनसोरपीति..... सकारस्य लोपः । अत्र अट्टरसाश्रयो ललितभिनय इत्यनेन शृङ्गाररसप्रधानमुपसृतान्यरसं किमपि नाटकं सूच्यते । तथा चोक्तं वसन्तराजोपे । एको रसो भवेदङ्गी वीरशृङ्गारयोर्द्वयोः । अङ्गमन्ये रसाः सर्वे भवेन्निर्वर्णोद्भूत इति । एतद्देवनाटकं नामतो वक्ष्यति सरस्वतीकिञ्चिद्वचनञ्चे लच्छीसंभवेति इति ॥

P. 52. l. 13.—अणुमाणीभू महराजो, 'Take your leave of His Majesty'. Literally 'Let His Majesty be made to give his consent' to our departure. "गमनायेति शेषः" as Kāṭavema says.

P. 53. ll. 2-3.—अभं जणो. That is, Urvas'ī. अयं जनः is an humble way of indicating the speaker like फिदवी in our vernaculars. In this speech Chitrālekḥā is speaking for Urvas'ī who is made speechless.—महाराज अभ्युपगच्छति, 'permitted by Your Majesty she wishes to make herself blameless towards the gods,' i. e. She wishes to go, so that she may not incur the responsibility of offending the gods by disobeying their summons; may it please Your Majesty, therefore, to permit her to go.

P. 53. ll. 6-7. — णं एदं. Viddshaka, if he had the Bhûrjapatra in his hand, would have said णं एदं भुञ्जवन्तं अथि तं पेखिअ विणोदेदु भवं अत्ताणभं.

P. 54. l. 4.—मा भवं अङ्गाइं मुञ्चदु. 'Do not despair.' Literally, 'do not drop your limbs through despair.' Throwing down the head and remaining speechless, letting down the arms and lie motionless, is what is intended to be expressed by अङ्गाइं मुञ्चदि. Kâṭavema has एव्वं खु वत्तुकामोहि before मा भवं &c. See footnotes.

P. 54. ll. 6-8.—'For when starting she, not mistress of her own person, seemed to leave her free heart in me through her palpitations which were indicated by the trembling of the flowers [on her breasts].'

Kâṭavema: अनीशयेत्यादि । शरीरस्य अनीशया अनीश्वरया उर्वेश्या प्रस्थानेति (he seems to read प्रस्थानेति) प्रयागेति विवशं [अ]परवशं हृदयं स्तनं (that is what he reads apparently for सूनुं) कम्पक्रियालभ्येर्निश्चितैः माये न्यस्तमिव निक्षिप्तमिव ॥

The King means that being an attendant of Indra to whom her person belonged Urvas'î was obliged to go, ("शरीरस्य अनीशया इन्द्राश्रितत्वादित्यर्थः" Ranganâtha). But though she did not own her own person, she did her heart, which, therefore, she left with him. This is an *utprekshâ* on what actually happened and what the king saw when Urvas'î left, viz. the wreath of flowers on her breasts shook as she went. The King imagines (उत्प्रेक्षने) that it was the palpitations (निश्चितानि) of her heart that shook the flowers on the breasts, below which the heart lies. And as the palpitations were towards Purûravas because the flowers shook towards him, he thinks the tremulation was caused by the heart in its passage from its seat below Urvas'î's breasts to him.

There is an antithesis between अनीशा शरीरस्य and विवशं, for which latter the existing editions have the apparently easier reading स्ववशं which has the same meaning as विवशम्.

The existing editions have also स्तनकम्^० for सूनकम्. Considering the shape of the letter स्त and सू in Sanskrit Mss., either reading may have arisen from the other owing to an error of the copyist. It is probable, however, ours is the correct reading, as it is not natural that a woman's breasts would shake when she turns round and goes, but it is natural that a wreath of flowers worn loose on the breasts should do so.

P. 55. ll. 1, 2.—गेहिदन्वं भविस्सदित्ति, 'will be taken.' Mark the future, used in the sense of the potential, with the future participle, equivalent to गृहीतं भविष्यति. See *infra* p. 154, ll. 1, 2.

P. 55. l. 5.—उर्वसीए मग्गेण i. e. has gone after Urva'sī, has followed her.

P. 55. l. 6.—वैधेयः="मूर्खः," Ranganâtha, and Kâṭavema, the latter quoting मूर्खवैधेयवालिशा इत्यमरः ॥

P. 56. l. 4.—What? have I ever informed your Ladyship before untruthfully? अण्णहा 'untruthfully,' 'incorrectly.' See below, p. 76. l. 6.

P. 56. ll. 5, 6.—तेण हि, 'if so, then.' See *Mālavikāgnimitra* Act II. p. 22. l. 7 and our note *ad loc.*

P. 57. ll. 3-5.—पडिबत्तणविभाविदख्खरं=पडिबत्तणेण विभाविदाहं अख्खगाहं जम्मि 'on which, as I find on turning it round, there is some writing.' कहं वाचोभदु? ("कथामिति प्रश्ने" Kâṭavema), 'how? Shall I read it?' The Queen says, 'read it to yourself,' 'अनुवाचय,' i. e. 'do not read it out, peruse it with your eyes. If it is not scandalous, I will hear it.' अविदद् appears to be used here in an absolute sense. The passage can hardly mean, 'I will hear it if it is not opposed to the rumour about Urvas'ī'; for it would imply that she will hear it if it disproves the rumour. We must not suppose that she is anxious that the rumour should turn out true, but just the reverse.

The difference between वाचयति and अनुवाचयति is clearly brought out here as indeed it is in all passages where the two verbs occur in the same context. See *infra* p. 138 ll. 2-6.

P. 58. 1. 3. —तेण हि से गिहदिथ्या होमि, 'If so, I wish to know its contents.' होमि for the future भविष्यामि. She now desires her attendant to read out the *bhūrjapatra*.

P. 58. 1. 4.—एथ, 'here,' 'on the spot,' 'just now.'

P. 58. 1. 6.—भो &c. Vidûshaka is supposed to be searching for the *Bhūrjapatra*.

P. 59. 11. 1-5.—उत्थाय | भगवन् &c. As the artificial hill is at some distance, the King finds it necessary to get up and look out. He imagines the breeze has carried away the *bhūrjapatra*. Hence his address to it.

Kâṭavema: वासार्थमिन्धादि | मुरभिणा वसन्तेन संभृतं संवादितं वीरुधां लतानां पौष्पं पुष्पसंबन्धि रजः परागं वासार्थं हर गृहाण | मिथ्या वृथा हृतेन अवहृतेन मे दयितास्नेहस्य हस्तेन दयितायाः प्रियायाः स्नेहेन कृतः स्वहस्तः | स्वहस्तशब्देन स्वहस्तलिखितं लभ्यते | तथा चोक्तं स्मृतिकारेण | राज[स्व]हस्तसंशुद्धं शुद्धिमायाति शासनमिति | तेन भव- तस्तव किम् किं प्रयोजनम् | न किञ्चित्प्रयोजनमित्यर्थः | अञ्जनाम् अञ्जनदेविं प्रति आलक्षितप्रार्थितः दृष्टाभिलाषः भवान् कामार्तिं जनं मनोविनोदनफलैः मनोविनोदनं चेतो- विश्रान्तिः फलं प्रयोजनं येषां ते तानि तैः एवंविधैरीदृशैः लिखितादिभिर्धारितम् अवलम्बितं भृतप्राणं जानीति हि अवगच्छति खलु ||

Translate the second half thus : 'For you, who have known your desire for Añjanâ, are aware that the love-afflicted man preserves himself by such means intended to console his mind.'

The King says that the love-sick man preserves his life by means of such memorials as the *bhūrjapatra* because they console his mind in his distress; and that Vâyu must himself have experienced the truth of this when he made his love to Añjanâ. Añjanâ was the mother of the monkey Mâruti by Vâyu, the god of wind. Though speaking to the breeze the king addresses it in language properly applicable to the presiding deity of it. But this is common among poets of all times and countries.

Ranganâtha reads the passage like our Ms. U. (see foot- notes) and comments accordingly. He says मिथ्या हृतेन निरर्थकं नीतेन | पुष्परजोहरणे हि ते सौगन्ध्यज्ञाभोवि भविष्यति | लेखहरणे तु ते न

केवलं [न] लाभः प्रत्युत मादृग्विभवधाममोपि प्रसज्येतेति न त्वयेतादृशं विवेयमिति भावः ।
..... धारितं विहितजीवनं.

P. 59. l. 8.—Kāṭavema: अत्र केसरशब्दः केसरपुष्पवाची.

P. 60. l. 4.—दुरागतं दारिणि संवृत्तं. Vidūshaka plays upon the word स्वागतम्, which literally means 'well come.'

P. 60. l. 6.—Vidūshaka must be supposed to make this speech जनान्तिकम्, for he of course does not wish that the Queen should hear it. The Mss. do not give the usual stage-direction, but as the speech is a reply to another which is said जनान्तिकम्, we have probably to understand that a reply to a speech so made must itself be made जनान्तिकम्.—लोभ्येण scil. सह.—वा is simply a particle indicating a question.

P. 60. l. 7.—'It is not this writing that I was searching; that searching was for another.' Kāṭavema: इदं भूर्जपत्रं मया न मृग्यते नान्विष्यते । सोयमारम्भः व्यापारः अपरान्वेषणार्थः अपरस्य अन्वेषणार्थो गवे-
षणार्थः । अत्र राज्ञो दोषप्रच्छादनात् कर्मगुतिर्नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥ The King admits that he was searching for a bhūrjapatra, but urges that it was another. The Queen replies in the speech following, that it is of course all right that he should conceal his good luck. That is, she does not admit the king's plea that he was searching for another bhūrjapatra, and says that it is but natural that he should conceal his good fortune, which consisted in his being loved by a heavenly damsel.

P. 61. l. 1.—Vidūshaka means to say that it is now so late that the King is likely to suffer from bile unless his meal is given him at once.

P. 61. l. 3.—'Even a ghost is made favourable by means of a dinner.' This refers to a method of exorcising a ghost that has taken possession of a person. A kind of yellow dinner of rice is prepared and offered to it with prayer, and the ghost then supposed to let its victim alone. This practice is still in vogue, especially in the Konkan. Vidūshaka implies that even an in-

exorable ghost may be put to rest by means of a dinner, much more is it possible that if the king gets his mid-day meal now, he will forget all about Urvashi. That is what he thinks is probable from the very high estimate in which he himself holds a dinner.

P. 61. 1. 4.—बलात् 'forcibly,' दृढात्, 'falsely.' Literally 'forcibly,' 'when I do not admit.'—प्रतिपादयिष्यसि, 'will make me confess.'

P. 62. II. 5-8.—Kāṭavema : अपराधीत्यादि । रम्भोऽहम् । ऊर्ध्वतरपदादौपम्य इति ऊत्थम् । अहमपराधी नाम अपराध्येव । प्रसीद । प्रसन्ना भव । संरम्भाद्रौषाद्विरम विरता भव । तस्यापराधिनं प्रतिपादयति । सेव्यजनश्चेत्यादि । सेव्यजनः स्वामी कुपितश्चेत् रुष्टो यदि दासः सेवकजनः कथं नु निरपराधः अपराधरहितः । कथं न्वित्वाक्षेपे । अपराध्येव भवतीत्यर्थः । अत्र स्त्रीणां मानापनयनोपयिषु साम प्रयुक्तमित्यनुसंधेयम् । यथोक्तं वसन्तराजीये । साम्ना भेदेन दानेन नृत्यपेक्षा रसान्तरेः मानापनयनं तासामुपायैः षड्विधाचरेत् । तत्र चाटुवचस्सामेति । अत्रैव सान्त्वनात् पर्युपासनमिति सन्ध्यङ्गमुक्तं भवति । पादयोः पततीत्यत्र पूर्वप्रयुक्ते सामनोत्पत्त्ये सति ननिर्नीमोपायः प्रयुक्त इत्यनुसंधेयम् । यथोक्तम् । नतिः पादप्रणामः स्यादिति ॥

P. 62. I. 10.—मा खु &c. 'Not that I am so light-hearted as that I will care for this supplication, but I fear the regret that shall be caused to me through his humility.' As she goes the Queen says, she is not afraid to disregard the supplication itself (because she knows it is insincere), but she is afraid her conscience will bite her for disregarding the humility (दखिण्णं) with which the king has made it.

Kāṭavema reads अदखिण्णकिदस्स and explains as follows : किंल-दाक्षिण्ये(प्य?)कृतात्पश्चात्तापात् बिभेमि । अत्र प्राकृते पञ्चम्यर्थे षष्ठी । काचिदसादेरित्युक्तत्वात् । अत्र देव्याः भित्तिरुत्तराङ्गोपयोगित्वात् बिन्दुरित्यनुसंधेयम्. अदक्षिण्य is a very good reading अदक्षिण्यकृतः पश्चात्तापः 'remorse caused by my unkindness, viz. that of going away without taking any notice of his prostration (प्रणिपात), in committing in fact प्रणिपातलङ्घन as the King calls it further on.

The Queen says what is contained in this speech in order to justify her haughty conduct in leaving her husband on his knees and departing without taking his leave. 'I am sure I am right in rejecting his supplication and walking away because I know it is insincere. I am only a little afraid that hereafter I may perhaps regret that I did not take notice of his humility. But nevertheless let me go.' That is what she means. She fears she will regret taking no notice of the prostration of the king. See below p. 64. l. 2. किंनु प्रणिगतञ्जुनादहमस्यां धैर्यमलम्बये, and the note thereon. See also *infra* p. 72, ll. 2-5.

P. 63. l. 3.—On the word अपसन्ना as applied to a river see *supra* p. 9, l. 7. पाउसणदी विअ अपसण्णा 'turbid and rapid.' He means she is gone off greatly dissatisfied. पाउसणदी 'a monsoon river.' Many rivers in the dry weather are quite empty and expose their rocky beds. But when the first plenteous showers of the monsoon swell them, they are extremely muddy and rapid.—उट्ठेहि. For we must suppose the King is still on his knees, not knowing that the Queen is gone.

P. 63. ll. 4-8.—नैदम् &c. 'And that is not unreasonable.' Literally, 'that is not improper.' इदम् = 'पाउसणदी विअ अपसण्णा गदा इत्येतद्. "इदमुपपन्नमेवेत्यर्थः इदंशब्देन अप्रसादगमनं परामृश्यते," Kāṭavema. That is, she is justified in going away dissatisfied. The reason is given in the stanza that follows. The king means, his conduct has justified the Queen's anger. The existing editions are all wrong in reading उपपन्नम् for अनुपपन्नम्. इदम् can only refer to what immediately precedes and that is the अप्रसादगमनम् of the Queen. This being so, अनुपपन्नम् is the only correct reading.

प्रियवचन &c. Kāṭavema : दयितजनानुनयः दयितजनस्य प्रियजनस्यानुनयः प्रार्थना प्रियवचनशतौषि प्रियाणि वचनशतानि यत्र स तथोक्तः तादृशोपि रसादृते प्रेम्णा विना । प्रेमरहित इत्यर्थः । तद्विदां रसविदां योषितां हृदयं मनः न प्रविशति न संक्रमति । अत्रोप-
समाह । तद्विदां मणिपरीक्षकाणां हृदयं कृत्रिमरागरूपितः (that is what he appears

to read for °योजिनः) कृत्रिमेण कृतकेन रागेण वर्णात्कषेण रूषितः रञ्जितः मणिरिव रत्नमिव ॥

Mark the double sense of the word राग (affection, and redness) and of रस (love, and water as applied to a precious stone).

P. 63. ll. 9, 10.—एदं viz. that the Queen has gone away unreconciled. 'भवदो अणुणभो नाए हिअए ण पविट्ठो' इत्येतत्. एथ 'at this time.' अक्षिदुःखिनस्येत्यत्र प्राकृते पूर्वनिपातानियमादुःखिनाक्षस्येति विभेयम् ॥

P. 64. ll. 1, 2.—स एव, 'the same, soil., as before. किंतु &c. 'But I will take courage as regards her because she has disregarded my prostration.' That is, he will take courage, which he will derive from the fact that the Queen left him without taking notice of him when he fell at her feet. This means that he hopes that the Queen will regret her haughtiness and then relent so that she will come to consent to his making love to Urvas'ī. See above p. 62, l. 10: किंदु दखिखण्णकिदस्स पणुदावस्स भाएमि. Conf. Kāṭavema: किं त्वित्यादि । प्रणिपातलङ्घनान् प्रणामानङ्गीकाराद् अहमस्यो देव्यो भैर्यं भूतिमवलम्बिष्ये । अत्र प्रणामोपायं व्यर्थेति सति उपेक्षानामोपायः प्रयुक्त इत्यनुसंनेयम् । यथोक्तम् । उपेक्षा भैर्यभरणमिति ॥

P. 64. l. 3.—दाव 'just yet,' 'for sometime.' धीरदा = "भैर्यम्" used by the King in his preceding speech.

P. 64. ll. 6-9.—उष्णालुः &c. Kāṭavema: उष्णालुरित्यादि । शिखी मयूरः । व्रीह्यादिपाठादिभिः । उष्णालुः उष्णासहः सन् शीतोष्णत्वष्टा[sic]भ्यस्तत्र [स]इत इत्यालुच् । तरोः शिशिरे शीतले मूलाजवलि निषादनिति । षट्पदो जमरः कर्णिकारमुकुलानि उपरि अग्रभागे निमिष्य विदल्य भालीयने लीनो भवति । कारण्डवः जलकुकुटः तप्तं वारि विहाय त्यक्त्वा तीरनलिनीनटस्थो कमलिनीं सेवने भजने । क्रीडावेदमनि लीलागूढे पुरोवर्ती पञ्जरशुकश्च हान्तः तान्तः । विपासया ग्लान इत्यर्थः । जलं याचने प्रार्थयते ॥

Act III.

P. 65. ll. 1-3.—*त्वमासनं प्रनिष्ठाहितः* : 'You were made to carry the seat.' That is, 'our preceptor took you with him that you might carry his seat in your hand.' The seat consisted probably of a tiger's skin or of a black buck's skin. Brahmans living a strictly religious or rather orthodox life can only squat down on such a seat; and they carry, or if they have any pupils, then one of these carries, the seat with them when they go out. This practice appears to have been in vogue as much in Kālidāsa's time as it certainly is now. *त्वमासनं प्रनिष्ठाहितः* gives two facts; first, that Pallava was taken with him by his preceptor, and secondly, the reason why he was taken. Both Lenz and Bollenzen have misinterpreted the passage, the former translating "you were ordered to take a seat in his carriage" (*tu sedem in vehiculo ejus capere jubaris*), and the latter, "he took you with him that he might go to Indra's palace" (*um sich den Pallast Indra's zu begeben nahm er dich mit*)—made you drive his carriage?

अग्निचारणसंरक्षणाय 'to keep watch over the place where the sacred fire is kept.' Conf. *Mṃlavikāgnimitra* p. 106, l. 12 and our note *ad loc.* *अवि गुरोः प्रयोगेण दिव्या परिषदाराविता ?* 'was the celestial audience pleased?'

Conf. Ranganātha इदानीं वेलाय (so) गालवाख्यभरतमुनिशिष्यमुखेन राक्षः पुनर्द्विशीतमागमसूचनाय तत्प्रवेशं तावदाह | चारणं गृहम् ॥

P. 65. ll. 5-7.—*गालव &c.* Translate: 'Gālava, I know not whether it was pleased, but in that play of *Lakshmi-svayamvara* composed by Sarasvatī it (the celestial audience) was absorbed in the several sentiments. But—'. Pallava means, that the divine assembly before whom the play was enacted was engrossed with interest in the several sentiments as expressed and re-

presented in the acting. But—Here, as he stopped a little, he is interrupted by his friend, who asks him why he wished to qualify his statement.

The existing editions have all the wrong reading उन्मसी तेसु तेसु रसन्तरेसु उम्मादिभा आसि. From what is further on stated about Urva'i she can not be described as उन्मादिता or उन्मत्ता but perhaps as प्रमत्ता, blundering, (see below, next page उवसीए वभणं पमाद-ख्खालिदं आसि). Besides she did not blunder throughout the play (तेसु तेसु रसन्तरेसु), but only as regards one small matter, namely, the taking the name of Purāravas instead of that of Purushottama on one occasion, for which she suffered an imprecation at once. If she had blundered throughout the play she might have had to bear many more curses and a greater ignominy than she actually had.

Considering the similarity of the letters न and उ in Sanskrit Mss. it is easy to understand how उम्माभा must have arisen from तम्माभा and afterwards further corrected into the corruption of उम्मादिभा, to make which give any sense it was natural to add उन्मसी ! See our foot-notes.

The reading ण भाणे कथं आराहिदा भोदि as read by the existing editions is also wrong. For if it were correct, we should have had तस्सि हि instead of तस्सि उण which they all read.

P. 66. l. 1.—सदोषावकाश &c. दोषेण सहितः अवकाशः स्थानम् अभ्यन्तरं वा यस्य. 'The rest of your sentence, [which you have not uttered], appears to imply a fault.'

P. 66. l. 4.—ऊङ्गुभुमिभाए. Ranganātha: "भूमिका वेषपरिग्रहः । भूमिका रचनायां स्थानमूत्यन्तरपरिग्रह इति विश्वः."

P. 67. l. 4.—न खलु &c. 'Did not our preceptor get angry with her ?'

"भवितव्यतानुविभाषीति भाव्यनुसारीणि." Ranganātha.

P. 67. ll. 7, 8.—दिवं ठाणं, 'divine residence;' i. e. thou shalt go and dwell among mortals.

P. 68. 1. 4.—सदृशं पुरुषान्तरविदो महेन्द्राय, 'That is becoming to the great Indra who knows other persons than himself,' i. e. 'who knows the hearts of others.' He perceived the reason why Urvas'i committed the blunder. Mark the use of *purusha* here. *Purushāntaravid* means literally 'knowing other persons' i. e. 'knowing what is in the mind of others.' By itself *purusha* can hardly be used of Urvas'i.

68. 11. 5, 6.—अहिसेभवेत्ता, 'the time of bathing.' They mean that while talking about this matter, they are so late as to have almost passed the time when their preceptor bathes. They ought to be present at the bathing and give him water, fresh clothes, his wooden slippers &c. It is to be remembered that the manner in which Asiatics bathe does not prevent others from being present; on the contrary, servants, or in the case of a holy personage his pupils who are his servants, are required for assisting in the way just indicated.

Mark that the word अवरश्वा, implies a slight personification of अहिसेभवेत्ता. Conf. संध्यामुपासने and similar expressions regarding the morning and evening times which are spoken of like personified deities

P. 68. 1. 8.—Ranganātha reads simply विश्रम्भः and says तल्लक्षणं चाभणद्विश्चनायकविगजः । वृत्तवर्चिष्यमागानां कथाशानां निदर्शकः । संक्षिप्तार्थम् विश्रम्भ आदावङ्कस्य कीर्तितः । न मध्यमाभ्यां वा पात्राभ्यां (sic) पात्राभ्यां संप्रयोजितः । शब्दः स्यात्स नु संकीर्णो (i. e. मिश्रः) नीचमध्यमकल्पितः ॥ The present is मिश्रविश्रम्भकः because it is conducted by a madhyama pātra Gālava, and a nīcha pātra Pallava, as speaking Prākṛit.

P. 69. 1. 1.—Conf. Ranganātha: कञ्चुकिलक्षणं दशरूपकादौ । अन्नः-पुरचरो राज्ञो वृद्धो विप्रो गुणान्वितः । उक्तिप्रत्युक्तिकुशलः कञ्चुकीन्यभिधीयत इति ॥

P. 68. 1. 1. 3-6.—सर्वः कल्पे &c. Conf. Kāṭavema: सर्वः कल्पे इत्यादि । कल्पे निरामये वयसि । पूर्ववयसीत्यर्थः । सर्वं कुटुम्बी । कुटुम्बं पुत्राभ्यादि-प्राप्यवर्गः । सोऽस्याभतीति कुटुम्बी । अर्थान् भनानि लब्धुं प्राप्तुं यतते व्याप्रियन्ते । पक्षा-दपरे वयसि पुत्रैराहृतभरः आहृतो निरस्ते भरः कुटुम्बभरो यस्य सः तथोक्तः विश्र-

माय विश्रान्तये कल्पते संपद्यते । इयैः संपद्यमाने चतुर्थी वक्तव्येति चतुर्थी । अस्माकं तु नः कञ्चुकिना पुनः प्रतिदिनं दिने दिने । सर्वस्मिन् काळ इत्यर्थः । शरीरं सादयन्ती क्षययन्ती इयं सेवा कारापरिणतिः काराया बन्धनमृहस्य परिणतिः परिणामः । (we do not agree with this part of his interpretation, see below)
 गरी इत्याक्षर्ये । किंच स्त्रीव्यधिकारःनियोगः कटः कृच्छ्रः । कटे तु कृच्छ्रगहने इत्यमरः॥

‘Translate : ‘Every married man works hard in his youth with the object of enjoying the pleasures of life. Afterwards (in old age) relieved by his sons of the burden of family cares he takes rest. But this employment of ours, daily wasting the body, is such that it has incarceration for its end. Alas for the duty of watching over the harem !’

The Kanchukin contrasts the duties of the class of servants to which he belongs with those of other men. These work vigorously in their youth and enjoy rest in their old age. But the Kanchukins, though working equally hard in youth, end their days in watching over the harem, and die therefore as it were in prison. For the older the man the better is he fitted to be a Kanchukin, and he has therefore no prospect of retiring from life and die in peace. For full of trials and difficulties is the life of the man who commands the harem.

पुत्रैरपहृतभरः. Like Dilipa, Aja and others. कारापरिणतिः कारा बन्धनं परिणतिः परिणामो यस्यः सा.—अस्माकं, subjective genitive.

We can hardly so divide the line as to read सेवाकारा परिणतिः in the sense of ‘this old age of ours is such that it has to serve.’ There are two objections to this, in our opinion : 1st that सेवाकारा will not, we think, be a correct form in the sense of सेवा करोतीति सा, which will give us, if anything, the form सेवाकारिणी ; and 2nd that परिणति by itself can hardly mean ‘old age.’

Ranganâtha explains कारापरिणतिः as बन्धनालयरूपः. This agrees very nearly with our explanation.

P. 69. ll. 7-11.—सनियमया ‘who is observing the rules’ ; which might be such as, not to eat more than once a day, not to go

out of the house, not to eat without worshipping, and so on. The rules (नियमः) here referred to were those which were, prescribed to be observed in connection with the ceremony she was going to perform (व्रत). What particular rules they were, however, can not exactly be described. (See however *infra* p. 83. l. 8)—मया, काशिराज्युक्त्या. व्रतसंगदनार्थं, 'for performing the ceremony or vow,' which was to be done in the presence of and by propitiating the king. तदेव=यद्यानिनो निगुणिकामुखेन तदेव.

यावदिदानीम् &c. 'I will therefore now wait upon His Majesty who must have finished his evening prayers.'

P. 69. l. 12.—उत्कीर्णा इव &c.

Translate: 'The peacocks, overcome with nightly sleep, are on the perching rods [as motionless] as if they were sculptured [figures]; the smoke of the incense, coming out through the widows, causes to be confounded with it the wild pigeons underneath the projected eaves; and the old matrons of the female apartments, clean by the performance of the customary acts of the hour, are honouring the brilliant lights, the auspicious ornament of the Eve, in places strewn over with offerings of flowers and other things.'

This is a description of the appearance of the house at the close of the day and the setting in of the night, when the peacocks are dull with sleep at the approach of night and are motionless like lifeless figures; when incense begins to be burned in the halls, and when the matron ladies of the house place and honour the lights in their appointed places which have been strewn over with flowers and other materials of worship.

उत्कीर्णा: 'carved,' 'engraved.' It neither means inverted ('inpersi' Lenz) nor 'like nailed' ('wie angenagelt' Bollensen), but fashioned into figures by *throwing up i. e.* cutting or carving chips from a solid block.

वासयटयः (वासार्थं वसनेरर्थं या यटयः वासयटयः) are iron or wooden rods

hung horizontally for the tame peacocks to perch on. There is no necessity of supposing as Kâtavema does that by यष्टयः are meant posts. Peacocks are not provided with other than such rods generally. वासयष्टयः does not mean "perching rods of their houses" (Bollensen).

निशानिद्रालसा, निशाया या निद्रा तथा भलसा. निशानिद्रा is opposed to such a slumber as the peacock might have in the heat of the midday, (see *Mālavikāgnimitra* p. 29 l. 7).

सूतेः. Mark the plural. It is not meant to signify different kinds of incense, but the same incense coming out in the shape of the fumes through several windows. On जाल, a network window, see *Raghuvamśa* VII. 5 and our note *ad loc*. On वडभयः Conf. *Mālavikāgnimitra* Act II St. 13 and our note *ad loc*. In the present passage, however, we take वडभयः to mean the s-formed wooden supports or struts jutting out from the wall close above the windows and propping up the projecting eaves of the roof (वडभय). Conf. "गोमानसी तु वडभीषादने वक्रदारुणि" इत्यमरः. These s-curved props are the usual resorts of the पारिवतः (pârvās in Marāthi), and these being ash-coloured are easily confounded with thick volumes of incense fumes issuing forth from the windows at an hour when owing to the close approach of darkness things begin to lose their distinctive features. Even in the passage in the *Mālavikāgnimitra* referred to the sense of वडभि here taken appears very suitable. The पारिवत is not an ordinary white or gray pigeon, but the wild pigeon of the ash or smok-colour met with in temple, old wells, and even in inhabited houses, on and underneath the eaves of whose roofs they may be seen in the morning and evening. No body provides any quarters for them as is done for the white or gray pigeons, which are tame and are taken care of. The wild pigeons were sitting on the struts supporting the eaves of the roofs at the hour that the Kanchukī is speaking. The जालानि or network

windows are just underneath the *वडभयः*, and send up the fumes of the incense through that part of the roof which lies immediately above them; so that it was difficult for people to make out whether what they saw was the wild pigeons or the fumes.

आचारप्रयतः. clean owing to their having done the customary acts *आचारेण पूतः*. The acts referred to are such as washing the hands, the feet and the faces with pure water, (if not even bathing), changing the clothes for fresh ones, and so on. This is the evening *आचारः*. The morning *आचार* of the females is washing, putting on fresh clothes, combing the hair, decorating the person with such articles as are considered auspicious for married women to wear (*कुङ्कुम*, oil in the hair, perfumes like sandal &c). The reason why the poet says they were *आचारप्रयतः*, is that it would have been improper for them to worship or honour the sacred flame (i.e. the evening lights) in an unclean state. All worship has to be performed in a clean and pure state of the body.

सपुष्पबलिषु. पुष्पैः सहिताः सपुष्पाः, सपुष्पा बलयः येषु तानि सपुष्पबलीनि स्थानानि तेषु. This, I think, is the correct meaning of the epithet. The practice is even now in vogue of decorating the places daily where lights are placed in the evening by means of *Rāngolī*—lines, figures of men, Gods, flowers, auspicious symbols and signs such as the *svastika*, drawn in white powder of stone or ashes of the husks of rice-paddy and variegated with lines of red powder or yellow pigment. This *Rāngolī* decoration is done on occasions of festive ceremonies round the seats and the dishes of honoured guests and are considered as offerings or articles of worship (*पूजोपहाराः बलयः*). The presence of the light in the house at the commencement of the night is auspicious and is hailed with great joy expressed by the members of a family saluting each other. It is this idea of auspici-

ousness that explains the decorations which are further accompanied by wreaths of flowers placed at the foot of the Lamp which generally consists of a solid stand made of brass with a basin at the top for holding oil. The lamp is placed on the ground. The light is considered as the embodiment of auspiciousness and prosperity, and hence it is that the place where it is to be kept is prepared as for an honoured guest. The स्थानानि here meant are the several places where lights are kept, such as the room which forms the *sanctum sanctorum* of the household idols, the principal hall, the veranda at the entrance of the house, and also other parts that require lights or that the occupant can afford to provide with lights. Besides the Rāngolî and flowers, akshatâs or entire grains of corn are also strewn about the places occupied by the lamp stands.

संध्यामङ्गलदीपिका, मङ्गला दीपिका मङ्गलदीपिका: संध्यायां या मङ्गलदीपिका: ता: सं-
ध्यामङ्गलदीपिकाः. Auspicious lights of the evening. The auspiciousness of the lights may be understood from the fact that it is considered highly inauspicious not only if the light is not lighted in the evening at all, but even if it is lit up late, say an hour or two after nightfall. And poor people who cannot afford a light will have it if it be for a few moments even at the beginning of the night. If there be no oil in the house a man will burn something else but he *must* have a light for a short time at least. The idea among the people is that Lakshmî the goddess of wealth and prosperity, always fickle and always arbitrary, enters any house she likes at the beginning of the night, and if she finds there is no light in it, she will go back, and wo to the man whose house Lakshmî wished to enter but from which she went away for want of a light therein !

विभजने, 'worships' 'honours.' When the light is placed the females, generally the elder ones in the house join their hands in reverence and address it thus :

शुभं भवतु कल्याणमारोग्यं धनसंपदा ।

शत्रुबुद्धिविनाशाय दीपज्योतिर्नमोस्तु ते ॥

‘May we have auspicious prosperity, wealth and riches. Salutation to thee, O flame of the lamp, that the hatred of the enemy may be removed!’ The lady who places a lamp says so and proceeds to put another lamp in another place, and repeats the same there, and so on at every time she lights the lamps. If the lamp is placed by another person the lady of the house will then go and do reverence to the light in the same way. The reverence is generally done first by the matrons who put the lamps in their respective places.

शुद्धान्तवृद्धाजनः ‘the matrons of the house.’ This does not necessarily mean matron-servants, but the elderly ladies of the house. शुद्धान्त is not exactly a harem in Sanskrit but the part of the house which the ladies occupy. Even when a man has a single wife and can have but one, the apartment or apartments occupied by the wife with, it may be, her mother-in-law or mother or mother’s sister, her sister, or sister-in-law, is the शुद्धान्त or अन्तःपुर of the house. The mother, mother-in-law and aunt would be the शुद्धान्तवृद्धाजनः spoken of in this place. Purúravas too it will be remembered had only one wife. The reading शुद्धान्तवृद्धो जनः is the one met with in existing editions and is found in seven of our Mss. It would mean ‘the people grown up in the female apartments of the house’ and not ‘the old servants of the harem,’ as both Lenz and Bollensen wrongly translate. जनः is used at the end of a compound to signify the plural, but not, I think, separately from the noun to which it refers. शुद्धान्तवृद्धजनः might mean ‘the old (male) servants of the harem,’ but शुद्धान्तवृद्धो जनः can only mean ‘the people grown up in the harem.’

Both Lenz and Bollensen have misinterpreted this stanza owing apparently to their ignorance of the household life of a

Hindu. सपुष्पबलिषु स्थानेषु has nothing to do with 'altars' and आचारप्रयतः शुद्धान्तवृद्धो जनः can never mean 'the faithful old servants of the harem.'

Kāṭavema differs from us only as regards two words, viz. सपुष्पबलिषु and विभजते. Here is his explanation :—उत्कीर्णा इत्यादि । निशानिद्रालला बर्हिणो मयूराः वासयटिषु निवासयटिषु निवासस्तम्भेषु उत्कीर्णा इव उल्लिखिता इव । रचिता इवेत्यर्थः । वल्लह(sic)यः सौमप्रदेशभेदाः जालविनिर्गतैः गवाक्षविनिःसृतैः भूतैः मुराभिधूतैः संदिग्धा पारावताः संदिग्धाः संशयिताः पारावता यासु ताः तथोक्ताः । आचारप्रयतः आचारेण प्रयतः पवित्रः शुद्धान्तवृद्धाजनः शुद्धान्ते अन्तःपुरे वृद्धाजनः वृद्धस्त्रीजनः सपुष्पबलिषु पुष्पोपहारसहितेषु (that is not quite correct) स्थानेषूचितप्रदेशेषु अर्चिष्मतीः प्रकाशातिशयवतीः संध्यामङ्गलदीपिकाः संध्यायां मङ्गलार्थदीपान् विभजते विभक्तान्करोति । तत्र तत्र निवेशयतीत्यर्थः ॥

Ranganātha very correctly explains उत्कीर्णाः by टङ्कच्छक्तीकृतस्वरूपाः, 'whose forms had been fashioned by the chisel.' He also quotes the Trikāṇḍī "बलिः पूजोपहारेभिवि"

P. 70. ll. 5-8.—गरिजन^० &c. अपक्षलोपात्, 'without the wings being destroyed.' This phrase is added in order to justify the epithet गतिमान् as applied to गिरिः. That epithet itself is used in order to justify the comparison, the extravagance of which is noteworthy. The mountains had wings formerly, which were subsequently clipped off by Indra. The King appeared like such a mountain before the clipping took place.

कर्णिकारयटि is a thin and tender Karṇikāra tree, to which the female attendants are here compared because these were thin and tender. The lights in the hands of the girls appeared like the bright red flowers of the Karṇikāra. A thin, tall and tender form is much admired by Sanskrit poets and compared to a *yashṭi* or stick.

P. 70. ll. 12, 13.—अविनोददीर्घायामा, अविनोदाद् दीर्घा यामा यस्याः सा, 'with its long hours owing to there being nothing to engage me.'

P. 71. ll. 3-5.—मणिहर्म्यपृष्ठे, 'on the top of the Maṇiharmya,' i.e.

from the terrace situated on the top of a palace so called.—
सुदर्शनः, शोभनदर्शनः.—देवेन scil. सह.—प्रतिपादयितुम् *i. e.* चन्द्रम्.—°संयोगः
scil. भवति.

P. 71. l. 9.—वयस्य &c. 'Friend, do you think what the Devi is going to do is really on account of a vow?' *i. e.* do you think there is no other meaning in the coming fulfilment of the vow, or has it anything to do with my conduct?

P. 71. ll. 10, 11.—भो &c. 'I think Her Majesty struck with remorse wishes to make amends for the contempt with which she treated your prostration, under the pretext of performing a ceremony in fulfilment of a vow.' See *supra* p. 62, l. 10 and p. 64, ll. 1, 2 and notes *ad loc.* भवदो णिपादलङ्घनं = भवतः प्रणिपातस्य लङ्घनम्.

P. 72. ll. 2-5.—अवभूतप्रणिपाताः &c. Construe : अवभूतप्रणिपाता मनस्विन्यः पश्चात्संतप्यमानमनसोऽपि सत्यः दयितानुनयैर्निभृतैर्व्यपन्नन्ते || 'Self-respecting women, though having contemptuously treated a prostration at first they are subsequently stung with remorse, become nevertheless secretly ashamed by the conciliatory acts of their beloved ones.' The version which reads हि for अवि, विविधैः for निभृतैः, अनुत्पन्ते for व्यपन्नन्ते and अनुशयैः for अनुनयैः, may be easier, but is not the version of our best Mss. Kâṭavema has no comment on the stanza ; and it is, therefore, impossible to say what his reading was.

तथा हि in l. 1 explains वदतदेवेण in the previous speech of Vidūshaka.

The meaning is that though women may feel remorse after having shown contempt, they would not show openly that they feel the remorse, but would feel too bashful at heart to come forward and openly show their regret. Take निभृतैः either as an adverb or as an adjective in the sense of 'acting silently.'

P. 72. ll. 7, 8.—गङ्गातरङ्गसरिसरीणि 'as beautiful as the waves of the Ganges,' *i. e.* gently rising one above another, not abrupt

and high. Like the waves of the Ganges, which it is customary to regard as white, the flight of steps is also white because consisting of marbles.

P. 73. ll. 1, 2.—पञ्चासण्णे चन्दोदण जह. 'The rise of the moon must be very near, since' &c.

P. 73. ll. 4-7.—उदयगूढ° &c. Ranganâtha : “उदयगूढाः उदयाचलेन छन्नाः ।प्रतिसारिते दूरीकृते.” हरिवह्ननिदुखम्, 'the face of the East.' The East is हरिवह्ननिदक् because it is presided over by Indra, who has the Harî for his horses. हरि (literally yellow, tawny or ruddy) are a pair of horses so called, and belonging to Indra. They are sometimes more than two and even then they are called Hari (plural हरयः). The East is here compared to a young woman, who during the absence of her husband in a distant place lets down her hairs uncombed and untied which hang about her face, and who ties them up at his arrival, and whose face thereupon becomes visible and brightened. The Moon is impliedly referred to here as the husband of the East (रजनैपति or क्षपणाय, see p. 74 l. 2).

P. 73. ll. 8, 9.—खण्डमोदअसस्सिरीओ, 'as beautiful as a modaka or lāḍu made of sugar.' For a description of 'modaka' see our note to *Mālavikāgnimitra* p. 17, l. 2. Here, however, 'modaka' is equivalent to a lāḍu or round ball of sugar (खण्ड, Guzerathi khānda) which is snow-white and much in favour at Benares, and called *Orā* (pl. ore).—राभा दुआदीणं, 'King of the twice-born,' i. e. the moon. Conf. Harivaṃs'a Adh. 25 st. 21 “नस्तस्मै (i. e. चन्द्राय) ददौ राड्यं ब्रह्मा ब्रह्मविदा वरः । बीजौषधीनां विप्राणाम्वा च जनमेजय. What the real reason is why the moon is called the King of the 'twice-born' i. e. the first three orders, may perhaps be uncertain. But it is very likely the epithet has something to do with the moon's identification with the Soma which is often called King in the hymns of the R̥gveda. See R̥g. VIII. 79. 8, X. 109. 2. In I. 91. 5 occur the words त्वं सोम असि सत्यतिः त्वं राजा उत वृत्रहा.

P. 74. ll. 3-6 —रविमावसने &c. Conf. *Kāṭavema* रविमावसत इत्यादि । सर्वां सञ्जनानां क्रियायै अनुष्ठानाय रविं सूर्यमावसने संक्रामते । उपान्वध्यात् वस इति अविकारस्य कर्मसंज्ञा । सुभया अमृतेन सुरान्देवान् पितॄन् पितृदेवताश्च तर्पयते प्रीणयते । निशि मूर्छतां प्रवर्धमानानां तमसां निहन्ते विनाशायित्री । हरचूडानिहितात्मने हरस्य चूडायां मौलौ निडिनः विन्यस्तः आत्मा मूर्तिः [यस्य] स तथोक्तः तस्मै ते तुभ्यं नमः ॥

Ranganātha: सर्वां साधूनां क्रियायै दार्शिकापेण्डापितृयज्ञादिक्रियाहेतवे.

रविमावसने सर्वां क्रियायै. Conf. *Aitareya Brāhmaṇa*: चन्द्रमा वा भमा-
वास्यायामादित्यमनुप्रविशति । सान्तर्धायते । तन्न निर्जानन्ति । Adh. 40. 5. Sacri-
fices are offered and certain Vedic rites are performed on the
amāvāsyā. The *amāvāsyā* or the night without any moon-light
is believed to take place because of the moon entering on that
day into the body of the sun (रविमावसने), which if he did not
do, there would be no *amāvāsyā* and consequently no performance
(क्रिया) of the sacred rites by the pious (सन्तः).

सुभया तर्पयते सुरान् पितॄन्, 'gratifying the Gods and the Manes
with nectar.' The Gods and the Fathers (souls of departed
ancestors) drink different parts of the moon and are thereby
gratified. That drinking is the cause of the gradual waning of
the moon from day to day. The *Mādhaviya Kālanirṇaya* has the
following: प्रथमां (scil. कलां) पिबते वहिर्द्वितीयां पिबते रविः । विश्वे देवास्तृ-
तीयां तु चतुर्थीं सलिलाधिपः । पञ्चमीं तु वषट्कारः षष्ठीं पिबति वासवः । सप्तमीमृषयो
दिव्या अष्टमीमज एकयात् । नवमीं कृष्णवक्षस्य यमः प्राश्नाति वै कलाम् । दशमीं पिबते
वायुः पिबत्येकादशीमुमा । द्वादशीं पितरः सर्वे समं प्राश्नन्ति भागशः । त्रयोदशीं भना-
ध्यक्षः कुबेरः पिबते कलाम् । चतुर्दशीं पशुपतिः पञ्चदशीं प्रजापतिः । निःपीतः कलाव-
शेषश्चन्द्रमा न प्रकाशते । कला षोडशिका या तु अतः प्रविशते सदा । भमायां तु
सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यते । तमोषधिगतं गावः पिबन्त्यम्बुगतं च यत् । तत्क्षीरममृतं
भूत्वा मन्त्रवृत्तं द्विजातिभिः । हुतमग्निषु यज्ञेषु पुनराध्यायते शशी । दिनेदिने कलावृद्धिः
पौर्णमास्यां तु पूर्णता ॥ All this childish myth about the moon
being drank by the various gods &c., and thereby losing one
phase each day, and being again restored to his phases from
day to day in the bright fortnight through the oblations offer-
ed to Agni in sacrifices, owes its origin to the identification of

the Moon with the Soma beverage. (See *Raghuvaṃśa* V. 16 and our note *ad loc.*) After the identification, whatever could be said of the Soma was said of the Moon: hence it is that the Moon 'gratifies the gods and the Manes with the nectar' contained in him.

P. 74. ll. 8, 9.—**भो**. Vidūshaka asks the King to sit down and says that the Moon to whom he (the king) is offering his salutations is speaking through him whom he (the moon) has selected for the purpose because he is a Brahman.—**दे विदामहेण**. See *Supra* p. 5. l. 3 and the note *ad loc.*

P. 74. ll. 10, 11.—**किं दीपिकापौनरुत्त्येन** 'why the superfluous light of these lamps?' We must suppose that the maidservants held portable lights in their hands while in attendance on the king, who now says the lights may be taken away as the moonlight was bright. **विश्राम्यन्तु भवत्यः** shows that the girls held the lights in their hands and stood which the King implies is a trouble to them. It is to be noted, how the poet withdraws the girls from the scene where they are no longer required.

P. 75. ll. 5, 6.—**न दीसद् एव सा**, 'why, is it not too apparent to the eye?' Literally 'is not that apparent indeed?' That is, 'that of course is perceptible to the eye.' Vidūshaka means that the state of the King's health (**सा**="स्वास्थ्य") is such (see next page ll. 1, 2) as to make unnecessary to him any description of his condition (**भवत्या**) i.e. his sufferings. True (**एवमेतत्**) replies the King, but (**तुनः**) his poor and pale appearance does not sufficiently indicate the sufferings of his *mind* (**मनसोभितायः**), which are very great, **बलवान्**. The existing editions have failed to find out to what **सा** properly refers and the Calcutta Edition and Lenz actually read **उच्चसा** after the pronoun! None of our Mss. nor Kāṭavema nor Ranganātha have the addition. All the corruption has been doubtless caused by the too natural omission of the anusvāra over the **न** before **दीसद्**.

P. 75. l. 7.—Kâṭavema: एवमेतत् । अत्र उर्वशीप्राप्तिसंभावनाया गम्यमान-
त्वात् प्राप्तिशब्दा नाम तृतीयावस्था सूचिता ॥

P. 75. ll. 8-11.—‘विषमाः निम्नोन्नताः’, Ranganâtha.

P. 76. ll. 1, 2.—जहा....तहा ‘because.....therefore.’ Vidûshaka means that the king with his drooping limbs (परिहीभमाणेहि अङ्गेहि) should appear dejected and in low spirits. Such, however, he does not appear, but on the contrary in spite of the drooping limbs Vidûshaka finds him the more lively and cheerful (अहिभं सोहसि). From this he concludes that the fulfilment of his desires is approaching. This refers to an idea that unexpected cheerfulness is a precursor of approaching good luck. This is confirmed by the additional auspicious tokens that befall the King in the shape of the sudden twitching of his right arm दक्षिणबाहिरास्वन्दनम् (See the stanza following). By this speech of Vidûshaka and the following of the King the poet prepares the minds of the audience for the sudden arrival on the stage of Urvas’î and Chitrâlekha in a celestial car.

P. 76. ll. 3-5.—निमित्तं सूचयित्वा. See note on p. 35. l. 4. वचोभि-
राज्ञाननैः Such as ll. 5, 6 on the previous page and the speech
preceding the present one.

Ranganâtha imagines he perceives a play on the word दक्षिणः
and observes, दक्षिणश्चतुरो हि दुःखितमाश्रासयति.

Kâṭavema वचोभिरित्यत्र बहुस्वन्दस्य उर्वशी प्राप्तिहेतुत्वादनुमानं नाम संध्यङ्ग-
मुक्तं भवति ॥

P. 76. l. 6.—‘Of course the words of a Brâhman are not un-
true.’ Mark the sense of अण्णहा, and compare page 56 l. 4. Vidûshaka is emboldened by the auspicious signs the King ob-
serves, and boasts that his words, viz. that the King will soon
have Urvas’î, will turn out true as he is a Brahman.

P. 76. l. 8.—अभिसारिकावेषा, Ranganâtha: अभिसारिकालक्षणं तु, हित्वा
लङ्जां समाकृष्टा मदनेन मदेन वा अभिसारयते कान्तं स्वयं वा साभिसारिकेति ॥

Kâṭavema : अभिसारिकावेषा अभिसारिकाया वेष इव वेषो यस्याः सा तथोक्ता । अभिसारिकालक्षणमुक्तं वसन्नराजीये यथा । मदेन मदनेनावि प्रेरिता शिथिलवपा योऽसुका-
भिसरेत्कान्तं सा भवेदभिसारिका ॥ कुलजां गणिकां प्रेष्यां यथाहिवेषचेष्टिनैः रागात्तशय-
संपन्नां वर्णयेदभिसारिकामिति ॥

P. 77. ll. 3, 4.—अवि णाम अहं पुरुरवा भवेअंति, 'I wish I were Purûravas.'

P. 78. ll. 1, 2.—पडिवत्तिदं &c. नन्वेतत्परिवर्तितमिव रूपान्तरेण परिणतमिव.

P. 78. ll. 3-4,—पहावदो. See above p. 10, l. 1 ; p. 42, l. 2.

P. 78. ll. 5-7.—मणोरहलध्वविभसमाभमसुहं. The words मणोरहलध्व-
विभसमाभम are intended as a pun. Chitrâlekha wishes to vex
her friend with jealousy by suggesting to her that the King is
happy enjoying the company of his beloved (some other girl)
which he has obtained according to his wishes लब्धमनोरथप्रियसमा-
गमसुखमनुभवन् = लब्धो यो मनोरथप्रियसमागमः मनोरथानुवर्तो प्रियसमागमः तस्य
सुखम् अनुभवन्, (for which मणोरहलध्वविभसमाभमसुहं अणुहवन्तो is an al-
lowable construction in Prâkṛit), whereas what she really
means is, that he is happy enjoying his beloved's [Urvas'i's]
company which he has obtained by means of his imagination
(मनोरथेन मनस्तरङ्गेण न तु वस्तुनः लब्धो यः प्रियसमागमः उर्वर्याः संगमः तस्य
सुखमनुभवन्) which is an exact rendering of मणोरहलध्वविभसमाभम-
सुहं अणुहवन्तो.

Kâṭavema : अत्र कपटकल्पनाया गम्यमानत्वादभूताहरणं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 79. l. 2.—मुध्वे का उग अण्णा चिन्ता विभसमाभमस्स, 'Child, but what
other thought about the company of the beloved ?' i. e. why do
you entertain an unworthy thought regarding 'the company of
the beloved' I have spoken of? On अण्णा Kâṭavema adds त्वां
विनेति शेषः. अत्र यथार्थकथनेन मार्गो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ।

Ranganâtha, "अदक्षिणमस्वाभीनम्." अण्णा appears to mean 'untrue,'
'unworthy,' 'improper.' Conf. अण्णहा at p. 56. l. 4. and at page
76, l. 6. Urvas'i replies, 'Because my unkind heart doubts him'
(अदक्षिणं संदेहदि मे हिअं).

P. 79. ll. 4, 5.—एसी &c. Here Chitraklêkhâ speaks seriously, and is no longer joking.

P. 80. ll. 2, 3.—अणिभिण्णथ्येण, because it is not clear from the King's speech whether it is Urvas'î or some other girl that he is longing for.

P. 80. l. 5.—णं इमे. This is proposed as a remedy against the madanabâdhâ that the King complains of in his speech.

P. 80. ll. 6-9.—अनुपक्रम्यो incurable, अचिकित्स्यः as Ranganatha says. He goes on : आनङ्को रोगः संतापो वा । आनङ्को रोगसंतापश्चङ्कुषु मुरज-
धनाविति विश्लोचनः ॥ कुसुमशयनमिति । प्रत्यग्रं नूनं सर्वोङ्गीणं सर्वोङ्गव्यापि मल-
यजं चन्दनम् । मणियटयो मणियुक्ता हाराः ॥ याटिः शस्त्रान्तरे हारे हारे हारास्वराणि चेति
विश्लोचनः ॥ मनसिजस्त्रं मदनबाधाम् । अलं समर्था । अपोहितुं रहस्ये एकान्ते ।
लघयेद्व्यूक्यन् ।

Lying on beds of flowers, enjoying the cool moonlight, besmearing the whole body with sandal, wearing strings of cooling crystals round the neck, are some of the chief remedies of love-sick people against madanabâdhâ.

P. 81. l. 3.—हिभभ दाणिं &c. Urvas'î on hearing the words सा वा दिव्या in the preceding stanza takes courage and congratulates her heart that it has gained the fruit of its having left her and gone over to the King. Take दाणिं with उवलब्धे. इतो = “इनः अस्मिन् राजनि” Ranganâtha. संक्रान्तं = निविष्टम्. Conf. p. 74. ll. 8, 9. ‘वदहणसंकमिदस्त्ररेण.’

P. 81. ll. 4, 5.—आम् &c. ‘Oh yes, I too, when I do not get a dinner consisting of dainty venison, feeling a desire for it console myself by speaking about it.’ This is a remark suggested to Vidûshaka by the words तदाश्रयिणी कथा रहसि आरब्धा मनसिजस्त्रं लघयेत्.

P. 82. l. 1.—संपद्यत इदं भवतः ‘but you get this.’ इदम्=मिच्छुरिणीमं-सभोभणं.

P. 82. l. 3.—एवं मन्ये, ‘I think that—,’ ‘I say’ ‘Look here.’ एवं does not refer to the previous speech of Vidûshaka, भवति ते

अचिरेण पविस्सदि, which the king takes no notice of, but to the contents of the stanza अयं तस्याः &c. Chitralekhâ, however, understands the words एवं मन्ये to refer to the preceding speech, भवति तं अचिरेण पविस्सदि, and to mean 'yes I think so,' i.e. 'Yes I think I shall soon have her,' and asks Urvas'î reproachfully (for she is not satisfied) to hear them.

P. 82. l. 5.—कहं विअ 'what is it that you think?' We must imagine that the King instead of at once finishing his speech, by saying अयं तस्याः &c., which he began with एवं मन्ये, hesitates a little, perhaps to compose the verses. This on the one hand makes Vidûshaka ask him what it is that he wanted to say, and on the other gives the poet an opportunity (not unsought for of course) of interpolating Chitralekhâ's speech सुणु असंतुडे सुणु addressed to her friend.

P. 82. ll. 7, 8.—'This shoulder of mine, that was struck against by her shoulder owing to the jolting of the carriage, is the only limb of this person that exists with reason; the rest is a mere burden to the earth'. भुवो भरः does not mean a dead clump of earth (see Bollensen) but a burden to the earth i. e. existing in vain.

Kâṭavema : अयं तस्या इत्यादि । अत्र वाक्यस्योत्कर्षत्वादुदाहरणं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥ On रयसंक्षोभात् see above Act I. St. 12.

P. 82. ll. 10, 11.—Kâṭavema : गनाया ममेत्यत्र [षष्ठी] चानादर इति षष्ठी ॥

P. 83. l. 1.—अणुखिचतिरक्कटिगिभासि. See above p. 41 ll. 1, 2.

P. 83. l. 7.—हळा किं &c. Kâṭavema : अत्र शङ्काया गम्यमानत्वात् संभ्रमो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 83. ll. 8, 9.—उववासणिअमवेसा. On णिअम see *supra* p. 69. ll. 7, 11 and note *ad. loc.*

P. 84. l. 4.—णं देवीसहिदो भट्टा विसेसरमणिज्जो. 'Of course His Majesty looks more handsome when Your Ladyship is near him.' So does the Moon, she means, in the company of his consort Rohiṇī.

P. 84 l. 5.—मौ &c. 'I say, I do not know whether it is because she is going to give us a present of sweetmeats, or because using the opportunity of the ceremony to lay aside her anger she wishes to make amends for her contemptuous treatment of your prostration, but Her Majesty to my eyes appears well-pleased to-day.' What Vidûshaka means to assert is that Aus'inari looks well pleased this time. He wishes to account for it in either of two ways; she does so either because she is going to give Vidûshaka a Svastivâyana though she is not really reconciled to the King, or because she is really no more angry with the King and wishes to make amends for the contempt with which she has treated his prostration,—which she wishes to do under the pretext of a ceremony in fulfilment of a vow. The King says, both reasons are possible, but that what he says last (*viz.* "वदन्वदसेण मुकुरीसा यणिपादलङ्घनं पमब्जिदुःकामेति") is what he believes. For 'though wearing only plain white clothes, and having only such scanty ornaments as she must wear as a married lady, her hair decorated with nothing more than sacred Dârvâs offered to the gods,—even with such person, because she has given up her anger ostensibly owing to the requirements of the solemn observance she appears pleased with me.' The King means, that simple as her dress is and scanty as her ornaments are she appears pleased with him by her very appearance, *i. e.* he wants no further proof than her cheerful appearance. Though she might have been expected to come into his presence in her best attire and with her richest ornaments, if she had been reconciled, he nevertheless is satisfied that she is so reconciled. Her very appearance, simple as it is (and this simplicity of dress and paucity of ornaments is owing to her having given up her anger under the pretext of an observance) shows to him that she is reconciled.

When a *vrata* or observance is undertaken the person observing it is enjoined to abstain from the six spiritual enemies

काम, क्रोध, मद, मत्सर, दम्भ and लोभ. And, therefore, in order to avoid the appearance of fickleness the Queen has taken advantage of the observance to show that she has laid aside her anger, which she really has.

सौम्यवाअर्ण = स्वस्तिवायनम्, presents of sweetmeats. These are given to Brahmans, officiating priests, and virtuous married women (सुवासिनी) on the occasion of the fulfilment of a vow, or the completion of certain ceremonies undertaken to be performed within a certain time (व्रतैर्वायन), or on certain religious holidays. The *vāyana*, for so it is generally called, is mostly given by women and consists of sweetmeats such as lādus, or fruits such as mangoes or plantains. The name is now corrupted into *vāṇa*. A *vāyana* is not given to a member of one's own family but to strangers. The Queen could not therefore give a *vāyana* to the King, but she gives it, as will be apparent further on, to Vidūshaka and to the Kanchukin because they are Brahmans. Women give *vāyanas* on the occasion of the *Mangalā Gaurī pūja*, i. e. on the Tuesdays of the month of S'rāvaṇa, on the *Jyeshṭha-s'uddha-paurṇimā* when the sacred banyan tree—वृट्—is worshipped in commemoration of the revival of Sāvitrī's husband well known to readers of the Mahābhārata—the rite being called the *Vaṭasāvitrī-vrata*; on this occasion the *vāyana* consists of dry dates, plantains, and chiefly mangoes and jack-fruit and jambu fruits, presented to married women who in return make similar presents. On the 6th of the light half of S'rāvaṇa, a *vāyana* is given consisting of *Khichadi* (rice cooked in jaggery and in fried muga pulse with ghee) and cucumber which has its stem unremoved. It is given to Brahmans and Suvāsinīs. On the day of the *Makara-Sankrānti*, or the day on which the Sun enters the Capricornus, married women give *vāyanas* to Brahmans and Suvāsinīs, consisting of sesamum seeds, carrots, pieces of sugarcane, green peas or gram, and wheat, all put in a new earthen pot covered with a new eathern

basin. The pot so used and given is called *sugada* (=su-ghaṭa). *Vāyanas* are given to Brahmans and to married women. Widows can neither give nor receive a *vāyana*, which is an exclusive privilege of married women. On occasions of *S'râddhas* a man may give a *vāyana* to a Brahman. The name स्वस्तिवायनम् may owe its origin to the fact that the Brahmans to whom they are given and to whom alone they might originally have been given give blessings (स्वस्ति) on receiving a *vāyana*. स्वस्तिवाचनम् seems to be different from स्वस्तिवायनम् in this that it is the pronouncing of a blessing with Vedic verses and is done by Brahmans. Women cannot give a *svastivâchana* as they cannot bless and are debarred from reading, reciting or hearing the Veda.

Construe भवदो with पणिपादलङ्घनं and not with वदन्वदेसेण because *Vidûshaka* does not yet know what *vrata* it was that the Queen was going to perform i. e. whether it had any reference to the King. He will know it later on, p. 87 l. 7.

सिवांशुका. The simplest dress of a Hindu lady is a white *sâri* or *pâṭala*, so called probably because of its *thinness*; or it may be derived from *pâtala* 'of a pink colour' which is the usual colour of a *pâtala*.

मङ्गलमात्रभूषणा. There are certain ornaments and decorations which a married woman must wear howsoever poor and how unwilling soever she may be to have any. To wear and have them is a sign of wifehood, as the absence of them is that of widowhood. Thus to apply the red mark on the forehead is a *mangala*, to have the arms besmeared with saffron is a *mangala*, and to have a wreath of glass beads round the neck is a *mangala*. These then were all that *Aus'inari* had. मङ्गलम् एव भूषणानि यस्याः सा = मङ्गलमात्रभूषणा. *Ranganâtha* prefers to take मङ्गलम् as signifying certain decorations only and does not refer it to the ornaments indicated by us. He says मङ्गलं हरिद्रोद्वेनकुङ्कुमादि तन्मात्रभूषणा.

पवित्रदूर्वाङ्कुरलञ्छितालका, पवित्रैर्दूर्वाङ्कुरैर्लञ्छिता अलंकृता अलका यस्याः सा.

On occasions when women perform a ceremony in which the fine ends of the Dûrvâ grass are offered to the God or Gods in worship, the remnant is put by them in their hairs, the proper and profane or gay ornament of which consists of gold and other jewelry as well as choice flowers.

As on occasions of the performance of ceremonies calmness and abstinence and freedom from all passions and pleasures is enjoined, it follows that the person is not then ornamented or decorated. Hence Aus'înarî was so simple in her dress and scanty in her decorations and ornaments. If it were not for this observance of a vow she would have been more splendidly dressed and ornamented, as she was reconciled with the King. Her appearance nevertheless is so satisfactory that the King feels sure she has forgiven him and is reconciled with him.

P. 86. l. 6.—साहु अमूआपरम्मुहं मन्तिदं, 'that is well said, without jealousy.'

P. 87. l. 7.—पिआणुप्पसादणं णाम. अनुप्रसादनम् appears to correspond to अनुनयनम्, the former applied to a woman who tries to please or reconcile her husband or lover after giving him offence, and the latter to a man who acts similarly towards his wife or mistress. अनुनय, however, is also found used of a woman. As आनयैनमनुनीय कथं वा विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः *Kirâtârjunîya IX.*

P. 87. l. 10.—अकारणम्, adverb qualifying ग्लयसि.

P. 88. ll. 1, 2.—Construe : य उत्सुकः[सन्] तव प्रसादमाकाङ्क्षति स दास-जनस्त्वया किं प्रसाद्यते ||

P. 88. ll. 6, 7.—पहावो. See above, note on p. 78. ll. 3, 4.—एत्तिअं 'so much,' not in quantity but in quality.

P. 88. l. 8.—विरमदु &c. 'Be you silent. You ought not to oppose auspicious words.' That is, you should not deny what the Queen says. Say nothing more. The auspicious words ap-

pear to be those forming the previous speech of the Queen that the observance has produced a good result. Vidûshaka speaks like a Brahman and draws for his sapient utterances upon the sentiments and language of the class of men to which he belongs.

P. 89. ll. 1, 2.—मणिहम्मिभगदे चन्द्रपादे. Accusative plural, which in Prakrit masculine nouns ends in ए. मणिहम्मिभगदे 'which are here on the Maniharmya.' ज्ञात 'so that I may.'—"औपहारकं पूजासामग्री" Rangauâtha.

P. 89. l. 7.—उववासो 'your fast,' i.e. this observance of the ceremony on account of which you have been fasting to-day. The question arises how Vidûshaka has found out that the Queen has fasted on the day. There appears nothing in the play so far which may justify the assumption that the *vrata* is one accompanied by a fast. The answer, we think, lies in the fact that the *vrata* was to be performed by moon-light. And all such *vratas* which are now performed require that no food should be eaten till after moon-rise and the performance of the rite that follows. For instance on every Sankashṭa chaturthī, or shortly sankashṭī (the 4th lunar day of the dark fortnight) the observers of the *Sankashṭī vrata* take no meal till they have worshipped Ganapati, which they can only do after moon-rise on that evening.

P. 90. l. 1.—इदो scil. आगच्छ.

P. 90. ll. 3-6.—अभिनीय this is not a direction to the character of the devī but to the person who represented that character.

Kâṭavema reads the passage thus: एसा हं दे वन्दामि । एसाहं त्वां वन्दे । प्राकृते कचिदसदिरिति द्वितीयार्थे । (clearly a bad reading explained as best he could), मिहुर्णं रोहिणिमिभलञ्छणं सखिखकरिभ अ०अउत्तं अणु-प्पसादेमि अञ्जप्पहुदि अ०अउत्तो जं आध्यअं पथेदि जा अ०अउत्तरस समाभमण्ण-इणी ताए मह समपीदिबन्नेण वत्तिदव्वंति ॥

P. 90. ll. 7, 8.—किं परं &c. "आस्मिन्नर्थे तात्पर्यवत् अनुनयपरं वा आक्षेप-

परं वेत्यर्थः," Kâṭavema. Urvas'ī means she does not know whether Aus'īnarī is really sincere and wishes to propitiate the King or is sarcastic and reproachful. Bollensen is not correct in translating से by तस्य instead of by अस्याः. Lenz, the Calcutta Editions, Ranganâtha and Kâṭavema have correctly अस्याः.

P. 91. ll. 3-5.—मञ्जु पलाइदे, locative absolute.—णिनिष्णो, because he is छिन्नहथो 'armless,' 'with a broken hand.'

P. 92. ll. 2-5.—अन्यस्यै. Construe with दानुम् only and not with हनुम्, as this requires an ablative in Sanskrit.

P. 92. ll. 6, 7.—होहि वा मा वा, 'you may be so or you may not be so.'—जन्मणिदिष्टं, 'as prescribed.'

This speech would show that Aus'īnarī is not really reconciled, but only wished to make amends for what she considered as her fault, viz. her having contemptuously treated the prostration of the King. But the passive and sarcastic and almost reproachful consent given by her to the King making love to Urvas'ī is regarded by the author sufficient to satisfy the King's conscience and justify the rest of his proceedings.

P. 92. l. 9.—अहज्जत्त 'my lord, I have never broken a sacred rule before.' Staying with him any longer would amount to a breach of the rules which she has to observe in connection with the observance, and she wishes that he should not tempt her.

P. 93. l. 3.—किं उग &c. 'But why should you despair and withdraw your heart from him?' निवर्त्तअदि scil. हिअमं.

P. 93. l. 7.—अपि नाम, particles implying a wishful supposition, equivalent to 'would that.' "अपि नामेति संभावनायाम्," Ranganâtha.

P. 94. l. 1.—अहज्ज किदध्या भवे ! 'that Urvas'ī may be happy to-day!' Urvas'ī as it were interrupts the King before he has had time to finish his sentence and puts in her own wish after

the particles. Conf. Ranganātha : अपि नामोर्वशीनि । गूढं नूपुरेत्यनन्तर-
मग्रे वक्ष्यमाणपद्यान्वय --- आत्मगतं कृतार्थं भवेत् । इदमुर्वशीवचो राज्ञोऽपरिसमाप्ति-
वचनोत्तरवाक्यत्वेनान्तरेवागतमाशंसनम् ॥

P. 94. ll. 3-6.—गूढा, 'being herself invisible.'—यातयेत् scil.
Urvas'ī.—मन्दायमाना because of fear, साध्वसवशात्.—बलादानीयेत 'were
brought forcibly,' because she (Urvas'ī) would be मन्दायमाना,
'slow to move.'—पदात्पदं 'step after step,' 'step by step,' पदम्
accusative of motion after आनीयित.—चतुरया सख्या, 'by her clever
friend,' Chitrakhā.

P. 95. ll. 3-6.—तवनकिरणैः = सूर्यकिरणैः.

Kāṭavema : अङ्गमनङ्गेत्यादि..... । अत्र संचिन्त्यमानार्थस्य सिद्धौ क्रम इति
संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 95. l. 8.—एकासने, 'on the same seat as himself.' That is,
the King took her on the same seat as he himself was occupy-
ing, so that they were in close contact with each other (शरीरसं-
पर्कं गतौ, see below, next page, Urvas'ī's speech).

P. 96. ll. 1, 2.—मा खु मे पुरोभाइणिं समध्येहि, 'do not regard me as
officious' पुरोभागिनी is, as the lexicons and commentators ex-
plain it, दौषैकदृक्, 'she who sees only the faults and not the
virtues of another,' i. e. one who is so officious that she will
run down the accomplishments of another and attract atten-
tions to herself. The same is true of पुरोभागी as applied to
a man. Hence the word comes to mean 'meddling in other
peoples affairs', making love to a man or a woman that is
married and that does not love her or him,' as the case may be.
Compare *Raghuvamś'a* XII. 22 and our note *ad. loc.* See also
S'ākuntala, आः पुरोभागिनि किमिदं स्वान्वयमवलम्बसे, Act V.

P. 96. l. 3.—इह ङ्जेव तुम्हाणं अथमिदो सुङ्गो. 'Has the sun set to
you here?' Are you going to act as if the sun were set? Are
you forgetting that it is not night yet? The question is sug-
gested to Vidūshaka by what Urvas'ī says in the preceding

speech, especially the words से णभवदी विथ सरीरसाक्कं गमहि । मा खु मे पुरीभाइणिं समथेहि, which to his mind seem to convey a warning that they (he and Chitralkhâ) should leave the room. Bollensen is obviously wrong in translating, 'how, have you been here from sun set?' (wie seid ihr schon seit Sonnenuntergang hier?)

That the speech is genuine there can be no doubt whatever as all our Mss. with two commentators read it and all the existing editions have it. But there can also be little doubt that it is a *lapsus memoriae* on the part of the poet. For the time of the whole of this Act commences from sunset and it is several hours past sunset as Vidûshaka is speaking. The question would have been a proper one to ask if the scene had been laid in day-time.

P. 96. ll. 5-8.—Kâtavema: अत्र देवीप्रसङ्गेन व्यवहितस्य बीजस्य पुनर्योज-
नाशक्षयो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 97. ll. 1-3.—उदुसमए. Kâtavema too reads उदुसमए. Chitralkhâ mentions the fact that she is going to attend upon the Sun (उचरितव्यः = सेवितव्यः, वस्यताव्यः । See note further on to p. 102, l. 5) in the hot season which succeeds the spring in order to show that she will not be able to see them for some time. Urvas'î is therefore likely to yearn for Svarga, which she would not if Chitralkhâ were able to see her from time to time. Hence it is that the King is asked so to behave as to avoid giving cause to Urvas'î to yearn for Svarga.

On तत्र वयस्सेण कादम्बं conf. Ranganâtha : अनेन भाविविरहसूचनमित्य-
ग्रिमाङ्गुर्योपक्षेपादङ्गावतारोपम् ॥

P. 97. l. 5.—केवलं अणिमिसेहिं णअणेहिं मीणा विडम्बीअन्दि. 'All that is done is that fishes are mocked by means of twinkleless eyes.' The allusion is to the belief that those that live in the Svarga never shut their eyes but have them always open, and are as twinkleless as those of fishes. There is an amount of satire in the word विडम्बीअन्दि which deserves to be noted.

P. 97. l. 7.—अनिर्देश्यं वक्तुमशक्यं सुखं यस्य सः.

P. 98. ll. 9, 10 —सामन्न &c. Construe: हे सखे अस्याश्वरणयोः कान्न-
माज्ञाकरत्वमभिगम्य यथाहमग्न कृतार्थः तथा सामन्नमौलिमणिरञ्जितशासनाङ्कम् एकान-
पत्रम् [एतादृशम्] अवनेः प्रभुत्वमभिगम्य कृतार्थो न ॥

सामन्न &c. सामन्नमौलिषु ये मणयः तैः रञ्जितं शासनमङ्कश्चिह्नं यस्य तत् *i. e.*
सामन्नमौलिमणिरञ्जितशासनचिह्नितम् ‘distinguished by many potentates
obeying my order held on their heads and thereby brightening
it with the rays of the jewels worn by them in their crowns.’
The allusion is to a letter containing a royal edict, the humblest
way of obeying which is to receive it on the head; and when
a crowned head receives such an order on the crown the pre-
cious stones in the crown are reflected on the letter which
thereby becomes brightened (रञ्जित.) The sense is ‘which is ac-
knowledgeed by many crowned heads.’

P. 99. l. 4.—अहो &c. ‘How wonderful is the accomplishment
of one’s wishes, giving rise to contraries!’

P. 99. ll. 5-6.—पादास्त्र एव *viz.* which used to burn me before.
वाणास्त्र एव &c. ‘the same arrows of Madana, which formerly
pained me, now please me.’

P. 99. l. 7.—संरम्भरूक्षमिव = “रौप्यदारूणमिव.” अनुनीतम् = “कृतसान्त्वन-
मिव” Ranganâtha.

P. 99. l. 11.—रसवत्तरं, “स्वादुतरं.... | रसो रागे तथा वीर्ये निक्तादौ पारदे
द्रवे | रेतस्यास्वादाने हेमिनि निर्योसेमृतशब्दयोरिति वैजयन्ती” ॥

P. 100. ll. 2, 3.—वासपरण्वेसस्त. The Maniharmya was not it
would appear the palace where the King lived.

P. 100. l. 4.—मार्गमदिशय सख्यास्ते ‘help your friend out,’ *i. e.*
lead her out. सख्याः genitive in the sense of the dative ‘to
your friend’.

P. 100. ll. 9, 10.—Kâṭavema: अनुपनतेत्यादि । अनुपनतमनोरथस्य अनु-
पनतः अप्राप्तः मनोरथो अभिला(sic)षितार्थः येन स तथोक्तः तस्य मे पूर्वमस्मान्
समागमात्पथमं त्रियामा रात्रिः शतगुणितां (that is how he reads) शतगुणित-

त्वं गतेव प्राप्तेव एकरात्रिः । शतरात्रितुल्यकालतां गतेत्यर्थः । हे सुभ्रु इदानीं तव समागमे सन्धिषि सा रात्रिः तथैव शतगुणैव प्रसरति यदि प्रयानि चेत् ततस्त्वस्माद्विदोः कृती कृतार्थो भवेयम् । अत्रेयं सूचना उत्तराङ्गकथोपयोगित्वाद्धिन्दुरित्यवगन्तव्यम् ॥

Act IV.

P. 102. l. 1.—Kâtavema: कविरिदानीमङ्गान्तरमारभमाणः कथासंघटनार्थं प्रथमं प्रवेशकं नामार्थोपक्षेपकं प्रस्तौति ।

P. 102. ll. 2-4.—मिलाभमाणसदवत्तस्स विअ दे मुहस्स छाभा 'the poor appearance of your face, which is like that of a fading lotus.' विअ connects मिलाभमाणसदवत्तस्स with मुहस्स and is not to be referred to the verb सूचेदि. In fact मिलाभमाणसदवत्तस्स विअ मुहस्स is equivalent to मिलाभमाणसदवत्तसारिस्स मुहस्स.

P. 102. ll. 5, 6.—अहुरावारपड्जाएग, 'by the turn of service which the Apsarases have to perform.' अप्सरसां वाराः अप्सरोवाराः तेषां पर्यायेग. वार is a time, an appointed time of service or of doing any task or of the regular return of a recurring event. The word is still found in Guzerâthi which has preserved it almost intact (वारो), as in पाणीनो वारो, कामनो वारो &c., especially in वाराकरती काम करेछे.

वारपर्यायः is the turning or rotation of the turn, the coming round of the turn.

सुब्जस्स पादमूलोवट्ठाणं वट्ठदि, 'there is the service of the feet of Sârya,' 'the Venerable Sârya has to be served.' Literally, 'there is the service of the soles of the feet of Sârya.' This is a way of speaking of a person held in great reverence. The foot

being the lowest part of the body (and that is why the famous *Purushasūkta* derives the so called S'ûdras from the feet of the Divine Person पदं ग्रा गूढो भजायत) is thought the fittest limb that may be referred to by inferiors. It is not rare to meet with expressions like इति शंकरपादाः, इत्याचार्यपादाः, 'such is the opinion of the venerable S'ankara,' 'such is the opinion of the venerable Âchârya.' Pâdamûla being lower than pâda is then used to indicate greater reverence than pâda. Conf. स्वपादमूलं भजतः प्रियस्य *Bhâgavata sk. IX. Adh.* Also जगामानिलवेगेन पादमूलं महात्मनः *Râmâyana* as quoted in the St. Petersburg *Wörterbuch*, which see.

सुब्जस्व पादमूलवद्गुणं वदति is therefore equivalent to सूर्यस्योपस्थानं वर्तते. What this *upasthâna* is appears from the *Bhâgavata Purâna*. It says

सामर्ग्यजुभिस्तल्लिङ्गैर्ऋषयः संस्तुवन्त्यमुम् ।
गन्धर्वीर्यं प्रगायन्ति नृत्यन्त्यप्सरसोऽपतः ॥ ४६ ॥
उन्नद्यन्ति रथं नागा ग्रामण्यो रथयोजकाः ।
नोदयन्ति रथं पृष्ठे नैर्ऋता बलशालिनः ॥ ४७ ॥
वालखिल्याः सहस्राणि षष्टिर्द्वार्वियोमलाः ।
पुरतोऽभिमुखा यान्ति सूर्यं च स्तुतिभिर्विभुम् ॥ ४८ ॥

sk. XII. Adh. ॥

'Every month in Sûrya's progress the Rishis praise him in such of the hymns of the three Vedas as are addressed to him ; the Gandharvas sing and the Apsarases dance before his car ; Nâgas (snakes) serve him as ropes to tie his car ; the Yakshas accompany the car as harnessers ; mighty Râkshasas push the car from behind, and the sixty thousand holy Brahmarshis called Vâlakhilyas go forth before him, the Lord Sûrya, singing his praises.' Each month these six *Ganas* do service by turns. The names of the Rishis, of the Gandharvas, of the Apsarases, of the Yakshas, &c., that attend upon and serve Sûrya are set forth with the month in which they serve, (Stt. 33-43). We

learn there that the Apsaras *Kṛitasthalī* attends and serves (उप-
तिष्ठति) in the month of *Chaitra*, *Punjikasthalī* in *Vaiśākha*,
Menakā in *Jyestha*, *Rambhā* in *Āshāḍha*, *Anunlochā* in *Bhādra-
pada*, *Tilottamā* in *Āśvina*, *Rambhā* in *Kārtika*, *Urvas'ī* in *Mār-
gas'īrsha*, *Pūrvachitti* in *Pausa*, *Ghṛitāchī* in *Māgha* and *Sen-
ajit(?)* in *Phālguna*. The month of *S'rāvana* is omitted doubtless
accidentally. A commentary on the *Bhāgavata* (*Bhāvārthadī-
pikā*) quotes from the *Kūrma Purāna* certain verses which give
all the seven *Ganas* that form *Sūrya's* train of attendants in the
twelve months.

एते चादित्यादयः कौर्मि विभङ्गयोक्ताः ।

बोतार्थमो च मित्रैश्च वरुणश्चेन्द्र एव च ।

विवस्वानथ पूषो च पर्जन्यश्चाशुरिव च ।

भगस्त्वष्टी च विश्वेश्च आदित्या द्वादश स्मृताः ॥

पुलस्त्यः पुलहश्चोत्रिर्वसिष्ठोयाज्ञिः भृगुः ।

गौतमोऽथ भरद्वाजः कश्यपः क्रतुरेव च ।

जमदग्निः कौशिकश्च मुनयो ब्रह्मवादिनः ॥

रथकूचोरिष्टनेमिर्ग्रामिणश्च रथस्वनः ।

रथचित्रस्वनः श्रोता अरुणः सेनजित्थ ।

तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च क्रतुजित्सत्यजित्थ ॥ एते यक्षाः

अथ हेनिः प्रहेतिश्च पौरुषेयो बभस्तथा ।

वैचो व्याघ्रस्तथापैश्च वयुर्विषदिवैकरः ।

ब्रह्मपितश्च विप्रन्द्रा यज्ञपितश्च राक्षसाः ॥

वासुकी कच्छनीरश्च तक्षकः सर्पपुंगवः ।

एलापत्रः शङ्खपालस्तथैरावतसंज्ञितः ।

वर्नजयो महापद्मस्तथा कैकोटिको द्विजाः ।

कर्बुराश्चैतरेष्वेव वहन्त्येवं यथाक्रमम् ॥

तुमुस्तुनरिदो हहो हूँर्विश्वामुस्तथा ।
 उर्ध्वसेनो वमुस्तुचिर्विश्वामुस्तथावरः ।
 चिर्वसेनस्वर्थाप्यायुर्ध्वनराय द्विजोत्तमाः ।
 'सुर्वचो द्वादशेति गन्धर्वा गायता वराः ॥

कृतस्वयम्परोवयी तथान्या पुञ्जिकस्थजी ।
 मेनेका सहजंन्या च प्रज्ञेना च द्विजोत्तमाः ।
 अनुज्ञेना पृथ्वी च विश्वो चोर्विगी तथा ।
 अन्या च पूर्वोत्तमाः स्यादस्या चैव निजोत्तमा ।
 रम्भा चेति द्विजश्रेष्ठास्तथैवाप्सरसः स्मृताः ॥ इति

Here too the attendance and service begins apparently from Chaitra but the order of the Apsarases is slightly different.

It will be seen that our Chitralkhâ is not among the Apsarases enumerated either by the *Bhâgavata* or by the *Kaurma* unless she is identical with one of those there enumerated. According to what Chitralkhâ says (p. 97 l. 1) she has to attend upon the Sun in the hot season which comes after the spring ; i. e. in *Jyeshtha* or *Âshâdha* in which months according to the *Bhâgavata* the attendant Apsarases are Menakâ and Rambhâ, and according to the *Kaurma* Menakâ and Sahajanyâ. Chitralkhâ can be identified with none of these as they are separately mentioned in the play. It is probable therefore either that Chitralkhâ and her turn of service in the hot season are a creation of our author, or, if not, he has refused to follow slavishly the order of service of the Purâṇas and assigned her the month that suited his purpose best, being indebted to the Purâṇa simply for the idea that the Apsarases have to attend upon the Sun by rotation.

P. 103. ll. 2, 3.—तदो इमाई &c. 'Then in order to find out how she is faring just now I put myself in contemplation and discovered a great calamity.'

इमाई दिवसाई. Accusative of duration. अत्यन्तसंयोगे द्वितीया.

P. 103 ll. 5, 6.—रदिसहाभं, 'accompanied by Rati, or love, i. e. unaccompanied by any other female than Rati. That is, he took no other females with him except Urvas'î and except indeed Rati. Rati is love, pleasure. The reading लच्छेसगाहं found in the existing editions has little to recommend it. Why should the King take Lakshmî with him? And what does Lakshmî mean here? He did not require either wealth or beauty to be taken to Gandhamâdana from his capital.

गन्धमादनवर्गं विहरिदुं गरा. Conf. Kâṭavema: गन्धमादनं नाम हिमवत्पुर-
स्थोऽग्निप्रस्थस्थोऽवनम् । तथा चोक्तं कुमारसंभवे । यस्य चोत्पन्नं बाह्यं सुगन्धिगन्धमा-
दनामिति (corrected into न इति) ॥ This is not the only place
where Kâlidâsa sends a newly married pair to enjoy their honey-
moon to a retired but delightful place like Gandhamâdana, but
in the *Kumârasambhava* he does the same with S'ankara and
his wife Umâ. See *Kum.* VIII. 20 fgg. See also *Mahâbhârata*
Udyogapurv. Adh. 117.

P. 104. l. 1.—सो णाम &c. 'That indeed is enjoyment which is
had in places like those.' The force of णाम is that the words are
equivalent to तस्य संभोगस्य संभोग इति नाम युज्यते यस्तादृशेषु प्रदेशेषु क्रियते.

P. 104. ll. 2-4.—मन्दाकिनी पुल्लिङ्गेषु, 'on the sandy bank of the
Mandâkinî.' पुल्लिङ्गम् is the space that lies between the bank
and the bed of a river, and is covered with sand. Man-
dâkinî, originally only the name of an arm of the Ganges
in one of the valleys of the Himâlaya, afterwards became like
many natural objects situated within the geographical limits of
the Himâlayan range, the name of a heavenly river, or rather
of the Ganges itself before it descended from Svarga upon earth.

Kâṭavema has कीलन्ती for कीलमाणा.

सिकदावद्केलीहिं कीलमाणा. The heaps of sand (सिकदावद्) here
referred to are, we think, the same as the सिकतामुटयः spoken of
in *Meghadûta* II. 6, on which see the commentary of Mallinâtha.
See the following note.

विज्ञाभरदारिभा. As the *Vidyâdharas* are a class of Gods and the *Mandâkintî* is a heavenly river situated in a heavenly region, it is but proper that the poet should make a *Vidyâdhara* girl play upon the bank of that river. What the exact nature of the game is that is referred to may be doubtful. But we think it is the same game as that alluded to in the following stanza in the *Meghadûta* :

मन्दाकिन्याः पयसि शिशिरैः सेव्यमाना मरुद्वि-

मन्दाराणामनुनटरुहा छायाया वरितोष्णाः ।

अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः

संक्रोडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः ॥

Prakshipta VIII. Stenzler's Edn.

गिडझादेति Ranganâtha renders this by "निध्याताऽवलोकिता." Kâṭavema, "निध्यातेति दृष्टेति."

P. 104. l. 5.—होदध्वं दूरारुढो खु पणभो असहणो । 'That is fate. And indeed intense love is intolerant.' Sahajanyâ wishes to account in two ways for what has happened : 1st that fate would have it so, and so it happened, for nobody would expect such an event, and 2ndly it is also true that the love between *Purûravas* and *Urvas'î* being intense the latter could not brook even a glance by *Purûravas* at another girl. This somewhat modifies the proposition होदध्वं by admitting partly a human cause for the fact of *Urvas'î* having taken offence at *Purûravas*' conduct.

Kâṭavema reads the speech thus : सह । दूरारुढो खु पणभो असहणो होइ । omitting होदध्वं altogether, which it must be admitted somewhat simplifies the reading.

P. 104. l. 6.—भट्टिणा अणुगअं अगडिबज्जमागा, 'rejecting the apology of her husband.' On अणुगअ see note above, on Act III. p. 87, l. 7. Ranganâtha, "अग्रनिपद्यमाना अस्वीकुर्वणा."

गुहसावसंमूढहिअभा, 'deprived of her memory by the curse of her preceptor.' Chitrâlekhâ means that though *Urvas'î* was not in-

formed that it was forbidden to women to enter the forest, she would nevertheless have perceived it so soon as she approached that forest, if she had not been deprived of her divine nature by the curse. See above p. 67, ll. 7, 8.

इत्थिआजणपरिहरणिब्जं. See page 126, l. 8 fgg.

कारणन्तरपरिअत्तिणा लदाभावेण परिणदं से ख्वं । ‘Her form was changed into that of a creeper, restoration from which will depend on some unknown event if any.’ कारणन्तरपरिअत्तिणा is the reading of seven of our Mss. as also of Kāṭavema (the latter reads the slightly varied phrase कारणन्तरणिवत्तिणा). By कारणन्तरपरिअत्तिणा Chitrālekhā implies that Urvas’ī may some day or other be restored to her own human form, but that she (Chitrālekhā) does not know what cause or event (कारणम्) will bring about the restoration. कारणान्तरम् means some distant cause, some cause or other, some cause I do not know what. See *Nalopākhyāna* XIII. 34, *Rāmāyana* III. 54. 4, IV. 9. 28. The word अन्तर is used even in Marāṭhī in the same sense in the phrase देशान्तरास जाणें ‘to go to some distant country.’

The existing editions are apparently wrong in reading काणोवन्तवत्तिलदाभावेण (काननोपान्तवर्तिलदाभावेन). This may mean either that Urvas’ī was changed into a creeper that already existed and stood in the vicinity of the forest, or that she became a creeper which then stood in the vicinity of the forest. Urvas’ī, however, did not enter into a creeper which already existed, the words लदाभावेण परिणदं से ख्वं not favouring such an interpretation (see besides page 124 l. 10 and note *ad. loc.*) ; nor did the creeper into which she was transformed stand in the vicinity (उपान्त) of the forest, but within the limits thereof, since she had entered it before her metamorphosis. लदाभावेण परिणदं = लताभूतत्वेन परिणतं लतास्वरूपत्वं प्राप्तम्. Chitrālekhā does not refer to any particular cause that will restore Urvas’ī to her own form nor does she know it probably. For Sahajanyā’s words on the next

page, सहि तारिसा आकिदिविसेसा चिरं दुखबमाइणो ण होन्ति । अवस्सं किंनि अणुग्गहणिमिच्चं भूओवि समागमकारणं हविस्सदि show that Sahajanyâ has not understood her to refer to any particular cause. And Chitraklekha would have, on hearing the part of Sahajanyâ's speech, referred to the संगमनीयमणिः (see p. 123. ll. 3-6) had she had any idea of it.

P. 105. ll. 3, 4.—णथि विहिणो &c. 'There is nothing that Fate may not injure. Alas! that this dire calamity should suddenly befall that attachment!' णथि विहिणो अजङ्घगिड्ढं literally means 'there is naught that Fate respects,' 'there is naught for Fate indestructible [by it].'—तस्स अणुराअस्स. The demonstrative तस्स here means 'that well-known,' 'that which was so excellent.' अअं णाम एकवदे ईरिसो अणथो. Understand भूदो or भोदि. णाम shows horror and surprise at 'this' (अयम्) calamity being the result of that love. अअं ईरिसो. अयं refers to the calamity related by Chitraklekha and ईदृशी to its painful nature.

Kâṭavema altogether omits अअं.

P. 105. ll. 5-7.—इमिणा, 'this before us.' णिवुदाणंवि उक्कण्ठाकारिणा, 'causing uneasiness to those even who are happy,' referring to the effect, so conventional among poets and dramatists, of the appearance of rain-clouds on lovers separated from their wives or mistresses.

P. 106. ll. 1-4.—Kâṭavema reads अणुग्गहत्तिअं (= अनुग्रहीतृकं) for अणुग्गहणिमिच्चं, and the rest of the speech like us. He remarks on अवस्सं &c. as follows : अत्र समागमस्य अवश्यंभावनिश्चयान्नियतातिरिचि चतुर्थवस्था सूचिता.

अनुग्रहनिमित्तं समागमकारणम्, अनुग्रहो निमित्तं यस्य तत् समागमस्य कारणं 'some event for reunion, caused by the antidote against the curse.' The understanding is that as every disease has its own specific remedy so every imprecation (शापः) has its own solution, अनुग्रहः, (lit. compassion) popularly called उच्छाप (= प्रतिशाप). On the

use of अनुग्रह in this sense conf. above सा खु सत्ता उवड्झाएण | महिन्देण उग अणुगिहीदा p. 67 l. 5. Sahajanyâ means that by all means the curse of Kumâra (see the last speech at page 126) whereby Urvas'î has been turned into a plant must have some antidote in consequence of which some event (कारण) will occur that will bring about a reunion between Urvas'î and Purûravas.

All the existing editions including that of Bollensen read the following interpolation before the last speech of Sahajanyâ in the interlude :

सहजन्या | सहि अत्थि कोवि समागमोवाभो |

चित्रलेखा | गौरीचरणराभसंभवं संगममणि वड्झिभ कुदो से समागमोवाभो |

And they then go on (much like us) to read सहजन्या | ण तादिस्सा आक्खिदिविसेस्सा चिरं दुख्खभाइणो होन्ति | ता अवस्सं कोवि अणुग्गहणिमित्तभूओ समागमोवाभो हुविस्सदित्ति तक्केमि || But if what we call an interpolation were not such, this last speech of Sahajanyâ would be absurd, since after Chitraklekhâ's *declaration* that there is no other means than the संगममणि which will restore Urvas'î, there is no propriety in Sahajanyâ *imagining* (तक्केमि) that there will be *some means or other* that will bring about the restoration. Besides the poet can only be justified in giving in the Praves'aka just a hint and not a broad declaration in anticipation of what is to take place in the forthcoming Act. It is improbable in the last degree that the author of a drama like this will so recklessly lessen the interest of the audience in the whole of the soliloquy of the fourth Act by at once telling them, even before the Act commences and without any necessity, that the restoration of Urvas'î is to be brought about by means of the संगमनीयमणि.

P. 106. l. 7.—Kâṭavema : आ इति कोवि निपातः । क मे प्रियतमामादाय गच्छसित्यत्र गम्यमानस्य बीजस्य नियताग्निसमन्वयादवमर्शसंभिरिति मन्तव्यम् ॥

P. 107. ll. 2-5.—योयं संनद्धो दृश्यते स नवजलधरः न दृष्टनिशाचरः । यदिदं दूरकृष्टं दृश्यते तत् सुरधनुः न नाम शरासनम् । योपि अयं पटुर्दृश्यते स आरासारो

न बाणपरंपरा । येयं कनकनिकषस्निग्धा दृश्यते सा विद्युन् न मम प्रिया उर्वशी. Trans-
late: 'This one that is girded in armour is a new-cloud, not
a proud Râkshasa ; this greatly bent thing here is the rain-bow,
not an (archer's) bow ; this thing here too that is so sharp is a
shower of rain, not a volley of arrows, and this thing here that
is as bright as a line of gold on a touch-stone is the lightn-
ing, not my dear Urvas'î.'

नवजलधरः 'a new-cloud' i. e. a cloud that appears at the be-
ginning of the rainy season in which the scene of this Act is
laid.

न नाम शरासनम्. The force of this नाम is that the phrase is
equivalent to 'it is not a bow as you may imagine,' 'it is not
a bow as I have imagined.'

कनकनिकषस्निग्धा. The touch-stone is nearly of the same colour
as the cloudy sky in which the King sees the flash of lightning.

The King thought at first that a Râkshasa was carrying away
Urvas'î and was shooting arrows at him (Purûravas) as he fled.
Kâṭavema: नवजलधर इत्यादि । संनद्धः संनाहवानयं पुरोवर्ती नवजलधरः नूतनमेव एव ।
दृष्टनिशाचरः दृष्ट उद्धतः स चासौ निशाचरश्च स न भवति ॥ दूराकृष्टमिदं पुरोवर्ति
सुरभ्रनुरिन्द्रायुधमेव । शरासनं कामुकं न भवति नाम । नामेति संभावनायाम् ॥ पटुस्तीव्रः
अयं पुरोवर्त्येति भारासारः भारासंघात एव । बाणपरंपरा न भवति ॥ कनकनिकषस्निग्धा
कनकस्य सुवर्णस्य निकषा (sic) घृष्टरेखा तद्वत् स्निग्धा रुचिरा इयं पुरोवर्तिनी च
तडिस्त्वैवामिन्येव । मम प्रिया उर्वशी न भवति ॥

P. 107. l. 6.—रभोरूः. Literally 'she whose thighs are as full,
round and white as the inner part of the plantain tree.

P. 107. ll. 7-10.—The sense is: 'May it be that she is stand-
ing near me, but concealed from my eyes through her divine
power? That can not be, for her anger does not remain long.
May she have fled up to the Svarga? But that cannot be, for
her heart is affected with love towards me. Nor can the enemies
of the gods carry her off from my presence. And yet she has
become quite invisible to my eyes. What an act of Fate is this!'

स्वर्गयोत्पत्तिना &c. It is natural that Purûravas should make such a supposition as he knew she was a celestial being.

तां हर्तुं &c. This is also a natural supposition as he must have been reminded at once of the Asuras having carried off Urvas'î before when he came to her rescue. On this line Kâṭavema observes : तां . . . वर्तनीमित्यनेन स्वशक्तिकथनात् व्यवसायो नाम संशयङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 108. ll. 1-4.—अयमेकपदे &c. The King means, as if it were not enough that he is suddenly deprived of his beloved one, a separation that he cannot bear, but that there must perforce be the new-cloud making the day pleasant on account of the excessive heat having gone off, and must thereby cause him pain by making him think of Urvas'î. See note to p. 105 ll. 5-7.

Conf. Kâṭavema : एकपदे . . . एकक्षणे इत्यर्थः । निरातपद्धिरम्यैः निर्गता आनस्य ऋद्धिः सामग्री येषां तानि तथोक्तानि तानि च तानि रम्याणि । तैरहोभिर्दिनैः भवितव्यं भाव्यम् ॥

P. 108. ll. 5-8.—मुनयोपि व्याहरन्ति राजा कालस्य कारणमिति. The full verse is : कालो वा कारणं राज्ञो राजा वा कालकारणम् । इति ते संशयो मा भूद् राजा कालस्य कारणम् ॥ *Mahābhārata Udyoga p. Adh. 132, st. 16.*

तन् किम् &c. 'This being so, why do I not countermand the rainy season? But no, I will rather not do so, as these very signs of the rainy season are doing me royal honour.' The force of प्रत्यादिशामि is this; that with reference to the maxim राजा कालस्य कारणम् he takes for granted that it was he himself that has ordered (दिदेश) the rainy season to come on. To prevent this therefore he has to counter-order (प्रत्यादिश) that season, and it will then cease its course.

P. 108. l. 9. fgg.—विद्युक्तेखा &c. Conf. Kâṭavema : विद्युक्तेखाकन-कस्तुचिरं विद्युदेव रेखाख्यं कनकं तेन स्तुचिरमभ्रं मेघः मम श्रीवितानं श्रीमद्वितानम् । नैमगा वणिजः ॥

'This cloud bedecked with the gold of the streaks of lightning is the ceiling of my hall.' Ceilings ornamented with gold lines are not rare even now in royal palaces.

धर्मच्छेदान् = धर्मस्य उष्णकालस्य नाशात् गमनादित्यर्थः. Ranganâtha. ग्रीष्म-
समयनाशात् । प्रावृट् प्रवृत्तेरित्यर्थः ॥ Indian readers, especially those
from Guzerath, need not be reminded how the peacocks welcome
the 'new-cloud' with joyous cries at the end of the hot season.
पटुतर, because the voices were not so during the heat.

भाराहारोपनयनपरा = भारा एव हारास्तेषामुपनयनं तत्पराः ॥

P. 109. l. 5.—सर्गानमिव, *i.e.*, instead of there being a प्रशमनम्.

P. 109. ll. 9-14.—कथं...मया सूचयितव्या, 'how should I trace?'
The stanza पट्ट्यां &c., indicates the possibility of meeting with
signs which might give a trace of Urvas'ī, and to which he
should therefore direct his attention.

P. 110. ll. 1-4.—Construe : इदं [पट्ट्यां तद्] असेशयं निमग्ननाभिः [तस्याः]
निपतद्भिः [अन एव] हृत्तोष्ठरागैः नयनोदविन्दुभिः अङ्कितं रूपा भिन्नगतेः च्युतं शुकोदरश्यामं
स्तनांशुकं [भवति]. भिन्नगतेः may also be taken as a Bahuvrihi compound.

शुकोदरश्यामम्. The belly of the parrot on this side of India is
not particularly dark-blue any more than the rest of its body.
The poet apparently refers to a species of the bird not found
in the Deccan.

P. 110. ll. 5-7.—सेन्द्रगोपं. This adjective is intended to account
for the dark-blue (श्याम) appearance of what the King saw.—कुतो
नु खलु &c. '[And that is right,] for how is any news about my
beloved one to be obtained in this lonely forest?'

P. 110 ll. 8-11.—दूरोन्नमिनेन कण्ठेन, 'with his neck raised far
high.' "कण्ठेनेत्युपलक्षणे तृतीया" Kâṭavema.

P. 110. ll. 13, 14.—दीर्घायाङ्गा 'who has long eyes'. See note to
p. 19, ll. 6-9.

Conf. Kâṭavema : "दृष्टा भवेदित्यत्र काकुरनुसंभेया." "सितायाङ्ग भव-
लदृगन्त । । दीर्घायाङ्गा आकर्ण्यपूर्णनयना."

P. 111. ll. 3-6.—मृदुपवनविभिन्नो &c. Kâṭavema : मत्प्रियाविप्रणाशात्
मम प्रियाविप्रणाशात्तिरोभानात् । नाशः क्षये तिरोभान इत्यमरः ॥ Take ०विप्रणाशात्
with जानः.—केशहस्ते, 'excellent hair.'—रविनिगलितवन्धे when they

get loosened, i.e. when they hang down though still remaining in the form of braids.—सति 'existing,' 'if it were forthcoming.'

Ranganâtha : मृदुपवनेति । कलापः पिच्छभारः । कलापः संहते बह्वे काव्यादौ तृणवृन्दयोरिति लोचनः ॥ अत्र च विनाशशब्दोऽमङ्गलव्यञ्जकत्वादधीठ इति प्रकाश-
कृदप्रकाशयदिदं पद्यं पददोषेषु ॥

किं करोमिष बर्ही ? That is, he would have nothing to boast of and to show so proudly as he is doing now. His tail would then sink low by the comparison.

P. 111. ll. 7-9.—“परव्यसननिर्वृतं परदुःखसुखिनम् । आतपात्यये वर्षागमे संभुक्षितमदा संदापितमदा” Kâṭavema.

P. 111. ll. 10. fgg.—Kâṭavema : तां कामिनामित्यादि । मदनदूतिकां (sic) मन्मथदूतिकां । दूतिशब्द इकारान्तोप्यस्ति । तथा चोक्तं रघुवंशे । तेन दूतिविदितं निषेदुषीतिइति च । अमोघमनिरर्थकम् । साधकमित्यर्थः । अस्त्रमायुधम् । कामस्येति शेषः ॥

मदनदूतिम्, because when lovers fall out she is supposed to negotiate and bring about a reconciliation, the fact being that when the cuckoo sings, lovers forget (so say the poets) their quarrels and return to each other.

मानावभङ्गनिवृणम्, 'able to break down pride.' This refers to a mistress who, offended at something done by her lover, has become angry and has proudly gone away, but who immediately on hearing the cuckoo sing gives up her pride and flies back to her lover. Such is the convention among the poets.

P. 112. ll. 4-7.—आत्मगतम् 'existing in me,' 'arising on my side,' 'as far as I am concerned.'

प्रभुता &c. 'The ascendancy of young women over their lovers does not require any deviation by the latter from faithful love for them to get angry.' That is, they get angry without any offence on the part of their husbands, so complete is the bondage in which they (young women) hold them.

Conf. Kâṭavema : कुपितेत्यादि । कुपिता रुष्टा । सकृदपि एकवारमपि आत्मकृतं

(that is how he reads) कोपकारणं तु न स्मरामि । असति कोपकारणे कथं कु-
पितेत्यत आह । योषितां रमणेषु प्रियेषु प्रभुता स्वाम्यं भावस्खलितानि भावस्य प्रेम्णः
स्खलितानि चञ्चनानि नायिकान्तरदर्शनादीनि नापेक्षते न काङ्क्षन्ति । कारणाभावेऽपि तासां
कोपः संपद्यत इत्यर्थः ॥

हि in the fourth pāda explains some such words as तथापि सा
कुपिता to be understood after स्मराम्यहम्.

P. 112 l. 8.—कथाच्छेदकारिणी, i. e. rudely interrupting him in
his story.

P. 112. ll. 9-12.—Kāṭavema: महदपीत्यादि । महदपि बहुलमपि परदुःखं
परस्य व्यथां सम्यक्साधु शीतलमनुष्णम् । उद्वेजकं न भवतीत्यर्थः । अन्यस्येति शेषः ।
आहर्जुवन्ति । लौकिका इति शेषः । यद्यस्मादापहृतस्य मम प्रणयं प्रार्थनामगणयित्वा अ-
नादृत्य मदन्वा एषा परभृता राजजम्बूद्वयस्य जम्बुविशेषस्य अभिमुखपाकम् अभिमुखः
पाको यस्य तत्तथोक्तं तत्कलमभरमिव पातुं प्रवृत्ता उद्युक्ता ॥

राजजम्बूद्वयस्य. Rājajambū must be a jambū tree of the best
species. Conf. Rāyāvalā, and Rājarambhā (the domestic plan-
tain tree). Also Rājamaṁsa, Rājavidyā, and Rājaguhyam (in Gītā
IX. 1. 2. इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्षप्राप्त्यभात् ।
राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम्) Rājamāsha (चव्व्या), Rājasarshapa.

P. 112. ll. 13, 14.—एवंगतेऽपि, 'Even though it is so.'

P. 113. ll. 7-10.—पश्चात्तरः &c. Translate: 'Thou shalt go to
the Lake Mānasa presently; throw away that lotus-stalk, the
provision for thy journey, thou shalt have it again: meanwhile
save me from sorrow by giving me some news of my beloved
one. For in the estimation of the good, service to the suppli-
cant is more important than their own affairs.'

पाथेयं विसमसृज, for the bird can not with the stalk in its beak
speak so as to give the King the news he wants.

तावत् 'meanwhile,' 'before going.'

स्वार्थस्ततां गुरुतरा प्रणयिक्रियैव. Lit. 'to the good the business of a pe-
titioner is more important [of the two] and not their own affairs.'

उद्धर. The figure implied is borrowed from the condition of
a man that is being drowned in water.

Kâṭavema : पाथेयं पथि हितम् । पथ्यनिधिसनिस्वपतेर्दञ् इति दञ् प्रत्ययः । विसं मृणालं भूयोग्रहणाय पुनर्ग्रहणार्थमुत्सृज त्यज । गृहीतं विसमुत्सृज्य ममोत्तरं दत्त्वा पश्चाद्ग्रहणेत्यर्थः । दयिताप्रवृत्त्या प्रियावार्त्तया हेतुना मां शुचः शोकादुद्धर उत्तारय । अत्रार्थान्तरमाह । सतां सङ्गनानां स्वार्थात् स्वकार्यात् प्रणयिक्रियैव प्रणयिनां प्रार्थयितृणां क्रियैव कार्यनिर्वर्तनमेव गुरुतरा श्रेष्ठतरा ॥

Ranganâtha : “भूयोग्रहणाय विसर्तुं पाथेयं पथि साधु पाथेयं सिद्धान्तमुत्सृज कुत्रचिन्निधेहि दयितोदन्तकथनेन मां तावदादौ शुचः शोकादुद्धर । पश्चाच्चया पाथेयं ग्राह्यमित्यर्थः.”

P. 114. ll. 1-4.—Construe: हे हंस यदि मे नतभ्रूः प्रिया सरसो रोषसि ते दर्शनं न गता [तर्हि] हे चोर तस्या मदखेळपदं सकळं गतं (= गमनं) त्वया कथं नु गृहीतम् ?

मदखेळपदम्. “मदेन खेळा कामक्रीडा येषु” (Ranganâtha who quotes “क्रीडा खेळा च कूर्देनमिति त्रिकाण्डे”) तानि पदानि यत्र तत् गतं गमनम्. But it is not necessary to have a double *bahuvrīhi* in the epithet. खेळ is used as an adjective मदेन खेळं क्रीडावत् (or लीलावत्) पदं यस्मिन्-स्तत् मदखेळपदम् will be a better mode of interpreting.

On this stanza Kâṭavema observes : अत्र तर्जनस्य गम्यमानत्वाद्भूतिर्नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 114. ll. 6, 7.—Kâṭavema : हंसेत्यादि । हे हंस मे कान्तां प्रियां प्रयच्छार्थम् । अर्पणे कारणमाह । यस्मादस्या गतिः गमनं त्वया हृता गृहीता । तस्मात्प्रयच्छेति संबन्धः ॥ गतिमात्रहरणे सर्वा कान्ता कथमर्पयित[व्ये]त्याशङ्क्यास्मिन्नर्थे न्यायमाह । यत् यद्गव्यमभियुष्यतेत्य(sic)नेन गृहीतमिति निर्दिश्यतया(sic) । अभियोक्तेति शेषः । तत्सर्वं विभावितैकदेशेन विभावितोक्तीकारित एकदेशः हृतद्रव्यैकदेशो यस्य स तथोक्तः तेन चोरेण देयमभियोक्ते प्रत्यर्पणीयम् ॥ तथा चोक्तं याज्ञवल्क्येन । निहुतेभिहितं नैकमेकदेशविभाविनः दाप्यः सर्वं नृणामर्थं न ग्राह्यस्त्वनिवेदित इति ॥

विभावितैकदेशेन देयं यदभियुष्यते, ‘he who is proved guilty as regards a part [of the property claimed] should restore the whole of what is claimed.’

P. 114. ll. 10, 11.—रथाङ्ग i.e. चक्र = चक्रवाक. Literally, ‘having [the name of a] रथाङ्ग for his name.’—रथाङ्गश्रीगविम्बया = चक्रवल्केणि-विम्बया, (“चक्राकारश्रीगविम्बया” Ranganâtha). An epithet expressing in an exaggerated way the roundness of the middle.

P. 114. ll. 12-14.—कः क इत्याह. Conf. Kāṭavema : अर्क इति चक्र-
वाकस्तानुकरणम् । एतदस्य स्वाभाविकमिति [अ?]ज्ञात्वा त्वं कः क इत्येषा[?]मा-
मविक्षिपतीत्याशङ्कते अये तावदित्यादि (he differs slightly from our reading) ।
अहमस्य चक्रवाकस्य तावन्न विदितः । अत्र काकुरनुसंधेया ।

सूर्याचन्द्रमसावित्यादि । यस्य मे सूर्याचन्द्रमसौ मातामहपितामही सूर्यो मातामहः
चन्द्रः पितामहः । किंच योहमुर्वश्या च भुवा च द्वाभ्यां स्वयं वृतः आत्मनैव स्वीकृतः
पतिः प्रियः ॥ भवः प्रियः पतिर्भर्तृव्यमरः ॥ सोहमिति पूर्वेण संबन्धः ॥

Purūravas was the son of Budha the son of the Moon : hence
he is the grandson of the Moon on his father's side. His
mother's name was Ilâ the daughter of Mitra or the Sun-god :
hence the Sun is his maternal grand-father. See p. 160 st. 21
and note *ad loc.* See also p. 5, l. 3 and not *ad loc.*

P. 115. ll. 2-5.—इति च.....मयि च &c. 'Although.....yet.'
A very frequent construction in Sanskrit. कान्ताप्रवृत्तिपराङ्मुखः 'op-
posed to [giving me] any news of my wife.'

Conf. Kāṭavema : सरसीत्यादि । सरसि कासारे नलिनीपत्रेणापि विसिनीदलेनापि
आवृतविग्रहां छादितदेशां सहचरिं चक्रवाकीं त्वं दूरे विप्रकृष्टे । स्थितामिति शेषः । मत्वा विरोधि-
ननु आक्रन्दसि खलु । भवतस्त्व ज्ञायस्त्रेहात् प्रियानुरागात् पृथक्स्थितिभीरुता भिन्नदेशानि-
वासकातर[त]ा इति च इत्यस्या । उक्तरूपेत्यर्थः । विधुरे वियुक्ते मयि तु (this he
reads for the second च, not correctly) भावः तवामिप्रायः कान्ताप्रवृत्तिपरा-
ङ्मुखः उर्वशीवार्ताविमुखः ॥

P. 115. ll. 6, 7.—सर्वथा &c. 'In every respect my fortune is
shining in full force adversely to me.' That is, no where do I
meet with the slightest hope.

P. 115. ll. 8, 9.—रुणद्धि, 'stops me,' 'prevents me from going
on.' ससीत्कारमिव. Conf. Ranganâtha : सीत्कारः कटामिव्यञ्जकदन्तघटना-
जनितशब्दानुकरणम्.

P. 115. ll. 10, 11.—मभुकरे प्रणयित्वं करिष्ये इतो गतस्यानुशयो मा भूदिति, 'I
will make a request to this bee, lest I should regret having not
done so after I am gone from this place.'

P. 116. ll. 1-5.—मदिराध्याः. See note to p. 246 st. 67 at page 5
of *Addenda* to our edition of the *Raghuvamś'a*. अस्मिन् on this
where you are sitting.

Conf. Kâṭavema : मधुकरेत्यादि । सुरभिं घ्राणतर्पणं तन्मुखोच्छ्वासगन्धमपास्यो यदि आस्वादयिष्यक्षेत् अस्मिन्पुण्डरीके तव रतिः प्रीतिः भवविष्यत् किम् अजनिष्यत् किम् । न भवेदित्यर्थः ॥

P. 116. ll. 9-12.—अचिरोद्गतपल्लवम् Ranganâtha : अचिरोद्गतो नूतनो-
त्पन्नः । उपनीतमानितम् । अभिलिङ्गु(sic)आस्वादयतु । वदादौ । आसवो मदिरा ।
.....भङ्गो नवपल्लवः ॥

P. 116. l. 13.—कृताह्निकः संवृत्तः, 'he has had his meal.'

P. 117. ll. 1-4.—Kâṭavema : मदकलेत्यादि । मदोत्कले मदोत्कटे गजयू-
थपल्लभकरोरुः कलभस्य करिषोतकस्य करवदूरु यस्याः सा तथोक्ता (he apparent-
ly reads मदकलकलभकरोरुः) । यूथिकाशबलकेशी यूथिकाभिः
पुष्पविशेषैः शबलाश्विनाः केशा यस्याः सा तथोक्ता ॥

मदकलयुवतिशशिकला = मदेन कला मदकलाः मदकलासु युवतिषु शशिकला, as distinguished for her beauty among young damsels sweet with passion, as is the young moon among the stars. मदकल literally means 'whose speech is sweet because of its utterance in passionateness.' कल is अव्यक्तमधुरा वाणी, like the words of a child which are indistinct and through the very indistinctness sweet, or like the speech of a parrot which is sweet for a similar reason. And so the words of a young woman uttering indistinct expressions in passion. Conf. Ranganâtha : युवतिशशिकलेत्यनेन युवतीनां तारकात्वम् । शशिकलेत्यनेन च निःकलङ्कता द्योत्यते (because the spots are not seen on the young moon, but when she is full or nearly full when she will cease to be a शशिकला) । स्थिरयौवनात्वं तु देवतात्वादेव ॥

P. 117. ll. 5, 6.—अनेन...गर्जितेन. We must imagine that the elephant gives out a cry here, which the King takes for a favourable reply to his question.—साधर्म्यात् = "समानधर्मत्वात्" Ranganâtha.

P. 117. ll. 7-10.—नागाभिराजो भवान्, because it is the leader of a gang of elephants that the king is addressing as गजयूथप.

Mark the double sense of the word दानम् here. As applied

to the King it means 'liberality' and to the elephant, 'the temporal juice.'

अन्युच्छिन्नपृथुप्रवृत्ति. As applied to the King: 'the action of which is without interruption and in plenty;' to the elephant 'the flow of which is uninterrupted and broad.' The flow of the temporal juice in an uninterrupted and broad line shows that an elephant is strong and fit to be the leader of his herd.

P. 117. ll. 11-14.—प्रियश्चायमप्सरसाम्. It is likely the author here refers to some authority for his statement—perhaps to some Purâṇa, or some story in one of the epics.—मदीयैर्दुरितपरिणामैः equal to मदीयानां दुरितानां परिणामैः which would have been the poet's construction if दुरितपरिणाम were not, as it is, a compact notion instead of a compound one. The King's meaning is that it is the result of his unknown past sins that even the clouds have no lightning to show him the way.

P. 118. ll. 2-5.—Conf. Kāṭavema: आवि वनान्तरमित्यादि | पर्वसु गुल्फादिसंभिषु संनता निमग्ना | निगूढग्रन्थिरित्यर्थः अनङ्गपरिग्रहं मन्मथस्वमिदं वनान्तरमपि श्रयति भजति | अपि प्रश्ने |

अल्पकुचान्तरा अल्पं कुचान्तरं कुचयोर्मध्यभागः यस्याः सा | This is obviously a better reading than अल्पभुजान्तरा as read by the existing editions.

पर्वसु संनता (conf. निमग्ननाभिः p. 110, l. 2. सुगात्री p. 109, l. 10). This is an epithet which, though full of significant meaning, was apparently suggested to the poet by the alliteration that पर्वसु furnished with पर्वत. The sense of पर्वसु संनता is that all her limbs were full and not jejune. The bones at the joints such as the knee, the elbow and the wrists did not show themselves out, but were fully covered with flesh. The adjective is an *epitheton ornans*, and has as much or as little propriety here as निमम्बवती. Adjectives like this (Conf. रम्भोरु p. 107, l. 6, रयाङ्ग-श्रेणिबिम्बा p. 114, l. 10, रतिविगलितबन्ध applied to the hair, p. 111, l. 5, निमग्ननाभिः p. 110, l. 2, गुरुनितम्बा 109, l. 12, कृशोदरि flatbellied

p. 153, l. 6), objectionable as they are as referring to particular parts of the body, are rather badly frequent in the writings even of the best Sanskrit authors.

अनङ्गपरिग्रहम् the property of Ananga. That is the place where Manmatha takes pleasure to dwell, which must therefore be beautiful.

On पृथुनितम्ब. There appears no allusion in this epithet to the buttocks of Earth or to her breasts (see *Raghuvamśa* IV. 51 and, *Meghadūta* I. 18). The adjective is merely an *epitheton ornans* in the sense of 'large-sided.'

P. 118. ll. 8, 9.—Conf. Kāṭavema: सर्वक्षितित्यादि । काकुरनुसंभेया । एतदेव प्रतिध्वनौ सति त्वया विरहिता मया दृष्टेत्युत्तरवत् प्रतिभाति च ॥ शेषमुभयत्र समानम् ॥

P. 119. ll. 5-8.—Construe : तरङ्गभ्रूमङ्गा क्षुभितविहगश्रेणिरसना संरम्भाशितिलं वसनमिव फेनं विकर्षन्ती, स्वलितमभिसंभाय पदा बहुशो विद्धं यान्ती इयं ध्रुवं नदीभावेन परिणता असहना सा [एव भवति] ॥

Translate : 'Having the waves for the broken eyebrows, the series of frightened birds for the jingling zone, collecting the foam like the garment disordered through hurry, and going on foot much interruptedly owing to the thought of my fault—this one here is surely that offended (Urvas'i) transformed into the river.'

तरङ्गभ्रू &c. Kāṭavema: तरङ्गेत्यादि । यथा विद्धम् अविद्धं(sic) कुटिलं यथा भवति तथा यान्ती अश्रन्ती सेयमुर्वशी बहुशः । बहुलपार्थीच्छस्कारकादन्यतरस्यामिति शस् । स्वलितमपराधम् । ममेति शेषः । अनुसंभाय स्मृत्वा असहना असहिष्णुः सती नदीभावेन सरिट्रूपेण परिणता विकारं गता । स्वरूपमुत्सृज्य रूपान्तरं प्राप्तेत्यर्थः । ध्रुवमित्युत्प्रेक्षायाम् ॥

तरङ्गभ्रूमङ्गा. The sense is that the river with its waves gently following one after another seemed to resemble Urvas'i who when in anger would have her eye-brows gently and slowly raised up in frown.

क्षुभितविहगश्रेणिरसना. The water birds white in colour and arranging themselves in a line appeared like a zone of small silver bells. The propriety of क्षुभित is that being frightened the birds make a rattling noise and that noise resembles the jingling of a woman's zone when she walks away in anger.

The river being swollen with the new rain water has waves, which the King imagines are the eyebrows of the offended Urvas'î; owing to the violence of the stream the line of hamsa birds, which are frightened and are therefore making a rattling noise, appear to the King like the zone of Urvas'î jingling because she must be walking away hastily through anger; owing to the violence of the stream running on a rocky bed it is throwing up a quantity of foam, which is to his imagination the disordered garment of the angry Urvas'î walking away in hurry; the stream is obstructed repeatedly by the rocks in its bed, and the imaginative King sees in its interrupted motion the steps of the offended Urvas'î, who wholly engrossed in thinking of the offensive conduct of her husband, is repeatedly tripping and stumbling.

It is likely that the third line of this stanza has suffered some corruption. Neither यथाविद्धं nor पदा विद्धं appears very satisfactory. Besides, there is nothing in the line that clearly applies to the river as there is in the epithets in the previous lines.

P. 120. ll. 1-4—प्रणयमङ्गपराङ्मुखचेतसः By प्रणयमङ्ग is meant the same as भावस्खलितानि in l. 7 at page 112.

P. 120. ll. 5-8.—परमार्थ, real, not an apparent one only. There is a play on the word अभिसारिणी, which, while it means going or flowing (towards the sea), signifies also the same as अभिसारिका, as to the sense of which see *supra* note to p. 76, l. 8. In connection with the latter application of अभिसारिणी it should be borne in mind that समुद्र is masculine gender.

आनिवेदप्राप्याणि श्रेयांसि, equivalent to श्रेयांसि निवेदप्राप्याणि न भवन्ति. 'Good fortunes are obtained without sorrowing,' i. e. it is no use my lamenting any more the loss of Urvas'ī and that if I am ever to get her back, I shall do so without any lamenting on my part.

P. 120. ll. 9-12.—रक्तकदम्बः i. e. whose flowers are red. Ranganātha adds "रक्तकदम्बो हि वर्षासु कुसुमिनो भवति." And as it was yet only the end of the hot season the flower was not completely formed and was therefore असमग्रकेसरविपमम्.

शिखाभरणम्. Mark that शिखा is used to signify the hair on the crown of a woman's head as well as that on a man's, Conf. *infra* p. 122. l. 10 यस्याः शिखायामयमवर्णीयः &c.

P. 120. l. 13 fgg.—इमं तवत् &c. Translate: 'But let me pray for some news about my beloved one to this squatting antelope who with his dark variegated colour appears like a glance thrown out by Forest Beauty for the purpose of seeing the splendor of the woods.'

The sense is that the dark antelope that is squatting on the ground and looking about at the forest appears to the King as if he were a solidified glance of the presiding deity of the beauty of the forest. The eye of the *Kānanas'ri* being dark the poet, somewhat boldly perhaps, not only makes a glance of it also dark but compares it to the concrete body of the antelope.

Contrue the couplet thus: योसौ कृष्णसारच्छविः, काननश्रिया वनशोभावलोकाय पातितः कटाक्ष इव दृश्यते. योसौ = योयम् = यः पुरोवर्ती. Take यः to relate to सारङ्गः in the previous line. Conf. *Kāṭavema*, however: कृष्णसार इत्यादि । कृष्णा नीला शारा कर्बुरा [च ?] च्छविः कान्तिर्यस्य स तथोक्तः यः सारङ्गो हरिणो दृश्यते असौ काननश्रिया वनलक्ष्म्या मेघकालावलोकाय (that is what he reads for वनशोभावलोकाय) पातितः प्रसारितः कटाक्ष इव ॥

The reading कृष्णसारच्छविः found in all our Mss. and in the existing editions might mean 'he whose colour is the essence of dark (कृष्णस्य सारः कृष्णसारः सा छविर्यस्य सः), i. e. extremely dark.

On Kānanas'ri see *Mālavikāgnimitra* Act III. St. 5.

वनशोभावलीकाय. Everything is arid and burned up in the hot season, and there is no verdure that the eye may rest on. But with the rainy season the verdure and the freshness of the forest (the वनशोभा) returns, at which the Flora Sylvestris casts her dark glance.

P. 121. ll. 4-7.—शिशुना स्तनपायिना मृगी रुद्धा. See *Raghuvamśa* IX. 55, and *Preface* to our edition of that poem p. 65.

P. 121. l. 8.—“हंशो इत्यामन्त्रणे” Kāṭavema.

P. 122. ll. 3-7.—Translate: ‘Surrounded with lustre this is not a piece of the flesh of an elephant killed by a lion; may it be a cinder of fire? But [that can not be because] the sky has just had rain. (*He examines*). Ah yes, this is a ruby as red as a cluster of the Red-as’oka’s flowers, to take up which the sun is endeavouring by stretching forth his hands.’

गगनमभिवृष्टं पुनरिदम्. Mark the force of इदम् which more refers to time than to space. The sense is, it having just rained there cannot be a cinder of burning fire, as the rain would have extinguished it.

यमुद्धर्तुं पूषा &c. Owing to the lustre of the gem the rays radiated from it in straight lines, distinctly visible because the atmosphere was cloudy and not too brilliant. And the figure is that the rays appear like the hands (observe that कर means both *hand* and *ray*) of the sun stretched forth to take the gem up.

Kāṭavema: प्रभालेपीत्यादि । प्रभालेपी प्रभायां लेपश्चमरण(sic)मस्यास्तीति स तथोक्तः अयं पुरोवर्ती हरिहतमृगस्याभिषलवः मासखण्डः न भवति । तस्य प्रभालेपित्वा-संभवात् ॥ अग्नेः स्फुलिङ्गः कणो वा न भवति (does he read स्फुलिङ्गो वा नाग्ने-र्गगनमभिवृष्टं यत इदम् ?) वेति पक्षान्तरे । यतः यस्मादिदं गगनम् अभिवृष्टं मेघसिक्तम् । तस्मान्नेति संबन्धः ॥ एवं समिस्य (sic. समस्य ?) निश्चिनोति । अये इत्यामन्त्रणे । रक्ताशोकप्रसवसमरागः (mark his various reading) रक्ताशोकस्य प्रसवेन कुसुमेन समो रागो रक्तिमा यस्य स तथोक्तः अयं पुरोवर्ती मणिः पद्मरागः ॥ उत्प्रे-

क्षयापि तदेव दृ(sic)दयति । पूषा सूर्यः आलम्बितकरः सन् यं मणिमुद्धर्तुं व्यवसित इव उद्युक्त इव ॥

P. 123. l. 1.—किमेनमस्त्रोपहनं करोमि, 'why should I soil it with my tears?' The King means that if he takes it, he would burst into tears because Urvas'î in whose hair he might have put it is gone, and thereby soil it. "उपहनं दूषितम्" Ranganâtha.

P. 123. ll. 3-6.—संगमनीय इति = संगमनीयो नाम.—शैलसुताचरणरागयो-
निरयम्. शैलसुतायाश्चरणयो रागो योनिरुत्तियस्य सः, produced from the red lac which the daughter of the Mountain applies to her feet.' We must suppose that some mountain rivulet bathed the lac off Pârvatî's feet and deposited it in the crevice of a rock, so that it ultimately became the brilliant gem that it now is. See p. 127. l. 1. गौरीचरणसंभवं &c.

On this stanza Kâṭavema has : अव भाविकार्यसूचनात् प्ररोचनानाम सं-
ध्यङ्गमुक्तं भवति ।

P. 123. ll. 7-9.—कश्चिन्मृगचारी मुनिर्भगवान्, 'some holy ascetic living the life of a Mṛigachârin.' मृगचारी appears to mean an ascetic who lives like a deer, i. e. feeds upon grass, drinks water, and roams about in the forest. The derivation of the word seems analogous to that of *Brahmachârin*.

Kâṭavema reads and remarks thus : मृगचर्मेश्वरी भगवान्मुनिः अयं नारायण इति संप्रदायः । 'the tradition is that this was Nârâyana' the father of Urvas'î. If this were so the poet would certainly have noticed him further than he has done not only owing to the celebrity of that Rishi but also to his being the father of Urvas'î. The poet had a good opportunity at p. 127, l. 9, where however he only says मुनेरुपलभ्य.

भगवन् &c. We must suppose that the King sees the Mṛigachârin after दिशोवलोक्य and does not, probably owing to his ignorance of the name of that ascetic, take further notice of him than render his thanks to him for his advice, अनुगृहीतोऽस्म्यहमुपदे-
शाद्भवतः.

P. 123. ll. 10-13.—विलग्नमध्यया 'who has an exceedingly thin waist.' विशेषेण लग्नः मध्यमो यस्याः सा. लग्न is attached, as if the sides were so near each other that they stuck to each other, as if the part between the sides did not exist at all. This is an exaggerated mode of saying that the waist is very thin. On exaggerations of this kind see *suprà* note to p. 19 St. 17. The reading निमग्नमध्यया found in the existing editions is, we think, bad. निमग्न is a very proper epithet to be applied to the *nābhi* or to the joints of the knees or of the elbows, but it can have hardly any sense when used of a woman's waist. Kāṭavema too like our Mss. reads विलग्नमध्यया, though he reads the first pāda differently from our text. For he has पुनस्तया वेदिविलग्नमध्ययेत्यादि | स्पष्टीर्थः. वेदिविलग्नमध्यया, 'having a waist as small as a ring' (वेदि.)

P. 124. ll. 4-7.—Kāṭavema : तन्वीत्यादि । तन्वी पेलवा मेघजलाद्रिपल्लव-
तया भ्रमभिर्भोजितान्वरेव । स्वकालविरहात् स्वेषां रक्षकीयानां पुष्पाणां कालः प्रादुर्भावसमयः
तस्य विरहोऽगमः तस्माद्धितोः विश्रान्तपुष्पोद्गमा विरतपुष्पोदया सती आभरणेः शून्येव ।
मभुलिहां भ्रमराणां शब्दैर्ध्वनिभिः विना विनाभूता चिन्तामौनं चिन्तया कृतं मोनमास्थि-
तेषु प्रसिद्ध इयं लता पादपतितं मामवभूय आक्षिप्य जानानुतापा संजातपक्षात्ताया चण्डी
कोपना सा उर्वशीव लभ्यते हि ॥ अत्र कार्यन्वेषणाद्विरोधनं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

The King fancies that the creeper is like his Urvas'ī. The creeper has its leaves wetted by the rain water; he thinks it is Urvas'ī shedding tears of remorse. The creeper is past its time of flowering and is now flowerless; the King fancies it is Urvas'ī without ornaments, remorse preventing her from dressing well and decorating her person. As there are no flowers, no bees are humming about the creeper; he thinks it is Urvas'ī dumb with anxiety. Thus he sees Urvas'ī, who having disdained to be reconciled is now struck with remorse.

P. 124. l. 8.—परिष्कृष्टप्रणया भवामि, 'let me pay my respects to her by an embrace.'

P. 124. l. 10.—तस्याने एव *i. e.* तस्या लताया एव स्थाने. Not that Urvas'ī came out of the creeper, but the latter vanishes and

Urvas'ī manifests herself in its stead. See note to p. 104 last speech and ll. 1, 2 p. 105.

P. 124. l. 12.—तथापि न पुनरस्ति विश्वासः । तथापि is here apparently strengthened by पुनः.

P. 124. ll. 13 fgg.—Kāṭavema : समर्थय इत्यादि । प्रथमं पूर्वं प्रिया प्रति उर्वशीमनुसंवाय यद् रूपनूपुररवादिकं (see p. 107 st. 1, p. 110 st. 7, p. 113 l. 1, p. 117 l. 5, p. 118 l. 10, p. 119 st. 28, p. 120 st. 29) समर्थये भावयामि । निश्चिनोमीत्यर्थः । तद् रूपादिकं क्षणेन क्षणमात्रेण मे मम अन्यथा अन्यप्रकरणे तद्विद्राजहंसरवादिरूपेण परिवर्तते परिवृत्तिं प्राप्नोतीति यत् ततः कारणात् स्पर्शविभावितप्रियः स्पर्शोनाङ्गस्पर्शेन विभाविता निरूपिता प्रिया येन स तथोक्तः सोहं विलोचने नेत्रे सहसा शीघ्रं विनिद्रे उन्मीळिते न करोमि न कुर्वे ॥

P. 125. l. 7.—अभन्तरकरणाए मए. Though Urvas'ī had lost all her organs of sense she had her internal sense of organ *i. e.* the mind so that even in the shape of the creeper she was able to see what happened to the King.

P. 125. ll. 9, 10.—कहहरसं इमं दाव &c. 'I will relate. Meanwhile may Your Majesty be pleased to pardon me this that I who gave myself up to anger put Your Majesty in this condition.'

इमं neuter accusative singular. of एष. A frequent form in the *Gaudavādha*.

The existing editions are not a little confused about this place. I think our Mss. have enabled us to rescue this passage from corruption, interpolation and reduction.

P. 126. ll. 1-3.—प्रसदयितव्यः, referring to 'प्रसीद' in the previous speech.

P. 126. ll. 4-6.—कुमारवदं = "ब्रह्मचर्यव्रतम्" Kāṭavema.—विहि. Kāṭavema : "विधिर्नियमः."

P. 127. ll. 1-3.—गुरुसावसंमूढदिग्भ्रा, 'with my memory stupefied by the curse of my preceptor.' Had it not been for the curse (for which see p. 67. ll. 1, 2, ण दे दिव्वं ठाणं हविस्सदिच्चि) Urvas'ī, a celestial being, would have known without being informed that it was not permitted to females to enter the Akalusha.—देवदास-

मभं 'this rule made by the god,' Kâṭavema reads तं वदसमभं = तं व्रतसमयं.

विशुमारिभ. Construe with पविष्ट and not with अगिर्हीदाणुणभा.

P. 127. l. 7.—सहेथाः potential, 'how could you have borne' ? scil 'had it not happened as you relate.'

P. 127. ll. 9, 10.—इदं &c. 'I have obtained thee by the power of the gem, having learned from the ascetic that this was to lead, as thou sayst, to union with thee.' See note to p. 123, ll. 7-9.

इदं demons. pron. referring to त्वत्संगमनिमित्तम्.

तत् 'that,' demonstr. pron. referring to इदम्.

यथाकथितम् as related by thee, scil. "गोरीचरणसंभवं माणि विणा तदो ण मुच्चिस्सदिच्छि."

त्वत्संगमनिमित्तं = तव संगमस्य निमित्तं कारणम्. A *karmadhāraya* and not *bahuvrīhi*.

P. 128. ll. 1, 2.—एकदिग्भ्यमिह संवृत्ता, 'I have been restored to my former state.' See p. 9, l. 3. on this sense of प्रकृति.

P. 128. l. 8.—पइष्टाणादो. Ranganātha has the following on this : प्रतिष्ठानादिति प्रयागपूर्वतारस्थितसूक्ष्मसंज्ञकात् स्वनगरान्.

P. 129. ll. 3-6.—Kâṭavema : अचिरप्रभेत्यादि । अचिरप्रभाविस्तैर्विदुः-द्विलसितैः पताकिना पताकवता । द्रीष्टादित्वादिभिः । सुरकार्मुकाभिनवचित्रशोभिना नव(sic) सुरकार्मुकं शक्रधनुः अभिनवं नूतनं चित्रमालिख्यं तेन शोभित इति स तथोक्तः तेन । खल्लगमने अश्रितगमने विमानतां गमितेन नवेन नूतनेन पयोमुचा मेघेन वसतिम् आवासम् । प्रतिष्ठाननगरमित्यर्थः । मां नय प्राप्य ॥

The lightnings were to serve as the banners of the vimāna, and the rain-bow as the new pictures on the sides of it. Oil-paint pictures are not quite unknown on the sides of carriages even in the present day.

In making the request contained in this stanza to Urvas'ī the poet is obviously desirous that the audience should not be

allowed to forget that Urvas'ī is a celestial being and as such able to use a cloud for a conveyance and do such wonderful things.

Act V.

P. 130. 1. 5.—निहिविसेसोत्ति, 'because it is a special day,' 'because it is a sacred day' 'a holiday.' Sacred streams acquire special holiness on special days.

P. 131. 1. 1.—किदाहिसेभो = कृतस्नानः.—देवीहिं. Kātavema too has the plural. But Ranganātha has the singular देवीए.

P. 131. 1. 2.—उपआरिअं पविट्ठे, 'has entered his tent.'

P. 131. 1. 3.—अणुलेवनमन्ने अग्गभागी होमि. 'Let me be first for the remnants of the perfume.' Vidūshaka seems to mean that the King who was perfuming and dressing himself after his ablutions, will leave some of the perfumes unused and that he will get them if he presents himself first. अनुलेपन is any perfume like sandal, or yellow pigment, saffron &c. reduced to the state of a thick liquid and then bedaubed on certain parts of the body such as the forehead, the arms, the breast, and the neck. The thick liquid of a perfume is prepared for the occasion (and not used out of small bottles as in Europe on handkerchiefs), and hence whatever remains after use becomes useless for the next day, and is therefore given to the servants who may happen to be present.

P. 131. l. 4.—दुडलत्तरुदुदे तालवण्टाभरि णिखिखविअ णीअमाणो मए. Construe दुडलत्तरुदुदे as दुडलं उत्तरुदुदं जस्स तस्सि तालवण्टाभरि 'which I put in a basket covered with a piece of red woven silk-cloth, and was carrying.' It must be supposed that Urvas'î too had a bath in the river and that as is usual with Hindu ladies before bathing she took off her ornament the *Sangamaniya*, and gave it to her servant for safe custody. The servant girl put it in a *tālavrinta* which might mean either such a small basket of *tāla* leaves as is used to keep little things in—such as perfumes &c.—and used in bathing places, (this is Kâṭavema's interpretation, he having "तालवृन्ताभारे पटलिकाविशेषे") or a fresh *tāla* leaf plucked for the occasion by the servant to hold the jewel in. On the jewel she put a piece of red silk cloth which the bird kenning from high mistook for a lump of flesh, and descending all of a sudden carried the gem off at a swoop. The servant mentions the fact that she was carrying the gem—of course to Urvas'î's tent we must suppose—in a *tāla* leaf, in order, as it were, to justify the mistake of the bird, flesh being usually brought from the bazars in such leaves or baskets.

P. 132. l. 1.—भट्टिणो अभन्तरविलासिणीमालिरअणजोगो, 'fit to be (i. e. which is used as) the jewel in the crown of His Majesty's dearest wife.'—आमिससङ्किणा, because it looked red like flesh.

P. 133. ll. 5, 6.—आलिहन्तो विअ आआसं, 'as if drawing lines in the sky.'

P. 133. ll. 8-11.—Kâṭavema : असावित्यादि । असौ विहंगः पक्षी मुखल-
म्बितहेमसूत्रं मुखेनालम्बितं हेमसूत्रं यस्य सः तथोक्तः तं मणिं बिभ्रत् मण्डलचारशशिः
मण्डलाकारसंचरणत्वरितः सन् तद्रागरेखावलयं तस्य मणे रागस्य प्रभाया रेखाराजि-
स्तस्या वलयं मण्डलमलातचक्रप्रतिममुल्लुक्कवलयसदृशं यथा तथा तनोति विभक्ते ॥

P. 134. l. 3.—अनुग्रीहिणी यवनी 'exit the Yavanî to bring the bow.' There can be little doubt that the Yavanî was an Ionian or Greek servant girl. The employment in ancient Indian courts of Greek girls as attendants clearly points to a very much

closer intercourse than we are ordinarily disposed to admit, in which the Hindus lived with the Greeks when these had established themselves on the North-west of our country. The Ionian girls might have been taken into their service by Hindu princes for their personal attractions or their superior intelligence. Such a preference given to the foreigners requires no explanation if we call to mind that even in our own days rich men in Bombay, Pârsis and Hindus, have English coachmen to drive their carriages and English nurses to take care of their children. Such a preference to foreigners could easily become a fashion in royal households.

P. 134. l. 7.—प्रभापल्लवितेन. “प्रभया दुग्ध पल्लवितेन विस्मृतेन” Ranganâtha. Better, however, प्रभा एव संजातः पल्लवो यस्य स तथोक्तः. The figure implied is taken from a nosegay of flowers that has leaves (पल्लवाः) around and flowers in the centre. The red rays round the gem are compared to the young red leaves round a nose-gay of as’oka flowers which are, like the jewel, themselves red. Dis’â is here spoken of as a woman and is to be considered as referring to that quarter of the globe whither the bird was flying.

P. 135. l. 2.—इध्यावावसहिदं. Kâtavema : इस्तावायो नाम व्याघ्रतवारणमुच्यते.

P. 135. ll. 4-7.—आभाति &c. लोहितङ्गो भौमः. मणिविशेषः the excellent gem. परुषघनच्छेदसंयुक्तः ‘closely attached to a clump of thick cloud.’ परुष, because if it were thin it would not be sufficiently black to resemble the black bird.

P. 135. 8, 9.—नागरिकः the Kotvâl, the Police officer.—सायं नि. वासवृक्षाश्रयो विचोयता विहगदस्युरिति, ‘that he should search for that thief of a bird when it shall resort to its perching tree in the evening.’

P. 135. ll. 12-13.—कहिं गदो &c., ‘where can the robber of the gem go and escape chastisement from you?’ i. e. go so as to escape.

Kâtavema reads the speech thus : उवविसदु भवं संपदं कहिं गच्छुदि सो रभणकुम्भील्लभो भवदो सासणादो ण मुच्चदि ।

P. 136. l. 6.—णं परिगदथ्योमिह किदो भवदा, 'Yea, you have already told me so.' Vidûshaka does not mean that he now understands what the king tells him but that he has already informed him (Vidûshaka) of the gem having brought about the restoration of Urvas'î. We have already seen (p. 132, second speech) that Vidûshaka knows the gem well. णं परिगदथ्योमिह किदो भवदा literally, 'have I not [already] been informed by you?' Kâṭavema in fact reads णं पदमं एव परिगदथ्योमिह किदो भवदा.

P. 136. ll. 9, fgg.—Kâṭavema: अनेनेत्यादि । वध्यः स पतत्री पक्षी मार्ग-
णतां बाणतां बाणत्वं गतेनानेन ते बलेन सामर्थ्येन । स्थौल्यसामर्थ्येन्येषु बलं ना काक-
सीरिणोः इत्यमरः । निर्भिण्ण(sic)वपुः विद्धदेहः अपराभोचितम् (that is how he
reads) अपराधस्य उचितम् अर्हणमित्यर्थः । प्राप्य समौलिः रत्नसहितः अन्तरिक्षाव्यतितः ॥

When the Kanchukî says, it was the King's puissance trans-
formed into an arrow that had shot the bird, he is paying only
a courtier's compliment to his Master.

प्राप्योपकार्यान्तरम् 'having come to another tent' or Dharmśâlâ,
i.e. other than that from which it had originally fled. Construe
प्राप्य with पतितः. प्राप्योपकार्यान्तरम् gives the place where the bird
fell.

P. 137. ll. 5, 6.—अद्भिः &c. 'The gem has been washed with
water; to whom shall I give it?'—अग्निशुद्धम् &c. 'Purify it
by fire and keep it in the box.'

7 P. 139. l. 9.—न तु मे वर्णविचारक्षमा दृष्टिः. We have already seen
the Kanchukî is an old man. See Act IV. *ad. init.* It should
be observed how adroitly the poet avoids the discovery by any
other person than the King of the important matter that the
arrow is inscribed with the name of his own son. Had the
Kanchukî been allowed to make the discovery, not only should
we have lost a great interest attaching to the discovery, but the
poet would have cut away from underneath his feet the ground
he was standing upon as regards that part of the play that
immediately follows this speech of the old and nearly blind
Kanchukî.

P. 138. l. 2.—अनुवाच्य. See note to p. 45 l. 4.—सापत्यतां रूपयति. It is difficult to say how this was done, so as to indicate to the audience that the King had suddenly known that he had already become a father.

P. 138. l. 5.—यवन्नियोगमशून्यं करोमि. This means either 'I will just go and do your command' i.e. that of keeping the gem in the box after purifying it with fire, or 'I will go about my business,' no particular business being alluded to in this latter case. On this mode of withdrawing a character from the stage, See *Mālavikāgnimitra* Act II. p. 22 l. 7 and note *ad loc.* in our edition.

P. 138. ll. 7, 8.—Kâṭavema : उर्वशीसंभवस्येत्यादि । उर्वशीसंभवस्य उर्वशी-
जातस्य ऐलसूनोरिजाया अपत्यमैलः पुरुरवाः तस्य सूनोः पुत्रस्य अनुभूतो धानुष्कस्य
द्विषदायुषां संहर्तुः आयुषः आयुःसंज्ञाकस्य कुमारस्यायं बाणः ॥

P. 138. l. 10.—अन्यत्र नैमिषेयसत्तात् अवियुक्तोहमुर्वश्या, 'I have not been separated from Urvas'î at any time other than when I performed the sacrifice in the Nimisha forest.' Naimisha is the name of a forest sacred to the performance of *tapas* and sacrifice and is well-known to all readers of the Purāṇas and the epics. The great narrator of the Purāṇas, Sūta, related his Purāṇas in the Naimisha. Conf. the beginning of the *Bhāgavata Purāṇa* व्यास उवाच । नैमिषे निमिषक्षेत्रे ऋषयः शौनकादयः । सत्त्वं स्वर्गाय लोकाय सहस्रसममासत्.

Purūravas means that he only remembers one occasion when Urvas'î was separated from him and when therefore she might have given birth to this child without his knowing anything about the event ; and that was when he performed a sacrifice in the Nimisha forest. A sacrificer shall, according to the canons of the vedic ritual, live single during the performance of the sacrifice.

Bollensen's अन्यत्रानिमिषायकृतसंदर्शनादवियुक्तोहमुर्वश्या is no improvement over what the older editions read अन्यत्र नैमिषेयसत्तादवियुक्तो &c.

It appears like a misconceived emendation suggested by निमिष 'a wink,' and the word संदर्शनात् would show that the emendation was not as Bollensen reads but what his Ms. P. reads, viz. अन्यत्र अनिमिषीयक्रतुसंदर्शनात् i. e. अनिमिषीयरजोदर्शनादन्यत्र, दिव्यानां यत् [चिर] रजोदर्शनं तस्मादन्यत्र. But a sacrifice called अनिमिषीय is not known and क्रतुसंदर्शनम् has no sense. Conf. Ranganâtha: अनिमिषी देव-निता | अन्यत्र नैमिषेयसत्रादित्यपि क्वचित्पाठः ॥

Mark the author's skill in making no more than a mere allusion to a sacrifice which has nothing to do with the plot of the play. The simple allusion gives an appearance of reality which a distinct statement that it was performed would have failed to convey.

P. 139. ll. 1-4.—Ranganâtha: आविलं मलिनम् | लवळा लताविशेषः | द्राक्षेति केचित् | आनीलचूचुकाग्रमित्यादि पाठः |

P. 139. ll. 6, 7.—पहावणिगूढाई. On पहाव see note *supra* to p. 10, l. 1.

P. 140. ll. 3, 4.—तापसी 'a female ascetic.'

P. 141. ll. 4-7.—Kâṭavema: बाष्पायत इत्यादि | अस्मिन्निपतिता मम दृष्टिश्चक्षुर्बाष्पायते बाष्पमश्रु उद्धमति | बाष्पोष्मभ्यामुद्धमन इति वयङ् । हृदयं मनः वास-त्यवन्नि वान्स्त्वस्य प्रेम्णो बन्धोस्यास्तेति तत्तथोक्तं तादृशं सन् प्रसादं प्रसन्नतां वहति प्राप्नोति (he appears to read वहति प्रसादं for मनसः प्रसादः) | उद्भिन्नतैर्यै-वृत्तिः उद्भिन्नता त्यक्ता धैर्यस्य वृत्तिः वर्तेनं येन सः तथोक्तः संज्ञातवैपथ्यभिः जातकम्पैः अङ्गैरवयवैः एतं कुमारमदयं निर्दयम् | गाढमित्यर्थः | परिरब्धुमालिङ्गितुमिच्छाम्यमिल-यामि ॥

P. 141. l. 11 fgg.—अम्हो &c. 'Ah! This royal sage has found out even without my telling him his paternal connection.' इमस्स राएसिणो genitive of agency, or subjective genitive.—अगाच-खिखदीवि विण्णादो, 'known even without being communicated.' The Tâpasî finds by the King's appearance that he has anticipated her. He looked cheerful and almost to expect her with the boy, and made out on their appearance before him that the boy she brought was his son. The condition of the King as described in st. 9 is certainly such as to justify the exclamation of

the lady ascetic अहो अणाचखिखदोवि विण्णादो . . . ओरसो संबन्धो ! It would not be proper to interpret that this exclamation refers to the boy having found out himself that the King was his father ; and that for two reasons, *first* there was nothing in the boy's conduct, so far as we see from the play, to call for the exclamation, and *secondly* the boy must have known already when he left the hermitage that he was being taken to his father. See besides, note below on p. 142, ll. 6-9.

The आत्मगतम् part of the speech is, as will easily be seen, intended to justify the direction जाद पणम दे गुरुं ।

Kâṭavema reads thus : अहो अणाचखिखदोवि विण्णादो इ[म]स्स राएसिणो आउसो अ ओरसो संबन्धो ॥

P. 142 l. 3.—चापगर्भमञ्जलिं करोति, 'joins his hands in reverence still holding his bow in his hands.' This is intended to show that the boy knew how to behave like a Kshatriya, who should never keep aside his weapons, even when doing obeisance to his father. This sentiment is still prevalent among Indian princes, who will never lay aside their sword or their dagger wherever they may be and whatever they may be doing.

P. 142. ll. 6-9.—Kâṭavema : यदि हर्दमित्यादि । ममायं पिता अहमस्य सुत इति श्रुत्वा यदि यस्मात्कारणादिदं हर्दं प्रेम भवति तस्मादुत्सङ्गवर्धितानामङ्गपरिवर्धितानां पुत्राणां गुरुषु पितृषु कीदृशः किंविधः स्नेहो भवेत् ।

श्रुत्वा soil. from the Tâpasî's words जाद पणम दे गुरुं ।

This stanza—the words यदि हर्दमिदं श्रुत्वा पिता ममायं सुतोऽहमस्येति—clearly shows that before the Tâpasî said जाद पणम दे गुरुं the boy did not make out who was his father, but he did so on hearing those words. This shows that विण्णादो . . . ओरसो संबन्धो should be taken and interpreted as we have done.

P. 142. l. 11 fgg.—किंवि णिमित्तं अवोख्खअ, 'seeing some reason' for doing so. Kâṭavema reads badly किंणिमित्तं (sic) वा अदसिअ महाराअस्स, किं निमित्तं वा अदर्शयित्वा महाराजस्य. See note below to p. 152 l. 4.

खन्निभकुमारस्स जादकम्मादि. The books on Samskâras and Prayogas do not make a difference between the birth ceremonies of Brahmins and those of the Kshatriya caste. On जातकर्म see *Raghuvams'a* III St. 18 and our note *ad loc.*

P. 144. ll. 1, 2.—गहिदामिसी 'with a piece of flesh.' We have seen that this piece of flesh was in fact the red gem *sangamniya*. The Tâpasî is relating not what she herself saw but a hearsay account as is indicated by the particle किल, 'they say,' 'I hear.' Neither Lenz who renders किल by *nempe* nor Bollenzen who translates it *nämlich* has understood the proper force of the particle. See below note to p. 145 ll. 5-8.

P. 144. l. 6.—समादिष्ट, 'ordered.' We may here understand that Chyavana was somewhat annoyed at the boy's conduct, not indeed for his having shot the bird but for having done so in the Âs'rama.

P. 144. l. 7.—णिञ्जादेहि. Kâṭavema : निर्यातनं न्यासार्पणम् । निर्यातनं वैरश्नादौ दाने न्यासार्पणेऽपि चेत्यमरः ॥

णिञ्जादेहि ह्यध्यासंति. Observe that Chyavana only knows that the boy is a trust but does not know who his parents are. See note below to p. 152, l. 4.

P. 144. l. 8.—आसनमनुगृह्णानु भगवती, 'kindly sit down.' Literally 'may you favour the seat.'

P. 145. l. 1.—Kâṭavema : आहूयतामुर्वशीत्यत्र बीजरूपस्योर्वश्या अनुसंधानात् संबन्धिनाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 145. ll. 5-8.—Kâṭavema : सर्वाङ्गीण इत्यादि । सुतस्य पुत्रस्य स्पर्शः । अत्र स्पर्शशब्देन स्पर्शसुखं लक्ष्यते । सर्वाङ्गीणः सर्वाङ्गव्यापी किल । तत्सर्वादेः पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रं व्याप्नोतीति खः । तेन कारणेन उपगतेन उपगमनेन । उपश्लेषेणेत्यर्थः । मां प्रह्लादयस्व आनन्दय । तावदिति साकल्ये । अत्र उपमामाह । चन्द्र[कर]ः चन्द्रकिरणः चन्द्रकान्तमिव ॥

सर्वाङ्गीणः स्पर्शः सुतस्य किल, 'they say the touch of a son pleases the whole body.' Ranganâtha very properly observes किञ्चेत्येतिह्ये.

On this force of किल see above, note to p. 144, ll. 1, 2.—तेन मा-
मुपगतेन आहादयस्व. 'Therefore come and gladden me.' तावत् may
be rendered as 'at once' though Kâṭavema takes it as meaning
'wholly.' Its literal force is 'before' doing anything else, 'first'
'immediately.'

P. 145. l. 9.—आणन्देहि scil. उवगदेण, by going up to him and
embracing him.

P. 145. l. 12.—अशङ्कितो, 'without being frightened.' Vidû-
shaska's appearance and behaviour is always such as to be like-
ly to frighten a child. His dress is quaint and strange, and
artificial shaggy hair all over his person make him a mixture
of man and beast. This refers to his appearance on the stage.

P. 145. l. 13.—किंति सङ्किस्सदि ? 'why will he be frightened?'
In किंति the Goanese will recognise the origin of his किँ and
the Malvan Konkani his कित्या, both meaning 'why' 'what.'

अस्समवासपरिचिदो एव साहामिओ, 'he has of course known a monkey
while he lived at the hermitage.' See *Mālvikāgnimitra* our Edi-
tion p. 87, l. 12 where Vidûshaka not only as here compares
himself to a monkey, but speaks of himself as one of the brother-
hood of that species. See note *ad loc.*

P. 146. ll. 5-7.—सभं महाराएण संभमिभमाणसिहण्डओ, 'whose s'ikhâ
is being tied into a knot by the Mahârâja himself.' S'ikhapḍaka
is the long hair on the crown of the head, also called S'ikhâ.
The tying it into a knot is the duty of servants, sometimes
done by parents especially the mother out of affection. The
King's doing it implies his love to the boy. On this part of the
speech Kâṭavema has: अत्र कार्यमार्गेणाद्विरोधो नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति.

अम्मो सच्चवदीसूचिदो मे पुत्तओ आऊ, 'ah ! that is Satyavatî and this
must therefore be my boy Âyu.' सच्चवदीसूचिदो, literally, 'indi-
cated by Satyavatî.'

On this part of the speech Kâṭavema observes: अत्र कार्यस्य
निवन्धनात् ग्रथनं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति.

परिक्रामति. By this is meant that she is going up to the King.

P. 147. l. 4.—पञ्चगुह्य, 'go forth to meet.' See *suprà* p. 30, l. 11.

P. 148. l. 1.—अर्भासनम् *i. e.* a part of the seat he himself occupied.

P. 148. ll. 4-6.—एसो.....संपदं कवभहरो संवृत्तो । ता.....गिह्जा-
दिदो हथ्यणिखलेवो. Mark the delicacy of feeling here shown by the poet in not making the Tāpasī say to Urvas'ī what the true reason was why she was delivering back her trust.

विसृज्येदं. Passive infinitive.

उत्सृज्य मे अस्ममभम्भो, viz. by her absence from the hermitage. This is a remark intended to show that she wishes not to be detained.

संपदं कवभहरो संवृत्तो. This appears to be the time when Urvas'ī had told Satyavati that the latter should return the boy to her. See note below to p. 152, l. 4.

P. 149. ll. 1-3.—चिरस्स अञ्जं दखिखभ. This shows and is intended by the poet to show that after Urvas'ī left the boy at the Âs'rama she had not met Satyavati nor the boy.—तुणो दंसणाभ. See *suprà* p. 18, l. 4 and note *ad loc.*

P. 149. ll. 7, 8.—पूर्वस्मिन्नाश्रमे *i. e.* ब्रह्मचर्ये.

P. 150. ll. 2-5.—Translate: 'Send me that peacock Manikaṇṭhaka when he gets his tail,—that Manikaṇṭhaka who feeling happy by my scratching him about his crest used to go to sleep on my lap.' अङ्गे literally means 'on the thigh,' the thighs when the legs cross each other in the attitude of squatting.

मुपवान. This does not refer to any particular time alone, but refers to the habit of the peacock.

Conf. Kāṭavema: मणिकण्ठो नाम तस्य मयूरस्य संज्ञा. Ranganātha who reads शितिकण्ठम् says शितिकण्ठं नीलघ्रावं तन्नामानं वा.

P. 150. ll. 9, 10.—पौलोमीसंभवेनेव जयन्तेन पुरंदरः. As S'achi is the best of wives, so her son Jayanta is described as the best of

sons. S'achi is called Paulomī because a mythe identifies her with the daughter of a Demon called Puloma whom Indra is described to have slain. See *Vālmiki's Rāmāyaṇa* Uttara Kāṇḍa Adh. 28, St. 20.

P. 150. l. 11.—रोदिति, 'weeps.' She does not cry, for Vidūshaka only sees her अस्सुमही.

P. 151. ll. 1-6.—Kāṭavema : किं मुन्दरोत्यादि । वंशस्थिते[ः] कुलप्रतिष्ठाया अभिगमान् प्राप्ते[ः] । पुत्रलाभादित्यर्थः । महति प्रमोदे प्रसक्ते सति किं किमर्थं प्रसूदितसि रोदितुं प्रक्रान्ता भवसि । आदिकर्मणि क्तः (sic) । कर्तरि चेति क्तप्रत्ययः ।

अस्या उर्वश्या बाणमश्रु प्रमाष्टिं अपनयति । अत्र पशुपासनात् प्रसादे नाम संध्यङ्ग-मुक्तं भवति ॥

महति प्रमोदे मम उपपन्ने सति, 'when I am exceedingly delighted.' Literally 'when great delight has come to me.'

पौनोन्नत &c. 'causing another neck-lace of pearls by means of tears dropping down over thy full and high breasts.' There was already a neck-lace of pearls round her neck hanging down over the breasts. It was superfluous (पुनरुक्तम्) to have another. मुक्तावलीविरचनापुनरुक्तमानयन्ती = मुक्तानामवली मुक्तावली ; मुक्तावल्या विरचनारूपं पुनरुक्तमानयन्ती = पुनरुक्ता मुक्तावली विरचयन्ती. पुनरुक्तम् is here a substantive and not an adjective or participle.

P. 151. ll. 7, 8.—विमुमरिदग्निं scil. समर्थं 'condition,' to be understood from the following sentence.—महिन्दसंकित्तयेण by the mention of the great Indra. The mention referred to is the line पौलोमीसंभवेनेव जयन्तेन पुरंदरः.

P. 151. l. 10.—आणत्ता. Observe how Urvas'ī is interrupted by the King in his anxiety and impatience to hear what the condition (समय) was.

P. 152. l. 4.—मए महाराभविओअभोरुदाए जादमेत्तो एअ विड्जागमणिमिच्चणिखिक्खत्तो. Here Urvas'ī explains both the true reason as also the pretext under which she kept her boy in trust with the ascetics: the former was that she wished to put off the destined separation from the King as long as possible, and the

latter that she wished the boy to be educated in the *ās'rama* of the Rishi.

अञ्जाए सच्चवरीए हथे अपगासं. This means that Urvas'î took the boy to the *ās'rama* and left him with Satyavatî. Her true reason she did not communicate even to Satyavatî, who was only admitted to the secret that the boy was hers (Urvas'î's). The trust was made secretly (अपगासं), that is, Satyavatî was charged not to divulge to any one, not even to Chyavana, the secret that Urvas'î was the mother of the boy, and Purûravas the father, further than that he was a Kshatriya boy. We have already seen (p. 144 l. 7) that the Rishi does not know who the parents of the boy are, for if he had known his parentage he would have referred to it at p. 144 ll. 6, 7, and would have communicated ere this with his father, and would not have somewhat severely taken Satyavatî to task, as he does in the passage already referred to, for the boy's misconduct. He only knew the boy as belonging to Satyavatî as a trust (निक्षेप) from some Kshatriya parents.

That Satyavatî did not know the true reason why Urvas'î had left her boy with her is evident from the fact that she brings the boy at once into the King's presence, which she would not have done if she had known that the meeting of the father and the son was inevitably to be followed by the separation for ever of Urvas'î from Purûravas; she would have studiously averted the meeting and delivered back the boy direct to his mother, to enable her to conceal him from the King's sight by keeping him in some other place for the purpose of prolonging her married life with her earthly husband.

We must suppose, however, that Satyavatî was charged not to bring the boy back to his parents until his education was finished; a request that appears to have struck her as somewhat strange and made her, we may imagine, somewhat scepti-

cal as to the trueness of the reason—education—that Urvas'î had given her for entrusting the boy to her. This accounts, in our opinion, for Satyavatî's words किंवि णिमित्तं अवेखिअ णासीकिदो (p. 143 l. 1) instead of विज्जागमणिमित्तं णासीकिदो, as we might have expected her to say. If Satyavatî on suspecting insufficiency in the reason which Urvas'î gave her when entrusting the boy to her care, did not feel curious and endeavour to know by questioning Urvas'î or otherwise the true reason, we must remember that she is an ascetic and as such enjoined to be charitable in all her thoughts.

P. 153. ll. 5-8.—आश्वासितस्य मम नाम सुतोपलब्ध्या. 'No sooner am I comforted by the obtaining of a son than—' नाम. Mark the force of this particle, which is that 'the सुतोपलब्धेः आश्वासनम् has only just commenced,' 'has commenced yet, as it were, only in name and not yet begun to be enjoyed, when.'—कृशोदरि, see note to p. 118, ll. 2-5.

The word आश्वासितस्य implies that there was immediately previous suffering which required consolation (आश्वासनम्). The suffering alluded to was the absence of progeny that we have seen Vidûshaka refer to as the only thing that made the King unhappy (असंताणत्तणं वड्ढिअ ण किंवि से हीणं p. 130, l. 5). It is this feeling of want of children (असंताणत्तणं) that is impliedly compared to the आतपवृज्ज, the सुतोपलब्धेराश्वासनम् to प्रथमाभ्रवृष्टि (the dropping in a shower of the first rain-cloud after the end of the burning hot season) and the विप्रयोग to the stroke of lightning that suddenly and almost immediately after the shower falls upon the tree. Indian students require no note on the phenomenon here referred to which takes place in the early part of the rainy season.

P. 154. ll. 1, 2.—अभं सो अथो अण्णयाणुवन्धो संवुत्तो, 'see how that good fortune is turned into a chain of misfortunes.' सो अथो is that of the सुतोपलब्धिः. The chain of misfortunes referred to is the loss of Urvas'î followed by the King's retirement to the

forest. The idea of 'chain' or 'succession' of one misfortune after another is to be derived from the particle अणु in अणुबन्धो. See *Raghuvamśa* I. 22.

संपदं तक्केमि तत्तभवदा वक्कलं गेण्हिअ तवोवणं गन्दव्वंति, 'now I believe His Majesty will put on a bark of a tree and will go to the forest of penance.' गन्दव्वं is used in the sense of a future finite verb, as गेण्हिदव्वं at p. 55, l. 2 where, however, the participle is accompanied by a future verb.

P. 154, ll. 3, 4.—मंयि &c. 'Unfortunate that I am, the great King will think that I have done my business (and am selfishly satisfied) when I now go into Heaven on getting back my son who has finished his education.' Urvas'î means that now that her son has returned from the hermitage on finishing his education and now that she will go into Heaven the King will think that she has obtained her end and does not care for him (the King) any longer. Kâṭavema, however, who reads सगमारोहणे अवसिद्धक-
ब्जजिण्णिवसेसं, observes गतेषु कार्येषु यथा शोको नास्ति तथा मयि गतायामपि शोको न वि (sic. नैव ?) भविष्यतीत्याभिप्रायः. But that does not well accord with the sense of the following stanza.

The particle यि in मंयि shows that Urvas'î mentions her fear of what the King will think of her as another link of the chain of misfortunes that Vidûshaka speaks of in the previous speech; as if she were to say, 'this too is another misfortune that the King will think that I have done my business &c.'

P. 154. ll. 6, 7.—Construe : सुलभवियोगा परवत्ता आत्मप्रियाणि कर्तुं न प्रभवन्ति हि । [अतः कारणात्] भर्तुः ज्ञासन्ने तिष्ठ ॥ The King here assures Urvas'î that he will not think unkindly of her but will free her from all blame, consoling her that it is the fault of her position as a dependent of Indra and not of her will that she has to go away.

P. 155. l. 3.—Kâṭavema reads and observes as follows : पुंग-

वधार्थ्यां पुंगवेन महोक्षेण धार्यायां धारयितुमर्ह्यां भुरि भारे गम्यात्सतरं (?) दम्यं वत्सतरं ?) नियोजयितुं नियन्तुम् ॥

P. 155. ll. 5-8.—Kāṭavema : शमयतीत्यादि । गन्धाद्विषः विशिष्टजातिर्गजः कलभः शिशुः सन्नपि अग्न्याग्जानिवरजानिगजान् शमयति वारयति । भुजंगशिशोर्विषं सुतरामत्यर्थं वेगोदग्रं वेगेनोद्विक्रेण उदग्रमधिकं भवति । दष्टानामिति शेषः । आश्रयतिः राजा बाल्यावस्थोपि बाल्यमवस्था यस्य स तथाक्तः तथाविधः सन्नपि भुवं परिरक्षितुमलं शक्नोति । अर्थान्तरन्यासमाह । अयं भरः एषोतिशयः । अनिशयो भर इत्यमरः । जायैव जन्मनैव स्वकार्यसहः आत्मकार्यक्रमो (sic) भवति वयसा तादृश्येन न खलु न हि स्वकार्यं न भवतीत्यर्थः ॥

Ranganātha : गन्धगजलक्षणं च । यस्य गन्धं समाग्राय न तिष्ठन्ति प्रतिद्विषाः स वै गन्धगजो नाम नृपतेर्विजयाग्रह इति ॥

अयं भरः ‘This pre-eminence,’ viz. which enables the young *Gandhadvipa* to overpower other elephants though grown up, which makes the poison of a young snake exceedingly deadly, and which enables the young King to rule over the earth.

P. 156. l. 2.—किं नु &c. The splendor of Nārada is so great that his appearance strikes all present blind as that of a sudden flash of lightning.

Kāṭavema : किं नु खल्वित्यत्र अदुर्तार्थप्राप्ति रूपग्रहणं नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ।

P. 156. l. 3.—अम्मा. Observe that it is *Urvas'ī* that first recognises Nārada, because she is a heavenly being and Nārada is more in heaven than on earth.

P. 156. ll. 5-8.—Ranganātha : गोरोचनाया निकषाः कपटाषणाः लक्षणया तस्याः रेखास्तद्वतिङ्को जटाकलापो जटासमूहो यस्य शाशिकलावदमलं शुभ्रं वीतसूत्रमुपवीति यस्य मुक्तागुणैर्मौक्तिकसरैरतिशयेनात्यन्तं संभृता कृता मण्डनश्रीर्भूषणशोभा यस्य (we differ from this part of the explanation, see below) तथा हेमा हेमसंबन्धिनः । सौवर्णा इत्यर्थः । प्ररोहा निजजटा यस्यैतादृशो जङ्गमकल्पवृक्ष इव संलभ्यते ॥

गोरोचनानिकषपिङ्ग *i. e.* bright yellow like a streak of gold drawn on a touchstone.

शाशिकलामलवीतसूत्रः ‘whose sacred thread was as white and pure as the new moon’ *i. e.* the thin moon of the first day of the lunar month.

‘मुक्तागुणानिशयसंभृतमण्डनश्रीः’ ‘in which beauty of adornment is collected by means of wreaths of the best of pearls’ मुक्तागुणानामनिशयैः मौक्तिकसरविशेषैः उत्तममौक्तिकसरैः संभृता संहिता समस्ता मण्डनश्रीः भूषणशोभा यस्मिन्. The poet does not mean that a *kalpavriksha* is ever so adorned by any one artificially, but only makes a स्वभावोक्ति *i. e.* gives it an *epitheton ornans*. For such are *kalpavrikshas* in heaven. On अतिशय see *infra* p. 160, l. 10 and note *ad loc.*

हेमप्ररोहः ‘having golden branches’ hanging down like the goldhewed hair-braids of Nârada.

P. 156. l. 9.—अर्घ्यम्. “गन्धमाल्यादिसंयुक्तमुदकमर्घ्यम् इत्युच्यते” says Gârgya Nârâyana in his Vṛitti on Âs’valâyana Gṛihya-Sûtra I. 24. 11.

जङ्गम°. This adjective is added not to show that the *kalpavriksha* ever goes about but to imply that the only difference between a *kalpavriksha* and Nârada is that the latter is mobile and the other is immovable (स्थावर); as if the poet were to say, ‘you have only to imagine for a moment that the *kalpavriksha* goes about *i. e.* is mobile like Nârada, and the similarity between Nârada and that tree is perfect.’ Conf. *suprà* गिरिरिव गतिमान् अपक्षलोवात् p. 70 l. 7.

P. 156. l. 10.—इअं भवदे अरिहणा. We must here imagine that Urvas’î is offering to Nârada some flowers or other tokens of worship—water principally (see p. 157 l. 1)—that lay by at the moment.

P. 156. l. 12.—विजयतां मध्यमलोकपालः. Nârada does not say जयन्तु जयन्तु महाराजः. His blessing takes the form of a command to the course of the universe and is not a mere wish, for the gods consider it an honor to give effect to his wishes; and to him the King is only a मध्यमलोकपालः, as he has access to all the three worlds and assigns to the King his proper place.

P. 157. l. 1.—आवर्द्ध, ‘letting down’ scil. on Nârada’s feet. The King puts his hand to Urvas’î’s that held the water and

lets down the contents on Nârada's feet. This is done in order to show that the reception was by both the King and Urvas'î. The gods and demi-gods refuse to be received by a man or a woman unaccompanied by the wife or the husband as the case may be.

P. 157. l. 3.—Kâṭavema: आविर[हि]तांवित्यादिना कार्यस्य सिद्धत्वात् कार्यं नाम पञ्चमी अर्थप्रकृतिरित्यनुसंधेयम् । हे उर्वशीत्यत्र (?) समग्रकलसंप्राप्तेः कलागमो नाम पञ्चम्यवस्था दर्शिता ॥

भूयस्ताम्. Mark again the imperative force of the blessing. See note to p. 156, l. 12.

P. 157. l. 4.—अपि नामैवं स्यात्. 'Would that this were fulfilled!'

अभिवादयस्व. This is the form of salutation to a Guru or to one who is in the position of a Guru. On the manner of making अभिवादन see Âpastamba's *Dharma Sûtra* I. 4. 14. and *passim*, particularly 'सदैवाभिवादनम्' I. 2. 5. 20.

P. 157. l. 8.—विष्टरेनुगृह्यताम्. See above, note to p. 144, l. 8.

P. 158. l. 2.—प्रभावदर्शी. On प्रभाव see *suprà* p. 10, l. 1 and note *ad loc.*

Mark the difference between अनुशास्त्रि and आज्ञापयन्, which latter the King, interrupting Nârada, substitutes for the former.

P. 158. l. 4.—त्रिकालदर्शिभिः &c. In this sentence भागी is the predicate and आदिष्टः an adjective of °संगरः.

P. 158. l. 6.—तव सहभर्मचारिणी, 'your partner in the performance of religious duties.'

P. 158. l. 7.—अवणीदं विभ. Kâṭavema: अत्र दुःखविनिर्गमायो (sic. °र्गमो ?) नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

Construe विभ immediately after सङ्गे and not after अवणीदं though perhaps it is more correct to say that the particle should be taken after the sentence 'सङ्गे अवणीदं' 'he has, as it were, extracted a dart from my heart.'

P. 158. l. 8.—Kâṭavema : परवानस्मि देवेश्वरेणेत्यत्र इष्टार्थसिद्धेर्गम्यमानत्वा-
दानन्दी नाम संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

परवानस्मि देवेश्वरेण 'I am dependent on the King of the Gods,'
i.e. 'I am his obedient servant and will obey his command not
to retire to the forest.'

P. 158. ll. 10 fgg.—Kâṭavema :—कार्यमित्यादि । सूर्यः तेजसाग्निः (sic.
°ग्निम् ?) समेभयति वर्धयति । अग्निश्च सूर्यं तेजसा समेभयति । अग्निर्दूरान्नक्तं ददर्श
इत्यादि श्रुतिप्रसिद्धम् ॥

Ranganâtha observes: अग्नितेजो हि दिने सूर्यमनुप्रविशति रात्रौ सूर्यतेजो-
ग्निमिति पौराणी प्रसिद्धिः ॥ The notion is that fire is dull during
day because its brightness enters the sun on day-break and it
is bright at night because the sun when going down the horizon
at sun-set leaves part of his light and brightness in the fire.
Conf. *Raghuvamś'a* स राड्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याभिकं बभौ । दिनान्ते निहितं
तेजः सवित्रेव हुताशनः IV.1, and the s'ruti आदित्यो वा अस्मन् यन्नग्निमनुप्रविशति ।
अग्निं वा आदित्यः सायं प्रविशति as quoted *ad loc.* by Mallinâtha.

P. 159. l. 2.—आकाशमवलोचय. We must here imagine that
Rambhâ though present like a spirit was not visible. She was
the bearer of the provisions and presents which Indra himself
procured and collected (संभृतः) for the occasion.

159. l. 5.—Ranganâtha who reads °संभारो observes: संभारो
बिल्ववल्मीकमृत्तिकादिसामग्री ॥ To these may be added all food grains,
all juices, all seeds, all flowers, all sacred grasses and so forth.
It is possible there may be a difference between the provisions
required at the coronation of a King (राड्याभिषेक) and that of
an Heir Apparent (युवराड्याभिषेक.) See *Raghuvamś'a* XVII. 9-28
and our notes *ad loc.*

P. 159. l. 6.—Ranganâtha : भद्रपीठं हेमादिमयमासनम् । भद्रासनलक्षणं
चोक्तं देवीपुराणे । हेमं च राजतं ताम्रं क्षीरवृक्षमयं च वा भद्रासनं प्रकृतैर्व्यं सार्धं हस्तसमु-
च्छिन्नम् । सपादहस्तमानं च राज्ञो माण्डलिकान्तरात् ॥ वराहसंहितायां च । त्रिविध-
स्तस्योच्छ्रायो हस्तः पादाभिकोर्भयुक्तश्च । माण्डलिकान्तराजित्समस्तराड्यार्थिनां शुभ
इति ॥

P. 159. l. 8.—आवर्त्त्य, 'pouring the contents of.' This Nārada does personally because that is the principal part of the ceremony, the real essence of the *abhisheka*, and has to be done by the holiest of Brahmans.—शेषो विधिः. See *Raghuvams'a* XVII. 9-28 and our notes *ad loc.*

P. 159. l. 9.—मादापिदरे. This is the accusative plural used for the dual, which does not exist in the Prākṛits.

P. 160. ll. 7-10.—The divine sage Attri was the son of Brahmā; Indu or the Moon was the son of Attri; Budha was the son of Indu; and King Purūravas was the son of Budha. Each resembled his father by his qualities.

Ranganātha: "बोबनो बुधः । ऐन्दवस्येति पठेत्पर्यः स एव । देवो राजा । पुरुरवा इत्यर्थः । अनुसूयो योग्यः । अतिशयिनि सर्वोत्कर्षशालिनि ते वंशे कुले एव समस्ता (that is how he reads) आशिषः सन्तीति शेषः ।"

भव पितरुनुरूपः &c. 'Be like thy father by thy qualities which are dear to the people. For in thy family, highest of all, all blessings have indeed attained their highest pitch.' The speaker means that the highest blessing he can wish to the young prince is that he should become like his father, because all the blessings he can think of are already in the family.

अतिशयिनि 'highest,' 'excellent,' 'the best of all.' With this sense of अतिशय conf. *supra* p. 156, l. 7 and note *ad loc.*

P. 160. ll. 12 fgg.—तव पितरि &c. Construe: उन्नतानां पुरस्तात् स्थिते अस्मिन् तव पितरि, अनाक्रम्यत्रैवे स्थितिमनि त्वयि च विभक्ता राजलक्ष्मीः, हिमवति जलधौ च व्यस्ततोया गङ्गा, इदानीमधिकतरं राजते ॥

स्थितिमनि. Conf. *Raghuvams'a* III. 27, स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयम् and our note *ad loc.*

उन्नतानां पुरस्तात् स्थितः i.e. उन्नतानां मध्येषु उन्नतः, should be taken both with पितरि and हिमवति and स्थितिमान् (= "मर्यादापारकः" see Mallinātha on the passage in *Raghuvams'a* already referred to) and अनाक्रम्यत्रैवे: with both त्वयि and जलधौ.—व्यस्ततोयेव गङ्गा, i.e. as opposed to the Sarasvatī which never reaches the sea.

P. 161. ll. 2, 3.—Kâṭavema observes on this passage : अत्र लब्धार्थस्य स्थिरीकरणात् कृतिरिति संध्यङ्गमुक्तं भवति ॥

P. 161. ll. 4, 5.—साधारणो. The Apsarases were sisters as it were of Urvas'i, and the good fortune (अभ्युदयः) was therefore common to them with her.

P. 161. l. 4.—जेट्टमादरं. This was doubtless Aus'īnarī.

P. 162. ll. 1, 2.—अभिषिक्तं महासेनं सेनापत्ये मरुत्वता. See *Kumāra-sambhava* canto XIII.

P. 162. l. 3.—एवम् viz. by pouring the coronation water on his head with his own hand. See p. 159, l. 8. भगवता. Construe with एवमनुगृहीतो.

P. 162. l. 5.—अतः परम्, 'more than this,' viz. than the fact that Maghavâ is pleased.

APPENDIX II.

NOTES TO APPENDIX I.

P. 102 A. l. 1.—It may be observed once for all that *the additional passages* are included within brackets.—विभसहि° &c. Ranganâtha : सहजन्याचित्रलेखयोर्विशोसख्योः प्रवेशसूचिकामाक्षितिकाभिर्वा गीति-मुपक्षिपति. He reads सहिसहिभा = सखोसहिता for सहि हंसी.

He goes on : उर्वशीविरहदूनचेताः सहजन्योपेता विह्वला कासारोपान्तोपविष्टा चित्रलेखा विलपतीत्यर्थः । सखी सहजन्यां प्राति सखी चित्रलेखा वदतीत्यर्थ इति वा । रविकरसंजातविकासरक्तसरोजवन्मत्सख्याः कदा नु भर्तृसंदर्शनादिजनितं सुखं संपत्स्यत इति सरोविशेषणध्वनिः । आक्षिप्तिकालक्षणमाह भरतः । चञ्चलमुद्रादितालेन मार्गत्रयविभूषिता । आक्षिप्तिका स्वरपदग्रथिता कथिता बुधैरिति । पात्रप्रवेश एवैतस्या निवेशः । गाथा च्छन्दः । तल्लक्षणं च पिङ्गले । पदमं बारह मत्ता तीए अड्डारहेण संजुत्ता । जह पदमं तह तभिं दहपञ्च विहूसिभा गाहेति । दशपञ्चेति अर्थाच्चतुर्थचरणे पञ्चदशमात्राविभूषिता भवतीत्यर्थः ॥

P. 102 A. l. 4.—It is indeed possible to separate चित्रलेखाप्रवेशान्तरे as चित्रलेखा । प्रवेशान्तरे द्विपदिकया &c., so as to turn the stanza सहभरि° &c. into a speech to be delivered by Chित्रalekhâ. But observe here that this speech, which there is nothing to indicate was to be delivered aside so that Sahajanyâ might not hear it, does not attract Sahajanyâ's attention, who addresses Chित्रale-

khâ as if the latter had said nothing. Therefore, if genuine the stanza must be supposed to be spoken by an unseen person not on the stage. द्विपदिकया दिशोवलोक्येति । द्विपदिकाख्यगीतिविशेषेण दिगवलोकनं विधायाग्निमां गाथां पठतीत्यर्थः । दिशोवलोक्य द्विपदिकाख्यगीत्येति वदतीत्यर्थ इति वा । तल्लक्षणं चाह भगवान्भारतमुनिः । शुद्धा खण्डा च मात्रा च संपूर्णेति चतुर्विधा द्विपदी करणाख्येन तालेन परिगीयते । पादेन पञ्च भागोन्ने(?)जो स्तः षष्ठद्वितीयकौ । चतुर्भिरी-
दृशैः पादैः शुद्धाद्विपदिकोच्यते । अङ्गान्ते त्ये(?)स्वरानाहुः खण्डा स्याच्छुद्धयाद्विधा । षष्ठेनैके-
न गुरुणा मात्रा द्विपदिका मता । ज्ञेया शुद्धैव संपूर्णा गुरुणां तेषिके(?)त्विति Ranga-
nâtha.

P. 102 A. I. 5.—Ranganâtha : हंसीयुगलान्योक्त्या स्वगीडानिश्चयं वर्णयति ।
..... अवलम्बितमुपलुप्तम् । ताम्पति ग्लानिं भजते ।

P. 105 A. I. 8.—अनन्तरे &c. Conf. Ranganâtha : जम्भालिका गीति-
विशेषः । तथा चाह भरतः । उद्गाहो द्विसकृद्वैकखण्डो द्विशकलोय वा । यत्र ध्रुवो द्विवर्-
भोगो ध्रुवे मुक्तिः स जम्भक इति । एतस्यैव नाम जम्भ(sic)लिकेति मतङ्गमतम् । ध्रुवे
मुक्तिरहिना पूर्वोक्तलक्षितमिति श्रीमद्भट्टसोमेश्वरचरणाः ॥

पुनः सहचरीत्येव पठति तृतीयचरणपरिवर्तेन । अविरलवाहजलोल्ल[भं] अखिलवा-
प्यजलार्द्रम् । उल्लभमित्याद्रे देशो ॥ This उल्लभ is the origin of the Marâ-
thi ओळा, wet. Conf. also the Guzerâthi पळेलुं 'wetted.'

P. 105 A. II. 9-12—Observe here also, that though as coming after the prose spoken by Chitrâlekha the stanza may be supposed to form part of the same speech, the following speech of Sahajanyâ seems to take no notice of the stanza, which must, therefore, be either spurious or sung by some one not on the stage.

P. 106 A. II. 5-7—Ranganâtha खण्डभाराख्यो गीतिविशेषः । तल्लक्षणं तु ।
यद्गीतगुणचर्या च रागेण क्रीडनेन च । तालेन सा खण्डभारा यादिकेन प्रकाशितेने । हंति-
न्यापदेशे[न] पुनः स्वावस्थामाह ॥ चिन्ता &c.

P. 106 A. II. 10-12.—Ranganâtha : गजान्योक्त्या जायाविरहासि(?)यि?)-
तस्योन्मत्तस्य पुरुरवसो रङ्गभूमावाक्षितिकया प्रवेशं सूचयति गहणं &c. ।
देहप्राग्भारो देहाभोगः ।

Mark that it is not the king that gives utterance to this stanza, but the same is sung and heard on the stage before the

king enters the stage, and must, therefore, be supposed either to be sung by him just behind the curtain or by some one else there. In the latter case, however, the usual direction नेपथ्ये might be expected.

नरकुसुम &c. 'The forepart of whose person is decorated by trees, flowers, and twigs' gathered and borne on the forehead as he proceeds in the forest.

P. 107 A. ll. 3, 4—Ranganâtha : "हंसान्यापदेशेन राजा दुःखातिरेक-
माह हिमभा° &c. | भुवपक्षः कम्पितपक्षः || " बाहोव-
ग्मिभणभगओ, ' with his eyes drenched in tears.'

Like the Prakrit stanzas that will follow in this Act this one is part of the King's long soliloquy. Observe, however, how little connection it bears with the context. Unless we suppose that these Prakrit verses have to be sung by a person standing behind the curtain, and not being a character appearing on the stage, it is difficult to see how they could well form parts of the Act.

P. 107 A. ll. 11, 12.—We may observe as regards this stanza that it contains nothing but a repetition of the contents of the Sanskrit stanza immediately preceding. This is peculiarly a characteristic of spurious interpolations.

P. 108 A. ll. 3-7—Ranganâtha : अनन्तर इति | चर्चरीसंज्ञो गीतिविशो-
षः | यदुक्तम् | द्रुतमध्यलयं समाश्रिता पठति प्रेमभग(?)रा?)नयि यदि | प्रतिमण्डकरासकेन
वा द्रुतमभा प्रण(?)मा (?) हि चर्चरी | सोमो वा प्रतिमण्डकः | लघ्वादिनालो
लोकैसौ रास इत्यभिधीयत इति | मेघं प्रत्याह जलहर &c.

ए इति संबोधने | एवमर्थे वा | संहर बहुकोपमिति पदत्रयं बहु एतस्मिन् मल्लक्षणे जने
कोपं संहर मा कुर्वित्यर्थ इति ||

This stanza it must be admitted has a place of its own, as it were, in the context where it occurs, though we could very well do without it. It also has a claim to be part of the soliloquy, containing one of the King's own sentiments.

P. 108 A, ll. 11-15—गन्धुमाहभ &c. Ranganâtha : गीतैस्तूयैरित्युप-

लक्षणे तृतीया । प्रसूतेन इतस्वनः संचरता वायुना उद्वेकनशीलश्चञ्चलः । पल्लवनिकरः
किसलयसमूहो यस्य सः । एवं पल्लवनिकरस्य करत्वं गम्यते ॥

The connection of this stanza with the context is not clear except the general one that the King is madly dancing like the kalpa-tree.

P. 109 A. ll. 5-7.—Ranganâtha : पाठस्यान्ते भिन्नक इति । पाठो वाया-
क्षरोत्कर इति भरतः । भिन्नको रागविशेषः । तथा चाह भरतः । खड्गमध्यमिकोत्पन्नो
भिन्नको मध्यको बहुः । खड्गग्रहांशो मत्वासो (sic.) मन्द्रसोन्तोथवा भवेत् । षड्गदिमूर्च्छनः
शुद्धः संचाराणि (sic.) स काकालिः । प्रसनादियुतो दानवीररौद्रेद्रुते रसे । दिनस्य प-
श्चिमे यामे प्रयोड्यः सोमदैवत इति ॥ गजान्योक्त्या स्वावस्थामाह । दइआ &c. । ...
भ्रमतीत्यध्याहारः । He gives the purport of the stanza thus : गजयूथर-
तिरहं स्वीया प्राणप्रियामपि राक्षितुं न शक्तः । कथं मे यूथपतित्वं भिक्व मामित्यतिदुःखे
कारणम् । This, however, is doubtful.

P. 110 A. ll. 8-16—Ranganâtha : अनन्तरे खण्डक इति । खण्डको गीति-
विशेषः । तल्लक्षणं तु । विरहव्यावृत्ता या तु (sic. ! विरहव्यावृत्ता यां तु ?) पठेद्वीति कुशो-
ल्यो । प्राकृतेन प्रबन्धेन खण्डकः स उदाहृत इति ॥ गजान्यापदेशेन स्वावस्थां पुनराह ।
संपत्त ° &c. । विचरतीति शेषः । परबलदलनोपहं स्वप्रियतमासंरक्षणेपि क्षमो
नास्मीति खेदे विस्मये च हेतुगर्भं विशेषणं परवारण इति । विसूरण इति खिदेर्विसूरण
इति विसुरादेशः । १९ तेना (sic.) खण्डकान्तरे चर्चरी । तेनेति मङ्गलार्थकमक्षरद्वय-
म् । तेनकलक्षणमाह भगवान्भरतमुनिः । ॐ तत्सदिति निर्देशात्तत्त्वमस्यादिवाक्यतः ।
तदिति ब्रह्मणा मङ्गलात्मकः (sic.) । लक्षितस्तेन तेनेति । अन्यत्रापि । तेकारः शंकरः
प्रोक्तो नकारश्च वमा तथा । गीतादौ तेन वक्तव्यं तेनां इत्यक्षरद्वयमिति ॥ It is likely,
however, Ranganâtha is wrong and तेन refers to खण्डकः in l. 8.
He goes on चर्चरिकयोपविश्येत्यादौ चर्चरिका गतिविशेषः । तालविशेषो वा । वभाण
भरतः । विरामान्तदुतं द्वन्द्वं लघून्यटौ (?) चर्चरीति यथा १०९. १०९. ०९. ० । ०
अञ्जलिं वद्वेति । युक्तम् । पताकाहस्ततलयोः संश्लेषादञ्जलिर्भवतः । देवतागुरुविप्राणां नम-
स्कारेष्वयं क्रमात् । आर्यः (?) शिरोमुखोरस्थो नृभिस्त्रीभिर्धेयत इति ॥

Observe that there is no connection between the last Sanskrit phrase यावदेनं पृच्छामि (l. 8) which refers to the peacock, and the lines संपत्तविसूरणौ which are about an elephant; and that the four lines beginning with बंदिण &c. referring to the peacock are merely a repetition of the Sanskrit s'loka नीलकण्ठ ममोत्कण्ठा &c.

The direct and immediate connection is clear only between याव-
देनं पृच्छामि and नीलकण्ठ ममोत्कण्ठ &c., unless we suppose that the
King owing to fatigue or to the distressed state of his mind re-
mains silent all the time that somebody repeats the Prakrit
verses, and then all of a sudden resumes his soliloquy by ad-
dressing the peacock by नीलकण्ठ &c.

P. 111 A. ll. 7-13.—Ranganâtha : अनन्तरे खुरक इति । खुरको नृत्य-
विशेषः । तदुक्तम् । प्रथमं जरिरागसंयुतं यद्भुतमध्येन लयेन यत्प्रयुक्तम् । प्रातिताळ-
युतं च नर्तनं तत्खुरकाख्यं मुनये शिवेन दत्तम् । लघुद्रुतद्वयं यत्र प्रातिताळः प्रकीर्तित
इति ॥ खुरकाख्यो गेयविशेषो वा । आह च भरतः । पूर्वपूर्वाक्षरत्यागे योन्यो वर्णचयः
स चेत् उत्तरोत्तरसंपादौ खुरकः परिकीर्तित इति । गजान्यापदेशेन पुनः स्वावस्थामाह ।
विब्जब्जर &c. ॥ अम्बरमानेनेत्युपलक्षणे तृतीया । आतिविशाल इत्यर्थः ।

The *Vidyâdharakânana* here spoken of must be some part so
called of the forest where the King is roaming.

Ranganâtha has the following on the tautology in परभुभ and
परपुष्टौ ;— परभृते परपुष्टे इत्यर्थेयौनस्त्यं वक्तुस्मत्तत्वात्त दोषावहम् ।

Ranganâtha who reads वलन्तिकया for चलिकया says : वलन्तिका
रागविशेषः । तथा च संगीतरत्नाकरे । वलन्तिका तदुपाङ्गं स्याद्विहीनामन्द्रदेवता (sic !
स्याद्विहीनामेन्द्रदेवता ?) । संन्यासाश्रमहे (?) शृङ्गारे शाङ्गिणोदितेति ॥

P. 112 A. l. 2.—वामकेन. Ranganâtha : वामकं पार्श्वस्थितवस्त्ववलोकने
संस्थानविशेषः । यदुक्तम् । धुतेन शिरसा यत्तु पार्श्वेन वलिनेन वा तद्वामकं वै करणं
पार्श्वस्थस्यावलोकने इति ।

P. 113A. ll. 2-7.—विभ्रम &c. Ranganâtha : द्विपान्यापदेशेन स्तदुःखा-
तिरेकमाह । &c.

ककुभेन षडुपभङ्गा इति । ककुभाख्यरागेण । उक्तं च भरतेन । मध्यमा पञ्चमीधैव-
त्युद्भवः ककुभो भवेत् । आश्रमहः पञ्चमान्तो धैवतादिकमुच्चेनः । प्रसन्नमध्यारोहिभ्यां
कसुणे यमदैवतः । गेयः शरीरदीति (?) । उपभङ्गा अवच्छेदाः । उन्मादातिशयवशात्पुनस्त-
मेवार्थमाह । विभ्रकरिणी &c. ॥ विच्छोद्भ्रमो इति वियुक्ते देशी ॥

Mark how abrupt is the introduction of the Prakrit verses
विभ्रम° &c. after यावदत्र गच्छामि । परिक्रम्य । In fact the Prakrit
additions appear here, so far as the context goes, quite out of

place. The context requires that अहो भिक् भिक् | मेघश्यामा &c. should follow immediately after परिक्रम्य in line 1.

P. 114 A. ll. 11-15.—कुट्टिलिका. Ranganātha: “कुट्टिलिका नाट्यविशेषः | यदुक्तम् | रो(sic. रा?)गेण रहितं यत्तु चार्द्धमत्तल्लिकायुतम् | भाषयैव च तन्नाट्यं कुट्टिलीसंज्ञकं मतम् | अर्द्धमत्तल्लिलक्षणं तु | उपेतापसृतौ पादौ वामक्षेत्रेचितः करः | कट्यामन्यस्तदा त्वर्धमत्तल्ली तस्मिन्मदे इति |

गजान्योक्त्या पुनराह मम्मर &c. | मर्मरः शुष्कपर्णध्वनिरिति यद्यपि तथापि विशिष्टवाचकानां पदानां विशेषणवाचकपदसन्निधेन (sic.) सति विशेष्यमात्रपरत्वमित्यभियुक्तोक्तेः शुष्कपत्रमात्रपरोयं मर्मरशब्दः | यद्वा मर्मरः स्वरश्च रणितं च पश्यादीनां ताभ्यां मनोहरे |

मल्लघटी नाट्यविशेषः | द्विलयान्तरे (that is how he reads) चर्चरीति | नृत्यगीतवाद्यानां साम्यं लयः | लयः साम्यामित्यमरः | तस्य च त्रैविध्यमुक्तमन्यत्र | दुतो मध्यो विलम्बश्च लयः सात्र विरोधमत्र (sic.) | इति चक्रवाकीमाह गोरेश्वरः ° &c.

It should be noticed that the lines रथाङ्गनामन् &c. (ll. 17, 18) are so connected with the words अयमिदानीं प्रियासहायक्षक्रवाकः | तत्तदेनं पृच्छामि (ll. 10, 11) that they might naturally be expected to follow them without the intervention of any more words. Stanza 35 has no connection with the context, and 36 is to say the least suspiciously anticipatory before the introductory address contained in stanza 37.

P. 115 A. ll. 12-15.—Ranganātha: अर्धद्विचतुरस्तक इति | नद्यावर्त्तापरनामकः संस्थानविशेषोर्ध्वचतुरस्तकः | स च द्विवारं कृतत्वाद्विचतुरस्तक इत्युच्यते | लक्षणं तु | अस्याैव चेच्चरणयोरन्तरं स्यात् षडङ्गुलम् | वितस्तिमात्रमथवा नद्यावर्त्तं तदुच्यते इति | अस्याैवेति प्रकृतसंस्थानस्येत्यर्थः | अयमेव चार्धचतुरस्त इत्यर्थः | अयमेव चार्धचतुरस्तक इत्यर्थः | कामरसेन कामाभिनिवेशेनेत्यर्थः | यद्वा कामस्य रसोभिनिवेशो यस्मिन्नेतादृशेन शरेण | विद्ध इति शेषः | एकक्रमेण युगपत् वर्द्धितश्छिन्नः | प्रियाविरहेणेति भावः |

Observe that the words included in brackets have little connection with the context and intervene between two portions of the King's speech intimately connected with each other.

P. 116 A. ll. 8-11.—गन्धधुअमहुअरु. This means that the juice flowing down the elephants' temples attracted to itself by its

smell the bees which then hovered about them. The two lines do not form a complete stanza by themselves but must be taken with the first four verses on the next page इह पयि &c. The compound करिणीविरहसंतापिभञ्जो should either be taken as a vocative or some such verb as भमइ (भ्रमति) or अथि has to be understood.

P. 116 A. 1. 17.—स्थानकेन. Ranganâtha: स्थानकमालापविशेषः । तथा चाभाषी भरतः । स्थानकं तद्वदेव स्यात्पृथग्भूतविवारिकमिति । तद्वदिति प्रकृतमालाप-वदित्यर्थः ।

P. 117 A. II. 1-4.—Ranganâtha appears to be more correct in reading हँइ for इइ. He also reads पै for पइ in line 1 and line 4 and explains it by पै परं खाँ वा. This पै may after all be no more than the particle, so frequently met with in old Marâṭhī poetry, where it early ceased to bear any meaning. Thus :

को रायाचें देह चाळू । रंका परोतें गाळू ।
हें न म्हणे कृपाळू । प्राण पैँ गा ॥ XII. 3.
पैँ भाळें जें साचें । तें कवार्तीहि न वचें ।
हें जाणोनि गताचें । न शोचो जां ॥ Id. 13.

Dnyānes'cart.

ज्ञाता ज्ञान ज्ञेय । ज्ञेय नाहीं हें त्रितय ।
तें परब्रह्म अप्रमेय । जाणवें पैँ ॥ 3
जें मयितें व्यापिलें । तें समुण ब्रह्म बोळिलें ।
येर जेंतें तेंतें उरलें । केवळ ब्रह्म पैँ ॥ 3१

Mukundarāja, Vīvekasindhu

Adhs. II. III.

कल्लिअपहारे, 'by a sportive blow;' i.e. by a blow dealt without exertion.

दूरविणिब्जिअसहस्रहकन्ती, 'who has by far vanquished the moon [by means of her beauty].' "दूरमत्यन्तम्" "Ranganâtha.

Ranganâtha takes समुहजन्ती as being समुह जन्ती. For he translates समुखी यान्ती. समुखं यान्ती appears to be quite correct.

P. 118 A. ll. 2-4.—Ranganâtha : अनन्तरं खण्डिकेति । गीतविशेषः खण्डिका । उक्तम् । पर्यायेण शनैस्तिर्यङ्मनमुक्तं भुतं शिरः । श्रीरागकुम्भतलेन निबद्धा खण्डिका मतेति । कुम्भतालश्च । कामबाणद्वुता यत्र अर्धचन्द्रस्तनः परम् । दविरामो लघुध्वंको विदुश्चार्धद्वुतो भवेत् । दविरामो (sic.) लघुद्वन्द्वद्वुतो लघुविरामवानिति । यथा । ते ते ते ते तिथ्ये ये ते तिथ्ये ये ते ये ॥ खण्डिका गद्यभेदो वा । आइ च भगवान्भरतः । खण्डि गणेशदेव्या । ०००००९ । ०९ । ७ । ९ । सात्त्वती वृत्तिमाश्रिता श्वेता हास्य-कृदारब्धा वैदभीभाजिसंभवति ॥

वराहान्यापदेशोनाह । पसरिभ^० &c. । अविचलो भीरः । वनगहने लीनोपि निजकार्योद्युक्तः कन्दाद्यन्वेषणार्थं कृतेद्योगः परिसर्पति इतस्ततो भ्रमति प्रसूनखर-खुराति कन्दाद्युत्खननार्थं भूमिदारणं बुभुक्षया पीडितः क्रोचवशतः पृथ्वीदारणं करोतीति वा । वराहस्वभाववर्णनं वा । पक्षे भीरः । क्रीडार्थं वनगहने लीनः प्रियतमो (मा ?) न्वेषणरूपनिजकार्योद्युक्तो भ्रमति । प्रचलतरहिक्वो (sic.) हस्तपादेन भूम्याः स्कालनं च करोति । पश्यतेत्युन्मादवशादाकाशवचनम् । यद्वा शिलोच्चयदर्शनप्रवृत्तौन्तरा दृष्टं वराहं वर्णयति । पर्वतं प्रत्याह । अपीति &c.

Mark that stanza 47 does not form a necessary part of the context.

P. 119 A. ll. 10, 11.—खुडिभाकरुणविहंगमए. Ranganâtha explains this as follows :—नमस्कारादिना नदीभावापनयनप्रवृत्तं मासुदीभ्य स्वाश्रयविनाश-शङ्कया क्षुभिनाः प्रियागतिस्तरायनुरागेन मत्पीडकत्वादकरुणाः विहंगमा इंसपिकादयो यस्यां तत्संबुद्धिः । एवं च वियोगजन्यपीडकत्वे सत्यपि एतादृशसद्विरोभाविहंगाश्रयदानिनापि मत्पीडाकरणं तव नोचितमिति व्यङ्ग्यते ॥

सुरसरितोरसमूसुभए, 'whose banks are as noisy (with the cries of birds) as those of the heavenly river.'

P. 119 A. ll. 13-18.—Ranganâtha :—उन्मादातिशयवशागो नदी समुद्र-क्षेपेन कलधरस्तं च नर्तकत्वेन वर्णयति । पुष्पादिषा. ।

वेलायां सलिलस्य यदुद्वेक्षितम् आघातस्तेन दत्तो हस्ततालो येन सः । दत्तहस्तेत्यत्र प्राकृते पूर्वनिर्णयमाहूतहस्तेति विभेयम् ॥

In his madness the King supposes that he is standing by the sea instead of by a river. The wind was blowing violently from the east, and the waters were running fully in the whole of the bed, causing waves to rise and strike the banks. This

made the river-birds cry aloud. The waves striking the bank at regular intervals appear to beat the time to a dance. Thus the sea, he says, is performing a dance. Meanwhile the new rain-clouds i. e. the monsoon clouds are spreading in all directions and giving the sky a gloomy appearance.

पुत्रदिसा° &c. A dancer throws up his hands. So does the sea throw up its huge waves which are raised by the violent eastern wind.

मेहभङ्गे. We must here suppose that the King refers to the appearance of the supposed sea before him, and is not supposing that the clouds over his head are the limbs of the sea; so that मेहभङ्गे is, in our opinion, equivalent, to मेहसदिसभङ्गे, 'with a body that is of azure colour.'

हंसविहङ्गमकुङ्कुमसङ्खकभामरण. A dancer ties to his feet small bells or hollow round globules of bell-metal containing small pebbles, that make a jingling sound as he strikes the earth with his feet in the course of his dance. In the case of the sea the feet-ornament was the flamingo and the conch-shells. It is doubtful what is meant by कुङ्कुम if it is not some bird or some shell that makes a jingling or rattling noise.

करिमभराजलकसलगकमलकभावरण. A dancer wears garlands of flowers and covers himself with wreaths of young sprouts or green leaves. In the case of the so-called sea the garlands and wreaths consisted of the black lotuses in the river, at the bottom of whose stalks there were alligators that resembled elephants in their colour.

वेलासलिलुञ्जलिभहथदिग्गतालु = वेलायां यदुद्वेलिनं सलिलं स एव हस्तः तेन दत्त-
स्तालो यस्य सः. This seems to be superfluous, being merely an incomplete repetition of the first line. The following line, if free from the suspicion that it is a later addition (see footnotes), does not seem to refer to the dancing sea but to be an independent description of the cloudy sky that accompanied the dancing.

On the whole the stanza does appear to be somewhat difficult.

P. 120 A. ll. 14-18.—Ranganâtha : ऐरवतान्योक्त्याह । अभिनवेने । एतादृशविशेषणविशिष्टे वने भ्रमणं विरहानिशयं द्योतयति । मलिनको नाट्यविशेषः ॥

तत्स्वरस्य is the reading of K. It is not possible to say what Ranganâtha read, as he does not give the whole stanza. There is little doubt that अभिनवकुसुमस्वक्वितस्वरस्य परिसरे is an adjectival phrase qualifying नन्दनविनि and is equivalent to अभिनवकुसुमस्वक्वितस्वरपरिसरे, being a *bahuvrihi* = अभिनवकुसुमैः स्वक्विताः तत्स्वराः परिसरे यस्य तत् तस्मिन्.

P. 121 A. ll. 9-12.—Ranganâtha : मृगमनुयुक्ते । । स्थिरयौवनावे सुरसुन्दरीत्वं हेतुः । एतादृशविशेषलक्षणालक्षित्वा मत्प्रिया वने भ्रमन्ती यादेव वा दृष्टा तत्तर्हि मां विरहपारावारत्समुत्तारयेत्यर्थः । तत्कथनेनेति शेषः । काननस्य गगनी-
बद्धलत्वं तु महत्त्वात्नीलत्वाद्यतिशयसाभ्यर्थात् ॥

P. 122 A. ll. 9-12.—Ranganâtha : गजान्यापदेशेन पुनराह पण्डणि^० &c. He reads like us पण्डिणवध्वासाइअओ, but renders it प्रणयनिबद्धा-
स्वादः He adds प्रणयिनीबद्धासादित इति वा । प्रणयिन्या बहुः (?) अर्थान् स्वविर-
हेणात एवासमन्तात्सादितः कृशकृत इत्यर्थः । प्रणयिनीबद्धाशाक इति वा । प्रणयिन्या
बद्धा आशा येन । समासान्ते कः ।

P. 124 A. ll. 9-12.—Ranganâtha : दाह कभन्तीति पाठे । दाहकृतं तां । निर्गता भ्रान्तिर्यस्यां क्रियायां यथास्यात्तथा । ताम् अरण्येन विना करोमि । इदानीं तु अरण्यद्वहिर्निष्काशयामि पुनर्न प्रवेशयामि कदारण्यं नानयामित्यर्थः । कृतान्तां स्वविर-
हेण पीडादायिकामित्यर्थः ॥

विहिजोए, 'fortunately.' literally 'by an encounter with [good] fortune.'

With मेळुइ compare the Gujarathî 'मेळेई', 'he puts.'

P. 129 A. ll. 8-12.—Ranganâtha : हंसान्यारदेशेनाह । पाविअ^० &c.

पुलकप्रसाविनाङ्गः, 'whose person is decorated with the hairs that stood on their ends through joy.'

सेच्छुपत्तविमाणओ 'to whom a *vimāna* came of its own accord.' The
स्व in सेच्छु refers to the *vimāna* and not to the हंसजुभाणओ.

On खण्डधारा see note to p. 106 A. ll. 5-7.

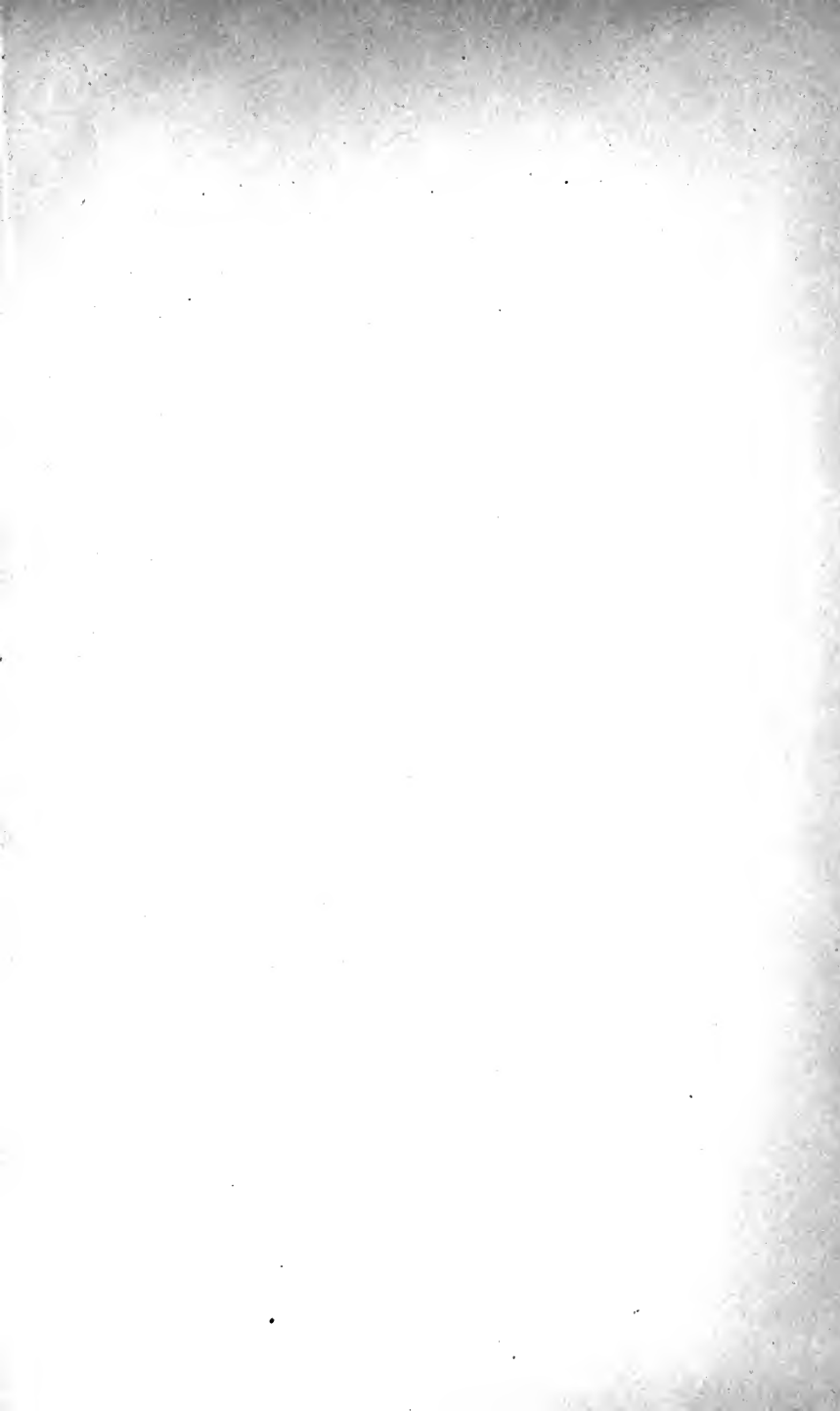
LIST OF CORRIGENDA.

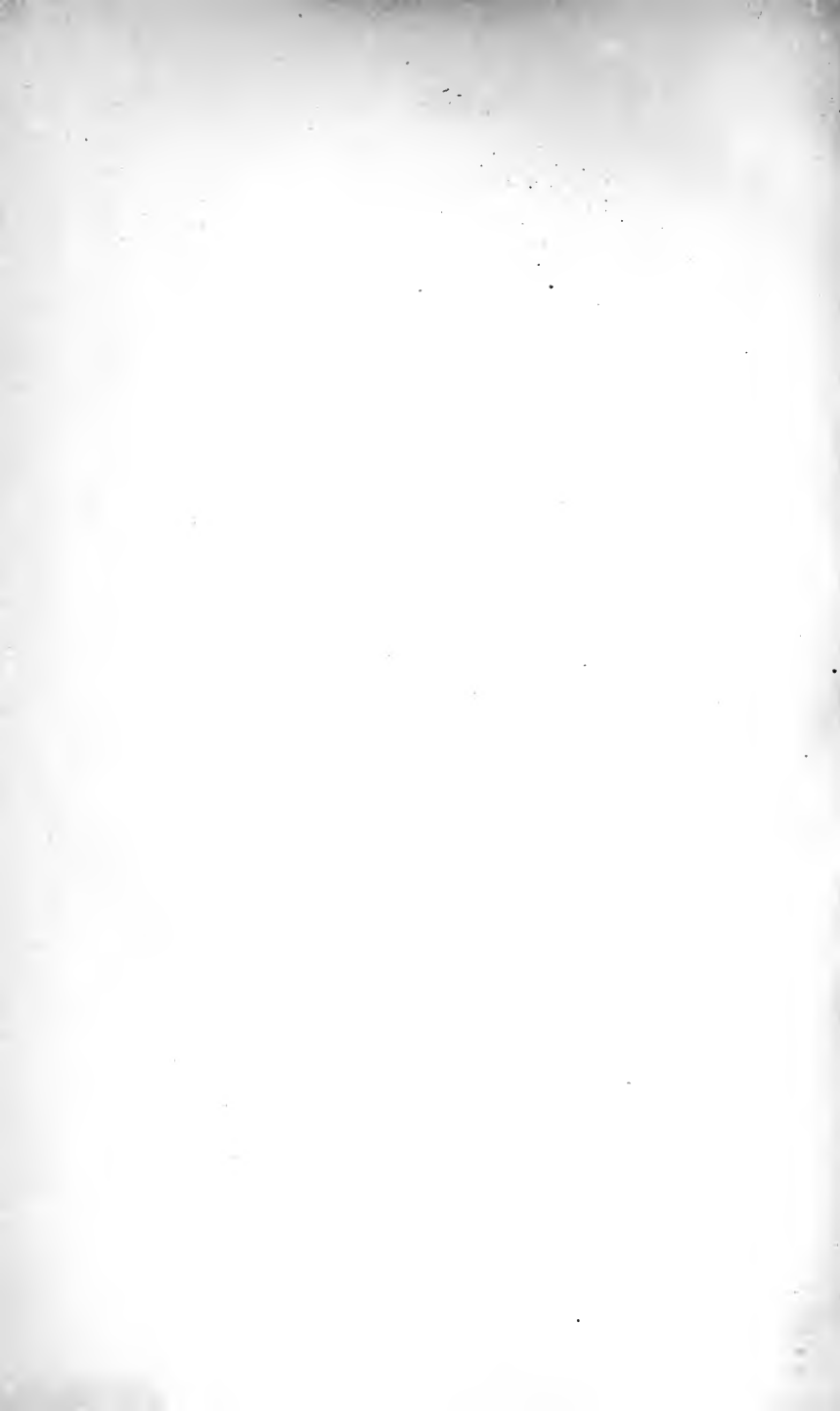
At	Page	Line	For	For	Read
„	5	17	(left-hand column)	prefixes	prefix
„	6	17		प्रान्ते चळ०	प्रान्तेचळ०
„	13	10		इदानमि	omit
„	18	6		उत्तनभङ्गं	उत्तनभङ्गं
„	23	1		परिक्रम्यावलीक्य	परिक्रम्यावलीक्य
„	„	10		आलिखित	आलिखितो
„	28	10		पञ्चविध०	पञ्चविध०
„	34	14		द्वावत्रोन्मत्तौ	द्वावत्रोन्मत्तौ
„	47	7		स्वस्तिवाचन०	स्वस्तिवाचन०
„	„	33	(left hand column)	सामिभ संभा०	सामि असंभा०
„	58	6		०पञ्चद०	०पञ्चद०
„	59	4		मनो वि०	मनोवि०
„	65	5		आराहिना	आराहिना
„	74	12, 13		अ सनादुत्थितो	आसनस्थितो
„	81	7		तेदेनन्	तेदेनन्
„	81	29	(right hand column)	former	latter
„	84	9		स्वस्तिवाचनं	स्वस्तिवाचनं
„	87	12		०वाचन०	०वाचन०
„	106	11		कुरुवः	कुरुवः
„	120	13		०निमित्तं	०निमित्तं
„	133	7		पश्याभ्येनम्	पश्याभ्येनम्
„	103A	12		०मूलोप०	०मूलोप०
„	113A	20		गोविब्जइ	गोविब्जइ
„	122A	17		प्रणयिनी व०	प्रणयिनीव०

NOTES.

„	2	4 .. शुभा प्रजा	शुभाः प्रजाः
„	17	9 .. thirty	ten (<i>in both places</i>).
„	21	31 .. read	reads
„	26	20 .. belongs	belongs to
„	30	30 .. भर्तुं	कर्तुं
„	49	13 .. ग्रहीत्वा	गृहीत्वा
„	66	31 .. व्याप्रियन्ते	व्याप्रियन्ते

naidasa. Vikramorvasi.
Sanskrit.
...The Vikramorvasîyam,

1879

M31937

PK3796

V6

1879

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

